İNADINA CANLI

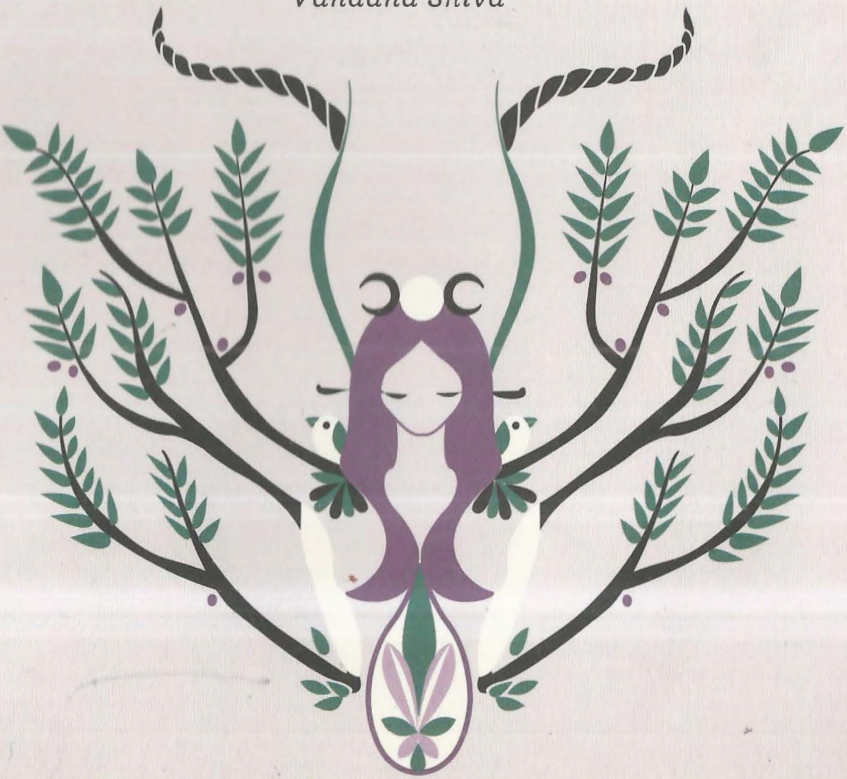
Vandana Shiva

Sinek Sekiz

İNADINA CANLI

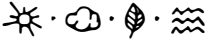
Kadınlar, Ekoloji ve Hayatta Kalma

Vandana Shiva

sürdürülebilir yaşam kitapları

Sinek Sekiz

sürdürülebilir yaşam

kitapları

Sürdürülebilir Yaşam Kitapları - 9

İNADINA CANLI
Kadınlar, Ekoloji ve Hayatta Kalma

STAYING ALIVE: Women, Ecology and Survival in India
First published 2010 in New Delhi by Women Unlimited
Copyright © Vandana Shiva

1. Baskı: İstanbul, Şubat 2014
4. Baskı: İstanbul, Ocak 2019
ISBN: 978-605-61475-8-6
© Sinek Sekiz Yayınevi, 2014
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 17087

Yayın Yönetmeni
İrem Çağıl

Çeviri
Emine Ayhan

Düzelti
Can Cankoçak

Kapak Tasarımı
İrem Çağıl

Kapak İllüstrasyonu
Tuğba Başaran

Kitap Tasarımı
Gökçen Ergüven

Baskı ve Cilt
Sena Ofset
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi E Blok
4NE20 / B Topkapı, İstanbul
Sertifika No: 12064

Sinek Sekiz Yayınevi
Atatürk Bulvarı Kbid Çarşı Kat:2 No:32
48840 Dalyan, Ortaca Muğla
T: 0252 284 43 57 | www.sineksekiz.com
f Sinek Sekiz Yayınevi | @sineksekiz

VANDANA SHIVA

İNADINA CANLI

Kadınlar, Ekoloji ve Hayatta Kalma

VANDANA SHIVA 5 Kasım 1952'de orman memuru bir baba ve doğa aşığı, çiftçi bir annenin çocuğu olarak Hindistan'ın Dehradun şehrinde doğdu. Kanada Western Ontario Üniversitesi'nde fizik okuduktan sonra 'Kuantum Teorisinde Gizli Değişkenler ve Mekânsızlık' üzerine doktora yaptı. 1982'de, doğum yeri Dehradun'a döndü ve bağımsız bir kurum olan Bilim, Teknoloji ve Ekoloji Araştırmaları Vakfı'nı kurdu. 1991'de yaşam kaynaklarının bütünlüğü ve biyolojik çeşitliliğin korunması amacıyla, ulusal bir hareket olan Navdanya'yı, 1998 yılında ise Slovakya'nın Bratislava kentinde gıda, tarım, patentler ve biyoteknolojiyle ilgilenen kadınlardan oluşan 'Diverse Women for Diversity' hareketini başlattı. Birçok üniversitede ekoloji, feminizm ve küreselleşmeyle ilgili dersler verdi, pek çok hükümete danışmanlık yaptı. 2003 yılında Time dergisi Shiva'yı 'çevre kahramanı' ilan etti. 2005'te Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterildi. 2007'de yıllarca beraber çalıştığı Slow Food'a uluslararası başkan yardımcısı olarak seçildi.

Vandana Shiva'nın halihazırda yayımladığımız kitapları şunlardır: *Tohum ve Gıdanın Geleceği Üzerine Manifestolar* (2012), *İyilerin Yanında* (2012), *Petrol Değil Toprak* (2012).

EMİNE AYHAN 1981 Adana doğumlu. A.Ü. DTCF İngiliz Dili ve Edebiyatı mezunu. Felsefe ve Karşılaştırmalı Edebiyat bölümlerinde öğrenimine devam etti. Öğretmenlik, garsonluk, bulaşıkçılık, anketçilik gibi çeşitli işler yaptıktan sonra şimdilik ağırlıkla sosyal bilimler alanında olmak üzere kitap çevirmenliği yapıyor; edebiyata inanıyor.

Farklı düşünüp davranma cesaretini bana miras bırakan rahmetli anneme.

Bu kitap onu mümkün kılanlara bir armağandır:

Ekolojik düşünme konusunda bana öğretmenlik eden, Hindistan'daki sayısız kadına, köylüye ve kabileye.

Düşünce özgürlüğü için gerekli ortamı yaratarak böyle bir bilgiyi mümkün kılan Rajni Kothari'ye.

Öğrenme konusunda bana yoldaşlık eden eski kocam Jayanto Bandyopadhyay'a.

Önce bana, sonra oğluma analık eden babam Rajuji'ye.

Cömertçe sevgisiyle yaptıklarımı yapmamı olanaklı kılan oğlum Kartikeya'ya.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ
CİNSİYETLİ GIDA POLİTİKASI 7

BİRİNCİ BÖLÜM
KALKINMA, EKOLOJİ VE KADINLAR 37

İKİNCİ BÖLÜM
BİLİM, DOĞA VE TOPLUMSAL CİNSİYET 55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DOĞADA KADINLAR 87

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ORMANDA KADINLAR 109

BEŞİNCİ BÖLÜM
BESİN ZİNCİRİNDE KADINLAR 163

ALTINCI BÖLÜM
KADINLAR VE YOK OLAN SULAR 265

YEDİNCİ BÖLÜM
TOPRAK ANA
DİŞİL İLKENİN İTİBARINI İADE ETMEK 313

GİRİŞ
CİNSİYETLİ GIDA POLİTİKASI

Tarım, yani besin yetiştirmek, en temel ekonomik hak olan gıda ve beslenme hakkıyla bağlantılı bir sektör olmanın yanı sıra, başta kadınlar olmak üzere dünya halklarının çoğunluğu için en önemli geçim kaynağını oluşturur.

Kadınlar dünyanın ilk gıda üreticileri olarak, besin zincirinde gerçekleştirdikleri işlerle küresel Güney'deki gıda üretim sistemlerinde merkezi rol oynamıştır ve oynamaya devam etmektedir. Evrimi dört ila beş binyılı bulan dişil tarım bilgisinin dünya çapında bir avuç dolusu beyaz erkek bilimci tarafından yirmi yıldan kısa süre içinde tahrip edilmesi, sadece kadınların birer uzman olarak konumunu sarsmakla kalmamıştır; zira tarımın doğanın yenilenebilirlik sistemine göre modellenmesiyle ilişkili bir uzmanlıktır kadınlarınki. Kadınların uzmanlığının yok edilişi, doğaya has süreçlerin ekolojik tahribatıyla ve kırsal bölgelerde yaşayan yoksul insanların sürüklendiği ekonomik yıkımla da at başı gitmiştir.

Tarımın evrimi kadınlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Dünyadaki çiftçilerin çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır ve geleceğin çiftçileri olan birçok kız çocuğu bulunmaktadır; onlar çiftçilik konusundaki beceri ve bilgilerini tarlalarda, çiftliklerde edinmektedir. Kimin geçimini güvenceye alacağını ve neyin, ne kadar, kim tarafından yeneceğini çiftliklerde yetiştirilen ürünler belirler. Bu anlamda, gıda güvenliğine en büyük katkıyı yapanlar da gene,

dünya çapındaki gıdanın yarıdan fazlasını üreten ve gıda güvencesizliğinden mustarip hane ve bölgelerin gıda ihtiyacının %80'den fazlasını karşılayan kadınlardır.

Demek ki, gıda güvenliği kadınların gıda üretim kapasitesiyle doğrudan bağlantılıdır. Onların bu kapasitesine getirilen sınırlamalar, özellikle yoksul bölgelerdeki yoksul haneler açısından gıda güvenliğinde erozyona yol açmaktadır. Tarladan mutfağa, tohumdan gıdaya, kadınlar güçlerini çeşitlilikten alır; çeşitlilik erozyona uğradığında kadınların kapasiteleri de erozyona uğrar.

Kadınların emeğinin, gıda ürünlerini ekim dikim faaliyetlerinin ve gıda işleme modellerinin ayırt edici özelliği çeşitliliktir. Hâkim iktisat, bilim ve teknoloji sistemleri, çeşitliliğe komplo kurarak kadınlara ve kız çocuklarına da komplo kurmaktadır. İktisat, kadınların birer gıda sağlayıcı olarak emeğini görünmez kılmıştır; zira kadınlar pazarın değil, hanenin ihtiyaçlarını karşılamakta ve çeşitli becerileri içeren birçok görev üstlenmektedir.

Çiftçiliğe yaptıkları tüm katkılara rağmen kadınların çiftçi olarak konumu görünmez kalmıştır. Tarım alanındaki çalışmaları genellikle görünmezken, iktisatçılar onların üretimini "çalışma" ya da "üretim sınırı" saymaksızın kayıttan düşme eğilimindedir. Böylece tarım, kız çocukları için gelecek vaat eden bir meslek olmaktan çıkmaktadır. Tarımsal faaliyette karşılaşılan veri toplama sorunları, çok az kadının çalışmasından değil, haddinden fazla kadının haddinden fazla iş yapmasından kaynaklanmaktadır.

İstatistikçiler ve araştırmacılar kadınların ev içindeki ve dışındaki emeğini (ki çiftçilik genellikle ikisini de kapsar) tanımlama konusunda kavramsal acz içindedir; gerek kadınların payına büyük bir iş hacminin düşmesi, gerekse aynı anda birçok angaryayı birden yüklenmeleri, neyin emek sayılıp sayılmadığına ilişkin bu tanımsızlığı daha da perçinlemektedir. Kendi aile ve topluluklarının geçimini

sağlamak için çalıştıkları halde, kadınların üstlendiği çoğu işin ücrete tabi olmayışının da bu tanımsızlıkta payı vardır. Kadın emeğinin görünmez oluşunun bir nedeni de, piyasaya bağlı veya kayıt altına alınmış emeğin dışında yoğunlaşmasıdır.

Bilim ve teknoloji, tarımsal üretimdeki çeşitlilik boyutunu hiçe sayarak, kadınların bilgi ve üretkenliğini de görünmez kılmıştır. Gıda ve Tarım Örgütü'nün Dünyayı Kadınlar Besliyor başlıklı raporunda da belirtildiği gibi, kadınlar gerek işlenmiş gerekse işlenmemiş bitki çeşitliliği hakkında tarım bilimcilerinden daha fazla bilgiye sahip oldukları gibi, bu bilgiden daha etkin şekilde yararlanmaktadır. Kadınlar, Nijerya'da evlerinin bahçelerine 18 ila 57 farklı türde bitki ekmektedir; Afrika'da Büyük Sahra'nın aşağı bölgelerinde erkeklerin idaresindeki ihracat ürünlerinin yanında, 120 değişik türde bitki yetiştirmektedir; Guatemala'da 0.1 hektardan daha az bir alanı kaplayan ev bahçelerinde 10'dan fazla ağaç ve ekin türü bulunmaktadır. Afrika'da sadece bir evin bahçesinde meyve veren 60'tan fazla ağaç türüne rastlanmaktadır. Araştırmacılar Tayland'daki ev bahçelerinde 230 bitki türü olduğunu bulgulamıştır. Hindistan tarımında kadınlar sebze, hayvan yemi ve şifalı bitki olarak 150 farklı bitki türünden faydalanmaktadır. Batı Bengal'de pirinç tarlalarından toplanan, çiftçiler için ekonomik öneme sahip 124 "yabani ot" türü vardır. Meksika, Veracruz'un Expana bölgesinde köylüler 229'u yenebilen yaklaşık 435 yabani bitki ve hayvan türünden istifade etmektedir. Kadınlar dünyanın biyoçeşitlilik uzmanlarıdır. Ama ne yazık ki, endüstriyel tarımın hâkimiyeti ve yarattığı görünmezliğin çifte hücumu altında, kız çocukları gıda üreticisi ve biyoçeşitlilik uzmanı olarak kendi potansiyellerinden mahrum edilmektedir.

Çeşitliliği kadınlar idare ettiği ve ürettiği halde, hâkim tarım paradigması monokültürlerin üretimi artırdığı gibi yanlış bir varsayımdan hareketle monokültürü desteklemektedir. Gelgelelim

durum bunun tam tersidir, zira monokültürler daha fazla üretime değil, olsa olsa daha fazla denetime yol açar. Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) 1998 tarihli Dünya Gıda Günü başlıklı raporunda da belirtildiği gibi, Doğu Nijerya'da yapılan bir araştırmada, hane tipi ekilebilir bir arazinin ancak % 2'si kadar yer kaplayan ev bahçelerinde, bir çiftliğin toplam üretiminin yarısını kadar üretim yapıldığı ortaya konmuştur. Hindistan'a doğru gidersek, Navdanya'nın biyoçeşitliliğe dayalı ekolojik tarım konusunda yürüttüğü çalışmalar, kadınlar tarafından işletilen çiftliklerde, endüstriyel-kimyasal çiftliklere kıyasla daha çok gıda ve besin üretildiğini göstermektedir.

Kadınların bilgisi böyle görünmez kılınmıyor olsa, çoklu-kültür sistemleriyle işletilen %2'lik toprağın kullanımının, gıda güvenliğinin sağlanmasında izlenecek yolu tayin edeceği açıktır. Oysa bu yüksek verimli sistemler "daha fazla" gıda üretmek adına yok edilmektedir.

Kadınların benimsediği gıda yetiştirme tarzları nasıl ki daha çok üretim sağlarken bir yandan da kaynakları daha fazla koruyorsa, gıdayı işleme tarzları da besin değerini öyle korumaktadır. Sözgelimi, pirinç elde dövüldüğünde veya ayakla işletilen havan ve tokmakla öğütüldüğünde protein, yağ, lif ve mineral değerlerini daha iyi korur. Konserve edildiğinde ise, bu besin değerleri daha çarpıcı oranda artar. Bu bakımdan, (700 yeni değirmenin ton başına 270 saat olan emek girdisini sadece 5 saate indirmek suretiyle 100.000 ila 140.000 kadının ücretli emeğinin yerini aldığı Bangladeş'te olduğu gibi) elde dövme usulünün yerine kabuk soyma makineleri geçirildiğinde, sadece kadınlar işlerinden ve geçim kaynaklarından mahrum edilmekle kalmaz, kız çocukları da temel besinlerden yoksun bırakılmış olur. Besin değerinin yok olmasına yol açan bu süreç, patriyarkal ekonomilerde "değer artırımı" adıyla anılır gene de. Oysa dünyayı beslemek, daha az kaynağın kullanımıyla daha fazla gıdanın üretil-

mesini, yani daha azıyla daha çok üretmeyi gerektirir. İşte kadınlar bu konuda uzmandır ve bu uzmanlıklarının tarımsal araştırma ve kalkınma kurumlarımıza sızması gerekmektedir.

Kadınların mülkiyet haklarından mahrum oluşu, dünyayı besleme kapasiteleri üstünde ciddi bir kısıtlama yaratmaktadır. Mülkiyet hakları, toprak haklarının yanı sıra, su ve biyoçeşitlilik gibi ortak kaynaklar üzerindeki ortak mülkiyet haklarını da içerir. Yeni çıkan fikri mülkiyet hakları da kadınların biyoçeşitlilik haklarını temlik etmekte ve tarımsal biyoçeşitlilikte cisimleşen yeni buluşlarını kayıttan düşmektedir. Kadınların dünyayı besleme kapasitesindeki erozyonun önüne geçilecekse, bu doğrultuda, fikri mülkiyet hakları rejimlerinin kadınların getirdiği kolektif ve gayrı resmi buluşları tanıyan ve koruyan kendine özgü sistemlere doğru evrimleşmesi gerekmektedir.

Kadınlar kaynaklar üzerindeki haklarından yohsun bırakılırken ve bizler geçimlik tarımın dişilleşmesine tanıklık ederken, geçimlik tarımda çalışan kadınların kaynak ve haklarını temellük edip, kendini dünyayı beslemenin tek alternatifi olarak sunan hâkim tarım, böylece giderek daha fazla erilleşme belirtisi göstermektedir.

Küresel şirketler ve biyoteknoloji endüstrisinin yaygın olarak kullandığı mitlerden biri, genetik mühendisliği olmadan dünyayı beslemenin imkânsız olduğudur. Ne var ki, biyoteknolojinin gıda üretimini dört kat artıracağı hesaplanırken, küçük ekolojik çiftliklerde verimlilik, geleneksel çiftlikler üzerine kurulan büyük çiftliklerdekine oranla yüzlerce kat daha yüksektir.

Üçüncü Dünyadaki kadın çiftçiler ağırlıkla küçük ölçekli çiftçilerdir. Onlar gıda güvenliğinin temelini oluştururken, bunu başka türlerle ortaklık içinde yaparlar. Tarih boyunca dünyanın beslenmesini sağlamış, bugün sağlamakta ve gelecekte de sağlayacak olan da, kadınlarla biyoçeşitlilik arasındaki bu ortaklıktır. Gıda güvenliği için bu ortaklığın korunması ve desteklenmesi gerekmektedir.

Çeşitli, ademi merkeziyetci ve küçük çiftliklerde ekolojik yöntemlerle verimin artırılmasına dayalı tarım, kadın odaklı ve doğa dostu bir tarımdır. Bu tür tarımda bilgi paylaşılırken, diğer tür ve bitkilere "mülk" gözüyle değil, akraba gözüyle bakılır. Ayrıca sürdürülebilirlik, toprağın bereketinin yenilenmesine ve iç girdiyi sağlamak üzere çiftliklerde biyoçeşitlilik ve türsel zenginliğin yenilenerek canlandırılmasına dayanır. Bizim paradigmalarımızda, genetik olarak tasarlanmış ürünlerin oluşturduğu monokültürlere ve tohumlar üzerindeki fikri mülkiyet tekellerine yer yoktur.

Monokültürler ve tekeller tarımın erilleştirilmesini simgeler. Askeri-endüstriyel tarımın temelinde yatan savaş mantığı, Üçüncü Dünyanın kırsal bölgelerinde yaşayan en yoksul kadınları hayatta tutan ekonomik temeli yerle bir eden herbisitlere* verilen isimlerde de kendini belli etmektedir. Monsanto adlı şirketin herbisitleri "Kuşatma", "Pala", "Kement" adlarını taşıyor. Monsanto ile birleşen American Home Products Şirketi ise herbisitlerini şöyle adlandırıyor: "Pentagon", "Devriye", "Saltanat", "Filo", "Kurmay", "Yıldırım", "Savunma", "İntikam". Sürdürülebilirliğin değil, savaşın dilidir bu.

Tarımda kullanılan en yaygın gen mühendisliği uygulaması, herbisitlere dayanıklı ürünlerin geliştirilmesine dayanan herbisit direncidir; Monsanto'nun Round Up Ready (RR) patentli soya ve pamuk ürünleri bu uygulamanın örneklerindendir. Bu uygulamanın Üçüncü Dünyanın çiftçilik sistemlerine girişi, kimyasal tarımda, dolayısıyla çevre sorunlarında artışa yol açmakla kalmamış, kırsal bölgedeki kadınların temel beslenme ve geçim kaynağı olan biyoçeşitliliği de tahrip etmiştir; Monsanto'nun zararlı saydığı otlar, Üçüncü Dünya kadınları için besin, hayvan yemi ve ilaç anlamına gelmektedir.

Kadınlar savaşlara, sellere ve kıtlığa rağmen tohumun sürekliliğini bin yıllardır korumuş olduğu halde, biyoçeşitliliğin erilleştiril-

* Yabani otları öldürmek için kullanılan zehirli kimyasallar. (ç.n.)

mesi tohumun hasat zamanında çimlenmemesini garantileyen şiddet içerikli teknolojileri ortaya çıkarmıştır. Terminatör (yok edici) teknoloji olarak tanımlanan bir teknolojidir bu. Çimlenmenin ortadan kaldırılması kapasite artırımını, sermaye birikimini ve pazar genişlemesini sağlamanın bir yoludur. Bununla beraber, Monsanto kendi pazarını genişlettikçe, doğanın bereketi ve çiftçilerin refahı azalmaktadır. Bizler tohum ekerken, "Bu tohum sonsuz olsun" diye dua ederiz. Monsanto ve ABD Tarım Bakanlığı (USDA) ise, "Bu tohum sonlu olsun ki, bizim kârımız ve tekelimiz sonsuz olsun" demektedir.

Küresel tarım endüstrisi ve biyoteknoloji şirketlerinin kullandığı yöntem ve sözcüklerdeki şiddet doğanın biyoçeşitliliğine, kadınların uzmanlık ve üretkenliğine yönelmiş bir şiddettir. Çeşitliliğin monokültürler yoluyla, tohumları saklama ve takas etme özgürlüğününse fikri mülkiyet tekelleri yoluyla yok edilmesine içkin olan bu şiddet, kadınların doğayı bilmeye ve gıda güvenliğini sağlamaya yönelik, çeşitliliğe dayalı, şiddet dışı yöntemleriyle bağdaşmaz.

Genetik mühendisliği ve fikri mülkiyet hakları kadınları tarımdaki yaratıcılıklarından, mucitliklerinden ve karar alma kapasitelerinden yoksun bırakacaktır. Böyle giderse, tarlada ne yetişeceğine ve mutfakta ne pişeceğine karar veren kadınlar gidecek; küreselleşme, genetik mühendisliği ve tohumlar üzerindeki şirket tekellerine dayalı bu tarım onların yerini alarak, küresel şirketlerin kontrolünü elinde tutan erkeklerin tarlamızda neyin yetişip, soframızda ne yendiğini de kontrol ettiği bir gıda sistemi ve dünya görüşü oluşturulacaktır. Hırsızlık ve biyokorsanlığa finans sermayesi yatıran bu şirketleşmiş adamlar, kendilerini hayatın yaratıcısı ve sahibi diye sunacaktır.

Kadınların şekillendirdiği tarım sistemlerinin bir dizi kilit özelliği vardır. Bir kere, bu sistemlerde çiftçilik küçük ölçekte yapılır. Doğal kaynaklar -toprak, su, biyoçeşitlilik- korunur ve yenilenir. Fosil yakıtına ve kimyasallara bağımlılık ya hiç yoktur ya da yok denecek kadar

azdır, ki iklim değişikliğinin ve tavan petrolün söz konusu olduğu bir çağda hayati önem taşıyan bir konudur bu. Üretim için gereken gübre, vb. girdiler, çiftlikte kompost, yeşil gübre veya azot sabitleyen ekinlerden elde edilir. Çeşitlilik ve entegrasyon bu sistemlerin kilit özelliğiyken, besin değeri de kilit önemde bir konudur. Kadınların işlettiği küçük çiftlikler, bir yandan kaynakları korurken, bir yandan da dönüm başına düşen besin değerini en yüksek seviyeye çıkarır.

Yemek için yetiştirilen ürünlerin çoğu evde ya da yerel çevrede tüketilirken, bir kısmı yerel piyasada satılır, bir kısmı da uzak yerlere gönderilir. Kadın odaklı tarım, kırsal toplumlar için gıda güvenliğinin temelini oluşturur. Hane halkının da, kız çocuklarının da besin güvenliği böylece sağlanmış olur. Hane ile toplumun besin güvenliği tehlike altındayken, bunun faturası en çok da, cinsiyet ayrımından ötürü kötü beslenen kız çocuklarına çıkar. Gıdaya erişim azaldığında, kız çocukları beslenme sırasında da, gıda paylaşımında da en son sırada yer alır.

Gıda politikası birçok açıdan cinsiyetlidir.

Bir kere, gıda üretimi, yani gıdanın işlenmesi ve tedariki toplumsal işbölümünde kadınlara ait bir alandır; gıdayı yetiştiren, pişiren, işlemden geçiren ve yemek olarak sunan hep kadınlardır. Kadın odaklı gıda sistemleri paylaşım, özen, muhafaza ve refaha dayanır.

İkincisi, kapitalist ataerkinin güdümündeki şirket küreselleşmesi, gıdayı olduğu gibi, gıda üretimi ve bölüşümünü de dönüşüme uğratmıştır. Tohumdan masaya gelen yemeğe kadar tüm besin zinciri üzerindeki denetim kadınların elinden alınıp, günümüzün "küresel reisleri" olan küresel şirketlerin eline geçmektedir. Bu süreçte tohum, tohum olma özelliğini kaybetmektedir. Tohum çoğalır ve ürer; oysa genetiğiyle oynanmış melez tohumlar yenilenemezdir. Gıda besindir; kadim bir Hint metninde de dendiği gibi, "Her şey gıdadır,

her şey başka bir şeyin gıdasıdır." Şirketlerin denetimindeki gıda ise artık gıda olmaktan çıkarak, -arabalar için biyoyakıt, fabrika çiftlikleri için yem ya da açlar için yemekle tamamen yer değiştirebilir olan- bir meta haline gelir. Böyle bir sistemde, sadece gıda yerinden edilmekle kalmaz, kadınların bilgi ve emeği, becerileri, üretkenliği ve yaratıcılığı da ortadan kalkar.

"Beş Gen Devi" ile "Beş Gıda Devi" gıda güvenliği konusunda yeni tehditler yaratarak, milyarlarca kadın üretici ve imalatçının yerine geçmiştir. 2008'de fiyatların aniden yükselmesiyle 40'tan fazla ülkede gıda ayaklanmaları gerçekleşmiştir. Bir milyarı aşkın insan gıdaya erişim hakkından mahrum edilirken, iki milyar insan obezite ve endüstriyel gıda/aburcubur tüketimine bağlı benzer hastalıklarla karşı karşıya bırakılmıştır. Yetersiz beslenmenin bu iki türünden en olumsuz yönde etkilenenler de kadınlar ve kız çocuklarıdır.

Üçüncüsü, herkes için güvenli ve sağlıklı gıdayı teminat altına alan adil, sürdürülebilir ve sağlıklı gıda sistemleri yaratmak için kadınların gıda ve tarım mirasına dayanan yeni bir gıda devrimi yoldadır.

ÖNCE TOHUM: KÜRESELLEŞME VE CİNSİYETLİ TOHUM POLİTİKALARI

Tohum, besin zincirinin ilk halkasıdır. Köylüler beş bin yıldır kendi tohumlarını üretmiş, seçme, depolama, yeniden ekim yöntemiyle besin zincirindeki doğal akışın sürmesini sağlamıştır. Gıda ve tahıl depolama sürecinde tohumları muhafaza eden kadınlar, bu yolla dişil ilkeyi de muhafaza etmiştir. Genetik çeşitliliğin ve besin ürünlerinin kendi kendini yenileme özelliğinin korunması, kadınların ve Üçüncü Dünya köylülerinin bütün bir bitki zenginliğinin kaynağı olan tohum plazması üzerindeki denetimine bağlı olmuştur. Gelgelelim, bu durum yeşil devrimle birlikte tamamen değişmiştir.

Yeşil devrim, bitki gen kaynakları üzerindeki denetimi Üçüncü Dünyanın köylü kadınlarının elinden alıp, Uluslararası Mısır ve Buğday Geliştirme Merkezi (CIMMYT), Uluslararası Pirinç Enstitüsü ve çokuluslu tohum şirketlerinin Batılı erkek teknokratlarına devretmek suretiyle tohumları ticarileştirmiş ve özelleştirmiştir.

Kadınlar tahılın korunması sürecinde ortak genetik mirasın emanetçileri olarak iş görmektedir. Nepal'in köylü kadınlarına ilişkin bir çalışmada tohum seçiminin esasen kadınlara ait bir sorumluluk olduğu ortaya konmuştur; incelenen vakaların % 60,4'ünde hangi tohum cinsinin kullanılacağına sadece kadınlar karar verirken, erkekler için bu oran ancak 20,7'dir. Ailelerin kendi tohumlarını kullandıkları durumlarda tohum seçme işinin kim tarafından gerçekleştirildiğine gelince, bu işin hanelerin % 81,2'sinde sadece kadınlar, % 8'inde hem kadınlar hem erkekler, % 10,8'inde ise sadece erkekler tarafından üstlenildiği bulgulanmıştır.

Hindistan genelinde, kıtlık dönemlerinde bile her hanede tohumluk tahıl muhafaza edilmiş, gıda üretim döngüsünün kesintiye uğramasının böylece önüne geçilmiştir. Hindistan'ın köylü kadınları gıda üretiminin genetik temelini binlerce yıldır özenle muhafaza etmektedir. Evrimi binlerce yılı bulan bu ortak zenginlik, kendi yeni ürünlerini "ileri" çeşitler olarak gören erkek merkezci tohum anlayışında "ilkel bitki çeşitleri" olarak adlandırılmaktadır.

Yeşil devrim, tohumların kendi kendini üretme özelliğinin ve genetik çeşitliliğinin yok edilmesi suretiyle dişil ilkenin saf dışı bırakılmasına yönelik bir stratejidir. Tohumun bir kâr ve denetim kaynağına dönüştürülmesi süreci, bitki ıslahı alanında dişil ilkenin ölümüyle başlamıştır. "Mucize" olarak nitelenen melez tohumlar, aslında ticari anlamda mucizedir; çünkü böylece çiftçiler -kendi tohumlarını yeniden üretemediklerinden- bu tohumlardan her sene yeniden tedarik etmek zorunda bırakılmaktadır. Melez tohumlar

yaşam enerjilerini bir sonraki nesle aktarmadıkları için, bunlardan üst üste aynı sonucu veren tohumlar elde edilememektedir. Melezleşmeyle beraber, tohumlar bitki hayatının, gıda ve besin yoluyla yaşamı idame ettiren kaynağı olmaktan çıkarak, sadece özel kâra kaynaklık etmeye başlamıştır.

Doğa, kadınlar ve yoksul köylüler açısından bakıldığında, yeşil devrimle dolaşıma giren tohum çeşitlerinin gıda üretimini artırmanın en iyi alternatifi olmadığı açıktır. Bunlar tohum ve gübre satışında kendilerine yeni yollar bulmaya çalışan şirketler ile kâr etme iştahı içindeki zengin çiftçilerin işine yaramaktadır olsa olsa. Yeni tohumlar üzerinde gerçekleştirilen araştırmaları finanse eden uluslararası aracı kuruluşlar, aynı zamanda bu tohumların dağıtımı için de para sağlamaktadır. Yeni bir türü, tohum satın almaya gücü yetmeyen milyonlarca köylüye satmak gibi çözümü imkânsız bir sorun, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Gıda ve Tarım Örgütü ve başlıca önceliği yüksek rekolteli özel tohumların dağıtımına veren çok sayıdaki iki taraflı yardım programı tarafından çözüme kavuşturulmaktadır.

Şirketler geçtiğimiz on yılda, yeni mülkiyet hakları ve yeni teknolojiler sayesinde yeryüzündeki hayatın çeşitliliğini ve halkların yerel düzeyde geliştirdiği yeni yöntemleri gaspetmiştir. Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması'yla (TRIPS) küreselleşen Fikri Mülkiyet Hakları, tüm yaşam formlarını kapsar şekilde genişleyerek, biyoçeşitlilik üzerinde tekel denetimi yaratmıştır.

2002 tarihli Biyoçeşitlilik Yasası, topluluk haklarını savunmayı amaçlayacağı yerde, biyoçeşitlilik ile yerel bilgi birikiminin özelleştirilmesinin yolunu açmıştır. Syngenta Şirketi'ni pirinç çeşitlerimizden elini çekmek zorunda bırakan hareketlerin başarısı işte bu bakımdan hayati önemdedir.

Dünyanın en eski ve en büyük tarım toplumlarından biri olan Hindistan, barındırdığı en az 166 tür kültür bitkisi ve çapa ürünlerinin yabani akrabası olan 320 değişik türle etkileyici bir çeşitliliğe sahiptir. Hindistan'daki biyoçeşitliliğin hepsine olmasa da büyük kısmına ev sahipliği yapan ormanlar, bugün yaklaşık olarak 64 milyon hektarlık bir alanı ya da karasal alanın % 19'unu kapsamaktadır ki, bu oranın kabaca % 33'lük kısmını birincil ormanlar oluşturmaktadır. 10 milyon hektarlık kısmı ekolojik istikrar adına "koruma altına alınmış" olan bu ormanların 25 milyon hektarı yakacak odun ve yem ihtiyacını karşılamak üzere toplumsal ormanlar olarak, 15 milyon hektarı ise kereste üretimine yönelik olarak kullanılmaktadır. Kalan 14 milyon hektarlık orman arazisi ise, milli parkların ve yaban hayatı koruma alanlarının sınırları içinde yer almaktadır.

Tahmini sayısı 15.000 olan bitki türleri ve yaklaşık 15.000 çiçekli bitki türünün (ki dünya toplamının % 6'sına tekabül eder bu), % 33'ünün Hindistan'a özgü olduğu tahmin edilmektedir. Kuzeydoğu bölgeleri, Batı'daki dağ geçitleri ve Kuzeybatı ve Doğu Himalayalar, kendine has bitki örtüsü bakımından zengin bölgelerdir. Öte yandan, Andaman ve Nikobar Adaları en az 200 yerel bitki türüyle yerel bitki örtüsüne katkıda bulunmaktadır. Diğer bitki türlerine ilişkin tahmini rakamlar ise şöyledir: 5.000 su yosunu türü, 1.600 liken türü, 20.000 mantar türü, 2.700 yosun türü ve 600 eğreltiotu türü. Sayısı 81.000 olarak tahmin edilen hayvan türlerininse, 50.000'ini böcekler, 4.000'ini yumuşakçalar, 200'ünü balıklar, 140'ını amfibiler, 420'sini sürüngenler, 1.200'ünü kuşlar ve diğer omurgasızlar oluşturmaktadır. Hindistan'daki kuş türleri dünya toplamının % 13'üne karşılık gelmektedir. % 63'ü Assam'da bulunan memeli faunası ise 372 türden oluşmaktadır. Bu verilere göre Hindistan, yaklaşık iki yüz bin canlı organizma türüne ev sahipliği yapmaktadır.

Hindistan nüfusunun % 70'i hayatta kalmak için geleneksel

üretim sistemlerine bağımlıdır. Kırsal bölgelerdeki halkın çoğunluğu, kıyıda köşede kalmış küçük çiftçi ve köylülerden oluşur. Ülkenin toplam tohum arzının % 70'ten fazlasını, çiftçilerin üretip sattığı tohumlar oluşturur. Keza, Hindistan'ın sağlık ihtiyaçlarının % 70'ten fazlası da gene geleneksel tıp sistemleri tarafından karşılanırken, bu sistemleri uygulayan hekimler, sağaltımın bir parçası olarak 7.500'ü aşkın tıbbi bitki türünden faydalanır. 1990'ların sonunda yapılan bir etno-botanik araştırmasına göre, biyoçeşitlilik temelli geleneksel sağlık sistemi 360.740 Ayurveda hekimi, 29.701 Unani uzmanı ve 11.644 Siddha uzmanı tarafından ayakta tutulmaktadır. Bunların yanında, köy temelli sağlık geleneklerini sürdüren milyonlarca ev kadını, ebe ve bitkisel şifacı bulunmaktadır.

Biyolojik kaynaklar ile bunların özellikleri ve kullanımına ilişkin bilginin paylaşımı ve alışverişi, tüm yerli toplumlarda bir norm olmuştur ve modern olanlar dahil çoğu toplumda da böyle olmayı sürdürmektedir. Bununla birlikte, biyoçeşitliliği ve bilgiyi yerli toplumlardan ücretsiz edinen bireyler, kuruluşlar veya şirketler, bu armağanı fikri mülkiyet haklarına yönelik iddialarla özel mülkiyete çevirdiklerinde, paylaşım ve alışverişin adı "korsanlığa" çıkar.

Kadınlar tarafından paylaşılıp saklanan ortak kaynak olarak tohum, şimdilerde Monsonto'nun karşılığında telif ücreti ödenmesi gereken "mülkiyeti" haline gelmiştir. Yerli toplumlardan korsanlıkla çalınan tohum, saklandığı veya paylaşıldığı zaman bunun adı artık "korsanlık" oluyor. En yüksek insani değerler birer suça dönüştürülürken, en alçak insani özellikler "fikri mülkiyet hakkı" statüsüne yükseltiliyor.

Dünya Ticaret Örgütü'nün Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS), tohum endüstrisinin önünün açılmasıyla birlikte, küreselleşmenin, insanların gıda güvenliğine yönelik en büyük tehdide dönüşebilecek bir veçhesini oluşturmaktadır. Bu

anlaşmanın çiftçi haklarını ve tarımsal biyoçeşitliliği en doğrudan etkileyen kısmı 27.5.3(b) maddesidir. Burada şöyle denmektedir:

> "Taraflar mikro-organizmalar dışındaki bitki ve hayvanlar ile esas olarak, bitki veya hayvanların üretimine yönelik gayrı biyolojik ve mikrobiyolojik usuller dışındaki biyolojik usulleri patent alma hakkının dışında bırakabilir. Bununla birlikte, taraflar patentlerle ve kendine özgü etkin bir sistemle veya bunların bir birleşimiyle bitki türlerinin korunmasını sağlayacaktır. Bu hükümler DTÖ Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihten dört yıl sonra yeniden gözden geçirilecektir. "

Madde böylece bitkilerde iki tür fikri mülkiyet hakkına olanak tanımaktadır: patentler ve kendine özgü bir sistem. Böylece Patent Yasası ve Ulusal Bitki Çeşitliliği Mevzuat Tasarıları, kamu yararı ile şirket yararı arasında başlıca çekişme konusu haline gelmektedir.

1970 tarihli Patent Yasası, tüm tarım ve bahçecilik metotlarını patent alma hakkının dışında tutuyordu. Yasanın 5a sayılı maddesi ise, ürün patentlerinin kimyasal tarım ürünleri alanının dışında tutulmasını teminat altına alıyordu. 1995 tarihli Patent Yasa Tasarısı (Değişikliği) ile birlikte, tarım alanındaki bu kısıtlamalar kaldırıldı. Dahası, yasa tasarısında hangi alanların patent hakkı dışında tutulacağına dair bir sınırlama ölçütü belirtilmediğinden; bitkiler, bitkisel ürünler, bitkilerin özellikleri, genleri, biyolojik böcek ilaçları ve biyo-gübrelerin, vs. patentlenmesine olanak tanınıyordu. Bu yasa tasarısının tarımda öngördüğü sınırsız patentleme alanı, Hindistan tarımını baltalayacak, Hintli çiftçilerin varlığını tehdit edecek ve gıda güvenliğini tehlikeye atacaktı. Neyse ki, yasa tasarısı bu tehlikeli içerimlerinden ötürü parlamentodan geçmedi.

Navdanya'da, oluşturduğumuz tohum bankalarında 2.000 pirinç türünü muhafaza ediyoruz. Bu türlerden biri de, Dehradun'un meşhur kokulu pirinci basmati. Vadimdeki çiftçilerin yüzyıllardır

yetiştirmekte olduğu bu tür üzerinde bugün, onu (5.663.454 patent no'lu) "çabuk pirinç" diye tanıtan ABD'li Rice Tec Şirketi hak iddia etmektedir. Annelerimizin ve büyükannelerimizin yüzyıllardır böcek ve mantar ilacı olarak kullanageldiği "maun" bugün, gene ABD'li bir şirket olan W.R. Grace tarafından aynı amaçlarla patentlenmiş durumdadır. Avrupa Parlamentosu'nda ve Avrupa Patent Ofisi'nde Yeşiller'le birlikte Grace'in patentine meydan okuyoruz.

Batılı şirketlerin Üçüncü Dünya kadınlarının, birikimi yüzyılları bulan kolektif bilgi ve buluşlarını çalmasına aracılık eden bu biyokorsanlık fenomeni artık salgın boyutuna ulaşmış durumdadır. Biyokorsanlık bugün Monsanta tarafından tarım ticareti ile Üçüncü Dünya kadınları arasında yeni bir "ortaklık" şeklinde sunularak haklı çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bize göre, ortaklığın temelinde hırsızlık olamaz; ortaklık eşitliği ve karşılıklı saygıyı gerektirir. Üçüncü Dünya kadınlarıyla ortaklık kurulabilmesi için, ABD ve Hindistan arasındaki TRIPS Anlaşması'nda olduğu gibi, Dünya Ticaret Örgütü'nün korsanları korurken asıl mucitleri cezalandıran Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması'nda da değişiklikler yapılması gerekir. Böyle bir ortaklık ayrıca, biyoçeşitliliğe ilişkin bilgimizin arsızca yağmalanmasına cevaz veren ABD Patent Yasası'nda da değişikler yapılmasını gerektirir. Kolektif bilgi ve buluşlarımızın korunmasının garantiye alınması ve kadınların birer bilgi sahibi ve biyoçeşitlilik uzmanı olarak tanınıp itibar görmesi için olmazsa olmaz değişikliklerdir bunlar.

ÇİĞDEN PİŞMİŞE: CİNSİYETLİ GIDA İŞLEME POLİTİKALARI

Patriyarkal "fikri mülkiyet hakları" biyoçeşitliliği yok etmek ve kadınların bilgisini ve tohumda cisimleşen ıslaha yönelik emeğini gasp etmek için kullanılıyorsa şayet, "sağlık ve bitki sağlığı" yasaları da -kapitalist ataerkinin bakış açısından tanımlandığı haliyle gıda

güvenliği- kadınların kalite, sağlık ve lezzet üretmedeki uzmanlığını ortadan kaldırmak ve bunun yerine abur cuburu geçirmek için kullanılmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü hükümleri, pazara erişimin en az % 5'inin ithalatçı ülkelere verilmesini şart koşsa da, gelişmiş ülkeler belli kalite normları, ürün şartnameleri, sağlık ve bitki sağlığına yönelik başka düzenlemeler dayatmaktadır. Sözgelimi bugün Avrupa Birliği kirlenmeyi önlemek adına süt ineklerinin tamamen makineleşmesinde ve sütün işlenmesi için içme suyu kullanılmasında ısrar etmektedir! AB ayrıca işleme için sadece çelik makinelerin ve filtrelenmiş havanın kullanılmasını öngörmektedir. Hindistan süt sanayinin bu normlara bağlı kalabilmesi için ya kooperatif girişimleriyle ya da kooperatifin sektöre müdahalesiyle gerekli altyapıya bir hayli sermaye yatırması gerekmektedir. Fakat bu durum halihazırdaki verim düzeyinde süt fiyatlarının muhtemelen artması anlamına gelecektir. Üstelik ancak bir ya da iki sağmal hayvanı olan çoğu sığır sahibinin maddi gücünü aşan bir şeydir bu. Tarımsal ürün işleme alanında da benzer ölçütler öngörülmektedir.

Yeni fikri mülkiyet hakları rejimleri, Hindistan'ın -yasal şekillendirmenin baskısına tabi olmayıp, geleneksel kodlar ve ahlak yasalarıyla yönetilen- teknolojik ve kültürel açıdan çoğulcu ekonomisine uygulanırken, küreselleşme bağlamında ulusal yasalarımıza getirilen değişikliklerin, biyokorsanlık ve kültürel-fikri korsanlık dahil her tür korsanlığı önlemeye ve üretici haklarının gözetilmesine yönelik gerekli korumayı sağlamasını teminat altına almamız gerekmektedir.

YEREL İMALATA YÖNELİK SALDIRILAR

Küresel tarım ticareti yerelde üretilmiş taze gıdaları "çağdışı", alüminyum ve plastik kaplı bayat gıdalarıysa "modern" göstermek suretiyle şimdi de gıda imalatı alanını ele geçirmeye çalışmaktadır.

Endüstriyel gıda işleme ve paketleme önce yemeklik yağlara uygulanmış ve ithal soya fasulyesi, yağ değirmeni işletmecileri ile küçük çiftçilerin geçim kaynağını ortadan kaldırmıştır. Şimdi de buğday ekonomisini ele geçirmeye yönelik girişimler gündeme gelmiştir.

Hindistan buğday ekonomisinin temelini, merkezi olmayan, küçük ölçekli yerel üretim, imalat ve dağıtım ağları oluşturmaktadır. Geçimini ve besinini buğday ve undan sağlayan milyonlarca çiftçi, tüccar ve yerel değirmen işletmecisi vardır. Merkezsiz, küçük ölçekli, hane temelli bu gıda üretim ve imalat ekonomisi toplamındadevasa bir hacme sahiptir. Milyonlarca insanın geçimini sağlayan bu ekonomi, aynı zamanda herkesin uygun fiyata taze ve besleyici gıdaya erişmesini sağlamaktadır. Dahası, bu üretim ve imalat sisteminin çevreye hiçbir olumsuz etkisi yoktur. 3.5 milyondan fazla ailenin Hindistanlı tüketicilerin buğday ihtiyacını karşılayan *kirana dükkânları** işlettiği ve iki milyondan fazla küçük mahalle değirmeninin taze un sağladığı tahmin edilmektedir. Buna ilaveten, ev ölçeğinde un üreten milyonlarca kadın bulunmaktadır. Hindistan'da yapılan bir tür bazlama olan Roti ekmeğini yapmak için kullanılan oklava, daima kadınların gücünün bir simgesi olmuştur.

Hindistan'da 40 milyon ton un pazarda satılırken, bunun sadece 15 milyon tonu doğrudan *atta* unu yani bazlama yapımında kullanılan, glüten açısından zengin, ince çekilmiş bir tür durum buğdayı olarak satın alınmaktadır çünkü Hindistan gıdada tazeliğe ve kaliteye düşkün bir ülkedir. Tüketilen *atta* ununun %1'den azı bir marka adı taşımaktadır, zira Hindistanlı tüketiciler paketlenmiş bayat undan çok, kendi kalite kontrol ölçütleri doğrultusunda yalnız bu iş için kullanılan, *chakki değirmeninden* çıkmış una güvenirler. Milyonlarca üretici, işleyici ve tüccarın emeği üzerine kurulu olan

* Hindistan'da yerel ürünlerin perakende satıldığı küçük, mahalle tipi dükkânlar. (ç.n.)

bu merkezsiz ve küçük ölçekli ekonomi, çok az bir sermayeyle ve bundan bile daha kısıtlı bir altyapıyla dönmektedir. Burada sermaye ve altyapının yerini insanlar almıştır. Gelgelelim, böyle insan merkezli bir ekonomi, büyük ölçekli endüstriyel tarımın büyük kazançlar elde etmesine mani olmaktadır ve işte bu nedenle endüstriyel tarımın Hindistan'daki buğday ekonomisini bir kazanç kaynağına dönüştürmek için gözleri parlamaktadır.

Milyonlarca kişinin geçim kaynağının, merkezsiz yerel ekonominin ve insanların taze ve ucuz *atta* ununa erişim hakkının ortadan kaldırılması, "besin zincirinin modernleşmesi" diye nitelenmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde zenginler taze gıdalar yerken, yoksullar aşırı derecede işlenmiş paket gıdalar yemek zorunda bırakıldığı halde, Üçüncü Dünyada paketlenmiş yiyecek zengin yiyeceği şeklinde sunularak teşvik edilmektedir. Paketleme "modernleşme" değildir; olsa olsa paketleme ve markalamayı, gıdanın kalite ve tazeliğini garanti eder şekilde insanların gözü önünde yerel olarak işlendiği daha ucuz ve etkili sistemleri yerinden etmek için kullanan sürdürülemez bir ekonominin köhnemiş bir yönünden ibarettir.

AÇLIK, YETERSİZ BESLENME VE GIDA POLİTİKALARI

Gıda ayaklanmaları gazetelerin ön sayfalarında haber olmayı başarsa da, neredeyse bir milyar insanı gıda hakkından mahrum eden ve pek fark edilmeyen gizli bir açlık sorununun yanı sıra, obezite ve beslenmeyle alakalı başka hastalıklarla bağlantılı bir yetersiz beslenme sorunu vardır. Açlık ve obezite (ya da bunlara yönelik korku) gerek başlıca kurbanlarını kadınların ve kız çocuklarının oluşturmasından, gerekse kapitalist ataerkinin şekillendirip denetlediği bir gıda sisteminin sonucu olmasından ötürü feminizmi ilgilendiren meselelerdir.

Yetersiz beslenme, gıdaya erişimin engellenmesinin yanı sıra, çiftliklerimizde ve gıda işleme sistemlerimizde besinin ortadan kay-

boluşunun bir sonucudur.

Çiftliklerde biyoçeşitliliğin ortadan kalkması ile kadınların çiftliklerdeki varlığının ortadan kalkması birbiriyle bağlantılı süreçlerdir –ki sonuç olarak, kız çocukları için gıda güvenliğinin ortadan kalkması anlamına gelir bu. Çocuklukta yetersiz beslenme yetişkinlikte de yetersiz beslenmeye yol açar ve yetersiz beslenmeyle bağlantılı olarak kadınların mustarip olduğu başlıca sorun, anemidir. Anne ölümlerinin başlıca nedenini de gene anemi oluşturmaktadır. Yetersiz beslenmiş kız çocukları anne olduklarında, doğum ağırlığı düşük olan, hastalıklara karşı bağışıksız ve sağlıklı bireyler olma hakkından mahrum bebekler doğururlar.

Bu sağlık sorunları normalde çiftçilikle ve gıda yetiştirmeyle bağlantılandırılmasa da, beslenmenin çiftlikte başlaması gibi, yetersiz beslenme de çiftlikte başlar.

Bizler yediklerimizizdir.

Ama ne yiyoruz?

Çiftliklerimizde ne yetiştiriyoruz? Nasıl yetiştiriyoruz?

Bunların sağlığımız ve gezegenimiz üzerindeki etkisi nedir?

Gıdanın selameti, gıda güvenliği ve tarım birbiriyle yakından bağlantılı konulardır. Gıdamızı nasıl yetiştirdiğimiz ve ne yetiştirdiğimiz, ne yediğimizi ve kimin yediğini belirlediği gibi, gıdamızın kalitesini ve selametini de belirler. Gelgelelim günümüzde gıdanın selameti, gıda güvenliği ve tarım arasındaki bağlantı kopmuş, bunlar birbirinden ayrı ele alınmaya başlanmıştır. Bugün gıda, insanların çoğunluğunu gıdadan mahrum bırakacak ve kötü gıda tüketimine zorlayacak şekilde üretilmektedir. Gezegendeki bir milyar insan açlık çekerken, iki milyar insan da obezite, diyabet ve hipertansiyon gibi beslenmeyle bağlantılı hastalıklardan mustariptir. Gıdaya erişim imkânından yoksun olanlar, yoksulluktan ötürü yetersiz beslenmenin

kurbanı olmaktadır; küresel süpermarketten gıda satın alabilenlerse zenginlere özgü olan başka türden bir yetersiz beslenmenin kurbanı olmaktadır. Üçüncü Dünya ülkeleri beslenmeyle bağlantılı hastalıklar, açlık ve obezitenin oluşturduğu üçlü bir yükün altında ezilmektedir. Dünya Ticaret Örgütü/Gıda ve Tarım Örgütü'nün tahminlerine göre, 2020 yılı itibariyle gelişmekte olan ülkelerde kalp hastalığına bağlı ölümlerin % 70, felçe bağlı ölümlerin % 75 ve diyabet hastalıklarına bağlı ölümlerin % 70 oranında olacağı öngörülmektedir. Bulaşıcı olmayan bu hastalıklar doğrudan doğruya beslenmeyle bağlantılıdır.

Küreselleşmiş, endüstrileşmiş gıda sistemi birçok farklı şekilde açlığa yol açmaktadır. Bir kere, endüstrileşmiş tarım küçük ölçekli çiftçilerin yok edilmesine dayanır; yerinden edilen ve mülksüzleştirilen köylüler böylece açlar ordusuna katılır.

İkinci olarak, endüstrileşmiş tarım sermaye yoğundur. Satın alınmış ve yenilenemez tohumlar, sentetik gübreler, pestisitler ve herbisitler gibi yüksek maliyetli dışsal girdilere dayanır. Köylüler bu girdileri satın alabilmek için devasa borç yüklerinin altına girmektedir. Bu borçları geri ödeyebilmek için yetiştirdikleri ürünlerin tamamını satmak zorunda kaldıklarından, kendileri de gıdadan mahrum olmaktadır. Borçlarını geri ödeyememeleri durumunda ise, önce topraklarını, sonrasındaysa giderek hayatlarını kaybetmektedirler. Şu ana kadar Hindistan'da, girdi maliyetlerinin yükselmesi ve ürün fiyatlarının düşmesi sonucu bitimsiz bir borç döngüsüne kısılan 150.000'den fazla çiftçi intihar etmiştir.

Yetersiz beslenme ve açlıktaki artışın bir nedeni de, çiftçilerin ihracata yönelik endüstri bitkileri yetiştirmeye zorlanmasıdır. Tarımın ve gıdanın doğası dönüşüme uğratılmaktadır. Toprağın bakımı ve iyi gıda yetiştirme kültürü anlamına gelen tarım, şirketlerin endüstriyel faaliyetine dönüştürülmektedir. Gıda gittikçe bir besin ve geçim kay-

nağı olmaktan çıkarak, metaya dönüştürülmekte ve bir meta olarak önce fabrika çiftliklerine akmış, şimdi de arabalara akmaktadır. Yoksulların payına ise, ancak buradan artakalanlar düşmektedir.

Üretilenden daha çok gıdanın tüketildiği fabrika çiftlikleri, bu bakımdan olumsuz bir gıda sistemine karşılık gelir. 1 kg. endüstriyel biftek üretmek için 10 kg. hayvan yemi gerekirken, 1 kg. endüstriyel domuz eti üretmek içinse 4,0 ila 5,5 kg. yem gerekmektedir. Fabrika çiftliğinde yetiştirilen tavuklar, gıda olarak ürettiklerinin 2 ya da 3 kat fazlası yem tüketmektedir.

Endüstriyel biyoyakıtlarla birlikte, gıda üzerindeki baskıya yenileri eklenmektedir. Yakıt amaçlı etanol üretmek için giderek daha fazla kullanılmaya başlanmasıyla, Meksika'da, meşhur Meksika tortillasının ana malzemesini oluşturan mısırın fiyatı iki katına fırlamıştır. İnsanlar açlıktan ölürken; mısır, soya, kanola arabaları beslemek için yakıta dönüştürülmektedir.

TARIM VE GIDA SİSTEMLERİNİN ENDÜSTRİLEŞMESİ, KÜRESELLEŞMESİ

Dünya çapında, çoğunlukla kadınlar tarafından çalıştırılan küçük çiftlikleri "metalar" üreten "fabrikalara" çeviren bir gıda tsunamisi yaşanmaktadır. Küreselleşme tarımın giderek daha fazla endüstrileşmesine yol açmıştır ve endüstriyel tarım, kadınları toprak üzerinde gerçekleştirdikleri üretken faaliyetten men etmektedir.

Tarımda küreselleşme, kendi gıda ürünlerinin yanı sıra, yenilenemeyen girdileri -tohum, gübre ve pestisitleri- için de küresel pazarlar arayan tarım endüstrileri tarafından teşvik edilmektedir. Dünya Ticaret Örgütü'nün Tarım Anlaşması ve Dünya Bankası'nın yapısal uyumlandırma programları, tarımın küreselleşmesinde en önemli vasıtalar olmuştur. Tarımda küreselleşme çeşitli dönüşümleri beraberinde getirir: Gerek tohum alanında gerekse toprak verimini

muhafaza ve yenileme sistemleri alanında, gıda üretiminde denetimin yerel ve ulusal düzlemden küresel düzleme, kadın çiftçilerden küresel şirketlere kayması söz konusudur.

Tarımın endüstrileşmesi; iç girdilerden, satın alınmış dış girdilere, ekolojikten kimyasala, biyoçeşitlilikten monokültürlere doğru bir dönüşüme işaret eder. Bu da, -tohum saklamadan kompostlama, doğru dengedeki çoklu kültürler geliştirme, hasat kaldırma, depolama ve işlemeye kadar- çiftçilikle ilgili bilgi ve becerilerin asli kaynağı olan kadınların tarımından, kadınsız tarıma doğru bir dönüşüme tekabül eder.

İnsanlık, evrimi boyunca 80.000 yenebilir bitki yemiştir. Bunlar arasından 3.000'i aşkın bitki sürecin başından bugüne devamlı olarak kullanılmıştır. Ne var ki, bugün dünyanın gıdasının % 75'ini sağlamak için sadece sekiz ürünün eline bakmaktayız. Üstelik gen mühendisliği yüzünden üretim üç ürüne indirgenmiş durumda: mısır, soya, kanola. Bunlar da zaten biyoyakıta dönüştürülen ürünlerdir. Monokültürler biyoçeşitliliği, sağlığımızı ve gıda kalitesi ve çeşitliliğini yok etmekte ve –sadece yeterince gıda alamayanlarda değil, aşırı gıda tüketenlerde de- yetersiz beslenmeye yol açmaktadır. Monokültürler, gıda üretimini artıracakları varsayımıyla endüstriyel yalıtımın ayrılmaz bir parçası olarak teşvik edilmektedir. Ne var ki, üretip ürettikleri tek şey, daha fazla denetim ve -Monsanto, Cargill ve Archer Daniel Midland şirketleri için- daha fazla kârdır. Monokültürler biyoçeşitliliği, yerel gıda sistemlerini ve yemek kültürlerini yok etmek suretiyle yalancı artı değerler ve gerçek bir kıtlık yaratmaktadır.

Şirketler bizleri GDO'lar gibi denenmemiş gıdalar yemeye zorlamaktadır. Bugün işlenmiş gıdaların % 60'ında bulunan soya bile 50 sene öncesine kadar hiçbir kültürde tüketilmiyordu. Soya, insan-

larda hormon dengesizliğine yol açan yüksek oranda izoflavon* ve bitki kaynaklı östrojen içermektedir; Çin ve Japonya'daki yemek kültürlerinde rastlanan geleneksel fermantasyon yöntemleri izoflavon oranını azaltmaktadır. Gıdalarda soyanın teşvik edilmesi 1998 ve 2004 yılları arasında ABD hükümetinin sağladığı 13 milyar dolarlık sübvansiyonla desteklenmiş devasa bir deneydir (Amerikan soya endüstrisinin yıllık getirisi 80 milyon dolardır). Yerel yemek kültürleri ise, soyaya alternatif birçok zengin gıdaya sahiptir; protein için binlerce fasulye ve tohum bakliyat çeşidi bulunmaktadır: dah, nohut, mung fasulye, siyah matpe fasulye, pirinç fasulye, azuki fasulye, güve fasulye, börülce, bezelye, yeşil mercimek, faba fasulye, kanatlı fasulye. Yemeklik yağlarımızdan bazıları ise şöyledir: susam, hardal, keten tohumu, esmer saffola, ayçiçeği ve yerfıstığı.

Monokültürlere dayalı gıda sistemleri -sentetik gübre üretiminde, devasa makinelerin çalıştırılmasında, "gıda millerini" artıran uzun mesafe taşımacılığında kullanılan- fosil yakıtlara da giderek daha bağımlı hale getirilmektedir. Monokültürlerin yaygınlaşması ve yerel çiftliklerin yok edilmesiyle birlikte, artık gıda değil, giderek artan bir şekilde, gezegenimizi ve sağlığımızı tehdit eden yağları yemekteyiz.

Düşüncemizde monokültürlerin ötesine geçmek, gıda sistemini tamir etmek için bir zorunluluk haline gelmiştir. Biyoçeşitliliğe dayalı küçük ölçekli çiftlikler, çiftçiler için daha yüksek oranda verim ve kazanç sağlarken, biyoçeşitliliğe dayalı diyetler de daha fazla besin ve daha iyi lezzet sağlamaktadır. Biyoçeşitliliği çiftliklerimize geri getirmek ve küçük çiftçileri toprağa geri döndürmek el ele giden süreçlerdir. Şirketlerin denetimi monokültürleri palazlandırır; yurttaşların gıda özgürlüğü ise biyoçeşitliliğe bağlıdır.

Biyokütleden üretilen biyoyakıtlar, dünyadaki yoksullar için en önemli enerji kaynağı olmayı sürdürmektedir. Ekolojik biyoçeşitliliğe

* Bazı bitkilerde bulunan östrojen benzeri bir madde. (ç.n.)

sahip çiftlikler, sadece birer gıda kaynağı değil, aynı zamanda enerji kaynağıdır. Bu çiftliklerde, yemek pişirmek için harcanan enerji tezekten, akdarı ve bakliyat saplarından, köylerde kullanım için ayrılmış ağaçlık alanlarda bulunan tarımsal ormancılık türlerinden elde edilir. Sürdürülebilirlik gözetilerek yönetilen köy meraları yüzyıllardır birer merkezsiz enerji kaynağı olagelmiştir. Endüstriyel biyoyakıtlar ise yoksulların kullanımına yönelik yakıtlar değil, yoksulların ısı, elektrik ve taşımacılığa dönüştürülen gıdasıdır. Başta etanol ve biyodizel olmak üzere sıvı biyoyakıtlar, gerek tavan petrol felaketini savuşturmak, gerekse karbondioksit salımını azaltmak üzere fosil yakıtlara alternatif arayışının güdümündeki en hızlı büyüyen sektörlerden biridir. Başkanlığı döneminde George Bush 2017 yılına kadar 35 galon biyoyakıtın kullanımını zorunlu kılan yasanın meclisten geçirilmesine çabalamıştır. Gıda ve Tarım Örgütü'nün Sürdürülebilir Kalkınma Dairesi'nden M. Alexander şöyle demiştir: "Benzinden yavaş yavaş uzaklaşılmaya başlandı. Önümüzdeki 15-20 sene boyunca dünyanın enerji ihtiyaçlarının % 25'inin tümüyle biyoyakıtlardan sağlandığına şahitlik etmemiz muhtemel." Tek başına biyoyakıtların dünya çapındaki üretimi geçtiğimiz beş yılda ikiye katlanmıştır ve önümüzdeki dört yılda bir kez daha ikiye katlanması beklenmektedir. Son yıllarda biyoyakıt yanlısı yeni politikalar yürürlüğe koyan ülkeler arasında şunlar vardır: Arjantin, Avustralya, Kanada, Çin, Kolombiya, Ekvador, Hindistan, Endonezya, Malavi, Malezya, Meksika, Mozambik, Filipinler, Senegal, Güney Afrika, Tayland ve Zambiya.

İki tür endüstriyel biyoyakıt bulunmaktadır: etanol ve biyodizel. Etanol şeker kamışı ve şeker şerbeti gibi sakaroz açısından zengin ürünlerden ve mısır, arpa, buğday gibi nişasta açısından zengin ürünlerden elde edilerek petrolle karıştırılır. Biyodizelse sadece palmiye yağı, soya yağı ve kanola yağı gibi sebzelerden elde edilerek mazotla karıştırılır.

Brezilya, Bolivya, Kosta Rika, Kolombiya, Guatemala ve Dominik Cumhuriyeti'nden örgüt ve toplumsal hareketlerin temsilcileri tarafından imzalanan "Boş Mideler Pahasına Dolu Tankerler" başlıklı beyannamede şöyle denmektedir: "Mevcut biyoenerji üretimi modeli halklarımıza ait toprak, doğal kaynaklar ve emek gücü üzerinde oldum olası baskı yaratmış olan unsurlarla sürdürülmektedir." Fidel Castro ise "Emperyal Bir Silah olarak Gıda Maddesi: Biyoyakıtlar ve Küresel Açlık" başlıklı yazısında şöyle demektedir: "Bugün üç milyardan fazla insan açlık ve susuzluktan ötürü vakitsiz ölüme mahkûm edilmektedir."

Biyoyakıt sektörü dünya çapında hızla gelişme kaydetmektedir. ABD ve Brezilya kendi etanol endüstrilerini tesis ederken, AB de bu potansiyel pazarı keşfetme konusunda hızlı adımlar atmaktadır. Dünya çapındaki hükümetler elverişli politikalar yardımıyla biyoyakıt üretimini teşvik etmektedir. ABD biyoyakıt üretimine geçmeleri için Güney'deki diğer uluslara baskı yapmakta, böylece başkalarının kaynaklarını yağmalamak pahasına kendi enerji ihtiyacını karşılamayı amaçlamaktadır.

Hububat talebindeki bu muazzam artışla başa çıkmak, kaçınılmaz olarak, insani ihtiyaçların tatmininin ikinci plana atılmasıyla ve gıda piyasasında fiyatların yoksulların bütçesini kat be kat aşmasıyla mümkün olacaktır. Brezilyalı Topraksız İşçiler Hareketi 28 Şubat 2008'de "biyoyakıt üretimindeki büyümenin dünya çapında açlığı şiddetlendirdiğine" dikkat çeken bir bildiri yayımlayarak not düşmüştür: "Midelerimiz boşalırken tankerlerimizi dolu tutamayız." Gıdanın bu yolla yakıta çevrilmesi, mısır ve soya fiyatlarını şimdiden artırmıştır ve bu sadece başlangıçtır. Dünya çapında kullanılan petrolün % 25'ini gıdadan tedarik etmek için gereken toprak miktarını düşünmek bile durumun vahametini ortaya koymaya yeter.

Bir ton mısırdan 413 litre etanol üretilirken, 35 milyon galon

etanol için 320 milyon ton mısır gerekmektedir. ABD 2005 yılında 280.2 milyon ton mısır üretti. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) neticesinde, ABD Meksika'yı kendi mısırına bağımlı hale getirerek ülkedeki küçük çiftlikleri yok etti. Aslına bakılırsa, Zapatista ayaklanmasının temelinde de bu durum yatmaktadır.

Endüstriyel biyoyakıtlar bugün yenilenebilir bir enerji kaynağı ve sera gazı salımını azaltmanın bir yolu olarak teşvik ediliyor. Gelgelelim soya, mısır ve palmiye yağı gibi ürünleri akaryakıta dönüştürmek aslında iklim kaosunu ve karbondioksit yükünü artıracaktır. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, giderek büyüyen soya ve palmiye ekim alanlarının yol açtığı ormansızlaştırma, karbondioksit salımında artışa sebep olmaktadır. Gıda ve Tarım Örgütü'nün tahminlerine göre, her yıl atmosfere salınan tüm sera gazlarının 1.6 milyar tonu yahut % 25 ila 30'luk bir oranı ormansızlaşmadan kaynaklanmaktadır. 2022 yılı itibariyle, biyoyakıt amaçlı ekim alanlarının Endonezya yağmur ormanlarının % 98'ini yok etmesi muhtemeldir.

Wetlands International'ın* raporuna göre, Güneydoğu Asya'daki verimli toprakların biyoyakıt amaçlı ekim alanlarına dönüştürülmek üzere tahribi, dünya çapındaki karbondioksit salımını %8 oranında artırmıştır; Delft Hydraulics'e göreyse, her bir ton palmiye yağı 30 ton karbondioksit salımına yol açmaktadır, ki bu da petrol üreticilerinin yol açtığı karbondioksit salımının on katına tekabül eder. Ne var ki, atmosfere bindirilen bu fazladan yük, salımı azaltmaya yönelik Kyoto Protokolü'nde masum bir kalkınma mekanizması olarak muamele görmektedir. Böylece biyoyakıtlar azaltmaları beklenen küresel ısınmaya katkıda bulunmaktadır (*World Rainforest Bulletin* Sayı. 112, Kasım 2006, s. 22).

---

* Sulak alanları ve bunların gerek insanların tasarrufu, gerekse biyoçeşitlilik açısından arz ettiği kaynakların sürdürülmesi ve yeniden canlandırılması için çalışan, dünyanın farklı ülkelerinden hükümet ve sivil toplum örgütleri tarafından desteklenen kâr amacı gütmeyen, bağımsız bir kuruluş.

Dahası, biyokütlenin akaryakıta dönüşümünde, yerine konandan daha fazla fosil yakıt harcanmaktadır. Bir galon etanol üretmek için 28.000 kilokalori ısı gerekir. Bunun karşılığında ise, 19.400 kilokalori enerji elde edilir. Böylece %43 oranında bir enerji verimliliği sağlanır. ABD, elindeki mısırın %20'sini 5 milyar galon etanol üretmek için kullanacaktır ve bu etanol miktarı petrol kullanımının sadece %1'lik bir kısmına karşılık gelmektedir. Mısırların %100'ü kullanılacak olsa bile, bu, toplam petrolün ancak %7'lik bir kısmını karşılamaya yeter. Açıkça görülüyor ki, biyokütlenin akaryakıta dönüştürülmesi ne tavan petrole ne de iklim kaosuna bir çözüm oluşturur.* Mısır herhangi bir ürüne kıyasla daha fazla azotlu gübre, daha fazla insektisit ve daha fazla herbisit kullanımı gerektirmesinin yanı sıra, daha başka krizlere de kaynaklık eder; bir galon etanol üretmek için 1700 galon su kullanılır.

KADIN ÇİFTÇİLERİ DIŞLAYAN BİR TARIM, KIZ ÇOCUKLARINI DIŞLAYAN BİR TOPLUM

Hâkim görüş, ekonomik küreselleşmenin toplumları modernleştireceği ve kadınların statüsünü daha ileriye taşıyacağı yönündeyken, olan bunun tam tersi gibi görünmektedir. Piyasanın patriyarkal değerleri dini patriyarkanın kadın karşıtı değerleriyle birleşerek sadece kadınların marjinalleştirilmesine değil, dahası gözden çıkarılmasına yol açmaktadır. Hindistan'da giderek artan fetisit yani cenin öldürme fenomeni, kapitalist patriyarka ile dini patriyarkanın kadınlara karşı yeni şiddet düzeylerini devreye sokacak şekilde nasıl birleştiğini ortaya koymaktadır.

Bu gerileme bir tesadüf değildir. Kız olduğu anlaşılan ceninin kürtajla alınması uygulamasının ilk başladığı yer, Pencap yeşil

* Bkz. David Pimental, Uluslararası Küreselleşme Forumu, "Üçlü Kriz" konferansı, Londra, 2007.

devrim bölgesidir; burası amniyosentezin* söz konusu uygulamanın kolaylaştırılmasına yönelik olarak kullanılmaya başlandığı ilk bölgedir aynı zamanda. 1978 ila 1983 yılları arasında cinsiyet tespiti testlerinin ardından tam 78.000 dişi fetus kürtajla alınmıştır.

Hindistan nüfusu 1991-2001 yılları arası %21 oranında artarak 1.03 milyara ulaşmıştır. Nüfus bu şekilde artarken, kız çocukları yok olmaktadır. Cinsiyet oranındaki değişim nüfus artışıyla birlikte değerlendirildiğinde, nüfusta olması gerekenden 36 *milyon daha az kadının olduğu ortaya çıkar. Cinsiyet tercihiyle kürtajdan ötürü doğmasına izin verilmemiş olanlar, dünyada "kaybolan" 60 milyon kadının yarısına denk gelmektedir.*

Dişi fetus kürtajı, kadınlara yönelik geleneksel önyargıların bir sonucu olmaktan ibaret olsaydı, geçmişte kız çocuklarına yönelik önyargıların en yoğun olduğu bölgelerle sınırlı olur ve sosyo-ekonomik değişimlerin geleneksel yapıları aşındırmasıyla birlikte azalırdı. Gelgelelim dişi fetus kürtajı Hindistan toplumunda bir veba gibi yayılmakta; ekonomik büyüme oranı yüksek olan, daha hızlı modernleşen ve küresel ekonomiye daha hızlı entegre olan bölgelerde ise daha yüksek dişi fetus kürtajı oranlarına ve daha düşük çocuk cinsiyeti oranlarına rastlanmaktadır. Ekonomik büyüme ve refah arttıkça, kaybolan kızların sayısı da artmaktadır.

İster açlık ve açlıktan ölüm, ister anoreksiya nevroza şeklinde kendini açlıktan öldürme, ister obezite, isterse dişi fetus kürtajı yoluyla olsun, gıda kadınlar için bir ölüm kalım meselesi haline gelmiştir.

Kadınlar, dünya çapında, geçim kaynaklarının ve gıda bağımsızlıklarının temelini yerle bir eden politikalara direnmektedir. Kadınlar, bunun yanı sıra, kendi topluluklarının gıda güvenliğini

* Hamilelik döneminde, bebeğin içinde bulunduğu amniyo sıvısından örnek alma işlemi. (ç.n.)

garanti altına alacak, kâr yönelimli hâkim küresel ekonomiye yön veren ilke ve yöntemlerden farklı ilke ve yöntemlere dayanan alternatifler yaratmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- Küreselleşme yerine yerelleşme ve bölgeselleşme
- Saldırgan tahakküm yerine şiddetsizlik
- Rekabet yerine eşitlik ve karşılıklılık
- Doğanın ve barındırdığı türlerin bütünlüğüne saygı
- İnsanların doğanın efendileri olarak değil, onun parçası olarak kavranması
- Üretim ve tüketimde biyoçeşitliliğin korunması

Gıdanın geleceğinin kadınlar tarafından kurtarılması, kadınlar tarafından şekillendirilmesi ve demokratik yollarla gene onlar tarafından düzenlenmesi gerekmektedir. Gıda da, kadınlar da ancak gıda kadınların elinde olduğunda güvende olacaktır.

Delhi, 2009

BİRİNCİ BÖLÜM
KALKINMA, EKOLOJİ VE KADINLAR

BATILI PATRİYARKANIN YENİ PROJESİ OLARAK KALKINMA

"Kalkınma" post kolonyal bir proje olarak; dünyanın bütününün sömürgeciliğin yol açtığı bağımlılık ve sömürüye zorunlu olarak maruz kalmaksızın, kendisini, sömürgeleştirici modern batı modelinden hareketle yeniden inşa ettiği bir ilerleme modelinin benimsenmesine yönelik bir tercih olarak tasarlanmıştır. Buradaki varsayım, Batı tarzı ilerlemenin herkes için olanaklı olduğudur. Herkesin ileri refahı olarak kalkınma böylece ekonomik kategorilerin -ihtiyaçların, verimliliğin ve büyümenin- batılılaştırılmasıyla bir tutulmuştur. Sömürgeci bir güç merkezi etrafında örgütlenen özgül sanayileşme ve kapitalist büyüme bağlamında ortaya çıkmış olan, ekonomik kalkınma ve doğal kaynakların kullanımına ilişkin kavram ve kategoriler, evrensel varsayımlar düzeyine çıkartılırken, Üçüncü Dünya ülkelerinin henüz bağımsızlaşmış halklarının temel ihtiyaçlarının karşılanması gibi tümüyle farklı bir bağlamda uygulanabilir oldukları ileri sürülmüştür. Ne var ki, Rosa Luxemburg'un da belirttiği gibi, Batı Avrupa'daki erken endüstriyel gelişim, sömürgelerin sömürgeci güçler tarafından daimi işgalini ve yerel "doğal ekonominin" yıkımını zorunlu kılmıştır.* Luxemburg'a göre, sömürgecilik kapitalist

---

* Rosa Luxemburg, *The Accumulation of Capital*, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1951 [Türkçede: *Sermaye Birikimi*, çev. Tayfun Ertan, İstanbul: Belge, 1986.]

büyümenin değişmez önkoşuludur; koloniler olmazsa, sermaye birikimi durur. Sermaye birikimi ve "artıdeğer" ile kâr üretimi adına ekonominin ticarileştirilmesi olarak "kalkınma," böylece, sadece belirli bir servet yaratımı biçiminin değil, aynı zamanda buna bağlı olarak yoksulluk ve mülksüzlüğün de yeniden üretimini beraberinde getirmiştir. Kaynakların kullanımının meta üretimine hizmet eder biçimde ticarileştirilmesine dayanan kopyalanmış ekonomik kalkınma modeli, bağımsızlığını yeni ilan etmiş ülkelerde iç sömürgeler yaratmıştır.* Böylece kalkınma sömürgeleştirme sürecinin devamına indirgenmiş; modern Batı patriyarkasının ekonomik bakışında, (batılı ve batılı olmayan) kadınların sömürülmesine ve dışlanmasına, doğanın sömürülmesine ve aşağılanmasına, öteki kültürlerin sömürülmesine ve yıpratılmasına dayanan servet yaratımı projesinin yayılması halini almıştır. "Kalkınma" kadınlar, doğa ve tabi kılınmış kültürler için yıkımdan başka bir anlam taşımaz. Üçüncü Dünya çapında kadınların, köylülerin ve kabilelerin evvelce sömürgecilikten kurtulmak için mücadele ettikleri gibi bugün de "kalkınmadan" kurtulmak için mücadele etmelerinin nedeni de budur.

BM Kadın 10 Yılı**, kalkınma sürecinin yayılıp genişlemesinin kadınların ekonomik konumlarında otomatik olarak ilerlemeye yol açacağı varsayımına dayanıyordu. Gelgelelim "On Yıl"ın sonuna yaklaşılırken, sorunun tam da kalkınmanın kendisi olduğu giderek açıklık kazanıyordu. Kadınların giderek artan azgelişmişliğinin nedeni, "kalkınmaya" yetersiz veya eksik katılım değildi. Bunun sorum-

---

* "Kalkınmanın" kaynakları nasıl yoksullardan zenginlere aktardığına ilişkin ayrıntılı bir çalışma için bkz. J. Bandyopadhyay ve V. Shiva, "Political Economy of Technological Polarisations," *Economic and Political Weekly*, 18. Cilt, 45. Sayı, 1982, s. 1827-32; ve J. Bandyopadhyay ve V. Shiva, "Political Economy of Ecology Movements," *Economic and Political Weekly*, 23. Cilt, 24. Sayı, 1988, s. 1223-1232.

** BM 1976-1985 arası dönemi Kadın On Yılı ilan etmiştir (ç.n.)

lusu, daha çok, kalkınmaya zorunlu ama asimetrik katılımlarıydı ve bu da bir yandan kalkınmanın bedelini öderken, diğer yandan onun nimetlerinden mahrum bırakılmalarına yol açıyordu. Kalkınmanın dışında bırakılmak ve mülksüzleştirme, sömürgeci ekolojik yıkım ve doğanın idamesi üzerindeki siyasi denetimin ortadan kalkması süreçlerini şiddetlendirdi ve derinleştirdi. Ekonomik büyüme, kaynakları onlara en çok ihtiyaç duyanların elinden çekip alan yeni bir sömürgecilikti. Kalkınma ile sömürgecilik arasındaki tek fark, sömürüyü tezgâhlayanların artık sömürgeci güçler değil, onu "ulusal çıkarlara" ve büyüyen gayrisafi milli hasılalara dayanarak gerekçelendiren yeni ulusal elitler olmasından ve sömürünün daha etkili temellük ve yıkım teknolojileriyle gerçekleştirilmesinden ibaretti.

Ester Boserup* sömürge yönetimi süresince kadınların yoksulluğunun nasıl arttığını belgelemiştir; kendi kadınlarını tabi kılıp kötürüm ederek, beceri ve zihinsel güçlerden mahrum muhtaçlara dönüştürmek için birkaç yüzyıl harcamış olan bu yöneticiler, sömürgelerdeki kadınları ise toprağa erişime, teknolojiye ve istihdama layık görmemiştir. Sömürgelerdeki azgelişmişlik, ekonomik ve siyasi bir süreç olarak açıkça modern Batı patriyarkasının damgasını taşır; bu süreçlerde çok sayıda kadın ve erkek yoksullaştırılırken, kadınlar genellikle daha büyük zarara uğramıştır. Toprağın kazanç uğruna özelleştirilmesi, kadınları geleneksel toprak kullanımı haklarından mahrum etmek suretiyle daha ağır bir şekilde yersiz yurtsuzlaştırmıştır. İhracata yönelik endüstri bitkilerinin yaygınlaşması, gıda üretimini baltalamış ve kadınlar çocuk, yaşlı ve bakıma muhtaçların beslenmesi ve bakımı için genellikle kıt kaynaklara mahkûm edilirken, erkekler ise ya göç etmiş ya da sömürgeciler adına çalışmak zorunda bırakılmıştır. BM Kadın On Yılı'nın sonunda kadın ak-

* Ester Boserup, *Women's Role in Economic Development*, Londra: Allen & Unwin, 1970.

tivist, örgütçü ve araştırmacılar tarafından hazırlanmış ortak bir belgede de belirtildiği gibi, "On Yıl araştırmasından çıkan neredeyse tek sonuç, birkaç istisna dışında, kadınların ekonomik kaynaklara, kazançlara ve istihdama göreli erişimlerinin kötüye gittiği, iş yüklerinin arttığı ve göreli, hatta değişmez sağlık, beslenme ve eğitim koşullarının gerilediği yönündedir."*

Kalkınmanın yaygınlaşması sonucunda kadınların üretici etkinlikten dışlanması, büyük ölçüde, kalkınma projelerinin geçim ve hayatın idamesine yönelik doğal kaynak temeline el koymasından veya onu tahrip etmesinden kaynaklanır. Kalkınma gerek toprak, su ve ormanları kadınların idare ve denetiminden çıkartma gerekse toprak, su ve bitki sistemlerini, doğanın verimlilik ve yenilenebilirliğini tahrip etmek suretiyle kadınların üretkenliğini baltalamıştır. Toplumsal cinsiyet hiyerarşisi ve patriyarka en eski baskı biçimleri olmakla beraber, kalkınma projesiyle birlikte giderek daha şiddetli biçimler almıştır. Yıkımı "üretim," hayatın yeniden yaratımını ise "pasiflik" olarak algılayan patriyarkal kategoriler bir hayatta kalma krizine yol açmıştır. Doğanın ve kadının "doğasına" ait olduğu varsayılan bir kategori olarak pasiflik, doğanın ve hayatın etkinliğini yadsır. İlerleme ve kalkınmaya ait olduğu varsayılan kategoriler olarak parçalara ayırma ve eşbiçimlilik ise, "hayat ağı" içerisindeki ilişkilerden ve bu ilişkilerin unsur ve örüntülerindeki çeşitlilikten doğan canlı kuvvetleri yıkıma uğratır.

Doğaya, kadınlara ve yerli halklara karşı işleyen ekonomik önyargı ve değerler, doğal toplumlardaki "üretkenlik yoksunluğuna" ilişkin şu tipik analizde kendini açıkça göstermektedir:

"Geleneksel toplumlarda üretim mekanik güçten ziyade, insan ve hayvan gücüyle gerçekleştirilir. Tarım büyük ölçüde verimsizdir;

* DAWN, *Development Crisis and Alternative Visions: Third World Women's Perspectives*, Bergen: Christian Michelsen Institute, 1985, s. 21.

yer yer insani ya da hayvani gübre kullanılsa da, kimyasal gübreler ve pestisitler bilinmemektedir... Bu koşullar kitleler için yoksulluk anlamına gelmektedir".*

Buradaki varsayımlar gayet açıktır: doğa üretkenlikten uzaktır; doğanın yenilenebilirlik döngülerine dayalı organik tarım yoksullukla eşanlamlıdır; doğayla bütünleşik kadınlar, kabile ve köy toplumları da benzer şekilde üretkenlikten yoksundur ve onlar işbirliği içinde ihtiyaçlara yönelik daha az ürün ve hizmet ürettikleri için değil -bu teknolojiler hayatı ortadan kaldırsa dahi- "üretimin" ancak meta üretimine yönelik teknolojiler aracılığıyla gerçekleşebileceği varsayıldığı için böyledir bu. Bu bakış açısına göre, sabit bir yatağa sahip temiz bir nehir verimli bir kaynak değildir; verimli olabilmesi için barajlarla "geliştirilmesi" gerekir. Buna göre, ailelerinin ve toplumlarının su ihtiyacını karşılamak için nehirden ortaklaşa faydalanan kadınların etkinliği de üretken emekten sayılmaz. Su yönetimi ve su kullanımı ancak mühendislik mantığı güden adamların elinde üretken etkinlikler halini alır. Doğal ormanlar ticari türlerin ekildiği monokültür tarlalara dönüştürülene kadar üretkenlikten yoksundur. Demek ki, böyle bir kalkınma bir tür gelişim bozukluğuna; dişil olandan, kaynakların korunmasından ve ekolojik ilkeden mahrum, bozuk bir kalkınmaya karşılık gelir. Doğanın kendini yenileme etkinliğinin ve kadınların en temel yaşamsal ihtiyaçları karşılar biçimde hayatı idame ettirme etkinliğinin yok sayılması, bozuk kalkınma paradigmasının ayrılmaz parçasıdır. Nitekim bu paradigmada kâr ve sermaye üretmeyen her tür etkinlik ve çalışma verimsiz veya üretkenlikten yoksun addedilir. Maria Mies'ın** da dikkat çektiği gibi, bu paradigmadaki artıdeğer kavramı patriyarkal bir önyargı

* M. George Foster, *Traditional Societies and Technological Change*, Delhi: Allied Publishers, 1973.

** Maria Mies, *Patriarchy and Accumulation on a World Scale*, Londra: Zed Books, 1986.

barındırır; zira doğa ve kadınlar açısından değerlendirildiğinde, topluluğun gereksinimleri *üzerinde ve ötesinde* üretilen bir maddi artıdeğer değildir bu: (Kendini yeniden üretmek için ürününden belli bir paya ihtiyaç duyan) doğadan ve (geçimi sağlamak ve hayatın idamesini temin etmek için doğanın ürününden belli bir paya ihtiyaç duyan) kadınlardan çalınarak, şiddet içeren yollarla temellük edilmiş bir artıdeğerdir.

Üçüncü Dünya kadınları açısından verimlilik, hayatı üretmenin ve idame ettirmenin bir ölçüsüdür; bu türden üretkenliğin görünmez kılındığı gerçeği, onun hayatta kalmak açısından arz ettiği can alıcı önemi azaltmaz; olsa olsa, gözü hayatı değil, sadece ve sadece kârı gören modern patriyarkal ekonomi kategorilerinin hâkimiyetini gösterir.

DİŞİL İLKENİN ÖLÜMÜ OLARAK BOZUK KALKINMA

Bu tahlile göre, bozuk kalkınma kadın-erkek eşitsizliğinin yeni bir kaynağı haline gelmiştir. "Modernleşme" yeni tahakküm biçimlerinin devreye girmesiyle ilişkilendirilir. Alice Schlegel* eşitsizliğe değil, çeşitliliğe dayalı çalışmanın ayırt edici özelliğinin, geçim koşullarında kadın ile erkeğin çalışma alanlarının birbirine bağımlılığı ve karşılıklı tamamlayıcılığı olduğunu ortaya koyar. Bozuk kalkınma, çeşitliliğe içkin bu eşitliğin aleyhine işler ve sınıfların, kültürlerin ve toplumsal cinsiyetlerin değerinin tek ölçüsü addedilen, ideolojik olarak inşa edilmiş bir kategori olarak batılı teknoloji insanını en üst sıraya yerleştirir. İndirgemeciliğe, ikiliğe ve çizgiselliğe dayalı hâkim algı tarzları, çeşitlilikteki eşitlikle ve farklı olmasına rağmen önemini ve geçerliliğini koruyan biçim ve etkinliklerle başa çıkamaz. İndirgemeci zihin kadınlara, batı-dışı halklara, hatta doğaya batılı ve erkek

* Alice Schlegel (haz.), *Sexual Stratification: A Cross-Cultural Study*, New York: Columbia University Press, 1977.

merkezci kavramlarını dayatır ve bunların üçünü de eksik ve "kalkınmaya" muhtaç olarak sunar. Bozuk kalkınma paradigmasında, çeşitlilik ve çeşitlilikteki birlik ile uyum epistemolojik olarak erişilmez hale gelir. Bozuk kalkınma bu bakımdan (artan cinsiyetçi tahakküm biçiminde kendini gösteren) kadınların azgelişmişliğiyle ve (derinleşen ekolojik krizler biçiminde kendini gösteren) doğanın tükenişiyle eşanlamlıdır. Metalar gelişme kaydederken, doğa kıymetten düşer. Güneydeki yoksulluk krizinin kaynağı, giderek artan su, gıda, yem ve yakıt kıtlığıdır. Yoksulluk krizinden en şiddetli etkilenenlerse kadınlardır; çünkü hem yoksullar arasında en yoksul olanlar, hem de toplumu ayakta tutan, doğadan sonraki başlıca faildir onlar.

Bozuk kalkınma bir sömürü, eşitsizlik, adaletsizlik ve şiddet sürecinin devreye sokularak, organik, birbirine bağlı ve bağımlı sistemlerin ihlal edilmesine karşılık gelir. Bozuk kalkınma, adalet dağılımının doğadaki uyumun ve bu uyumu muhafaza etmeye yönelik etkinliğin tanınmasından geçtiği gerçeğine kördür. Mahatma Gandhi'nin şu sözlerinin altında yatan gerçek de budur: "Dünya herkesin ihtiyacını karşılamaya yeter ama bazı insanların açgözlülüğünü tatmin etmek için yetersizdir."

Bozuk kalkınma düşüncede ve eylemde bir gelişim bozukluğuna karşılık gelir. Bu parçalı, indirgemeci ve ikici bakış açısı, pratikte, insanın doğayla birlik ve uyumunu ve kadınlar ile erkekler arasındaki uyumu ihlal eder. Eril ile dişil olanın işbirliğine dayalı birliğini bozar ve dişil ilkeden yoksunlaştırdığı erkeği doğadan ve kadından ayırarak her ikisinin de üstüne yerleştirir. Ekolojik krizde semptomlaşan doğaya yönelik şiddet ile kadınların tabi kılınıp sömürülmesinde semptomlaşan kadına yönelik şiddet, dişil ilkenin işte bu tabi kılınışından kaynaklanır. Bugün kalkınma denen fenomenin, esasen, erkeğin doğa ile kadın üstündeki tahakkümünün devreye sokulmasına veya vurgulanmasına dayanan bozuk kalkınma olduğunu öne

sürüyorum. Bu bozuk kalkınma paradigmasında, doğa da, kadın da "öteki" olarak, yani pasif gayri benlik olarak görülür. Dişil ilkeyle özdeşleştirilen etkinlik, verimlilik/üretkenlik, yaratıcılık ise doğaya ve kadınlara ait nitelikler olmaktan çıkarılır ve onların elinden alınıp özellikle erkeğe ait niteliklere dönüştürülür. Doğa ve kadınlar, yabancılaşmış erkeğin denetimsiz ve denetlenemez arzuları için kullanılıp sömürülecek pasif nesnelere indirgenir. Parçalı ve hayatkarşıtı bozuk kalkınma modelinde doğa ve kadınlar böylece hayatın yaratıcısı ve sürdürücüsü olmaktan çıkarak, salt birer "kaynaktan" ibaret hale gelir.

İKİ TÜR BÜYÜME, İKİ TÜR VERİMLİLİK

Bozuk kalkınma genellikle, Gayri Safi Milli Hasıla ile ölçülen "ekonomik kalkınma" olarak adlandırılır. Önde gelen ekolojistlerden biri olan Porritt GSMH hakkında şöyle der:

> "GSMH -bir kereye mahsus olmak üzere doğru kullanılan bir kelime. Geleneksel iktisatçılar bile, onun bir kalkınma ölçütü olarak hemen hemen işlevsiz kaldığı gibi basit bir gerçekten hareketle GSMH'nin altın çağının sona erdiğini kabul etmektedir. GSMH para ekonomisinde üretilen toplam mal ve hizmet miktarını ölçer. Bu mal ve hizmetlerin birçoğu insanlar için bir fayda arz etmez, daha çok, işlerin ne ölçüde yanlış gittiğini ölçmeye yarar. Suça, kirliliğe, toplumumuzun verdiği bir yığın insan zayiatına yapılan artan harcamalar; israf veya planlı eskitmeden ötürü artan harcamalar; büyüyen bürokrasilerden ötürü artan harcamalar; işte bütün ölçülen budur".*

GSMH'nin sorunlu yanı, bazı harcamaları (örn. kirlilik denetimi) kâr olarak ölçerken, başka harcamaları ölçmekte bütünüyle başarısız kalmasıdır. Bu gizli harcamalar arasında, ekolojik tahribatın

---

* Jonathan Porritt, *Seeing Green*, Oxford: Blackwell, 1984.

yarattığı yeni sıkıntılar vardır ve bunlar gerek Kuzey'de gerekse Güney'de kadınlar için her zaman daha ağır bedeller anlamına gelir. Bu bakımdan, GSMH'deki bir artışın, servette yahut refahta da zorunlu bir artış anlamına gelmemesi pek şaşırtıcı değildir. GSMH'nin giderek reel servetin –yani, doğal servet ile kadınların hayatı idame ettirmek için ürettiği servetin- nasıl hızla azaldığının bir ölçütü haline geldiğini öne sürüyorum. Asal ekonomik etkinlik olarak meta üretimi kalkınma diye sunulduğunda, doğanın ve kadınların hem hayatı üretme, hem de temel ihtiyaçlara yönelik mal ve hizmet üretme potansiyelini yıkıma uğratır. Daha fazla meta ve daha fazla nakit -(ekolojik tahribat yoluyla) doğada ve (temel ihtiyaçların yadsınması yoluyla) toplumda- daha az hayat anlamına gelir. Hem doğayla işbirliği içinde çalıştıkları için, hem de ihtiyaçları karşılayan ve geçimi teminat altına alan çalışmanın kendisi genel olarak kıymetten düştüğü için, ilk kıymetten düşen de kadınlardır. Bozuk kalkınmada daha fazla büyüme hayatın ve hayat destek sistemlerinin daha az idamesi anlamına geldiğinden, korumaya yönelik ekolojik kalkınmanın temeli olarak dişil ilkeyi geri kazanmak, artık bir zorunluluk halini almıştır. Bugün, ekoloji olarak feminizm ve tüm hayatın kaynağı Prakriti'nin yeniden canlandırılması olarak ekoloji; siyasi, ekonomik dönüşüm ve yeniden yapılandırmanın merkezsiz güçleri haline gelmiştir.

Bu, öncelikle olumlu, ilerici ve evrensel addedilen "verimlilik" ve büyüme kategorilerinin aslında sınırlanmış patriyarkal kategoriler olduğuna dair bir farkındalığı gerektirir. Doğanın verimliliği ve büyümesi ile kadınların hayatı üretmesi açısından bakıldığında, bunların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine kaynaklık eden, ekolojik açıdan yıkıcı kategoriler olduğu açığa çıkar. Piyasa ekonomisine özgü terimlerle büyüme bağlamında yaratılan, etkili ve verimli teknolojilerin çoğunlukla kadınların sırtına yüklenen ağır ekolojik be-

dellerle akla gelmesi tesadüf değildir. Kaynak ve enerji yoğun üretim süreçleri, ekosistemden sürekli daha fazla kaynağın çekilmesini talep eder. Bu çekilme ise, temel ekolojik süreçleri altüst ederken, yenilebilir kaynakları yenilenemez kaynaklara dönüştürür. Sözgelimi bir orman, sermaye stoku muhafaza edildiği ve sürdürülebilirlik temelinde idareli kullanıldığı takdirde, zaman içinde, zengin çeşitlilikte ve tüketilemez bir biyokitle arzı sağlar. Gelgelelim, endüstriyel ve ticari keresteye yönelik yoğun ve denetimsiz talep, orman ekosisteminin yenilenebilirlik kapasitesini aşan oranda süreğen bir ağaç kesimini zorunlu kılmakta, dolayısıyla, ormanları yenilenemez birer kaynağa çevirmektedir. Kadınlar tarafından yapılan su, yem ve yakacak toplama işi de böylece daha fazla enerji ve zaman gerektiren bir uğraş haline gelmektedir. (Örneğin, Garhwal'da eskiden birkaç saatte yem ve yakacak toplayan kadınlar için ot ve yaprak toplamak, artık kamyonla uzun mesafeler kat etmeyi gerektiren ve kimi zaman iki günü bulan meşakkatli bir işe dönüşmüştür.) Doğanın özsel yenilenme kapasitesine verilen zarar, her zaman belli bir kaynağın aşırı sömürülmesiyle gerçekleşmez; kimi zaman da daha dolaylı biçimde, yani söz konusu kaynakla bağlantılı olan başka doğal kaynakların tahribatıyla gerçekleşir. Böylece akarsu ve nehir havzalarında bulunan ağaçların ölçüsüzce kesilmesi, sadece orman kaynaklarını değil, hidrolik istikrarsızlaştırma yoluyla yenilenebilir su kaynaklarını da tahribata uğratır. Kaynak yoğun endüstriler sadece yoğun hammadde talepleriyle değil; hava, su ve toprakta yarattıkları kirlilikle de temel ekolojik süreçleri tahrip eder. Bu tahribata yol açansa, genellikle, yaşamsal olmayan endüstriyel ürünlere yönelik kaynak talepleridir. Söz konusu paradigmanın, yol açtığı ağır ekolojik krizlere rağmen işlemeye devam etmesinin nedeni, kaynakların gerek Kuzeydekiler için, gerekse Güney'deki seçkinler için şimdilik erişilebilir olmasıdır. Doğadaki hayatta kalma süreçlerinin ekonomik kalkınma sürecinin asal *etmenleri* olarak görülmemesi, kaynak ak-

tarımı ve kaynak tahribatının yol açtığı siyasi sorunları peçelerken, geleneksel olarak benimsenen verimlilik nosyonu kılığında doğal kaynaklar üstüne denetimin artırılmasına yönelik ideolojik bir silahı da ortaya çıkarır. Ekonomik sürecin diğer bütün maliyetleri böylece görünmez kılınır. Sözgelimi modern bir çiftçinin veya fabrika işçisinin "verimliliğinin" artmasına katkıda bulunan güçler, doğal kaynakların artan kullanımından ileri gelmektedir. Lovins, doğal kaynak kullanımını günümüz dünyasında iş başında olan toplam "köle" emeği miktarından sayar.* Lovins'e göre, dünyadaki her kişi, ortalama olarak, haftada 40'ar saat çalışan yaklaşık 50 köle değerinde emek gücüne sahiptir. İnsanın tüm kaynaklardan (kereste, fosil yakıt, hidroelektrik güç, nükleer) sağladığı küresel enerji dönüşümü bugün yaklaşık olarak $8x10^{12}$ vat değerindedir. Mevcut dünya nüfusunu Gıda ve Tarım Örgütü'nün günlük 3.600 kalori değerindeki standart diyetine göre beslemek için gereken enerjinin 20 katıdır bu. Kadınlarla veya Üçüncü Dünya köylüleriyle kıyaslandığında, Batılı erkeğin "verimliliği" doğası gereği daha üstün olmadığına göre, olsa olsa söz konusu "köle" emeğinin dağılımındaki eşitsizliklere dayanmaktadır. Örneğin, ABD'de yaşayan ortalama bir kişi, herhangi bir Nijeryalının sahip olduğunun 250 katı daha fazla "köleye" sahiptir. "Amerikalıların bu 250 'kölenin' 249'undan mahrum olsalardı, nasıl şimdiki kadar verimli olacakları merak konusudur."

Doğal kaynakları hayatın idamesinden başka yönlere saptıran, dolayısıyla kadınlardan uzaklaştıran, işte bu kaynak ve enerji yoğun üretim süreçleridir. Patriyarkanın verimli ya da üretken çalışma dediği şey, ekolojinin terimleriyle ifade edildiğinde, tahrip gücü yüksek üretimden başka bir şey değildir. Termodinamiğin ikinci yasası, kaynakların boşa harcanmasına dayanan kaynak yoğun eko-

* A. Lovins, akt. S. R. Eyre, *The Real Wealth of Nations*, Londra: Edward Arnold, 1978.

nomik kalkınmanın uzun vadede insan türünün hayatta kalmasına yönelik kaçınılmaz bir tehdit haline geleceğini öngörmektedir. İleri sanayi ülkelerinde ekoloji temelli siyasi mücadeleler, *uzun vadeli hayatta kalma seçenekleri* ile kısa vadeli aşırı üretim ve aşırı tüketim arasındaki bu çatışmaya dayanır. Hindistan gibi ülkelerde kadınlar, köylüler ve kabile toplumları tarafından verilen ekoloji temelli siyasi mücadeleler ise, azınlığın çıkarına olan ve kaynakların boşa harcanmasına dayanan kaynak yoğun ekonomik kalkınmanın, *halkın ezici çoğunluğunun hayatta kalma seçeneklerine yönelttiği dolaysız tehditten doğduğu* için çok daha hayati ve acildir.

Piyasa ekonomisinde, doğal kaynak kullanımının düzenleyici ilkesi kârın ve sermaye birikiminin maksimizasyonudur. Doğal ve insani ihtiyaçlar piyasa mekanizmalarının yönetimindedir. Doğal kaynaklara yönelik talep, piyasada kayıtlı taleplerle sınırlanır; kalkınma ideolojisi büyük ölçüde, tüm doğal kaynakların meta üretimine yönelik biçimde piyasa ekonomisine sokulmasını hedefleyen bir anlayışa dayanır. Doğa tarafından halihazırda kendi yenilenebilir kaynaklarını muhafaza etmek, kadınlar tarafından da hayatı idame ettirmek için kullanılan bu kaynakların piyasa ekonomisine aktarılması, ekolojik istikrar açısından bir kıtlık durumuna yol açarken, kadınlar açısındansa yeni yoksulluk biçimleri ortaya çıkarır.

İKİ TÜR YOKSULLUK

Afrikalı bir yazar *Poverty: the Wealth of the People** [Yoksulluk: Halkın Zenginliği] adlı kitapta geçim olarak yoksulluk ile yoksunluk olarak sefalet arasında bir ayrıma gider. Yoksulluk olarak tanımlanan kültürel geçim kavramı ile mülksüzlük ve yoksunluğun bir sonucu olarak tanımlanan maddi yoksulluk deneyimini birbirinden ayırmak yararlıdır. Kültürel olarak anlaşılan yoksulluğun ille de maddi yok-

* R. Bahro, *From Red to Green*, Londra: Verso, s. 211.

sulluk olması gerekmez: Kendi ihtiyaçlarını karşılama yoluyla temel ihtiyaçların karşılanmasına dayanan geçim ekonomileri yoksunluk anlamında yoksul değildir. Gelgelelim, kalkınma ideolojisi piyasa ekonomisine ezici biçimde katılmadıkları ve *ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarını karşılama mekanizmaları yoluyla karşılıyor olsalar bile* piyasa için üretilen ve piyasa yoluyla dağıtılan metaları tüketmedikleri gerekçesiyle bu geçim ekonomilerini yoksul ilan eder. Küresel tarım endüstrisi tarafından satılan, ticari olarak üretilip dağıtılan işlenmiş gıdaları değil de, (kadınlar tarafından yetiştirilen) darıları yiyen insanlar yoksul olarak algılanır. İnsanlar beton evlerde değil de, bambu ve balçık gibi doğal malzemelerden yapılmış evlerde yaşıyorlarsa ya da sentetik yerine doğal elyaftan üretilmiş el yapımı giysiler giyiyorlarsa bu da gene yoksul oldukları anlamına gelir. Buna karşılık, kültürel açıdan algılanan yoksulluk olarak geçim, ille de düşük bir hayat kalitesi anlamına gelmez. Tersine, darı besin değeri açısından işlenmiş gıdalardan çok daha üstün olduğu gibi, yerel malzemeyle yapılan evler de yerel iklim ve ekolojiyle daha uyumlu olmaları bakımından daha iyidir. Keza, doğal elyaf da çoğu zaman yapay elyaftan daha tercih edilir ve kesinlikle daha uygun fiyatlıdır. Mütevazı bir hayatı yoksulluk olarak gören bu kültürel algı, kalkınma sürecinin yoksulluğun giderilmesine yönelik bir proje olarak meşrulaştırılmasını sağlamıştır. Kültürel önyargılar barındıran bir proje olarak kalkınma, sağlıklı ve sürdürülebilir yaşam tarzlarını ortadan kaldırırken, kaynakların kaynak yoğun meta üretimine aktarılması ve hayatta kalmaya dönük ihtiyaçların yadsınması yoluyla gerçek maddi yoksulluğu ya da sefaleti ortaya çıkarır. İhracata yönelik endüstri bitkisi üretimi ve gıda işleme, toprak ve su kaynaklarını geçim ihtiyaçlarından uzaklaştırırken, çok sayıda insanı gıda hakkından giderek mahrum bırakmaktadır. Dünyada giderek artan aç insan sayısından, doğanın acımasız veya beklenmedik kaprislerinden çok, amansızca işleyen birer süreç olarak tarımın endüstrileşmesi ve uluslararası-

laşması sorumludur. İleri teknoloji ürünü ihraç mahsul modelinin açlığı artırmasının muhtelif nedenleri vardır. Eldeki kıt toprak, kredi, su ve teknoloji öncelikli olarak ihracat piyasasına ayrılır. Aç insanların çoğu piyasadan hemen hiç etkilenmez. Elde edilen kâr da aç insanları karşılıksız beslemekle zerre ilgilenmeyen şirketlere akar.*

Etiyopya'daki kıtlık, kısmen, kültürel olarak algılanan yoksulluğu ortadan kaldırmayı hedefleyen kalkınmanın yarattığı gerçek yoksulluğun bir örneğidir. Yabancı şirketlerin finanse ettiği ticari tarım sebebiyle geleneksel meraları olan Awash Vadisi'nden çıkarılan göçebe Afarlar hassas dağlık bölgelerde yaşam mücadelesi vermeye başlamış, sonuç olarak hem ekosistem aşınmaya uğramış, hem de sığırlar ve göçebeler açlıktan ölmeye terk edilmiştir.** Vadide piyasa ekonomisi hayatta kalım ekonomisiyle çatışma içine girmiş, bu da dağlık bölgelerde geçim ekonomisi ile doğanın ekonomisi arasında bir çatışmaya yol açmıştır. Tarımsal metaların dünya çapında pazarlanması, hiçbir noktada, yol açtığı yeni kıtlık ve yoksulluk koşulları geri planında değerlendirilmemiştir. Dahası, bu yeni yoksulluk artık eskisi gibi kültürel ve göreli de değildir. Gezegendeki milyonların hayatını tehdit eden mutlak bir yoksulluktur bu.

Patriyarkal verimlilik anlayışı üzerine kurulu olan bu ekonomik sistem, tam da tarihsel ve siyasi bir fenomen olarak sömürgecilik için yaratılmıştır. Sömürgecilik bağlamında, Avrupa'nın üretim merkezlerinde kullanımda verimliliğin uğruna maksimize edilmesi gereken girdi endüstriyel emekti. Dolayısıyla, sömürgeci çıkarlar açısından mantıklı olan, doğal zenginliğin müsrifçe kullanımı pahasına dahi olsa emek kaynağını geliştirmekti. Ne var ki, bu rasyonelleştirme

---

* R. J. Barnet, *The Lean Years*, Londra: Abacus, 1981, s. 171.

** U. P. Koehn, "African Approaches to Environmental Stress: A Focus on Ethiopia and Nigeria," haz. R. N. Barrett, *International Dimensions of the Environmental Crisis*, Colorado: Westview, 1982, s. 253-89.

hiç de meşru olmayan bir biçimde, her tür bağlamı ve çıkar grubunu kapsayacak şekilde evrenselleştirilmiş ve verimliliği artırma bahanesiyle, emeğin bol ve ucuz olduğu koşullarda emeği azaltan teknolojiler; kaynakların kıt olduğu ve geçime yönelik ihtiyaçlar için halihazırda tamamen kullanıldığı yerlerde ise kaynak gerektiren teknolojiler devreye sokulmuştur. İstikrarlı ekolojik koşullarda kendini var eden geleneksel ekonomiler, temel yaşamsal ihtiyaçların karşılanması için doğal kaynakları kullanma becerisi bakımından ileri derecede sanayileşmiş bolluk ekonomileriyle ortaklaşır. Bununla beraber, geleneksel ekonomiler ile bolluk ekonomileri iki noktada birbirinden ayrılır: Birincisi, aynı ihtiyaçlar, sanayi toplumlarında daha fazla enerji ve kaynak girdisi gerektiren ve alım gücünden yoksun çok sayıda kişiyi dışlayan daha uzun teknolojik zincirlenişler yoluyla karşılanır. İkinci olarak, servet endüstriyel ürün ve hizmetlerin artan üretimini gerektiren yeni ve yapay ihtiyaçlar yaratır. Geleneksel ekonomiler, yaşamsal olmayan ihtiyaçların karşılanması konusunda gelişkin olmasa da, temel yaşamsal ihtiyaçların karşılanması söz konusu olduğunda, Marshall Sahlins'in "ilksel refah toplumu" dediği şeye karşılık gelir. Bereketli yağmur ormanları Amazon kabilelerinin ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılarken, bu kabilelerin yoksulluğu ormanların tahribatıyla birlikte gündeme gelmiştir. Hindistan'ın Bastar bölgesinde yaşayan Gondların ya da Malezya'nın Sarawak bölgesindeki Penanların başına gelen de budur.

Yerel teknolojilere dayalı ekonomiler böylece "geri kalmış" ve "verimsiz" olarak görülür. Oysa temel ihtiyaçların yadsınması olarak yoksulluk her zaman geleneksel teknolojilerin varlığıyla ilişkili olmadığı gibi, bu teknolojilerin ortadan kalkması da her zaman modern teknolojilerin gelişiminin bir sonucu değildir. Tersine, çoğunlukla kadınlar tarafından geliştirilip kullanılan, ekolojik açıdan elverişli geleneksel teknolojilerin, onları var eden maddi zeminle birlikte

ortadan kalkmasının, genellikle, kaynakların tahrip edilmesinin bedelini ödemek zorunda bırakılan toplumlarda yoksulluğun "dişileştirilmesini" beraberinde getirdiği düşünülmektedir.

Bugün göçebe Afarların mustarip olduğu yoksulluğun kökenindeki neden, geleneksel göçebe yaşantısının yetersizlikleri değil, Awash Vadisi'nin verimli meralarının piyasa ekonomisinin hizmetine koşulmasıdır. Küresel güçlerin hâkimiyetindeki piyasa ekonomisinin sonu gelmez kaynak talebi, kaynak temelinin giderek artan bir şekilde hayatta kalma adına erozyona uğratılmasına yol açmaktadır. Ekolojik açıdan yıkıcı olan ekonomik faaliyet iki şekilde eşitsizlik yaratır: Öncelikle, -hem siyasi hem de ekonomik mahiyetteki-- ayrıcalıkların dağılımındaki eşitsizlik doğal kaynaklara erişimde eşitsizliğe neden olmaktadır. İkincisi, kaynak yoğun üretim süreçleri, ekonomik açıdan daha az ayrıcalıklı gruplar başta olmak üzere, önemli sayıda insanın hayatlarının bağlı olduğu sübvanse edilmiş hammaddeye ulaşabilmektedir. Bu türden endüstriyel hammaddelerin tüketimini, toplumsal ve ekolojik ihtiyaçlara ilişkin kaygılar değil, bütünüyle piyasa belirlemektedir. Kaynakların tahrip edilmesinin maliyeti dışsallaştırılmakta ve toplumun çeşitli ekonomik grupları arasında eşitsiz şekilde bölüştürülmektedir. Gene de bu tahribatın faturası en çok, kadınlara ve modern üretim sisteminin sağladığı mal ve hizmetleri satın alacak güçten yoksun olduğu için, temel maddi ihtiyaçlarını doğrudan doğruya doğadan karşılayanlara kesilmektedir. Gustavo Esteva kalkınmayı başlatıcıları tarafından açılmış, kurbanlarınsa sadece cefasını çektiği süreğen bir savaş olarak niteler.*

Kalkınmanın paradoksu ve krizi, kültürel olarak algılanan yoksulluk ile gerçek maddi yoksulluğun hatalı şekilde bir tutulmasından

---

* Gustavo Esteva, "Regenerating People's Space," haz. S. N. Mendlowitz ve R. B. J. Walker, *Towards a Just World Peace: Perspectives from Social Movements*, Londra: Butterworths and Committee for a Just World Peace, 1987.

ve meta üretimindeki büyümenin temel ihtiyaçların daha iyi karşılanmasını beraberinde getireceği yönündeki yanlış varsayımdan kaynaklanır. Halbuki kalkınma süreci aslında, daha az su, daha az verimli toprak ve daha az genetik zenginlikten başka bir şey getirmemiştir. Gerek doğanın ekonomisinin, gerekse kadınların hayatta kalma ekonomisinin temelini bu doğal kaynaklar oluşturduğundan, bunların azlığı kadınların ve marjinalleştirilmiş halkların görülmedik biçimde yoksullaşmasını beraberinde getirir. Bugün bu grupların maruz kaldığı yoksullaşmanın kaynağında, piyasa ekonomisinin bir yandan onların hayatta kalma süreçlerini öteden beri desteklemiş olan kaynakları massederken, bir yandan da onları dışlayarak yerinden etmesi yatmaktadır.

Kalkınma süreciyle birlikte mal ve hizmetlerin erişilebilirliğinin otomatik olarak artacağı ve yoksulluğun ortadan kalkacağı yollu bayatlamış varsayım, patriyarkal iktidarın yoğunlaştığı merkezlerde kalkınma fikrine rehberlik etmeye devam etse de, artık ciddi ölçüde, Üçüncü Dünya kadınlarının başını çektiği ekoloji hareketlerinin meydan okumasıyla karşı karşıyadır. Hayatta kalma, hayatın kutsallığı varsayımına dayanırken; bozuk kalkınma "kalkınmanın" kutsallığı varsayımına dayanmaktadır. Gustavo Esteva hayatta kalmanın kendisini tehdit ettiği gerekçesiyle kalkınmanın kutsiyetinin reddedilmesi gerektiğini belirtir. "Benim halkım kalkınmadan bıkkın," der Esteva, "tek istediği yaşamak."*

Kalkınmanın bu patriyarkal temellerinin aşılmasına ve dönüştürülmesine olanak verecek olan, dişil ilkenin geri kazanılmasıdır. Bu geri kazanım, büyüme ile verimliliğin yıkımına değil, hayatın üretimiyle bağlantılı kategoriler olarak yeniden tanımlanmasına da olanak sağlayacaktır. Bir yandan, temelinde yatan ölüm kültüründen

* G. Esteva, Uluslararası Kalkınma Derneği'nin bir Konferansından beyanlar, Roma, 1985.

ve bu kültüre has bilgi ve pratikten ötürü sermaye birikiminin gayrimeşruluğunu ortaya koyarken, bir yandan da hayatı ve çeşitliliği geliştirmek yoluyla zenginlik yaratan bir bilme ve varolma tarzını meşrulaştıran ekolojik-feminist bir siyasi projedir bu.

İKİNCİ BÖLÜM
BİLİM, DOĞA VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Dişil ilkenin geri kazanımı, tahakküm ve yıkıma, şiddet ve tabi kılmaya, kadınlar ile doğanın mülksüzleştirilip birbirinden koparılmasına dayalı patriyarkal bir proje olan bozuk kalkınmaya karşı entelektüel ve siyasi bir meydan okumadır. Dişil ilkeyi merkeze alan hayat siyaseti, sadece siyasal iktisadın değil, hayatı tehdit eden süreçlere dayalı bilimin de temel varsayımlarına meydan okur.

Bozuk kalkınma, entelektüel bakımdan indirgemeci bilimsel düşünce ve eylem kategorilerine dayandırılır ve bu kategorilerle gerekçelendirilir. Doğayı bölüp parçalayan ve kadınları üretken çalışmadan dışlayan her proje, siyasi ve ekonomik bakımdan, eşbiçimliliğin, merkezileştirmenin ve denetimin sağlanmasına yönelik indirgemeci kavramların devreye sokulmasıyla "bilimsel" olarak sunulur ve meşrulaştırılır. Sözümona bilimsel olan bu bakış açısında kalkınma "bilimsel tarımın", "bilimsel hayvancılığın", "bilimsel su yönetiminin" vs. işler kılınması anlamına gelir. Bu türden bir bilimin indirgemeci ve evrenselleştirici eğilimleri, doğası gereği çeşitlilik barındıran ve birbiriyle bağlantılı olan dünyada şiddet ve yıkım biçimini alır. Bu noktada dişil ilke, dünyayı anlamanın ve doğanın karşılıklı bağlantılılığının ve çeşitliliğinin muhafazası yoluyla, dünyadaki tüm yaşam formlarını sürdürülebilir kılacak şekilde eylemenin şiddetsiz yollarını barındıran muhalif bir kategori olarak belirir. Şiddetten şiddetsizliğe, yıkımdan yaratıcılığa, hayat karşıtı

süreçlerden hayat bahşeden süreçlere, tekbiçimlilikten çeşitliliğe, parçalanma ve indirgemecilikten bütünsellik ve karmaşıklığa doğru ekolojik bir geçişe olanak sağlayan ilkedir bu.

Öyleyse, kadınlara ve doğaya yönelik şiddetin tek kaynağı "kalkınma" değildir. Kalkınma sürecinin temelinde yatan bilimsel bilgi de, daha derin bir düzeyde, şiddete kaynaklık etmektedir. İndirgemeci modern bilim de tıpkı kalkınma gibi patriyarkal bir proje olarak kendini göstermiş; kadınları uzmanlık statüsünden mahrum etmenin yanı sıra, doğal süreçlere ve *bilim olarak* karşılıklı bağlantılılığa riayet eden ekolojik ve bütünsel bilme biçimlerini eşanlı olarak dışlamıştır.

PATRİYARKAL BİR PROJE OLARAK MODERN BİLİM

Evrenselliği, yansızlığı ve doğa hakkında nesnel savlara ulaşmaya yönelik yöntemsel mantığıyla kendinden önceki tüm inanç ve bilgi sistemlerini yerinden eden modern bilim, evrensel ve değer yargılarından azade bir bilgi sistemi olarak sunulmuştur. Ne var ki, indirgemeci veya mekanik bir paradigma olarak hâkim modern bilim akımı, belli bir grup insanın duyarlık ve düşünce tarzını yansıtır. Bu haliyle modern bilim, on beşinci ve on yedinci yüzyıllarda yaygın kabul gören bilimsel devrimle birlikte vücut bulan Batılı erkeğe ait bir projedir. Feminist araştırmacılar son yıllarda, hâkim bilimsel sistemin (her ne kadar türlerin evrensel iyileştirilmesi üzerinden kendini meşrulaştırsa da) bir bütün olarak insanlık için özgürleştirici bir proje olarak değil, hem kadınların hem de doğanın tabi kılınışını zorunlu kılan eril ve patriyarkal bir proje olarak belirdiğini ortaya koymaya başlamıştır. Harding bunu "Batılı, burjuva ve eril bir proje"* diye nitelerken, Keller'a göre,

* Susan Harding, *The Science Question in Feminism*, Ithaca: Cornell University Press, 1986, s. 8.

"Bilim insan ırkının sınırlı bir altkümesi tarafından, yani neredeyse tümüyle beyaz, orta sınıf erkekler tarafından üretilmiştir. Modern bilimin kurucu babalarının toplumsal cinsiyet diline ne kadar bel bağladığı açıktır; onlar "eril" diye adlandırılmayı hak eden, becerik-siz öncüllerinden "erkekçe" güçleriyle ve Doğayı insanın hizmetine sokarak köleleştirme kapasitesiyle kendini diğerlerinden ayıran bir felsefenin peşine düşmüştür."*

Modern bilimin atası, modern araştırma enstitüsü ve endüstriyel bilim kavramının fikir babası ve Kraliyet Bilim Akademisi'nin esin kaynağı olan kişi Bacon'dır (1561-1626). Bacon modern bilime ve onun ortaya çıkışına azımsanamayacak kadar büyük bir katkıda bulunmuştur. Gelgelelim doğa, kadınlar ve marjinalleştirilmiş gruplar açısından bakıldığında, Bacon'ın programı insani açıdan kapsayıcı değildir. Beşeri bilgi ile bilimsel iktidarın birleşimi yoluyla Avrupalı, orta sınıf ve erkek girişimciye yarar sağlayan çok özel bir programdır bu.

Bacon'ın eril projesinin odağını oluşturan deneysel yöntemi eril ile dişil, zihin ile madde, nesnel ile öznel, rasyonel ile duygusal arasında bir ikilik öngörürken, erkek ile doğa, kadınlar ve Batılı olmayanlar üzerinde kurulan bilimsel tahakkümü bitiştirir. Bacon'ın yöntemi "değer yargısından muaf", "nesnel" ve "bilimsel" olmak şöyle dursun, doğaya karşı saldırganlık ve kadınlar üzerinde tahakküm içeren eril bir yöntemdir. Hipotezlerin doğanın kontrollü manipülasyonu yoluyla katı bir teste tabi tutulması ve şayet deneyler tekrarlanabilir olacaksa bu manipülasyonların gerekliliği, Bacon'da açıkça cinsiyetçi metaforlar eşliğinde formülleştirilir. Görünüşe göre, doğa da araştırma da -erkeklerin kadınlarla kurduğu en şiddetli ve düşmanca ilişki biçimleri olarak- tecavüz ve işkence modeline dayanarak kavramsallaştırılmış, dahası, bu modelleme bilime değer katan bir gerekçe olarak öne sürülmüştür. Bacon'a göre, "Şeylerin

* Evelyn F. Keller, *Reflections on Gender and Science,* New Haven: Yale University Press, 1985, s. 7.

doğası sanatın güçlükleri içinde, doğal özgürlüğü içinde olduğundan daha kolay kendini aldatır."* Bilimsel bilginin disiplini ve yol açtığı mekanik icatlar, "doğanın döngüsüne nazikçe kılavuzluk etmekle kalmaz, onu boyun eğdirerek fethetme ve temellerinden sarsma gücüne de sahiptir."**

1951'de Farrington tarafından tercüme edilen *Tempores Partus Masculus [Zamanın Eril Doğuşu]* adlı kitabında Bacon, hem doğaya hem de topluma hükmedecek "kutsanmış bir kahramanlar ve üstinsanlar ırkı" yaratacağına söz verir.*** Farrington kitabın başlığına ilişkin yorumunda, bu başlığın dişil -pasif ve zayıf- olarak sunulan eski bilimden, Bacon'un kendini müjdecisi addettiği bilimsel devrimin yeni eril bilimine geçişi ima ettiğini belirtir. *Yeni Atlantis*'te ise, Bacon'ın Bensalem'i erkek bilimcilerin toplum adına kararlar alarak ona hükmettiği ve hangi sırların ifşa edilip hangilerinin enstitünün özel mülkiyeti olarak kalacağına karar verdiği bilimsel bir araştırma enstitüsü olan Süleyman'ın Evi'nden yönetilmektedir.

Bilim egemen toplum, doğayı dönüştüren ve kötürüm eden modern Süleyman Evleriyle -yani şirketlerin himayesindeki laboratuarlar ve üniversite programlarıyla- evrimsel örüntüsü bakımından Bacon'ın Bensalem'ine fazlasıyla benzer. Bacon'ın üretim adına üremeyi denetleme anlayışı bugün yeni biyoteknolojiler vasıtasıyla gerçekleştirilirken, *Yeni Atlantis*'te karşımıza çıkan yeşil devrim ve biyodevrim birer ütopyadan ibaret kalmıştır.

"Kanun hükmüyle, ağaçların ve çiçeklerin mevsimlerinden önce ya da sonra açmasını, doğal seyirlerinde olduğundan çok daha

---

* F. H. Anderson(haz.), *Francis Bacon: The New Organon and Related Writings*, Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1960, s. 25.

** J. Spedding ve diğ. (haz.), *The Works of Francis Bacon (yeniden basım), Stuttgart: F. F. Verlag, 1963, 5.* Cilt, s. 506.

*** Akt. Keller, *a.g.e.*., s. 38-39.

hızlı yetişip ürün vermesini sağlıyoruz. Onların kanun hükmüyle doğalında olduğundan çok daha büyük olmasını, meyvelerininse doğalında olduğundan daha iri ve tatlı, farklı tat, koku, renk ve şekillerde olmasını sağlıyoruz."* Bacon için doğa artık 'doğa ana' değil, saldırgan bir eril zihnin istila ettiği dişi bir doğadır. Carolyn Merchant'ın da dikkat çektiği gibi, doğanın canlı, besleyici bir anneden atıl, ölü ve güdülebilir maddeye bu dönüşümü, gelişen kapitalizmin sömürü zorunluluğuna fazlasıyla uygundur. Nitekim besleyici dünya imgesi doğanın sömürülmesine kültürel bir sınırlama getirir. Zira "kimse bir anneyi öyle kolay kolay katledip, bağırsaklarını deşemez ya da bedenini sakatlayamaz." Buna karşılık, Baconcı programın ve bilimsel devrimin devreye soktuğu üstünlük ve tahakküm imgeleri her tür sınırlamayı ortadan kaldırarak, doğanın aşındırılmasına kültürel olarak cevaz vermiştir.

> "Kozmosa ilişkin animist, organik varsayımların feshi -bilimsel devrimin kapsamlı etkisi olarak- doğanın ölümünü yürürlüğe sokmuştur. Zira doğa içsel değil, dışsal güçler tarafından harekete geçirilen ölü ve atıl parçacıklardan oluşan bir sistem olarak görüldüğünden, mekanik çerçevenin kendisi, doğanın manipülasyonunu meşru kılabiliyordu. Üstelik kavramsal bir çerçeve olarak mekanik düzen, ticari kapitalizmin gereklerine tamamen uygun, güce dayalı bir değerler çerçevesi dayatmıştır doğaya."**

Modern bilim, bilinçli biçimde cinsiyetli ve patriyarkal bir etkinliktir. Doğa giderek tecavüz edilesi bir kadın olarak görülmeye başlandıkça, toplumsal cinsiyet de yeniden yaratılmıştır. Dişil doğanın ve dişi cinsiyetin tabi kılınmasına dayanan eril bir girişim olarak bilim, toplumsal cinsiyet kutuplaşmasına da dayanak sağlamıştır. Yeni bilimsel ve teknolojik güç olarak patriyarka yeni gelişmekte

---

* Carolyn Merchant, *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution*, New York: Harper & Row, 1980, s. 182.

** Merchant, *a.g.e..*, s. 193.

olan sanayi kapitalizmi için siyasi bir ihtiyaç olarak kendini göstermiştir. Bilim ideolojisi bir taraftan doğanın çıplaklaştırılmasını onaylarken, bir taraftan da erkeğin otoritesi altında kadının bağımlılığını da meşrulaştırmıştır. Bilim ve erkeklik, doğa ve kadınlık üzerinde kurulan tahakkümle özdeşleştirilmiş, bilim ideolojisi ile toplumsal cinsiyet ideolojisi birbirini karşılıklı perçinlemiştir. Avrupa'da bilici ve uzman kadınların ortadan kaldırılmasını hedefleyen cadı avı histerisi, iki yüzyıllık bilimsel devrimle çağdaştır. Cadı avları Galileo'nun Başlıca İki Dünya Sistemine ilişkin Diyalog'uyla zirvesine ulaşmış ve Londra Kraliyet Bilim Akademisi ile Paris Bilimler Akademisi'nin kuruluşuyla tamamına ermiştir.*

> "Doğanın soruşturulmasının bir sembolü olarak cadıların sorgulanması, doğayı soruşturmanın modeli olarak mahkeme salonu ve kargaşanın bastırılmasına yönelik bir araç olarak mekanik aletler yardımıyla işkence iktidar olarak bilimsel yöntemde merkezi yer tutar. Harvey için olduğu gibi, Bacon için de cinsiyet politikası, kültürel ve siyasi varsayımlardan görünüşte muaf olan yeni bir bilgi biçimi ve yeni bir nesnellik ideolojisini ortaya çıkaracak deneysel yöntemin doğasına yön vermeye katkıda bulunmuştur."**

Bacon'ın felsefesinden esinlenen Kraliyet Bilim Akademisi, kurucuları tarafından basbayağı eril bir proje olarak görülüyordu. Bilim Akademisi'nin sekreteri Henry Oldenburg 1664'te akademinin amacının "erkek zihninin somut hakikatlerin bilgisiyle yüceltilmesini sağlayacak ... *eril bir felsefe* geliştirmek" olduğunu ilan ediyordu.*** Glanvill'e göreyse, bilimin erkekçe amacı "doğayı ele geçirmenin ve onu amaçlarımıza hizmet eder hale getirerek böylece erkeğin doğa

---

* Brian Easlea, *Science and Sexual Oppression: Patriarchy's Confrontation with Woman and Nature*, Londra: Weidenfeld and Nicholson, 1981, s. 64.

** Merchant, *a.g.e.*, s. 172.

*** Easlea, *a.g.e.*, s. 70.

üzerindeki imparatorluğunu kurmanın" yollarını öğretmekti.* Glanvill kimyayı savunurken, onun "şeytani alevlerinin *şiddetiyle,* daha az kışkırtılmaksızın kendini açmayacak olan doğanın gizli taraflarını bizzat kendisine itiraf ettiren" en faydalı sanatlardan biri olduğunu ileri sürüyordu.** Doğanın modern bilim vasıtasıyla "analıktan çıkarılması" ve bilginin güçle izdivacı, kadınların yanı sıra Avrupalı olmayan halkların da tabi kılınışına eşzamanlı biçimde kaynaklık etmiştir. Aynı zamanda Yeni İngiltere Şirketi'nin yöneticisi olan ünlü bilimci Robert Boyle, mekanik felsefenin yükselişini sadece doğa üzerinde değil, Amerika'nın ilk yerlileri üzerinde denetim kurmanın bir vasıtası olarak görüyordu. Boyle, Yeni İngiltere'nin Kızılderililerini doğanın işleyişine ilişkin gülünç fikirlerinden arındırma niyetini gayet açıkça ilan ediyordu. Onların doğayı "bir çeşit tanrıça" gibi gören bu anlayışına saldırıyor ve "insanların doğa dedikleri şeye atfettiği bu yüceliğin insanın Tanrı'nın aşağı yaratıkları üstüne kurduğu imparatorluğun önünde cesaret kırıcı bir engel teşkil ettiğini" öne sürüyordu.***

Bugünse, dünya çapındaki ekolojistler -yeni bir ekolojik farkındalıkla- Amerikan yerlilerinin ve diğer yerli halkların inançlarını doğayla uyum içinde nasıl yaşanacağını bize öğretecek özel bir bilgi kaynağı olarak görmekte ve bu inançlara dönmektedir. Bugün ekoloji ve kadın hareketlerinden birçok kişi, Boyle'un beyaz adamın doğa ve diğer halklar üzerine kurulu imparatorluğuna yönelik itkisindeki akıldışılığı görmekte ve aklı Kızılderili Şefi Smohalla'nın şu nidasında bulmaktadır: "Benden toprağı yarıp geçmemi istiyorsunuz; elime bıçak alıp annemin bağrını mı yırtayım? Otları kesip saman yapmamı, sonra da satıp beyaz adam gibi zengin olmamı

---

* Easlea, *a.g.e.*, s. 70.

** Merchant, *a.g.e.*, s. 189.

*** Easlea, *a.g.e.*, s. 73.

söylüyorsunuz; annemin saçlarını nasıl keserim?"*

Ekoloji hareketlerine büyük ilham kaynağı olan mektubunda ise Şef Seattle şöyle demektedir: "Bildiğimiz şudur: Dünya insanlara ait değildir. İnsanlar dünyaya aittir. Bütün her şey, aileyi bağlayan kan bağı gibi birbirine bağlıdır. Dünyanın başına gelen ne varsa, dünyanın evlatlarının da başına gelir. Hayatın kumaşını dokuyan insan değildir; kumaştaki bir iplikten ibarettir o. O kumaşa ne yaparsa, kendine de aynını yapmış olur."

İndirgemeci bilimin ekolojik ve feminist alternatifleri, cinsiyetli ve yıkıcı olmayan bir doğa bilimi yaratmaya yönelik ilk girişimler değildir şüphesiz. Bilimsel devrim döneminde de, eril bir proje olarak mekanist, indirgemeci bilime sayısız alternatif çıkmış, cinsiyetli bilimle cinsiyetsiz bilim arasında mücadeleler yaşanmıştır. Bacon ve Paracelsus on yedinci yüzyıl Avrupa'sının birbirine rakip iki modern bilim akımının önde gelen temsilcileridir.** Paracelsus savunucuları zihin ile madde, erkek ile dişi arasında ikilik gütmeyen hermetik geleneğe mensuptu. Bacon'ın temsil ettiği mekanik okul ise, kültür ile doğa, zihin ile madde, erkek ile dişi arasında ikilik güdüyor ve birincilerin ikinciler üzerindeki tahakkümünü sağlamaya yönelik kavramsal bir strateji öngörüyordu. Bu iki bilim anlayışı aynı zamanda doğaya, iktidara ve cinsiyet ilişkilerine dair iki farklı anlayışı temsil ediyordu. Paracelsus'a göre, söz konusu olan, erkeğin kadın üzerinde tahakkümü değil, ikisinin birbirini tamamlamasıdır. Ayrıca bilgi ve iktidar doğa üzerinde kurulan tahakkümden değil, "elementlerle birlikte yaşamaktan"*** ileri gelir, ki elementler de yine canlı organizmayı oluşturur şekilde birbirine bağlı bulunmaktadır.

---

* Easlea, *a.g.e..*, s. 73.

** J. P. S. Oberoi, *The Other Mind of Europe: Goethe as a Scientist*, Delhi: Oxford University Press, 1984.

*** Keller, *a.g.e..*, s. 48.

Paracelsus savunucularına göre, "Bütün dünya kendi içinde kaynaşmıştır ve karşılıklı bağlılık içerisindedir çünkü dünya her yerinde dişi ile erkeğin bulunduğu yaşayan bir organizmadır" ve doğanın bilgisi bu karşılıklı bağlılıklara katılım yoluyla elde edilir.*

Kraliyet Bilim Akademisi'nin kurulması ve sanayi kapitalizmi şartlarının ortaya çıkışıyla birlikte, mekanik ve hermetik gelenekler arasındaki çekişme belli bir sınıfı temsil eden eril projenin zaferiyle sonuçlanmıştır. Paracelsus ile Bacon sadece toplumsal cinsiyet ve bilim ideolojileri bakımından ayrılmazlar; sınıf siyaseti bakımından da farklı kökenlerden gelmedirler: Bacon orta sınıf değerlerine kendini adar (nitekim 1618'de, I. James'in saltanatı sırasında Lordlar Kamarası Başkanı ve Verulam Baronu olur) ve bilimsel projesinde sermayedarlar, tüccarlar ve devletle özdeşleşirken, Paracelsus Tirol'deki isyan sırasında köylülerin safında yer alır.** Cinsiyet ve sınıf ilişkilerinin yanı sıra, insanın doğayla ilişkisini de ikilikler üzerinden tarif eden indirgemeci bilim, ilerleyen yüzyıllarda ekonomik ve siyasi değişimlerin başlıca aktörlerinden biri haline gelmiştir. "Gerek doğaya gerekse kadına ilişkin korkuların yatışması, dişi olan her şeye karşıtlığıyla tanım kazanan modern bilimin başarıya ulaşmasıyla gerçekleşebilmiştir. Doğanın kendi mekanik zeminine, kadınınsa iffete indirgenmesiyle birlikte, *Mater*'in özü hem ehlileştirilmiş hem de fethedilmiş oluyordu."***

İndirgemecilik, üç yüzyıldan uzun süredir geçerli tek bilimsel yöntem ve sistem olarak hâkimiyetini sürdürmekte, Batı dışının olduğu gibi, Batının tarihini de tahrif etmektedir. İndirgemecilik güttüğü ideolojiyi nesnellik, tarafsızlık ve ilerleme kisvesinin ardına gizlemektedir. Söz konusu ideoloji, karmaşık ve çoğulcu bilgi

---

* Merchant, *a.g.e..*, s. 104.

** Oberoi, *a.g.e..*, s. 21.

*** Keller, *a.g.e..*, s. 60.

geleneklerini cinsiyet ve sınıf temelli, tekçi bir düşünce bloğuna dönüştürmüş; ortaya çıkan bu geleneği de tüm sınıflara, cinsiyetlere ve kültürlere dayatılarak denetlenmelerini ve tabi kılınmalarını sağlayacak üstün ve evrensel bir gelenek olarak sunmuştur. Bu ideolojik tasarım, indirgemeci modern bilimi eleştiriye de bağışık kılmıştır. Bilimin patriyarkaya ve belli bir sınıf ile kültüre dayanan kökleri, evrensellik iddiasıyla peçelenmiş ve ancak -kadınlar ile Batı dışı halkların başlattığı- başka gelenekler sayesinde görünür kılınmıştır. Modern bilimin nasıl cinsiyetli olduğunu, hâkim Batı kültürünün ihtiyaç ve itkileriyle nasıl sınırlı olduğunu ve ekolojik yıkım ve doğanın sömürülmesinin onun mantığına nasıl içkin olduğunu ortaya koyan da gene bu tabi kılınmış geleneklerdir. Bilimsel tarafsızlığın tarihin değil, ideolojinin bir yansıması olduğu ve bilimin toplumsal olarak inşa edilen tüm diğer kategorilere benzediği gerçeği, her geçen gün daha da açıklık kazanmaktadır. Bilimi modern Batılı erkeğe ait toplumsal ve siyasal bir proje olarak değerlendiren bu anlayış, doğayla eşbiçimli tanımlanarak pasif ve güçsüz kılınanların, yani Toprak Ana, kadınlar ve sömürgeleştirilmiş kültürlerin tepkisinden doğmaktadır. Dar kafalı bir bilimin hüküm sürmesini olanaklı kılan ekonomik, siyasi ve kültürel mekanizmaları anlamaya, tüm insanları kapsayan cinsiyetsiz bir bilgiye erişmek için iktidar ve şiddet mekanizmalarının nasıl hükümsüz bırakılabileceğini kavramaya başladığımız nokta işte burasıdır.

İndirgemeciliğin Şiddeti

"Bilimsel devrim"in evrensel bir entelektüel ilerleme süreci olduğu miti, feminist araştırmacılar ve Batı dışı kültürlerin tarihleri tarafından sürekli temellerinden sarsılmaktadır. Bu araştırma ve tarihlerde, indirgemeci paradigmanın yükselişi Batı'da kadınların ve Batı dışı kültürlerin bilgi birikiminin tabi kılınışı ve yıkımıyla

ilişkilendirilmektedir. Avrupa'daki cadı avları, büyük ölçüde, Avrupalı kadınların uzmanlığını gayri meşru kılarak ortadan kaldırmayı hedefleyen bir süreçtir. 1511'de İngiltere'de "demircilik ve dokumacılık yapan sıradan zanaatkârlar ile büyük tedaviler ve kısmen büyü yahut cadılık içeren zorlu işler yapmaya kalkışan kadınlara" karşı bir kanun çıkarılmıştır.* Avrupa'da kadınlar on altıncı yüzyıldan itibaren tıp pratiği ve sağaltımdan tümüyle dışlanmıştır, zira "bilge kadınlar" cadı ilan edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Kadınların bilgi ve uzmanlığının yanı sıra, kabile ve köy kültürlerinin bilgi birikiminin dışlanmasının daha yoğun ve şiddetli bir biçimi ise, eril bilim paradigmasının "kalkınma" söylemi eşliğinde yayılmasıyla birlikte devreye girmiştir.

Batılı modern patriyarkanın "bilimsel devrim" denen kendine has epistemolojik geleneğini "indirgemeci" olarak nitelememin nedeni, bu geleneğin gerek başka bilgi sahiplerini, gerekse başka bilgi biçimlerini dışlamak suretiyle insanların bilme kapasitesini düşürmesinin yanı sıra, atıl ve parçalanmış bir madde sayarak manipüle ettiği doğanın da bu yolla, kendini yaratıcı bir şekilde yenileme kapasitesini düşürmesidir. İndirgemecilik, tabi kılıp yerinden ettiği indirgemeci olmayan diğer bütün bilgi sistemlerinden onu ayıran bir dizi özelliğe sahiptir. İndirgemeciliğin en temel ontolojik ve epistemolojik varsayımları homojenliğe dayanır. O, tüm sistemleri aynı temel bileşenlerden oluşan, ayrık, birbiriyle bağlantısız ve atomik sistemler olarak görürken, temel süreçlerin hepsinin mekanik olduğunu varsayar. İndirgemeciliğin mekanist metaforları doğayı ve toplumu toplumsal anlamda yeniden inşa etmiştir. Düzen ve güç kavramlarının karşılıklı bağlılığa ve karşılıklılığa dayandığı organik metaforların aksine, bir makine olarak doğa metaforu birbirinden ayrılabilirliğe ve mani-

* Akt. Muriel J. Hughes, *Women Healers in Medieval Life and Literature*, New York: Libraries Press, 1968, s. 86.

püle edilebilirliğe dayanır. Carolyn Merchant'ın da belirttiği gibi, "Bugün karşı karşıya olduğumuz çevresel açmazın kökenlerini ve bilim, teknoloji ve ekonomiyle bağlantılarını soruştururken, gerçekliği canlı bir organizma olarak değil de, bir makine olarak yeniden kavramsallaştırmak yoluyla hem doğa hem de kadınlar üzerindeki tahakkümü onaylayan dünya anlayışının ve bilimin oluşumunu yeniden sorgulamalıyız."* Söz konusu tahakküm birliğin ihlali anlamına geldiğinden, tabiatı gereği şiddet içerir. İndirgemeci bilim doğaya ve kadınlara yönelik şiddete kaynaklık eder; çünkü onların sahip oldukları eksiksiz üretkenlik, güç ve potansiyelden mahrum edilerek tabi kılınmasına aracılık eder. İndirgemeciliğin epistemolojik varsayımları, ontolojik varsayımlarıyla bağlantılıdır: Tekbiçimlilik, bir sistemin parçalarına ilişkin bilginin bütününe ilişkin bilgi gibi ele alınmasına olanak tanır. Ayrılabilirlik bilginin bağlamdan bağımsızlaşarak soyutlanmasına olanak sağlar ve yabancılaşmaya ve katılımsızlığa dayanan ama "nesnellik" diye sunulan doğruluk ölçütleri yaratır. "Uzmanlar" veya "eksperler" böylece bilgiyi araştıran ve doğrulayan yegâne meşru merci haline gelir.

KÂR, İNDİRGEMECİLİK VE ŞİDDET

İndirgemeci bilim, patriyarka, şiddet ve kâr arasındaki yakın ilişki, savaş endüstrisine adanmış ve doğrudan doğruya ölümcül şiddeti hedefleyen (ki modern çağda şiddet yalnızca savaşılan düşman kuvvetlerine değil, sayıca çok daha fazla olan sivil nüfusa da yöneltilir) bilimsel araştırmaların %80'inde kendini açıkça belli eder. Bu kitapta, modern bilimin ve bilimsel araştırmanın hedefinin insan refahı olarak ilan edildiği ormancılık ve tarım gibi barışçıl alanlarda dahi şiddet ve kârla bağlantılı olduğunu ileri sürüyorum. İndirgemecilik, şiddet ve kâr arasındaki ilişki, erkek merkezli bilimin kaynağında yer

* Merchant, *a.g.e.*., s. *xvii*.

tutar; çünkü bu tarz bilimin indirgemeci doğası, kârın ve sermaye birikiminin maksimizasyonu adına doğanın denetimsiz sömürüsüne dayalı bir ekonomik örgütlenmenin epistemik ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir.

İndirgemecilik, epistemolojik bir rastlantı olmak şöyle dursun, belirli bir ekonomik ve siyasi örgütlenmenin ihtiyaçlarına verilmiş bir cevaptır.* İndirgemeci dünya görüşü, sanayi devrimi ve kapitalist ekonomi aynı sürecin sırasıyla felsefi, teknolojik ve ekonomik bileşenleridir. Tek tek şirketler ve parçalı ekonomi sektörü, ister şahsa isterse devlete ait olsun, sadece kendi verimliliğine ve kârlılığına odaklıdır. Her şirket ve sektör kendi verimliliğini, toplumsal ve ekolojik maliyetlerin maksimizasyonuna bakmaksızın kendi kazancını ne ölçüde maksimize ettiğiyle ölçer. Bu iç verim mantığını ortaya çıkaran da indirgemeciliktir. Bu mantıkta, bir kaynak sisteminin sadece sömürü ve istihraç [*extraction*]** yoluyla kâr yaratan özellikleri dikkate alınırken, ekolojik süreçleri dengede tutan ama ticari açıdan sömürgeci olmayan özellikleri ise hesaptan düşülür ve nihayetinde ortadan kaldırılır.

Ticari kapitalizm uzmanlaşmış meta üretimine dayanır. Üretimde tekbiçimliliği, doğal kaynakların kullanımında ise tek işlevliliği gerektiren bir sistemdir bu. İndirgemecilik böylece karmaşık ekosistemleri tek bir bileşene, ayrı ayrı bileşenleri ise tek bir işleve indirger. Dahası, ekosistemin, tekli işleve ve tekli bileşene dayalı

---

* J. Bandyopadhyay & V. Shiva, "Ecological Sciences: A Response to Ecological Crises," J. Bandyopadhyay ve diğ. (haz.), *India's Environment*, Dehradun: Natraj, 1985, s. 196; ve J. Bandyopadhyay & V. Shiva, "Environmental Conflicts and Public Interest Science," *Economic and Political Weekly*, 21. Cilt, 2. Sayı, 11 Ocak 1986, s. 84-90.

** Metinde maden, su, petrol gibi doğal bir kaynağı ait olduğu matristen çıkartma işlemini ifade eder şekilde kullanılan bu terimi, daha uygun bir modern karşılığı olmadığından, Türkçe çeviri literatürüne sadık kalarak "istihraç" şeklinde karşıladık. (ç.n.)

sömürüyü maksimize edecek şekilde manipülasyonunu mümkün kılar. İndirgemeci paradigmada bir orman ticari keresteye indirgenirken, kereste ise kâğıt endüstrisine yönelik selüloz lifine indirgenir. Ormanlar, toprak ve genetik kaynaklar böylece hamur odunu üretimini artırmak üzere manipüle edilir ve bu tahribat, ormandaki su verimini ya da bir orman topluluğunu oluşturan yaşam formlarının çeşitliliğini azaltabildiği halde, bilimsel olarak genel verimlilik artışı şeklinde meşrulaştırılır. Çeşitlilik barındıran canlı ekosistem, "bilimsel" ormancılık ve "kalkınmacı" ormancılık tarafından böylece ihlal edilir. Bu bakımdan, derinleşen ekolojik krizin kökeninde indirgemeci bilim yatmaktadır; zira bu tarz bilim, doğanın organik süreçlerini, düzenliliklerini ve yenilenme kapasitesini yıkıma uğratacak şekilde dönüşümünü beraberinde getirmektedir.

Geçim ekonomilerinde kadınlar, doğayla ortaklaşa ürettikleri ve yeniden ürettikleri için, doğanın süreçlerine dair bütünselci ve ekolojik bilgi konusunda kendi becerilerinden gelen bir uzmanlığa sahip olagelmişlerdir. Fakat toplumsal çıkarlara ve geçim temelli ihtiyaçlara yönelik olan bu alternatif bilme tarzları, indirgemeci paradigma tarafından hiçe sayılır. Zira indirgemeci paradigma, doğadaki şeylerin birbiriyle karşılıklı bağını ya da kadınların hayatı, emeği ve bilgisinin servet yaratımıyla ilişkisini görmez.

İndirgemeci ve indirgemeci olmayan bilgi sistemlerinin rasyonelliği ve yararlılığı bilişsel açıdan hiç değerlendirilmemiştir. Bunun yerine, indirgemeci bilimin rasyonelliği daha en baştan üstün ilan edilmiştir. Halbuki indirgemeci bilim, indirgemeci olmayan bilme tarzlarını yerinden etmişse bile, bunu bilişsel rekabet yoluyla değil, devletten aldığı siyasi destekle yapmıştır: Kalkınma politikaları ve programları, doğanın kâr amaçlı temellüküne finansal ve maddi sübvansiyonların yanı sıra, ideolojik destek de sağlar. İlerleme (maddi refah) ile rasyonelliğin üstünlüğüne dayalı bu çifte mit, kalkınma

örüntüleri ve paradigmalarının işleyişini destekleme konusundaki etkisini kaybedip, geniş çaplı ekolojik krizlerden sorumlu olduğu hepten ayyuka çıkınca, bu mitleri bir ideolojiye dönüştürmek üzere devlet devreye girmiştir. Bir şirket veya sektör ilerleme ve rasyonelliğe dayanarak doğayı temellük ederken toplumun daha geniş kesimiyle doğrudan yüz yüze geldiğinde, insanlar toplumsal maliyetleri ve özel çıkarları takdir edebilmekte; ilerleme ile gerilemeyi, rasyonellik ile akıldışılığı birbirinden ayırt edebilmektedir. Fakat devlet araya girdiğinde, tebaa ve yurttaşlar değişimin tayin edicisi değil, nesnesi haline gelmekte ve netice itibariyle ilerlemeye erişim imkânını ve hakkını kaybetmektedir. İnsanlar "kalkınmanın" yararını görmek yerine maliyetini üstlenmek zorunda bırakıldıklarında ise, bu "milli çıkarlar" adına yapılmış ufak bir fedakârlık olarak haklı çıkarılmaktadır.

İndirgemeciliğin üstünlük kurmasını sağlayan güç; devlet, egemen elit ve artıdeğerin yaratımı arasındaki bağdan kaynaklanır. Tarım, tıp ve ormancılık alanındaki eğitim kurumları, indirgemeci bilimin üstünlüğünü kurmak için "bilimsel" tarım, tıp ve ormancılık namına insanları özellikle indirgemeci paradigma çerçevesinde yetiştirir. Oysa devletin ona bahşettiği güçten soyutlandığında, indirgemeciliğin bilişsel açıdan zayıf ve doğayla ilgili sorunlara cevap vermekten aciz olduğu görülür. Nitekim indirgemeci ormancılık tropikal ormanları, indirgemeci tarım da tropikal çiftçiliği tahrip etmektedir. İndirgemeci bilim, doğaya veya hayata ilişkin bir bilgi sistemi olarak zayıf ve yetersizken, piyasaya dönük bir bilgi sistemi olarak ise güçlü ve kazançlıdır. Modern bilim, daha önce de belirttiğimiz gibi, doğanın, kadınların ve yoksulların tahakküm altına alınıp sömürülmesine dayanan Batılı kapitalist patriyarkanın sosyopolitik-ekonomik sistemini hem destekleyen, hem de bu sistem tarafından desteklenen bir dünya görüşüdür.

Değer ve servetin tek ölçütünün para olduğu bir ekonomik et-

kinlik anlayışının doğayı da kapsar hale gelmesiyle, indirgemecilik doruğuna ulaşır. Böylece hayat, ekonomik ilişkilerin temel düzenleyici ilkesi olmaktan çıkar. Parayla ilgili sorun, hayat ile yaşama süreçleri arasında asimetrik bir ilişki öngörmesindedir. Doğal hayatın sömürülmesi, manipülasyonu ve tahribatı, doğal hayata ve doğanın hayatı destekleme kapasitesine kaynaklık etmek şöyle dursun, olsa olsa paraya ve kâra kaynaklık edebilir. Bir yandan doğanın hayat üretici potansiyelinde bir azalma, diğer yandan sermaye birikiminde ve (hayat döngüsünün nakit ve kâr akışıyla yer değiştirdiği bir süreç olarak) kalkınmanın kapsamında bir artış şeklinde tezahür eden ekolojik krizlerin derinleşmesi de ancak bu asimetriyle açıklanabilir. Afrika'daki tahribatın asal nedeni, Batılı uzmanlar öncülüğünde gerçekleştirilen Afrika "kalkınmasıdır"; hayatın en yüksek ifadesi olan Amazon yağmur ormanlarındaki zenginliğin tahribatının asal nedeni ise Brezilya'nın ulusaşırı banka ve şirketler tarafından "kalkındırılmasıdır." Afrika ve Amazon yerlileri ekolojik açıdan evrimleşmiş yerel bilgi sistemleriyle yüzyıllar boyu hayatta kalmayı başarmıştır. Yerli halkların tarih boyunca koruduğu her şey, Batılı uzmanlar ve onların bilgi sistemi tarafından otuz kırk yıl, hatta birkaç yıl gibi kısa bir zamanda yok edilmiştir.

İndirgemeciliğin şiddeti diye nitelediğim fenomen de, ekolojilerin ve bilgi sistemlerinin bu tahribatıdır. İndirgemeciliğin şiddeti şu sonuçları doğurur: *a) Kadınlara yönelik şiddet:* Kadınlar, kabile toplumları ve köylüler, uzman/uzman olmayan ayrımı yoluyla bilen özne konumundan toplumsal düzeyde mahrum edilmiş ve günlük katılımlarından ötürü hakiki bir uzmanlığa sahip oldukları -ve her anlamda sorumluluğunu taşıdıkları ormancılık, gıda ve su sistemleri gibi- yaşam alanlarında dahi bilgisiz addedilmiştir. *b) Doğaya yönelik şiddet:* Modern bilimin gerek kavrama, gerekse manipülasyon sürecinde doğanın bütünlüğünü bozmasıyla, doğanın bir bilgi nesnesi

olma statüsü de ortadan kaldırılmıştır. *c) Bilgiden faydalananlara yönelik şiddet:* Modern bilimin, tüm insanların bilimsel bilgiden genel olarak faydalandığı yollu iddiasının aksine, başta kadınlar ve yoksullar olmak üzere çoğu kişi üretici potansiyelinden, geçim kaynaklarından ve hayatı destekleyen sistemlerden mahrum bırakılarak, bu bilginin kurbanı haline gelmektedir. Doğaya yönelik şiddet böylece ondan sözümona yararlanan insanlara da yansımaktadır. *d) Bilgiye yönelik şiddet:* İndirgemeci bilim, meşru tek bilgi tarzı olma statüsünü elde etmek için olguların bastırılması ve tahrif edilmesi yoluna başvurur, böylece bilimin kendisine de şiddet uygular. Organik bilgi sistemlerini akıldışı ilan ederken, başka kültürlerin inanç sistemlerini akli değerlendirme bakımından yetersiz olduğu gerekçesiyle yadsır. İndirgemeci bilim aynı zamanda, bilimin savlarına yönelik her türden sorgulamayı yasaklayan yeni bir kutsiyet halesine bürünmek suretiyle kendini mitlerin soruşturulması ve ifşasından korur.

İKİ TÜR OLGU

Geleneksel bilim, teknoloji ve toplum modeli, şiddetin kaynağını bilimsel bilginin kendisinde değil, politika ve etikte, bilim ve teknolojinin uygulanmasında konumlandırır. Bu modelin temelinde yatan değerler ile olgular arasındaki ikilik, değerler dünyası ile olgular dünyası arasında bir ikiliği ima eder. Bu anlayışa göre, şiddetin kaynakları değerler dünyasında yer tutarken, bilimsel bilginin yeri ise olgular dünyasıdır.

Olgu-değer ikiliği, epistemolojik olarak belli bir değerler dizisine karşılık geldiği halde, kendisini değerlerden bağımsız olarak konumlayan indirgemeci modern bilimin bir ürünüdür. İndirgemeci bilim, olgular dünyasıyla değerler dünyasını birbirinden ayırmak suretiyle, değer yüklü iki tür olgu arasındaki gerçek ayrımı peçeler. İndirgemeci modern bilim, geçerli bakış açısına göre, doğanın özelliklerinin

ve yasalarının "nesnel", "tarafsız" ve "evrensel" olma iddiasındaki "bilimsel" bir yöntem doğrultusunda keşfine karşılık gelir. İndirgemeci bilimi gerçekliğin olduğu haliyle, değerlerin getirdiği önyargılardan azade biçimde açıklanması olarak tanımlayan bu anlayış, tarihsel ve felsefi planda giderek reddedilmektedir. Modern bilimsel bilgi de dahil olmak üzere her türden bilginin, bir metodolojiler çokluğunun kullanımı üzerine kurulu olduğu ve indirgemeciliğin de eldeki bilimsel seçeneklerden sadece biri olduğu artık tarihsel olarak doğrulanmıştır.

> "Bilimsel yöntem diye bir şeyden bahsedilemez; her araştırmanın temelinde yatan ve o araştırmanın bilimsel, dolayısıyla güvenilir olmasını garanti eden tek bir yöntem ya da tek bir kurallar dizisi yoktur. Değişmez bir uygunluk ölçütüne karşılık gelen evrensel ve sabit bir yöntem fikri, hatta evrensel ve sabit bir rasyonalite fikri, koşullar ne olursa olsun her türden büyüklüğü ölçen evrensel ve sabit bir araç fikri kadar gerçekdışıdır. Bilimciler yeni araştırma alanlarına girip ilerledikçe, kullandıkları standartları, yöntemleri ve rasyonellik ölçütlerini yeniden gözden geçirirler, tıpkı teorilerini ve araçlarını gözden geçirdikleri, hatta kimi zaman tümüyle değiştirdikleri gibi."*

Bilimin sadece ve sadece olgularla ilgilendiği varsayımının bilim pratiğinde hiçbir dayanağı yoktur. İndirgemeci bilimin "olguları," bu olguların keşif ve doğrulanma koşullarını oluşturan patriyarkal batılı burjuva sisteminin kültürel emarelerini taşıyan toplumsal olarak inşa edilmiş kategorilerdir. Carolyn Merchant on altıncı yüzyıla kadar Batıda organik metaforların nasıl bilimsel ve makul sayıldığını ortaya koyar: "Dişil ilkelerin önemli rol oynadığı organik metaforlar ortadan kalkmış ve yerlerine dişil ilkeleri ya saf dışı bırakan ya da sömürgeci bir tarzda kullanan mekanik yönelimli metaforlar almıştır. Batı kültürü 1600'lü yıllarda giderek mekanikleştikçe, dişi dünya

* Paul Feyerabend, *Science in a Free Society*, New Left Books, 1978, s. 10 [Türkçede: *Özgür bir Toplumda Bilim*, çev. Ahmet Kardam, İstanbul: Ayrıntı, 1999.]

ve bakire dünya ruhu da makine tarafından zaptedilmiştir."* Başka bilgi geleneklerinin tabi kılınışı, "batıl inancın" yerini "olguların" almasına değil, doğaya ilişkin kültürel olarak oluşturulmuş bir dizi olgunun gene kültürel olarak koşullanmış başka bir dizi olguyla yer değiştirmesine karşılık gelir. Bilimsel bilginin kültürel kategorileri sadece bilişsel değil, aynı zamanda etik bir veçheye sahiptir.

Besleyici dünya imgesi, insanın dünya üzerindeki toplumsal ve ahlaki açıdan kabul edilebilir edimlerine sınırlama getiren bir kültürel kısıtlama olarak görülebilir. Buna karşılık, devreye giren yeni üstünlük ve tahakküm imgeleri, doğanın çıplaklaştırılmasına yönelik kültürel birer onay işlevi görmüştür. Olguları inşa eden tayin edici imgeler, aynı zamanda "yapmalısın" ya da "yapmamalısın" tarzındaki incelikli etik onaylar veya kısıtlamalar olarak iş görür.

Batılı erkek bilimci ve uzmanların temsil ettiği indirgemeci dünya algısı ile ekolojik dünya algısı arasındaki çatışma, Üçüncü Dünyada çağdaş ve gündelik bir gerçekliktir. Kadın ve ekoloji hareketleri nazarında siyasi mücadele, bilginin rasyonelliğini değerlendirme ölçütlerinde epistemolojik bir dönüşümü kapsar. Sürdürülebilirlik ve hayatta kalma krizinin başlıca entelektüel meydan okuma olduğu bir bağlamda, indirgemeci iddia ve inançların değeri ve geçerliliğinin ekolojik ölçütlere göre değerlendirilmesi gerekmektedir. İndirgemeci bilimsel bilgiyi doğanın bütünüyle olgusal açıklaması olarak gören ve diğer bütün alternatiflere üstün tutan anlayış, ekolojik açıdan mesnetsiz sayılmaktadır. Buna karşılık ekoloji, bir ekosistemin farklı unsurları arasındaki ilişkileri hesaba katar: Belli bir kaynak unsuru için hangi özelliklerin seçileceği, hangi ilişkilerin o özellikleri belirleyen bağlam olarak ele alındığına bağlıdır. Bu bağlam, doğa algısına yön veren öncelik ve değerler tarafından belirlenir. Bağlam seçimi değerlerin belirleniminde olan bir süreçtir ve hangi özellik-

* Merchant, a. g. e., s. 2.

lerin hesaba katılacağı da gene seçimin kendisi tarafından belirlenir. Kısacası, söz konusu doğa olduğunda, insanın bilişsel ve ekonomik etkinliğiyle belirlenen değerlerden bağımsız ve tarafsız olgu diye bir şey yoktur. Doğada algılanan özellikler kişinin nasıl baktığına göre; kişinin nasıl baktığı ise, onun doğal kaynaklardan nasıl bir ekonomik çıkarı olduğuna göre değişir. Kârın maksimizasyonuna atfedilen değer, bu bakımdan indirgemeci sistemlere özgüdür. Hayata ve hayatın sürdürülebilirliğine atfedilen değer ise bütünselci ve ekolojik sistemlerin bir özelliğidir.

RASYONALİTENİN İKİ TÜRÜ

İndirgemeci dünya görüşünün ontolojik ve epistemolojik bileşenleri, belli bir bilim pratiğinin çerçevesini oluşturur. Descartes'a göre, "Yöntem bütünüyle, şayet herhangi bir hakikate ulaşmak istiyorsak, zihinsel imgelemimizin yönelmesi gereken nesnelerin bir sıralanışı olarak düzene dayanır. Çapraşık ve belirsiz önermeleri adım adım daha basit önermelere indirgeyeceksek ve en basit şeylerin sezgisel kavranışından başlayıp, gene benzer adımlarla tüm diğer şeylerin bilgisine erişmeye çalışacaksak, şaşmadan bu düzene uymamız gerekir."* Descartes'a bakılırsa, "bizi doğanın efendisi ve sahibi kılacak" olan yöntemdir bu. Bununla birlikte, (insanı da kapsayan) doğa gibi canlı organizmalar söz konusu olduğunda, bu yöntem bize bir gerçeklik (hakikat) algısı sağlamaktan uzaktır; zira bu organizmalarda bütün, parçaların toplamına eşit değildir ve parçalar birbiriyle öyle ayrılmaz bir karşılıklı ilişki içindedir ki, biri dışarıda tutulacak olursa, bütün de bozulur.

Kuhn, Feyerabend, Polanyi ve diğerleri modern bilimin iyi tanımlanmış ve değişmez bir bilimsel yöntem uyarınca icra edilmedi-

* Descarets, *A Discourse on Method*, Londra: Everymans, 1981, s. *xv* [Türkçede: Metot Üzerine Konuşma, çev. K. Sahir Sel, İstanbul: Sosyal, 1984].

ğini ikna edici biçimde ortaya koymuştur. Buna göre, modern bilim hakkında söylenebilecek tek şey, onun birçok düşünce tarzından yalnız biri olduğudur.

Kontrollü deney ve laboratuvar, indirgemeci bilim metodolojisinin merkezi unsurlarıdır. Burada inceleme nesnesi, doğal çevresinden, diğer nesne ve gözlemcilerden keyfî biçimde soyutlanır. Nesnede hangi özelliklerin algılanacağını bu şekilde sağlanan bağlam (değer çerçevesi) belirler ve buradan belli bir dizi kanıya ulaşılır. Doğa üzerindeki tahakküme dayanan Bacon'cı program, esasen tecavüz, işkence ve sorgu metaforlarının hâkim olduğu bir dilde formülleştirilip kavranan kontrollü deneye dayanır. Kontrollü deney, bu bakımdan, doğanın denetlenmesini ve başka bilme tarzlarının dışlanmasını hedefleyen siyasi bir seçimdir. Bu programda, doğanın hakikatinin şiddet yoluyla daha erişilebilir olduğu varsayılmış ve bu hakikat iktidarın temeli olarak kabul görmüştür. Böylelikle, "insanın bilgisi ile iktidarı eşanlamlı hale gelmiştir."* Sandra Harding bu durumu "sapkın bilgi iddialarının egemen iktidarın sapkınlığıyla [çağdaş] ittifakı" olarak niteler. Bilgi ile iktidar arasında kurulan bağ, indirgemeci sistemin bünyevi bir özelliğidir; zira mekanist düzen kavramsal bir çerçeve olarak, ticari kapitalizmin gereksinimleriyle uyumlu ve güce dayalı olan bir dizi değerle özdeşleştirilir. Bilginin bu üretilme ve düzenlenme, meşrulaştırılma ve doğa ile toplumu dönüştürme biçimi, böylece eşitsizlik ve tahakküm yaratır. Güney'in Kuzey, kadınların erkekler ve doğanın Batılı adam tarafından tahakküm altına alınışının kökeninde, Batılı adamın son üç yüzyılda yarattığı ve insanlığın geri kalanını gene insanlık adına tabi kılmasına yahut dışlamasına aracılık eden dünya görüşüne içkin tahakkümün yattığı artık anlaşılmıştır. Harding'in de gözlemlediği gibi,

"Modern batı kültürünün yaratıcılarının öngördüğü bilme yön-

* Akt. Merchant, *a.g.e.*, s. 171.

temleri ve yorumlar ile geri kalanımıza ait yöntem ve yorumlar arasındaki uyuşmazlıklarda, bu kültürel emarelerin etkilerini ayırt edebiliyoruz artık. Batı kültürünün ayrıcalıklı inançlarının kâh açık, kâh çarpıtılmış şekillerde yansıttığı şey, olduğu haliyle ya da olmasını isteyebileceğimiz haliyle dünya değil, kimliği tarihsel olarak saptanabilen yaratıcılarının toplumsal projeleridir."*

İndirgemeci bilimin diğer bilgi geleneklerini dışlaması üç şekilde gerçekleşir: *(i)* başka özelliklerin basbayağı dikkate alınmamasıyla gerçekleşen ontolojik dışlama; *(ii)* başka algılama ve bilme tarzlarının dikkate alınmamasıyla gerçekleşen epistemolojik dışlama ve *(iii)* uzman veya eksper olmayanların hem bilgiye erişim, hem de bilgi hakkında yargı belirten savlarda bulunma hakkından mahrum edilmesine dayalı sosyolojik dışlama. Bütün bunlar bilimle değil, olsa olsa siyasetle alakalıdır. Doğadaki *bir* dizi özelliği bulgulamak (mekanistik anlayış) için fiziksel dünyayı bilmenin belli *bir* tarzını benimsemiş (indirgemecilik) bir grup insanın (uzmanlar) seçilmesi, bilimsel değil, siyasi bir tarza karşılık gelir. Bu yolla elde edilen bilgi tamamen "nesnel" ve tümüyle evrensel olan "doğa yasaları" diye sunulur. Feyerabend şu sözlerinde haklıdır: "Birtakım değer yargılarına iliştirilmiş nesnellik *görüntüsü*, belli bir geleneğin tanınmaması ama *kullanılmasından* ileri gelir. Öznellik etkisinin yokluğu nesnelliğin bir kanıtı değil, bir gaflettir." Bir "tarafsız" gözlem tarzı olduğu varsayılan "kontrollü" deney, insanların gündelik hayatlarındaki deneyimlerinin bilimsellik statüsünden dışlanmasına hizmet eden siyasi bir araçtır aslında.

Modern bilimi savunmak için bilimin kendisinin değil, siyasi istismarının ve etik olmayan teknolojik kullanımlarının şiddete yol açtığı iddia edilir. Aldatıcılığı oldum olası meydanda olan bu iddia, bilim ile teknolojinin bilişsel düzeyde ayrılmaz hale geldiği ve bu ala-

* Harding, *a.g.e.*, s. 15.

şımın kapitalist patriyarkanın bilimsel-askeri-endüstriyel kompleksiyle birleştiği günümüzde büsbütün savunulamaz bir hal almıştır. Bilimin çeşitli uzmanlıklara ve alt-uzmanlıklara bölünerek parçalanması, bilim ile belli bir toplumsal örgütlenme, yani belli bir ideoloji arasındaki bağın bulanıklaştırılmasına yarayan bir sis perdesi işlevi görmektedir. Bilim, doğrulanabilir ve tarafsız olmalarından ötürü bilimsel hakikatlerin doğrulanmış inançlar olduğunu, bu yüzden de toplumsal bağlamdan bağımsız ve evrensel olduğunu ileri sürer. Gelgelelim tabi kılınmış gelenekler açısından bakıldığında, indirgemeciliğin "hakikatleri" tabi kılınanlar nezdinde mesnetsiz birer yalandan ibarettir. Modern bilim kadınlar ve Batı dışı kültürler de dahil insanlığın büyük bölümünün toplumsal statüsünde gerilemeden başka bir şey getirmediği halde, modern bilimin doğuşunu neden insanlık için büyük bir ilerleme sayalım ki? Yıkım ve tahakküm kültürünü kötü bilim olarak değil, alışılmış bilim olarak konumlandıran Sandra Harding şöyle sormaktadır:

> "Bilimlerin ekolojik felaket yaratmaya, militarizmi desteklemeye, insan emeğini fiziksel ve zihinsel açıdan kötürümleştirici çalışmaya dönüştürmeye, "ötekileri" -sömürgeleştirilenleri, kadınları ve yoksulları- denetleme yöntemleri geliştirmeye yönelik kullanımları, uygulamalı bilimin kötüye kullanımıyla açıklanabilir mi sadece? Yoksa deneysel yöntemin yapısı ve amaçlarının bu şekilde kavramsallaştırılması mıdır, kötü bilim ya da kötüye kullanılan bilim denen şeyin mutat ve çarpıcı biçimde erkek egemen bir bilim olmasını garantileyen?"*

MODERN BİLİM VE EKOLOJİK KRİZLER

Doğaüstü-doğal ayrımı. Gerek Batılı gerekse Batılı olmayan birçok filozof, sosyolog ve antropologun her türden geleneksel düşünce tar-

---

* Harding, *a.g.e.*., s. 102.

zını doğaüstü, mistik ve akıldışının alanına sürmesinin üstünden çok fazla zaman geçmedi. Modern bilimse, bunun aksine, özellikle doğal, maddi, ampirik ve rasyonel olarak konumlandırılmıştır. Bilimcilerin de, soyut bir bilimsel yöntem doğrultusunda doğrudan gözlemlenebilir olan dünyanın gerçekliklerine uygun düşen açıklamalar ileri sürdüğü düşünülmüştür. Bilimcilerin söylemlerinde yer tutan teorik kavramların ilkece, doğrudan doğrulanabilir ve gözlemlenebilir savlara indirgenebilir olduğu varsayılmıştır. Ne var ki, bilimsel teorilerin doğasına dair basit bir araştırma, bu türden bir indirgemenin olanaklı olmadığını, bunun yerine, gözlem ve olguları tayin edenin yaygın teorik önkabuller olduğunu gösterir. Üstelik teorik açıdan tarafsız gözleme ilişkin bir söz dağarcığının mevcut olmaması, teorik savların kesin ve nihai biçimde doğrulanma olasılığını ortadan kaldırmıştır. Diğer tüm savlar gibi bilimsel savların da doğrulama ve yanlışlamaya dayalı bir model uyarınca değil, belirli bir bilimciler zümresinin önceden varsaydığı ve teorinin oluşturucu terim ve kavramlarının yanı sıra, gözlem ve olguların statüsünü de belirleyen metafor ve paradigmalar uyarınca oluşturulduğu anlaşılmıştır. Buna göre, anlam ve geçerliliği belirleyen, doğal dünyanın kendisi değil, bilimcilerin toplumsal dünyasıdır. Modern bilime ilişkin bu yeni açıklamalarla birlikte, geleneksel düşüncenin mitleri ile modern bilimin metaforlarını ve geleneksel toplulukların varsaydığı doğaüstü kendilikler ile modern bilimcilerin varsaydığı teorik kendilikleri birbirinden ayırmaya yarayacak hiçbir ölçüt kalmamıştır.

Böylece, hem modern bilimin hem de geleneksel düşüncenin teorileştirme ve pratikleri konusunda kazanılan farkındalık, doğaüstü ile doğal, akıldışı ile rasyonel ve toplumsal ile bilimsel arasındaki ayrımın yerle bir olmasına yol açmıştır. Bu farkındalık modern bilimin farazi ve ayrıcalıklı epistemolojik statüsünü ortadan kaldırırken, meşru bilme yöntemlerinin yanı sıra, insanların gündelik dillerinde

ifade bulan ve onların dil yapılarından etkilenen savlara sahip olmasından ötürü, geleneksel düşünceyi de etno-bilim statüsüne yükseltmiştir. Bu yeni anlayışa göre, her toplumun ve her halkın kendine has düşünce biçimleri vardır. Ne var ki, geleneksel düşünceye has teorik açıklamaların doğaüstü alana değil, doğal alana dair olduğu bugün kabul edilse bile, bu tarz düşüncenin bilişsel gücü halen modern biliminkine kıyasla daha aşağı görülmektedir. Bununla birlikte, bir yandan geleneksel ve modern inanç sistemlerine epistemolojik statü tanırken, bir yandan da modern bilimin bilişsel üstünlüğünü kabul eden böyle bir bakış açısına bağlı kalmanın bazı sorunlu yanları vardır.

Bir kere, Kuhn'un* da ortaya koyduğu gibi, bilimciler pratikte genel olarak alternatiflerin varlığının her zaman farkında değildirler. Bilim genelde düşünüldüğü kadar açık değildir. Bilimsel soruşturma, genelde düşünüldüğü gibi sınırsız alternatifler arasında özgürce gezinmez; aksine, o günün hâkim paradigması tarafından mütemadiyen sınırlanır. Öte yandan, bilhassa da artzamanlı perspektifte, geleneksel inançlar hakkında o kadar az şey bilinmektedir ki, onlardaki durgunluğa ve yaratıcılık yoksunluğuna yönelik iddialar ancak birer spekülasyondan ibaret olabilir. Bu bakımdan, inanç sistemlerinin "açıklığı" ve "kapalılığından" değil, ancak hızlı ya da yavaş değişim geçiren inanç sistemlerinden bahsedilebilir.

Düşünce sisteminde daha fazla değişimin kendi başına neden daha rasyonel ve bilişsel açıdan daha üstün bir teorileştirmeye yol açtığı düşünülür ki? Popper'ın yanlışlamacılığında, inançlardan vazgeçme konusundaki isteklilik eleştirel düşünceyle özdeşleştirir gibi görünmekte, dolayısıyla hızlı değişim geçiren inanç sistemlerinin

---

* Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolution*, Chicago: University of Chicago Press, 1972 [Türkçede: Bilimsel Devrimlerin Yapısı, çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Kırmızı, 2011].

daha rasyonel ve nesnel savlara doğru evrimleştiği düşünülmektedir. Oysa bu 'devrim yoluyla ilerleme' anlayışı da bazı bakımlardan sorunludur. Şayet Kuhn'un izinden gider ve bilimsel değişimin soyut bir bilimsel yöntemin sağladığı safi anlamda mantıksal ve ampirik ölçütlerin değil, toplumsal ve siyasi etmenlerin kılavuzluğunda gerçekleştiğini kabul edersek, değişimin ilerlemeyi kendiliğinden garantilediğini kavramamız güçleşir. Popper'ın fikirler ve bilgiden oluşan gayri dünyevi üçüncü dünyasında bile, daha büyük dönüşümlerin daha rasyonel inançları beraberinde getireceği iddiasını savunmak olanaksızdır. Öte yandan, fikir ve inançların eyleme rehberlik ettiği ve sadece yorumlamaya değil, aynı zamanda dönüştürmeye yönelik bir rol de oynadığı gerçek dünyada, inanç sistemlerinde gerçekleşen aşırı hızlı bir değişim kimi zaman rasyonelliğin ve eleştirel bir ruhun değil, akıldışılığın ve sorumsuzluğun bir göstergesi haline gelebilmektedir. Böylesi bir akıldışılığın ve sorumsuzluğun en çarpıcı örneği ise, bugün karşı karşıya olduğumuz ekolojik krizlerdir. Geleneksel inanç sistemleri nadir durumlarda maddi çevrenin dönüşümü yoluyla ekolojik felaketlere yol açabilse de, etno-bilimler toplumları ve doğayı muhafaza etmekte çoğu durumda yeterli olduklarını kanıtlamıştır. Öte yandan, doğal ve insani hayatın süreklilik koşullarının insani müdahale yoluyla tehdit edilmesi, özellikle de sağlık, gıda üretimi ve tüketimiyle ilgili alanlarda modern düşüncenin ve yol açtığı pratiğin bir istisnası değil, kuralıdır.

Doğaüstü-doğa ayrımını ve toplum-bilim ikiliğini yıkarak, etnobilim ile modern bilim arasında epistemolojik bir eşitlik tesis eden yeni bilim felsefecileri, gene de, doğaya ilişkin inançların statüsünü ekolojik krizlerden yola çıkan materyalist bir perspektiften hareketle tartışmamıza olanak verecek modeller yaratamamıştır. Kuhn'un doğayı paradigmaların esneklikten uzak kutucuklarına yerleştiren anlayışı, doğanın aleyhimize döndüğü somut koşulları ele almaya

mahal bırakmaz. Kuhn'un bakışı böylece bizi maddi açıdan bir boşluğa gönderir. Doğaya ilişkin bilginin maddi açıdan değerlendirilmesi, ancak düşünceyi eylemden ve inancı pratikten ayıran ikiliğin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilir.

Bu materyalist ölçüte göre, inanç sistemleri ancak, somut çevredeki beklenmedik ve öngörülmedik değişim, öngörülen değişimden çok daha geniş çaplı ve yoğun olduğunda zayıf ve yetersiz addedilebilir. Antibiyotiklerin süper-enfeksiyona yol açtığı, sel denetimine yönelik önlemlerin selleri artırdığı ve gübrelerin toprağın verimini düşürdüğü böyle bir bağlamda sorun, teknolojinin kullanımı ile kötüye kullanımı arasındaki fark değildir sadece. Sorun tam da modern bilimdeki bilgi üretim sürecinden kaynaklanmaktadır ve giderek, doğanın kendisinin arz ettiği sorunlardan çok, bilimsel inançlar yoluyla müdahalenin yarattığı somut sorunlarla cebelleşmeye başlanan bir süreçtir bu da.

DOĞAL-DOĞAL OLMAYAN AYRIMI

Materyalist bir epistemolojide değerlendirmenin bütünlüğünü sağlayan inanç-eylem ve teori-pratik birliği, modern bilimde iki farklı düzeyde yorumlanabilir. Birinci düzeyde maddi dönüşümü içeren etkinlik veya pratik, bilimcinin uzmanlaşmış laboratuvar ortamındaki pratiğiyle sınırlanabilir. Bununla birlikte söz konusu düzey, doğal süreçler hakkındaki yanlış inançlardan kaynaklanan ekolojik dengesizliklerin görülebileceği koşulları sunmaz. Teorilerin materyalist yeterliliğinin ekolojik bir değerlendirmesi içinse, maddi dönüşümün manipüle edilmiş laboratuvar ortamında değil, daha geniş doğal ortamda gerçekleştiği daha genel bir pratik düzeyinin dikkate alınması şarttır. Belli bilimsel teorileştirme türlerinin bu ikinci pratik düzeyine erişmediği gayet açıktır. Deneysel bir durum yaratmak için gereken maddi dönüşümde takılıp, daha geniş ortama

açılmayan çağdaş astrofizik veya parçacık fiziği teorileri bu türden teorilere örnektir. Bu türden teorileştirmeler, etno-bilim ile ekolojik perspektife sahip bir değerlendirmenin gerektirdiği karşılaştırma bağlamına karşı kayıtsızdır, hem de salt fikirlerin çözümlemesiyle sınırlı ikici bir felsefe için, en gelişmiş indirgemeci-pozitivist düşünce şemalarını oluşturmaları bakımından en ilgi çekici alanlar oldukları halde. Buradaki amaçlarımıza hitap eden bilim ve teori pratiğiyse, ekolojik içerimlere sahip olanlar ve daha geniş bir doğal ortamda gerçekleştirilen bir bilimsel pratik içerenlerdir.

Modern bilimde üçüncü bir bilgi kategorisi daha vardır ki, hem parçacık fiziğinden farklı olarak deneysel laboratuvar ortamının sınırlarını aşar, hem de sağlık, gıda ve tarımla ilişkili bilgi alanlarından farklı olarak ekolojik dengesizliklere yol açmaz. Elektronik ve ona arka plan oluşturan uzmanlıklar bu bilgi kategorisine örnektir. Bu türden bilimsel alanların ayırt edici özelliği, maddi yönden yapay ve insan yapımı ortamlarda gerçekleşmeleridir. Dönüştürücü etkinlik sonucunda yaratılan insan yapımı ürünler, doğal süreçlere ya da doğadaki ilişkilere müdahalede bulunmaz. Doğadan türetilmiş bile olsalar, gene de yaratım sürecinden sonra ondan bağımsız biçimde varolurlar. Gelgelelim, bu tür ürünlerin yaratımı insanın hayatta kalmasını garantileyen doğal süreçlerin yerini almaz; doğal maddi dünyayı ikame etmek yerine, sadece ona ilavede bulunur. İnsanın doğaya sürekli bağımlılığının, bugünün sözümona sanayi-sonrası toplumunun kendi gıda ihtiyacını sözümona gelişmemiş ülkelerden ithalat yoluyla karşıladığı gerçeğinden daha iyi bir ispatı olabilir mi? Doğanın insan hayatındaki değişmez merkezi rolü göz önünde tutulduğunda, bilimsel düşüncenin ekolojik bir perspektif geliştirme konusundaki maddi yetersizliği kendini açıkça gösterir.

Tarihte ve doğada çizgiselliği içselleştirmiş olanlar, etno-bilimin kılavuzluğuna başvurmayı "geriye gitmek" gibi algılayacaktır. Çok-

luğu doğal ekosistemlerin ve insan toplumlarının değişmez düzeni olarak gören diğerleri içinse, etno-bilim tarafından aydınlatılmak bir süre indirgemeci yola saptıktan sonra yeniden doğru yola girmek anlamına gelir. Ne de olsa, doğa çeşitlilik barındırır ve bu çeşitliliği izah edecek olan da doğanın bilgisidir. Etno-bilimler çoğulcu oldukları için daha az güvenilir olmadıkları gibi, evrenselleşmiş indirgemeci bilim de sırf kendini eşsizmiş gibi gösterdiği için doğaya ilişkin daha güvenilir bir izah sunuyor değildir. Kaldı ki, nesnellik tam da kendi nesnesini yıkıma uğratan tek ve uygunsuz bir cevap ile denk tutulamaz.

Yakın tarih, insan etkinliğinin belli alanlarında ekolojik düşünce ve eyleme dönüşün mümkün ve arzulanır olduğunu göstermiştir. İlkel emzirme pratiği, bebek maması endüstrisinin reklamcı ve indirgemeci iddialarıyla gözden düşürülmektedir. Buna karşılık, emzirme ekolojisi bugün bir kez daha takdir görmekte ve bu "ilkel" pratik artık aydınlanmış bir pratik sayılmaktadır. İndirgemeci paradigmada, sağlık hizmetlerinin kimyasallaşması tek mümkün yol gibi sunulmaktadır. Oysa etno-tıp alanındaki çalışmalar sağlığa yararlı ve beslenmeye yönelik ilaç ve tedavileri yeniden yürürlüğe sokmaktadır. "Kırk yüzyılın çiftçilerini" yaratan sürdürülebilir organik çiftçilik, geleneksel temelinin tüm çeşitliliği ve çoğulluğuyla geri dönmektedir. Ekolojik düşünce ve pratiğe doğru atılan bu adımların her birini mümkün kılan, etno-bilimsel gelenekle yapılan sözleşmedir. Hayatta kalmak için dünyayı korumamız gerekiyorsa, önce insandaki muhafaza potansiyelini korumamız gerekmektedir. Ekosistemlerimizin yıkımını önceden görüp önlemenin yolu bundan geçmektedir.

Günümüzde kadınların verdiği ekolojik mücadeleler denge ve istikrarın duraklamayla aynı şey olmadığını ve doğanın temel ekolojik süreçleriyle denge tutturmanın teknolojik geriliğe değil, tek-

nolojik ileriliğe denk geldiğini ortaya koymuştur. Dünya nüfusunun çeyreğinin, toprak ve su erozyonuna ve canlı kaynakların genetik çeşitliliğinin ortadan kalkmasına bağlı olarak açlık tehdidiyle karşı karşıya olduğu bir çağda, kaynakları yıkıma uğratan teknolojileri yaymak suretiyle sürekli büyüme illüzyonunun peşinden koşmak, soykırımdan başka bir şey getirmez. Doğanın katli yoluyla insanların katli, bugün adalet ve barışın karşısına dikilmiş en büyük tehdit olan şiddetin görünmez bir biçiminden ibarettir.

İndirgemeci bilime yöneltilmeye başlanan feminist ve ekolojik eleştiriler, bilimsel inançların daha geniş fiziksel dünya planında sınanması için alan açmıştır. Bilimsel deney ve inançlar dünyasının, toplumsal olarak, sözümona uzman ve eksperlerin dünyasının sınırlarını aşıp, bu dünyadan sistematik biçimde dışlanan herkesin -kadınlar, köylüler ve kabilelerin- dünyasına doğru genişletilmesi gerekmektedir. Bilimsel bir sistemin doğrulanması ve geçerlilik kazanması, ancak pratik ile deneyin toplum ve doğadaki gerçek yaşam etkinliğine denk gelmesiyle gerçek anlamda pratik bir doğrulama ve geçerlilik halini alabilir. Harding şöyle der:

> "Modern kültürlerde, ne Tanrı ne de gelenek bilimsel rasyonalitenin sahip olduğu güvenilirliğe sahiptir... Bilimin kutsiyetinin tabu yarattığı yollu saptama, bilimin de tıpkı diğer herhangi bir kurum yahut toplumsal pratikler dizisi gibi sorgulanabilir olduğu anlamına gelmektedir. Bilimin ayrıcalıklı entelektüel yapı ve pratiklerini modern bilimin doğuşuyla insanlığa bildirilmiş ilahi emirler olarak değil de kültürel yapıntılar olarak görmeye razı değilsek şayet, toplumsal cinsiyet sembolizminin, bilimin cinsiyetli toplumsal yapısının ve tek tek bilimcilerin eril kimlik ve tutumlarının bilimin sorunsalları, kavramları, teorileri, yöntemleri, yorumlamaları, etiği, anlamları ve hedefleri üzerinde bıraktığı izi anlamamız zorlaşır."*

---

* Harding, *a.g.e.*, s. 30.

Dişil ilkenin entelektüel düzeyde yeniden kazanımı kadınlar ve Batı dışı kültürlerin tüm hayatı kapsayan bir demokrasinin tesisinde başat aktörler olmaları için yeni koşullar yaratır ve böylece indirgemeciliğin yarattığı entelektüel ölüm ve gözden çıkarılabilirlik kültürünü üreten güçlere kuvvetle göğüs gerer.

Ekoloji hareketleri, hayatta kalma seçeneklerinin korunması için doğanın korunması ilkesine dayanan şiddetsiz bir dünya düzenine yönelik siyasi hareketlerdir. Küçük ama büyümekte olan hareketlerdir bunlar. Bunlar yerel hareketlerdir ama başarıları yerel olmayan etkiler yaratabilmelerinden gelir. Sadece hayatta kalma hakkı talep ederler ama bu asgari talep, barışçıl ve adil bir dünyada yaşama hakkıyla özdeştir. Tabandan gelen bu halk hareketlerinin başarısı, küresel bir mesele olarak hayatta kalmayla bağlantılıdır. Dünya dünya görüşleri ve yaşam tarzları bazında ekolojik olarak yeniden yapılandırılmadıkça, barış ve adalet ihlal edilmeye devam edecek ve insanlığın hayatta kalması tehdit altına girecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DOĞADA KADINLAR

DİŞİL İLKE OLARAK DOĞA

Hindistan'da kadınlar hem imgelemde hem de pratikte doğanın ayrılmaz bir parçasıdır. Doğa bir yandan dişil ilkenin cisimleşmesi olarak simgeleştirilirken, diğer yandan da hayatı üretmek ve geçimi sağlamak üzere dişil olan tarafından beslenir.

Hindistan kozmolojisinin hem zahirî hem de batınî geleneklerinde, dünya yaratım ile yıkım, birleşme ile dağılma arasındaki diyalektik oyun tarafından üretilir ve yenilenir. Devinim ve hareketi yaratan bu karşıtlar arası gerilim, dinamik enerjinin [*Shakti*] ilk ortaya çıkışı olarak tarif edilir. Bütün varoluş her şeyin tözü olan ve her şeyi kuşatan bu ilksel enerjiden kaynaklanır. Bu gücün tezahürüne, yani bu enerjiye doğa [*Prakriti*]* denir. Gerek canlı gerekse canlı olmayan doğa, buna göre, kozmosun dişil ve yaratıcı ilkesi olan Shakti'nin bir dışavurumudur ve Prakriti dünyayı eril ilkeyle [*Purusha*] birlikte yaratır.

---

* "Prakriti" Hindistan kırsalındaki kadınların doğayla bağdaştırdığı yaygın kullanılan bir kategoridir. Bu kategori, Hindistan kozmolojisinde de zaman içinde büyük evrimler geçirmiştir. Doğayı ilksel ana tanrıça olarak konumlandıran tarihöncesi kültler ve irili ufaklı canlı gelenekler, Hint düşüncesinin patriyarkal olan ve bir kadın, bir anne olarak Tanrı'yı her şeyin üstünde konumlandırmayan felsefi akımlara bile nüfuz etmiştir.

Prakriti olarak doğa, *tüm* yaşamın yaratımı, yenilenmesi ve idamesi diyalektiğinde tabiatı gereği etkin, güçlü ve üretken bir kuvvettir. *Kulacudamin Nigama*'da Prakriti şöyle der:

"*Benden başka bir Anası yoktur yaratımın.*"

Shakti olmaksızın yaratım ve yıkım gücünün sembolü olan Shiva bir ölü gibi güçsüzdür. "Shiva'nın pasif yanı, tanımı itibariyle hareketsizdir... Etkinlik Doğanın [*Prakriti*] özünden gelir."**

Prakriti'ye Aditi, yani bereketin tüketilemez kaynağı olan ilksel enginlik olarak ibadet edilir. Adi Shakti, yani ilksel güç olarak ibadet edilir. Doğanın ve doğadaki hayatın tüm formları, doğanın kendisi olan Doğa Ana'nın çocukları, onun formlarıdır ve onun düşüncesinin yaratıcı oyunundan doğmuşlardır.*** Prakriti'ye bu yüzden aynı zamanda Lalitha,**** yani Oyuncu da denir; çünkü özgür ve kendiliğinden etkinlik olarak *lila* ya da oyun onun doğasında vardır. Onun yaratıcı itkisi 'çok olma istenci'dir [*Bahu-Syam-Prajayera*] ve doğadaki canlı formların çeşitliliğini de bu itki yoluyla yaratır. Dağlar, ağaçlar, nehirler ve hayvanların ortak ama çeşitli hayatı Prakriti'nin meydana getirdiği çeşitliliğin bir ifadesidir. Yaratıcı güç ile yaratılan dünya birbirinden ayrı ve bağımsız olmadığı gibi, yaratılan dünya da tekbiçimli, statik ve parçalı değildir. Barındırdığı çeşitlilik ve karşılıklı ilişkisellikle dinamik bir varlıktır o.

Prakriti olarak Doğa'nın özü etkinlik *ve* çeşitliliktir. Doğa'nın her alanındaki doğa sembolleri, bir bakıma, Doğa imgelerinin imzasını

---

* Hint düşüncesinde dişil ilke kavramına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Alain Danielon, *The Gods of India*, New York: Inner Traditions International Ltd., 1985; Sir John Woodroffe, *The Serpent Power*, Madras: Ganesh and Co., 1931; ve Sir John Woodroffe, *Shakti and Shakta*, Londra: Luzaz and Co., 1929.

** Woodroffe, *a.g.e.*. (1931), s. 27.

*** W. C. Beane, *Myth, Cult and Symbols in Sakta Hinduism: A Study of the Indian Mother Goddess*, Leiden: E. J. Brill, 1977.

**** *Lalitha Sahasranama*, (yeniden basım), Delhi: Giani Publishing House, 1986.

taşır. Prakriti bir taşta, ağaçta, gölde, meyvede ya da hayvanda yaşar ve onlarla özdeştir. *Kalika Purana*'ya bakılırsa,

> "Nehirler ile dağlar ikili bir doğaya sahiptir. Nehir suyun bir formudur ama ondan ayrı bir bedene sahiptir. Dağlar hareketsiz birer kütle gibi görünür ama gerçek formları öyle değildir. Cansız bir kabuğa bakınca onun canlı bir varlık içerip içermediğini bilemeyiz. Benzer şekilde, görünüşte cansız olan nehirler ve dağların içinde de gizli bir bilinç hayat sürer. Nehirler ve dağlar istedikleri formları alır."*

Burada tanımlandığı haliyle insan ile doğa arasındaki canlı, besleyici ilişki, insanı doğadan ayrı ve ona hükmeden bir varlık olarak gören anlayıştan önemli ölçüde farklılık gösterir. Bu farklılığın en iyi örneklerinden biri, gerek Hint kültüründe gerekse onun dışındaki kültürlerde rastlanan günlük kutsal tulsi (Hint fesleğeni) ibadetidir. Tulsi [*Ocimum sanctum*] her evde ekilen ve her gün ibadet edilen küçük bir bitkidir. 3000 yıldır Ayurveda'da kullanılagelen bu bitki, çeşitli tedavi edici güçlerinden ötürü bugün Batı tıbbı tarafından da onaylanmaktadır. Fakat tüm bunlar tulsi ibadetinden ayrı görülemeyecek güçlerdir. Tulsi sadece faydalı özelliklere sahip bir bitki olarak değil, kozmosun sembolü Brindavan olarak da kutsal sayılır. Kadınlar onu her gün sulayıp ibadetlerini gerçekleştirmek suretiyle evin kozmosla ve dünyanın işleyişiyle bağını yeniler. Dişil ilkenin yaratıcı bir ifadesi olarak Doğa hem insanlarla ontolojik bir süreklilik içindedir, hem de onların üstündedir. Ontolojik olarak, insanla doğa ya da erkekle kadın arasında hiçbir ayrım yoktur; çünkü hayat tüm formlarıyla dişil ilkeden doğar.

Çağdaş Batılı doğa anlayışları erkekle kadın, insanla doğa arasında kurulan ikiliklerden veya karşıtlıklardan geçilmez. Hint kozmolojisindeyse, tersine, insan ile doğa (Purusha-Prakriti) birlik

---

* *Kalika Purana*, 22. 10-13, Bombay: Venkateshwara Press, 1927.

içindeki bir ikiliktir. Bunlar doğada, kadında ve erkekte birbirini tamamlayan, birbirinden ayrılmaz unsurlar olarak mevcuttur. Yaratımın her biçimi bu diyalektik birliğin, birleştirici bir ilke çerçevesindeki bu çeşitliliğin izini taşır. Hindistan'da ekolojik düşünce ve eylemin temelini oluşturan da, eril ve dişil ilkeler, doğa ve insan arasındaki bu diyalektik uyumdur. Ontolojik açıdan insan ile doğa arasında bir ikilik olmadığı ve hayatı devam ettiren Prakriti olarak doğa olduğu için de, doğa bütünleşik ve bozulamaz olarak ele alınır. Prakriti bâtını bir soyutlama olmak şöyle dursun, her günkü hayatı düzenleyen gündelik bir kavramdır. Burada popüler ve elit imgelem arasında ya da kutsal ve seküler gelenekler arasında bir ayrım söz konusu değildir. Prakriti dişil ilkenin bir cisimleşmesi ve tezahürü olarak şu ayırt edici özelliklere sahiptir: *(a)* yaratıcılık, etkinlik ve üretkenlik; *(b)* biçim ve görünüşte çeşitlilik; *(c)* bütün varlıkların birbirine bağlılığı ve karşılıklı ilişkisi; *(d)* insani olan ile doğal olan arasındaki süreklilik ve *(e)* doğadaki hayatın kutsallığı.

Bu anlayış, kavramsal olarak, "çevre" yahut bir "kaynak" olarak Kartezyen doğa anlayışından bütünüyle farklıdır. Çünkü kartezyen anlayışta doğa insandan ayrı bir şey olarak düşünülür: O insanın özü değil, çevresidir. İnsan ile doğa arasındaki ikilik doğanın insan tarafından tabi kılınmasına olanak tanımış ve doğanın *(a)* atıl ve pasif; *(b)* tekbiçimli ve mekanistik; *(c)* kendi içinde ayrışabilir ve parçalı; *(d)* insandan ayrı ve *(e)* insan tarafından hükmedilip sömürülmeye müsait biçimde aşağı addedildiği yeni bir dünya görüşüne kaynaklık etmiştir.

Doğanın kendi içinde ve doğa ile insan arasında gerçekleşen kopuş ve bu kopuşla birlikte, doğanın hayatı idame ettiren yaşamsal bir güçten sömürülmeye açık bir kaynağa dönüşümü, daha ekolojik dünya görüşlerinin yerini alan ve aynı anda hem doğayı hem de kadınları kötürüm eden bir kalkınma paradigması yaratmıştır.

Ekolojik açıdan sürdürülebilir bir geleceği hedefleyen ontolojik

dönüşüm için, kadim uygarlıkların ve yüzyıllardır ayakta kalmayı başarmış çeşitli kültürlerin dünya görüşlerinden öğrenilecek çok şey vardır. Bu dünya görüşleri, yaşayan ilke olarak dişil bir ontoloji üzerine kuruludur ve insan ile doğa -doğanın insanileştirilmesi ile insanın doğallaştırılması- arasında ontolojik bir sürekliliği temel alır. Böyle bir anlayış sadece sömürü ve tahakküm olasılıklarını dışlayan bir etik çerçeve sunmakla kalmaz, bir yeryüzü ailesinin yaratılmasına da olanak tanır.

Erkeğin kadın ve doğa üzerindeki tahakkümünü öngören ikiliklere dayalı eril ontoloji ise, sömürgeleştirici erkeği "kalkınmanın" aktörü ve modeli kılmasından ötürü, ancak bozuk bir kalkınma yaratır. Bu paradigmada kadınlar, Üçüncü Dünya ve doğa önce azgelişmiş olarak tanımlanır, ardından bu tanım sömürgeleştirme süreciyle gerçeğe dönüştürülür.

İkiliklerin inşasına dayalı bu ontoloji, doğa ve insanlar üzerinde tahakkümü esas alan bir ontolojiyi beraberinde getirir. Bu durum, epistemolojik açıdan, indirgemeciliğe ve parçalanmaya yol açmak suretiyle, kadınları bilginin birer öznesi, doğayı da bilginin nesnesi olmaktan çıkararak ihlal eder. Söz konusu ihlal, doğaya ilişkin ekolojik perspektifleri yerle bir ederek, epistemik ve gerçek bir şiddete kaynaklık eder –ki ben ekolojik krizleri her iki tür şiddet üzerinden yorumlamaktan yanayım.

Doğayı bilmenin ekolojik tarzları öyle ya da böyle katılımcı bir nitelik taşır. Deney doğanın kendisidir ve geleneksel doğa bilimciler de birer ormancı, tarımcı ve su kaynakları yöneticisi olarak kadınlardır. Kadınların bilgisi hem doğal sistemlerin çeşitliliğini hem de doğaya dayalı hayatın yarattığı kültürleri yansıtan ekolojik ve çoğulcu bir bilgidir. Dünya çapında çeşitli halkların sömürgeleştirilmesi, esas itibariyle, doğayı ve toprağı tüm yaşam formlarının, potansiyelliklerin ve yaratım güçlerinin bir ambarı, dünyanın temeli

ve nedeni olarak gören ekolojik anlayışların zorla tabi kılınması anlamına gelmiştir. Yaratıcı ve koruyucu Ulu Anne olarak Terra Mater [Toprak Ana], çeşitli zaman ve mekânlarda ortak olan ama farklı biçimler alan bir semboldür. Bugün Batı'daki ekoloji hareketlerine büyük ölçüde esin veren de, toprak tanrıçası Gaia'nın* geri kazanılması olmuştur.

Prakriti'den "doğal kaynaklara" ve Mater'den "maddeye" doğru gerçekleşen dönüşüm, hurafeden rasyonaliteye doğru ilerici bir dönüşüm olarak değerlendirilmiştir ve bugün birçok çevrede de böyle değerlendirilmektedir. Gelgelelim, doğa açısından yahut doğayla ve hayatın üretimi ve korunmasıyla ayrılmaz bir bağı olan kadınlar açısından bakıldığında, son derece şiddetli ve gerici bir dönüşümdür bu. Zira doğanın süreç ve döngülerinin yanı sıra, barındırdığı karşılıklı bağlılığın da sekteye uğratılmasına yol açmıştır. Hayatı idame ettirmeye yönelik üretkenlikleri doğrudan doğruya doğanın üretkenliğine bağlı olan kadınlar için Prakriti'nin ölümü kendi marjinalleştirilme, değersizleştirilme, yersiz yurtsuzlaşma ve mülksüzleştirilme süreçlerinin de başlangıcı olmuştur. Ekolojik kriz esasen dişil ilkenin sembolik ölümüne karşılık gelmekle birlikte, Hindistan kırsalı gibi bağlamlarda sadece biçimsel ve sembolik değil, gündelik hayatta kalma ve geçim süreçlerine yansıyan gerçek bir ölüm halini almıştır.

HAYATI ÜRETENLER OLARAK DOĞA VE KADINLAR

Doğanın ihlali ile başta Üçüncü Dünya kadınları olmak üzere genel olarak kadınların ihlali ve marjinalleştirilmesi birbiriyle bağlantılı süreçlerdir. Kadınlar hayatı sadece biyolojik açıdan değil, geçimi sağlamaya yönelik toplumsal bir rol üstlenerek de üretir ve yeniden üretir. Orman ve köy topluluklarının oluşturduğu ve hayatın, tüm zenginliğin muhafazası yoluyla sürdürülebilirlik ve yeniden üretile-

* Erich Neumann, *The Great Mother*, New York: Pantheon Books, 1955.

bilirlik ilkesiyle düzenlendiği tüm ekolojik toplumlarda dişil ilkenin cisimleşmesine rastlanır. Ne var ki, bu türden toplumlar tarih içinde sömürgeleştirilip altüst edildiğinde, erkekler genellikle hayatı yıkıcı etkinliklerde yer almaya başlar veya göç etmek zorunda kalırken, kadınlar da hayatın idamesini, besini ve suyu sağlama rollerinden ötürü hayatla ve doğayla bağlarını çoğunlukla muhafaza etmiştir. Kadınların hayatı idame ettiren ilkeye ayrıcalıklı erişimi, bu bakımdan sadece biyolojik değil, tarihsel ve kültürel bir temele de dayanır. Hayatı yaratma ve muhafaza etme ilkesi, aşırı tüketen Batı nezdinde olduğu gibi, Üçüncü Dünyanın ekolojik olarak yabancılaşmış, tüketimci elit kadınları nezdinde de yitirilirken, Üçüncü Dünyanın kıyıda köşede kalmış bölgelerinde yaşayan orman ve köy topluluklarına mensup kadın ve erkeklerin yaşam tarzlarında korunmuştur.

Maria Mies kadınların hayatın idamesini sağlamaya yönelik çalışmasını *hayatın üretimi* diye adlandırır ve doğayla kurulan gerçek anlamda üretken bir ilişki olarak tanımlar, zira "kadınlar sadece doğada yetişen şeyleri toplayıp tüketmekle kalmaz, *o şeyleri yetiştirir, büyütür.*"* Birbirleriyle ortaklaşa çalıştıkları bu organik büyüme süreci kadınlar ile doğa arasında özel bir ilişki tesis etmiştir. Mies'dan hareketle söylersek, bu ilişki şu şekilde özetlenebilir:

- Kadınların doğayla ve dış çevrenin yanı sıra kendi doğalarıyla etkileşimi karşılıklı bir süreçtir. Onlar kendi bedenlerini nasıl üretken bir kendilik olarak kavrıyorlarsa, doğayı da öyle kavrarlar.
- Doğayı temellük ettikleri halde, bu temellük bir tahakküm veya mülkiyet ilişkisi oluşturmaz. Kadınlar kendilerini kendi bedenlerinin yahut toprağın sahipleri olarak konumlandırmak yerine, "büyümeye izin vermek ve büyütmek" amacıyla gerek

* Mari Mies, *Patriarchy and Accumulation on a World Scale*, Londra: Zed Books, 1986, s. 16-17, 55.

kendi bedenleriyle gerekse toprakla işbirliği yaparlar.

- Yeni hayatı üretenler olarak kadınlar aynı zamanda ilk geçim sağlayıcılar ve üretim ekonomisinin ilk mucitleridir. Bu da onların toplumsal üretimin ve toplumsal ilişkilerin, yani toplumun ve tarihin öncüleri olduğu anlamına gelir.

Hayatta kalma açısından ele alındığı şekliyle üretkenlik, sermaye birikimi süreçlerine yönelik olarak tanımlandığı şekliyle emeğin üretkenliğine dair hâkim anlayıştan keskin biçimde ayrılır. Kısmen doğanın zenginliğini, kısmen de kadınların emeğini hammadde olarak kullanmak ve geri kalanı atık sayarak ıskartaya çıkarmak suretiyle meta üreten "üretken" adam çalışmanın, servetin ve üretimin tek meşru kategorisi haline gelmiştir. Hayatı üretmeye ve yeniden üretmeye yönelik olarak çalışan doğaya ve kadınlara ise, "üretken olmayan" kategorisi layık görülmüştür.

Adam Smith'le beraber, doğanın ve kadın çalışmasının yarattığı servet görünmezleşmiştir. Emek, özellikle de erkek emeği hayatı gereksinimler ve kolaylıklarla donatan asli kaynak haline gelmiştir. Bu varsayımın tüm insan toplumlarına yayılmasıyla birlikte, toplumda ve insan ile doğa arasında ikilikler devreye girer. Doğa artık bir servet ve geçim kaynağı olmaktan çıkarken, kadının geçime yönelik emeğinin yanı sıra, köy ve kabile topluluklarının emeği de "üretken" ve yaratıcı olmaktan çıkar. Bu gruplar kaynak ve girdi sağlama özellikleri dışında, sanayi toplumunun çerçevesinin dışına atılarak marjinalleştirilir. Dönüştürücü, üretken güç Batılı erkeğin emeğiyle özdeşleştirilirken, ekonomik kalkınma dünyanın bu varsayıma dayanarak yeniden şekillendirilmesine yönelik bir tasarım halini almıştır. Doğanın emeğinin ve üretkenliğinin kıymetsizleştirilerek hesaptan düşülmesi ekolojik krizlere yol açarken, kadının emeğinin kıymetsizleştirilerek hesaptan düşülmesi cinsiyetçiliği ve kadın-erkek eşitsizliğini ortaya çıkarmıştır. Hayatın basitçe idamesi olarak geçimin, daha doğrusu,

doğanın, kadınların ve erkeklerin emeği arasındaki uyuma dayanan geçim ekonomilerinin kıymetten düşürülmesi ise, bugün dünyanın başına musallat olan etnik ve kültürel krizleri beraberinde getirmiştir.

Hayatta kalma krizi ve geçime yönelen tehdit, Batı'nın ve ona öykünenlerin kibrinden kaynaklanan ekolojik bozulmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu kibrin temelinde, doğanın, kadınların ve hayatı idame ettirenlerin sessiz emeğine ve görünmez servetine yönelik körlük yatar. Emeğin ve servetin bu türü, merkezsiz, yerel ve yerli ekosistem ve gereksinimlerle uyumlu olduğundan, görünmezdir. Asli ekolojik süreçler olarak yaşamsal döngüler ne kadar etkili biçimde muhafaza edilirse, o kadar görünmezleşir. Bozulma şiddetli ve görünürken, denge ve uyum görünmez, deneyimlenir. Patriyarkal bozuk kalkınmanın görünürlüğe atfettiği ayrıcalık, görünmez enerjilerin ve kadınlar ile doğanın emeğinin yıkımını çabuklaştırırken, çarpıcı, merkezileşmiş emek ve servetin yaratımını zorunlu kılar. Bu tür bir merkezileşme ve onunla bağlantılı olarak ortaya çıkan tekbiçimlilik, hayatın çeşitliliği ve çoğulluğunun aleyhine işler. Dişil ilkeyle uyumlu çalışma ve servet tam da denge ve sürdürülebilirliğe dayandığı için önemlidir. Doğanın emeğinin ve kadınların üretkenliğinin kaynağı, merkezsiz çeşitliliktir; ekolojik dengeyi hayatın lehine çeviren de "önemsiz" bitkilerin önemli değişimler yaratmadaki işlevidir. Tüm çeşitliliği ve bir aradalığıyla bütün canlıların enerjisi, hayatın çeşitliliğini var ederek muazzam bir enerji ortaya çıkarır. Kadınların hayatın idamesini sağlamaya ve temel ihtiyaçları karşılar biçimde servet üretmeye yönelik emeği de benzer şekilde görünmezdir. Kadınların ormandaki, tarladaki ve nehirdeki çalışması, sessiz ama asli biçimlerde hayatın üretimini ve idamesini sağlar. Hindistan kırsalındaki her köy evinde, kadınlar doğanın ve insanların yaşamsal malzemesini sağlamak üzere görünmez biçimde çalışır. Ekolojik döngüleri muhafaza ederek doğayı; temel gıda,

beslenme ve su ihtiyacını karşılayarak da insan hayatını koruyan, doğayla ve ihtiyaçlarla bağlantılı görünmez emektir bu. Bozuk kalkınmayla yıkıma uğratılıp hesaptan düşülen asli emektir; ekolojik döngülerin muhafazasının meta üretimi ve nakit akışına dayalı bir siyasal iktisatta yeri yoktur.

Dişil ilkenin mevcudiyeti çeşitliliğe ve paylaşıma bağlıdır. Dişil ilkenin homojenleştirme ve özelleştirme yoluyla yıkıma uğratılması, çeşitliliğin ve ortak varlıkların da yıkımına yol açar. Geçim ekonomisi yaratıcı ve organik bir doğaya, yerel bilgiye, doğanın bütünlüğünü korur şekilde yerel düzeyde geri dönüştürülen girdilere ve artıdeğerin eşitlikçi ve ekolojik ölçütlere uygun şekilde pazarlanmasına dayanır. Meta ve nakit ekonomisi doğal döngüleri yok ederek, doğayı hammaddeye ve metaya indirger. Merkezileşmiş girdilere ve meta pazarlarına dayalı alım satım ihtiyacı yaratır. Üretim uzmanlaştığı ve ihracata yönelik hale geldiğinde, artıdeğer de bir mit halini alır. Böyle bir ekonomide söz konusu olan şey, sadece halkların ve ulusların borçlanmasıdır. Borç tuzağı, besleyici doğayı ve besleyen ekonomileri kalkınma namına yıkıma uğratan küresel meta üretiminin ve satımının ayrılmaz bir parçasıdır.

Geçim, son tahlilde, doğanın kendi orman, tarla ve nehirlerini sürekli yenileme kapasitesine dayanır. Bu kaynak sistemler ile hayat üreten ve hayatı muhafaza eden kültürler arasında asli bir bağ vardır. Bu kültürlerde, kadınların üretkenliğinin en gelişmiş ve evrimleşmiş olduğu alan ise, ormancılık ve tarımda ekolojik döngülerin bütünlüğünün yönetilmesidir. Kadınlar ormanların bereketini tarlalara ve hayvanlara aktarırlar. Hayvani atığı gübre olarak mahsullere ve yan mahsulleri de yem olarak hayvanlara aktarırlar. Tarlalarına ve ailelerine su götürmek için ormanlarla birlikte çalışırlar. Kadınların emeği ile doğanın emeği arasındaki bu ortaklık, geçimin sürekliliğini teminat altına alır ve "kalkınmanın" hem doğayı hem de kadınları

tehdit eden patriyarkal bir projeye dönüşmesiyle altüst olan da işte bu yaşamsal ortaklıktır. Böylece orman nehirden, tarla ormandan, hayvanlar mahsullerden ayrılır. Her biri birbirinden ayrı gelişir ve sürdürülebilirlik ile eşitliği teminat altına alan hassas denge bozulur. Çarpıcı kırılma ve kopuşların görünürlüğü "ilerleme" sayılarak onaylanır. Marjinalleştirilmiş kadınlar ya dağıtılır ya da sömürgeleştirilir. İhtiyaçlar karşılanamaz hale gelirken, doğa kötürümleştirilir. Şiddet ve parçalanma oyunu sürdürülemez olduğundan, dişil ilkenin yeniden ele geçirilmesi sadece kadınların ve doğanın özgürleşmesi açısından değil, bozuk kalkınmaya yol açan indirgemeci patriyarkal kategorilerin feshi açısından da elzem hale gelmiştir.

Dişil ilkenin geri kazanımının devrimci ve özgürlükçü potansiyeli, onun hayatı tehdit eden kavram, kategori ve süreçlere meydan okumanın yanı sıra, doğada ve toplumda tüm hayatın muhafazası ve zenginleştirilmesi için olanaklılık alanları yaratan bir ilke olmasından ileri gelir. Dişil ilkenin merkeze alınmasının getireceği radikal dönüşümle birlikte, bozuk kalkınmanın bir yıkım kültürü olduğu fark edilir. Böylece dişil ilke, doğayı ve kadınları hayat süreçlerini yaratan ve muhafaza eden aktif özneler olarak, hayatın ve zenginliğin kaynağı olarak konumlandıran bir meydan okuma kategorisi haline gelir.

Doğanın ve kadınların hayatı üreten failler olarak tanınmasının bize fark ettireceği iki şey vardır: Bir kere, kalkınma adı altında devam eden şey aslında bir bozuk kalkınma sürecidir ve bu süreç dünya çapında kadınlara ve doğaya yönelik şiddete kaynaklık etmektedir. Bu şiddet iyicil ve cinsiyetsiz olan bir modelin yanlış uygulanmasından değil, hâkim düşünce ve kalkınma stratejilerine yön veren homojenlik, tahakküm ve merkezileşme gibi patriyarkal varsayımlardan kaynaklanmaktadır. İkinci olarak, bozuk kalkınma modelinin yol açtığı krizler, kriz mantığının paradigmasıyla çözüme kavuşturulamaz. Bu krizlerin çözümü, hayat veren ve hayatı mu-

hafaza eden düşünce, algı ve eylem kategorilerinin hayata geçirilmesinde yatmaktadır. Günümüzde, zihinleri henüz zaptedilmemiş ve sömürgeleştirilmemiş olan Üçüncü Dünya kadınları, emanetçisi oldukları görünmez muhalif kategorileri görünür kılmak gibi ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Kadınlar sadece birer kurban olarak değil, yeni entelektüel ekolojik paradigmalar yaratan öncüler olarak da, ekolojik krizlerin üstesinden gelinmesinde merkezi bir role sahiptirler. Ekolojik geri kazanımın birer gen havuzu olan doğal çeşitlilik merkezlerinden başlaması gibi, bozuk kalkınma süreçlerinden dışlanmış Üçüncü Dünya kadınları, kabile ve köy toplumları da bugün ekolojik düşünce ve eylem kategorilerinin entelektüel gen havuzları olarak iş görmektedir. Böylece marjinalleştirme, yayılan patriyarkal kalkınma hastalığı için bir sağaltım kaynağına dönüşmüştür. Hayatta kalmaya yönelik en üstün vaat, en ağır tehditle karşı karşıya olanlardan gelmektedir, çünkü hâkim ve ayrıcalıklı grupların sahip olmadığı iki tür bilgiye sahiptir onlar: Öncelikle, ilerlemenin kurbanı olmanın, ilerlemenin zorluklarını ve maliyetini yüklenmenin ne demek olduğunun bilgisine sahiplerdir. İkinci olarak da, hayatın üretiminin ve muhafazasının neyle ilgili olduğunun bütünselci ve ekolojik bilgisine sahiplerdir. Onlar doğanın hayatını insan hayatının idamesinin bir *önkoşulu*; karşılıklı bağlılığın bütünselliğini de bizatihi hayatın bir önkoşulu olarak görme kabiliyetini muhafaza etmektedir. Üçüncü Dünyanın kadınları temel geçim kaynaklarından mahrum bırakılmıştır bırakılmasına ama akılları hâlâ yerli yerindedir ve sömürgeleştirilmemiş zihinleri halen hayatın idamesini herkes için mümkün kılan muhalif kategorileri barındırmaktadır. Sadece hayatı üretenler onu gerçekten koruyabilir. Bu yüzden, doğanın geri kazanılmasına öncülük edenler de, onunla işbirliği içinde hayatı üreten ve onunla ayrılmaz bir bağı olan kadınlardır.

Kadınlar ile doğa arasında kopmaz bir bağın olduğunu söyle-

yerek, devrimci bir şey söylemiş olmuyoruz. Kaldı ki, kadınların ve doğanın tahakküm altına alınmasına yol açan, tam da böyle bir varsayımdır. Üçüncü Dünyanın kırsallarında yaşayan kadınların sağladığı yeni içgörü, kadınlar ile doğa arasındaki bağın *pasif* değil, *hayatın yaratımı ve muhafazasına dayanan aktif bir bağ* olduğudur.

Mevcut çözümleme, çevrecilerin ve feministlerin alışılmış çözümlemelerinin birçoğundan ayrılır. Üçüncü Dünyada kadınlar ve doğa üzerine yapılan birçok çalışmada, kadınların çevrenin itibarsızlaştırılmasının özgül kurbanları olduğu vurgulanır ve kadınlar bu kurban rolleriyle ön plana çıkartılır. Oysa Hindistan gibi ülkelerde ekoloji hareketlerine katılan yahut bunlara öncülük eden kadınlar, sadece birer kurban olarak konuşmazlar. Onların sesi yeni düşünce kategorileri ve yeni araştırma istikametleri temin eden özgürleşme ve dönüşümün sesidir. Bu bakımdan mevcut çalışma, 'kurban bilimi sonrası' bir çalışmadır. Ekoloji hareketlerinde yer alan kadınların Üçüncü Dünyada yarattığı kategorilerin bir dilegetirimidir. Kadın ve çevre meselesi, hayat mücadelesi veren kadınların ortaya attığı bu meydan okuma kategorileri açısından ya da geleneksel patriyarkal ve indirgemeci kategorilerin yaygınlaşması açısından ele alınabilir. Aynı zamanda doğanın korunmasına yönelik bir mücadele olan hayatta kalma mücadelesi sürdüren kadınlar açısından bakıldığında, kadınlar ile doğa kopmaz bir biçimde birbirine bağlı olduğundan, tahakküm altına alınmaları ve özgürleşmeleri de benzer şekilde birbiriyle bağlantılıdır. Bu bakımdan, kadın ve ekoloji hareketleri birdir ve patriyarkal bozuk kalkınmanın karşısındaki asli cereyanlardır. Deneyimimiz, ekoloji ile feminizmin dişil ilkenin geri kazanılması noktasında birleşebileceğini ve bu birleşmenin bozuk kalkınmayı entelektüel ve siyasi açıdan yeniden yapılandırıp dönüştürebileceğini bize göstermektedir.

Burada bozuk kalkınma, insan toplumunun dişil ilkenin do-

ğadaki ve toplumdaki oyununu marjinalleştirdiği bir süreç olarak görülür. Ekolojik çöküş ve toplumsal eşitsizlik, esas itibariyle, erkeği doğanın ve kadının karşısına yerleştiren hâkim kalkınma paradigmasıyla bağlantılıdır. Kadının ve doğanın özgürleşmesine yönelik ortak kaygının temelinde yatan diyalektik birlik ve döngüsel geri kazanım varsayımları, hâkim Batılı patriyarkanın varoluşta ikilik ve süreçte çizgisellik öngören varsayımlarıyla tam bir tezatlık içindedir. Batılı paradigmada, çevre hareketi kadın hareketinden ayrıdır. Çizgisel ilerleme varsayımına dayalı bu paradigma hüküm sürdükçe, "çevrecilik" ve "feminizm" birbirlerinden bağımsız olarak ancak bozuk kalkınmanın *sınırları içinde* kendilerine imtiyaz talep etmektedir, çünkü muhalif kategorilerin yokluğunda düşünülebilir olan tek "kalkınma" bozuk kalkınmadır. Böylece çevrecilik teknolojik açmazlara ve siyasi baskıya dayalı yeni bir patriyarkal proje haline gelmektedir. Ekoloji hareketleri yeni bir tabi kılınışı devreye sokmakta ve sürdürülebilirlik ile eşitliğe doğru herhangi bir ilerleme kaydedememektedir. "Kadın ve çevre" bağına dikkat çekecek şekilde bünyesinde birkaç kadına yer verse de, kadınların öteden beri muhafaza ettiği dişil hayatta kalma vizyonlarını dışlamaktadır. Parçalı feminizm de benzer şekilde, kendisini cinsiyet temelli bir özgürleşme ideolojisinin kapanına kısılmış halde bulur – bu durumda ya (erkeklerin daha üstün ve gelişkin olduğu gerekçesiyle) "erkeklerle aradaki mesafeyi kapatma" sendromundan hareket edilir ya da dişil olanı cinsiyetli olarak kabul eden dar bir biyolojizme düşülerek, dişil ilkenin doğa ve kadınların *yanı sıra* erkeklerde de yeniden ele geçirilme imkânı dışarıda bırakılır.

TOPLUMSAL CİNSİYET İDEOLOJİSİNE KARŞI DİŞİL İLKENİN GERİ KAZANIMI

"Eril" ve "dişil" kategorilerini toplumsal ve kültürel olarak inşa edilmiş kategoriler sayıyoruz. Cinsiyet temelli bir ideoloji ise, bu

kategorilerin biyolojik belirlenime tabi kategoriler olarak sunar. Kalkınmaya ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine yön veren Batılı erkeklik anlayışı, kültürel açıdan dişil olarak tanımlanan her şeyi dışlamış ve dişil kategorisindeki her şey üzerinde denetimi meşrulaştırmıştır. Cinsiyet ideolojisinin toplumsal yönden inşa edilmiş ürünü olarak erkeklik kategorisi, kadın kavramını da kendi "ötekisi" olarak kurar. Bu asimetrik ilişkide kadınlık eril olmayan ve tahakküme tabi olması gereken her şeyi kapsayacak şekilde ideolojik olarak yapılandırılır. Tahakküm ve asimetri sürecine tepki mahiyeti taşıyan cinsiyet temelli iki anlayış vardır. Simone de Beauvoir'ın temsil ettiği ilk anlayış, eril ile dişilin biyolojik olarak kurulduğu ve kadınların ikincil konumunun da gene biyolojik olarak belirlendiği kabulüne dayanır. Kadınların özgürleşmesi, dişil olanın erilleşmesi şeklinde öngörülür. Buna göre, "ikinci cinsiyetin" kurtuluşu, birinci cinsiyeti model almasında yatar; kadınların özgürlüğü ise biyolojiden ve "hayatın gizemli süreçleriyle olan bağlarından"* özgürleşmelerine bağlıdır. Bu da kadınların "dişil unsurlarla savaşarak" erilleşmesiyle mümkündür. De Beauvoir'ın anladığı şekliyle özgürleşme, eril olanın üstün görüldüğü, kadınlarınsa eril değerleri serbestçe üstlenebilecekleri bir dünyadır. Özgürleşme süreci böylece toplumsal cinsiyet temelli ideolojinin yarattığı kategoriler *çerçevesinde* tanımlanan dünyanın erilleşmesi şeklinde formülleştirilir.

De Beauvoir kadınları pasif, zayıf ve gayri üretken olarak tanımlayan patriyarkal kategorileştirmeyi kabul eder. "O hiçbir alanda yaratımda bulunmaz;" erkekler savaşırken, o sadece, "pasif bir şekilde kendi biyolojik kaderine boyun eğer." "Kadının başına gelen en kötü şey, savaşa benzeyen bu yağmalardan dışlanmış olmasıdır. Çünkü insanı hayvandan üstün kılan, hayat verme değil, hayatı riske

---

* Simone de Beauvoir, *The Second Sex*, Londra: Penguin Books, 1972 [Türkçede: *İkinci Cinsiyet*, çev. Bertan Onaran, İstanbul: Payel, 1993].

atma kapasitesidir. İnsanların dünyasında üstünlüğün hayat veren cinsiyete değil, öldüren cinsiyete verilmesi de bu yüzdendir."* De Beauvoir üstün bir varlık olarak avcı erkek mitini onaylar. Kadınların avcı-toplayıcı toplumlarda hayatı idame ettiren varlıklar olmak yerine, topluluk için bir yük olduğu, çünkü "sık aralıklı doğumların güçlerinin ve zamanlarının büyük kısmını aldığı, bu yüzden de dünyaya getirdikleri çocukların hayatını idame ettirme kapasitesinden yoksun oldukları" kanısındadır.**

Modern doğum kontrol yöntemlerine erişemeyen, kabile toplumlarına mensup geleneksel kadınların çocuk sayısını ayarlayamadığı, giderek daha fazla kabul gören patriyarkal bir mittir. Keza, kadınca pasiflik ve erkekçe yaratıcılık miti de çağdaş feminist araştırmacılar tarafından eleştirel analize tabi tutulmuş ve insan türünün hayatta kalmasının "avcı erkekten" çok, "toplayıcı kadına" bağlı olduğu ortaya konmuştur. Lee ve de Vore'un çalışmaları, günümüzde varolan avcı-toplayıcılar arasında bile, günlük yiyeceğin %80 kadarının kadınlar tarafından tedarik edildiğini, erkeklerinse avcılıkla buna ancak küçük bir katkı sağladığını ampirik düzeyde ortaya koymuştur. Elizabeth Fisher'ın çalışmaları ise, erken atalarımız için toplayıcılığın avcılıktan çok daha önemli olduğunu göstermektedir.*** Tüm bu çalışmalara rağmen, temel gereksinimleri karşılayanın ve toplumu koruyanın alet icat eden avcı erkek olduğu miti varlığını korumaktadır. Evelyn Reed tarafsız ve önyargısız addedilen birçok bilimsel çalışmanın temelinde nasıl cinsiyetçi bir ideolojinin yattığını ve cinsiyetçiliğin tarih boyunca şiddete ve yıkıma nasıl baskın biçimde kaynaklık ettiğini ortaya koyar.**** Son olarak, Maria Mies

---

* de Beauvoir, *a.g.e.*, s. 95-96.

** *A.g.e.*, s. 87.

*** Elizabeth Fisher, *Woman's Creation*, New York: Anchor Press, 1979, s. 48.

**** E. Reed, *Sexism and Science*, New York: Pathfinder Press, 1978.

avcı erkeğin doğayla ilişkisinin zorunlu olarak şiddetli, yıkıcı ve yağmacı bir ilişki olduğunu ve toplayıcı veya yetiştirici kadınların doğayla kurduğu ilişkiye keskin bir tezat oluşturduğunu ileri sürer. Şurası gayet açıktır ki, avcı erkeğin üretkenliği erken toplumların günlük geçimine temel sağlamış olsaydı, insanlık hayatta kalamazdı. Bu ilk toplumların hayatta kalmış olması, avcılık etkinliğinin geçimin ancak küçük bir kısmını karşılamış olmasına bağlıdır. Buna karşın, patriyarkal ideoloji avcı erkeği insan evriminin modeli haline getirmiş, böylece şiddet ve tahakkümü yapısal unsurları olarak benimsemiştir. Oysa avcılığın ille de şiddet barındırması gerekmez; çoğu kabile toplumunda öldürmek zorunda kalınan hayvanlardan özür dilenir ve bu toplumlarda avcılık doğanın üretim ve yeniden üretim döngüleriyle sınırlanır. Doğayla şiddet dolu bir ilişkinin temellerini atan, avcılığın bir ideoloji düzeyine yükseltilmesi olmuştur. Mies'ın da dikkat çektiği gibi, patriyarkal avcı erkek miti, insanın doğayla sonradan kurduğu ilişkideki şiddet düzeylerini ima eder:

- Avcıların kullandığı başlıca aletler, hayatı üretmeye değil, yıkmaya yönelik aletlerdir. Bu aletler esas itibariyle birer üretim aracı değil, yıkım aracıdır ve insan hemcinslere karşı birer baskı aracı olarak da kullanılabilmektedir.
- Bu durum avcılara insan da dahil tüm canlı varlıklar üzerinde, kendi üretken emeklerinden kaynaklanmayan bir güç kazandırır. Avcılar silah yoluyla sadece hayvanları ve (toplayıcılar gibi) meyveleri değil, başka (kadın) üreticileri de kendilerine mâl eder.
- Silahla dolayımlanan nesnel ilişki bu nedenle temelde yırtıcı veya sömürüye dayalı bir ilişkidir. Avcılar hayatı kendilerine mâl eder ama üretmezler. Burada karşılıklılık gütmeyen, düşmanca bir ilişki söz konusudur. Üretim ile temellük arasında sonradan kurulacak sömürüye dayalı tüm ilişkiler, son tahlilde,

birer baskı aracı olarak silahla ayakta tutulur.

- Doğayla silah dolayımıyla kurulan nesnel ilişki, avcı ile doğa arasında işbirliğine dayalı bir ilişki değil, bir tahakküm ilişkisidir. Bu tahakküm ilişkisi, insanın kurduğu sonraki tüm üretim ilişkilerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Aslına bakılırsa, insani üretkenliğin hâkim paradigması haline gelmiştir. Öyle ki, insanlar doğa üzerinde tahakküm ve denetim kurmaksızın kendilerini üretici olarak algılayamaz haldedir.
- "Doğal maddelerin temellükü" (Marx) artık mülkiyet ilişkilerini kurmaya yönelik olan ve doğanın insanileştirilmesine değil, sömürülmesine dayanan tek taraflı bir temelı .k halini almıştır.*

Mies şu sonuca varır: Patriyarkal paradigma avcı erkeği insani üretkenliğin bir modeli haline getirse de, o "aslında bir üretici değil, parazittir." Kategorilerin tersine dönmesiyle birlikte, ki hayatın üretiminin merkeze alınmasıyla mümkündür bu, dişil olanın erilleşmesi artık özgürleşme için elverişli bir seçenek olmaktan çıkmıştır.

Herbert Marcuse özgürleşmeyi dünyanın dişilleşmesi olarak görür: "Hâkim zihinsel ve fiziksel güç eril ilke olduğundan, özgür bir toplum bu ilkenin 'olumsuzlaması' olacaktır - yani dişil bir toplum."** Marcuse her ne kadar de Beauvoir'ın öngördüğü modele karşı çıksa da, ikisi de dişil ve eril olanı bağımsız bir varlığa sahip olan biyolojik belirlenime tabi, doğal kategoriler sayar ve patriyarkanın toplumsal cinsiyet ideolojisine gene aynı ideolojinin yarattığı kategorilerle karşılık verir. Marcuse şöyle der: "Eril saldırganlığı ve dişil hassasiyeti belirleyen toplumsal etmenlerin altında *doğal* bir

---

* Marie Mies, *a.g.e.*, s. 62.

** Herbert Marcuse, *Counter-revolution and Revolt*, New York: Allen Lane, 1974, s. 74-75 [Türkçede: *Karşı Devrim ve İsyan*, çev. Gürol Koca & Volkan Ersoy, İstanbul: Ayrıntı, 1998].

karşıtlık yatmaktadır; şiddetin sonunu, barışı ve neşeyi gerçek anlamda 'cisimleştiren' kadındır. Duyarlılık, hassasiyet ve duygusallık onun bedeninin özellikleri (ya da sakatlanmış özellikleri) -(bastırılmış) insanlığının özellikleri- halini almıştır."*

Toplumsal cinsiyet ideolojisi, erkek ile dişi arasında bir ikilik ve ayrışma yaratmıştır. Eşanlı olarak, etkinlik ve yaratıcılığın şiddetle ve eril olanla, pasifliğinse şiddetsizlikle ve dişil olanla bağdaştırılmasına yol açmıştır. Bu ikiliğe verilen toplumsal cinsiyet temelli tepkiler, söz konusu ayrışma ve bağdaşmaları alıkoymuş ve bu ikileştirilmiş kategoriler çerçevesinde dünyanın ya erilleşmesini ya da dişilleşmesini salık vermiştir.

Ne var ki, cinsiyet aşırı olan üçüncü bir özgürleşme kavramı ve süreci daha vardır. Bu özgürleşme perspektifinde, dışlayıcılığa dayalı cinsiyetli kavramlar olan eril ve dişil, ideolojik olarak tanımlanmış kategoriler sayılır. Buna göre, ilkinin şiddet ve etkinlikle, ikincisinin şiddetsizlik ve pasiflikle özdeşimi de gene ideolojik bir inşa sürecinin ürünüdür. Rajni Kothari şöyle bir gözlemde bulunur: "Dişil girdi sadece kadınlara değil, erkeklere de hizmet eder. Feminist değerler ile kadın olmak arasında sınırlayıcı bir ilişki söz konusu değildir."** İşte cinsiyet temelli olmayan bu felsefede, dişil ilke sadece kadınlarda cisimleşmez; bunun yerine, doğayı ve kadınları olduğu gibi, erkekleri de içine alan bir etkinlik ve yaratıcılık ilkesi olarak düşünülür. Eril ile dişil, insan ile doğa, Purusha ile Prakriti gerçekten de birbirinden ayrılamazdır. Bunlar müstakil birer varoluşa sahip olsa da, tek bir varlığın iki yönü olarak diyalektik bir birlik içinde birbirinden ayrılamaz olarak kalır. Dişil ilkenin geri kazanılması böylece patriyarkal ve cinsiyetli olmayan bir yaratıcı şiddetsizlik kategorisiyle ya

---

* Marcuse, *a.g.e.*, s. 77.

** Rajni Kothari, "Lokayan's Efforts to Overcome the New Rift," IFDA Dosyası, 52. Cilt, Mart-Nisan 1986, s. 9.

da Tagore'nin ağaca duasındaki deyişiyle, "barışçıl formdaki yaratıcı güçle" bağlantılıdır.

Bu kitabın da, kitapta ele alınan deneyim ve mücadelelerin de içinde yer aldığı kavramsal çerçeve budur. Bu perspektif insanlığı, çarpıtılmış kurban-zalim şeklini muhafaza ederek değil, toplumsal cinsiyeti aşan yeni bir bütünlük yaratmak suretiyle geri kazanabilir; zira toplumsal cinsiyet kimliği her halükârda ideolojik, toplumsal ve siyasi bir yapıntıdır.

Dişil ilkenin geri kazanımı sadece kadınları değil, doğayı ve Batı dışı kültürleri de kapsayan çoklu tahakküm ve yoksunluk biçimlerine verilmiş bir karşılıktır. Bu geri kazanım, kadınların olduğu gibi, doğayı ve kadınları tahakküm altına alarak aslında kendi insanlığını feda eden erkeklerin de özgürleşmesine yönelik biçimde ekolojik geri kazanımı ve doğanın özgürleşmesini ifade eder. Ashis Nandy'nin de dediği gibi, sadece köle ezildiği için değil, bir insan olarak efendiyi de zorunlu biçimde kapsayan daha yüksek bir biliş düzenini temsil ettiği için de, kişinin her durumda kölenin görüş açısını seçmesi gerekir; zira efendinin bilişi salt bir "şeye" indirgediği köleyi dışlamak zorundadır.* İşte bu yüzden, özgürleşmenin sömürgeleştirilenle başlayıp, sömürgeciyle noktalanması gerekir. Gadhi'nin de hayatı boyunca çok açık biçimde formülleştirdiği gibi, özgürlük bölünemezdir, hem de sadece çoğunluk algılandığı gibi dünyanın ezilenlerinin bir olması anlamında değil, ezenin de zulüm kültürünün kapanına kısılmış olması gibi o kadar alışıldık olmayan bir anlamda da.

Dişil ilkenin yeniden ele geçirilmesi kapsayıcılığa dayanır. Burada kapsayıcılık doğada, kadında ve erkekte yaratıcı olma ve algılama biçimlerinin yeniden kazanılması anlamına gelir. Dişil ilkenin geri kazanımı doğa bakımından, onu canlı bir organizma olarak görmeyi gerektirir. Kadın bakımından, kadınları üretken ve aktif olarak gör-

* Ashis Nandy, *The Intimate Enemy*, Delhi: Oxford University Press, 1986, s. *xv*.

meyi içerir. Nihayet erkek bakımındansa, eylem ve etkinliğin, hayatı alçaltan ve tehdit eden toplumların değil, onu geliştirip güzelleştiren toplumların yaratılması için yeniden konumlandırılmasını içerir.

Kadınlarda ve doğada dişil ilkenin ölümü, pasiflik kategorisinin dişil olanla özdeşleştirilmesi yoluyla gerçekleşir. Bu ölüm erkekte ise, etkinlik kavramının yaratımdan yıkıma, güç kavramının da güçlendirmeden tahakküme kaydırılması yoluyla vuku bulur. Şiddet ve saldırganlığın eril etkinlik modeli haline gelmesiyle ve kadınlarla doğanın pasif şiddet nesnelerine dönüşmesiyle birlikte, kendi kendini yaratan, şiddetsiz ve yaratıcı etkinlik olarak dişil ilkenin kadınlarda, erkeklerde ve doğada eşzamanlı ölümü gerçekleşir. Toplumsal cinsiyet temelli ideolojiye karşı gene cinsiyet temelli tepkiler geliştiren anlayışların sorunlu yanı, ideolojik bir inşa olan cinsiyet kategorileştirmesini doğada verili saymalarından kaynaklanır. Böylece hem şiddetsizlik hem de şiddet, toplumsal olarak inşa edilmiş birer kategori olduğu ve toplumsal cinsiyetle zorunlu bir ilişki içinde bulunmadığı halde, pasif şiddetsizliğin kadınlarda, şiddetin de erkeklerde biyolojik olarak verili olduğunu düşünmek gibi bir hataya düşülür. Modern dünyanın önde gelen şiddetsizlik uygulayıcısı ve vaaz edicisi olan Gandhi bile sonuç itibariyle bir erkekti. Ne de olsa, toplumsal cinsiyet ideolojisi yoluyla yaratılmış tarihsel bir toplumsal cinsiyet ayrımının, toplumsal cinsiyet özgürleşmesinin temeli olacağı düşünülemez. Ayrıca, toplumsal cinsiyet temelli bir ideoloji, hem doğayla ilişkilenmenin patriyarkal ve şiddetli tarzlarının yol açtığı ekolojik krizlerin çözüme kavuşturulmasında, hem de Üçüncü Dünya kadınlarının, koruma değerlerine dayanan ve tüm toplulukları ve bölgeleri, hatta bir bütün olarak insanlığı ilgilendirmesi nedeniyle hemen genelleşen ekolojik mücadelelerin nasıl olup da başını çektiğini anlamakta tümüyle yetersiz kalır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ORMANDA KADINLAR

ARANYANİ: DİŞİL İLKE OLARAK ORMANLAR

Ormanlar Hint uygarlığında öteden beri merkezi bir yere sahip olmuştur. Ormanlara hayatın ve verimliliğin asli kaynağı sayılan Orman Tanrıçası Aranyani olarak ibadet edilir ve bir topluluk olarak orman, toplumun ve uygarlığın evrimi için bir model olarak görülegelmiştir. Ormanın çeşitliliği, uyumu ve kendi kendini sürdüren doğası Hint uygarlığının yol gösterici ve düzenleyici ilkelerini oluşturmuştur; *aranya samskriti* (kabaca "ormanın kültürü" ya da "orman kültürü") ilkelliğin getirdiği bir koşul değil, bilinçli bir seçimdir. Rabindranath Tagore'ye göre, Hint kültürünü diğerlerinden ayıran özellik, onun ormandaki hayatı kültürel evrimin en yüksek biçimi olarak tanımlamış olmasıdır. Tagore *Tapovan* adlı kitabında şöyle der:

> "Çağdaş Batı uygarlığı tuğla ve tahtadan yapılmadır. Kökeni şehre dayanır. Oysa Hint uygarlığı, şehri değil, ormanı kendi maddi ve entelektüel yenilenmesinin kaynağı olarak tanımlamakla ondan ayrılır. Hindistan'da en iyi fikirler her zaman insanların kalabalıklardan uzakta, ağaçlar, nehirler ve göllerle ortaklık içinde olduğu yerlerden çıkmıştır. Ormanın huzuru, insanın entelektüel evrimine katkıda bulunmuştur. Kaynağını ormandan alan bu kültür, ormanda daima yürürlükte olan ve türden türe, mevsimden mevsime, görüntü, ses ve koku olarak değişen çok çeşitli yaşamsal yenileniş sü-

reçlerinin etkisini taşır. Çeşitlilik içindeki hayatın birleştirici ilkesi olan demokratik çoğulculuk böylece Hint uygarlığının başat ilkesi halini almıştır.

> Tuğla, ahşap ve demirden mağaraların içine hapsolmayan Hint düşünürleri ormanın hayatıyla çevrilidir ve onunla ilişkidedir. Canlı orman onlar için bir barınak ve gıda kaynağıdır. İnsan hayatı ile canlı doğa arasındaki bu yakın ilişki, bilgiye de kaynaklık eder. Bu bilgi sisteminde doğa ölü ve atıl değildir. Ormanda hayat deneyimi, canlı doğanın ışık ve hava, gıda ve su kaynağı olduğunu yeterince açıklıkla göstermiştir. "*

Bir hayat kaynağı olarak doğa kutsal sayılır ve insan evrimi entelektüel, duygusal ve manevi açıdan insanın doğanın ritim ve örüntüleriyle bütünleşme kapasitesiyle ölçülür. Böylece doğa, doğayla uyum temeline dayanan ekolojik bir uygarlığı beslemiştir. Sadece *Aranyakas*'ların, yani orman metinlerinin değil, kabile ve köy toplumlarının gündelik inançlarının da malzemesini oluşturan, ormanın hayatına katılımdan kaynaklanan böyle bir bilgidir. Dünyanın bereket ve üretkenliğinin en yüksek ifadesi olan orman aynı zamanda Toprak Ana,** Vana Durga ya da Ağaç Tanrıçası sembolleriyle ifade edilir. Bengal'de bu Tanrıça *sheora* ağacı [*Trophis aspera*], *sal* ağacı [*Shorea robusta*-shala ağacı] ve *Asvatthha* [*Ficus religiosa*] ile özdeşleştirilir. Aynı Tanrı Comilla'da Bamani, Assam'da ise Rupeswari şeklinde karşımıza çıkar. Özellikle kabile ve halk kültürlerinde, ağaçlar ve ormanlara *Vana Devatas*, yani Orman Tanrıçaları olarak ibadet edilir.

---

* Rabindranath Tagore, *Tapovan* (Hindi), Tikamgarh: Gandhi Bhavan, tarihsiz, s. 1-2.

** W. C. Beane, *Myth, Cult and Symbols in Sakta Hinduism* adlı eserinde şöyle der: "Dravid tanrıçası Kali'nin "orman fenomenlerinin" bir kişileştirmesi olmanın yanı sıra, bir tanrıça olduğuna inanırız" (Leiden: E.J. Brill, 1977, s. 118). Aynı metinde Tucci'den yapılan bir alıntıda, Durga'nın "ormanın canlandırıcı gücü" olarak Vindhyas'tan kaynaklanan bir ana tanrıça olduğu da söylenmektedir.

Kutsal ağaç bir kozmos imgesi, kozmik bereketin tükenmez kaynağı olarak iş görür. İlksel Ana olarak Toprak Ana şöyle der:

> "İşte Tanrılar, tüm dünyayı şiddetli bir yağmur döneminde bedenimden büyüyüp serpilecek hayat besleyici sebzelerle destekleyeceğim (besleyeceğim). Ardından dünyada Shakhambari adıyla ün kazanacağım ve işte o yağmurlu dönemde Durgama (bir kuraklık kişileştirmesi) adlı büyük *asura*'yı [kötülük tanrısı] katledeceğim."
>
> *Devimahatmya* 90: 43-44.*

Kutsal ormanlar ve kutsal korular Hindistan çapında korunmalarını amaçlayan bir kültür tarafından yaratılmış ve muhafaza edilmiştir. Pant'in Himalaya için aktardığı gibi,

> "Doğal bir koruma sistemi itibar görmektedir; neredeyse tüm tepebaşları yerel bir tanrıçaya adanır ve bu noktadaki veya civarındaki ağaçlar büyük bir hürmet görür, böylece kimse onlara dokunmaya cesaret edemez. Bir de, insanlar arasında ağaç kesen herkesin kestiğinin yerine yeni bir ağaç dikmesi gerektiği gibi yaygın bir kanı vardır."**

Güney Asya bölgesindeki tüm din ve kültürler kaynağını ormanlardan alır ve bu durum korku ya da cehaletin değil, ekolojik içgörünün sonucudur. Myers şöyle der: "Ormanları genellikle tehlikelerle dolu karanlık yerler olarak algılayan ılıman bölgelere has folklorun aksine, nemli tropikal bölgelerde ormanlara ilişkin geleneksel algıda insanlar ile ormanlar arasında, bunların aynı komünal habitatın eşit sakinleri olduğu inancına dayanan samimi bir uyum fikri vardır ve insanlar ile ormanlar arasındaki asli ahengin kaynağı da bu fikirdir."***

---

* Akt. Beane, *a.g.e..*, s. 57.

** G. B. Pant, *The Forest Problem in Kumaon* (yeniden basım), Nainital: Gyanodaya Prakashan, 1922, s. 75.

*** Norman Myers, *The Primary Source,* New York: W. W. Noton, 1984, s. 13.

Orta Hindistan kabileleri için orman, hem hayatta kalınan bağlam hem de hayatta kalmanın koşuludur. *Mohwa* ağacı [*Bassia latifolia*] Bastar'ın Santhal Parganas bölgesinde yaşayan Chattisgarh kabilelerinin hayatında özel bir yere sahiptir. Genellikle kısa bir gövdeye, yayvan dallara ve geniş, yuvarlak bir başa sahip büyük, yaprak döken bir ağaç olan *mohwa* Hindistan'ın en önemli orman ağaçlarından biridir. Kadınlar onun çiçeklerinin etli taçyapraklarını toplar. Bu taçyapraklar çiğ, pişirilmiş veya kurutulmuş olarak yenebildiği gibi, unla karıştırılarak kek yapımında ya da damıtılarak içki yapımında da kullanılabilmektedir. Tohumundan çıkarılan beyaz, koyu yağ kabileler tarafından yemek pişirmede ve ateş yakmada kullanılır ya da margarin, sabun ve gliserin imalatında kullanılmak üzere satılır. *Mohwa* ağacı, çiçeğinin ve meyvesinin değerinden ötürü asla kesilmez. Orman sahası ekim için temizlenecek olsa dahi, *mohwa*lar özenle korunur. Bu yüzden, ormanın temizlenmesiyle açılmış ekili alanlarda dağınık halde *mohwa*lara rastlanır. Bu ağaçlar on yaşında çiçek ve meyve vermeye başlar ve senede ortalama 40 kg. çiçek verir. Orta Hindistan'da ciddi bir kıtlığın yaşandığı 1897-1900 yılları arasında *mohwa*ların bol bol çiçek vermesi kabileler için bir kıtlık sigortası işlevi görmüştür. O halde, Orta Hindistan'ın ilk sakinleri için *mohwa*nın hayat ağacı olmasında şaşılacak bir yan yoktur.

Hindistan halkı, insanın hayatta kalmasının ormanların varlığına bağlı olduğunu geleneksel olarak kabul eder. Böylece bitki ve orman ekosistemlerine ilişkin sistematik bir bilgi oluşturulmuş ve gayri resmi orman idaresi ilkeleri formülleştirilmiştir. Hindistan'da "bilimsel" ormancılığın ve orman kaynaklarının bilimsel idaresinin İngilizlerle başladığı söylenir genellikle. Böyle bir iddianın doğrulanması ancak, modern Batılı patriyarkal bilimin geçerli tek bilim olarak kabul edilmesiyle mümkündür. Kadim Hindistan geleneklerinde, bitki krallığına ilişkin bilimsel bir bilginin varolduğu, bitki

hastalıklarını tedavi bilimi anlamına gelen *vriksayurveda* ve bitki bilimleri anlamına gelen *vanaspati vidya* gibi terimlerden de bellidir. Bu arada, kadim metinlerin çoğu *Aranyakas*, yani orman metinleri diye adlandırılır. Canlı doğadan türetilmiş olan yerel ormancılık biliminde, ağaçlar sadece kereste olarak düşünülmez; biçim ve işlev çeşitliliğine odaklanan çok işlevli bir bakış açısıyla değerlendirilir. Sözgelimi, yaygın olarak *Amarakosa* adıyla bilinen meşhur veri sözlüğü *Namalinganusasana*'da bir ağaç için, her biri onu farklı bir bakış açısından ele alan birkaç sözcük kullanılır* (bkz. Tablo 1). Bu anlayış, ağaçları esasen kereste biyokütlesi olarak gören batılı orman yönetimi geleneğiyle bariz bir zıtlık içindedir.

TABLO 1

Sanskritçe isim	İşlevsel Tanım
Vraksha	kesilen
Mahiruha	toprakta yetişen
Sakhi	dalları olan
Padapa	suyu kökleriyle emen
Taru	insanların ısınmasına yarayan
Agama	hareket ettirilemeyen
Palasi	yaprakları olan

Burada bitkiler çeşitli kategorilere ayrılır. Örneğin, *Caraka*'da** ağaçlar ve bitkiler dört sınıfa ayrılır.

(i) Vanaspati: sadece meyve veren

(ii) Vanaspatya: meyve ve çiçek veren

(iii) Osadhi: meyveleri olgunlaştıktan sonra ölen

(iv) Virudhi: fundalar

---

* S.C. Banerjee, *Flora and Fauna in Sanskrit Literature*, Kalküta: Naya Prakash, 1980.

** Akt. Banerjee, *a.g.e..*, s. 16.

Doğal ve ekili ormanlar arasında da ayrım yapılır. Bu da, ağaç ekimi yoluyla ağaçlandırma ve yenilemenin bölgenin orman zenginliğinin yenilenmesi açısından ne kadar önemli olduğunu gösterir. Ağaç ve bitkileri birer canlı olarak görme geleneği J. C. Bose gibi ünlü Hintli bilimciler tarafından modern zamanlarda da ayakta tutulmuştur. Bose'nin yaptığı ayrıntılı deneylerle de ortaya koyduğu üzere,

> "İnsanların ve hayvanların, bugüne kadarki "bitki kardeşleri" üzerinde tartışmasız bir üstünlüğe sahip oldukları yollu iddialar sıkı incelemenin sağlayacağı sınamadan muaftır. Böyle bir sınamaya yönelik deneyler ise, bitkileri şimdiye dek hiç düşünmediğimiz denli yakınlaştırmaktadır. Böylece bitkinin sadece bitkisel bir kütle değil, her lifi duyarlıkla dolu olan canlı bir varlık olduğunu görebiliyor ve bitkinin hayatının nabız atışlarını kaydedebiliyoruz. Bu atışlardaki artış ve düşüşlerin bitkinin yaşam koşullarını belirlediğini, atışların durması durumunda da organizmanın öldüğünü bulgulamış bulunuyoruz. Bitkideki ve insandaki hayat reaksiyonları bu ve başka birçok bakımdan birbirine benziyor."*

Hindistan'ın birçok farklı kabilesinde gerçekleştirilen etno-botanik çalışmaları, bu kabilelerin nasıl derinlikli ve sistematik bir orman bilgisine sahip olduğunu da açık etmektedir. Hindistan'da kullanılan orman gıdalarının çeşitliliği işte bu bilgiden kaynaklanır. Karnataka'nın Belirangan tepelerinde yaşayan Soligalar arasında yapılan bir araştırmada, kabile üyelerinin yılın çeşitli zamanlarında 27 farklı çeşit yapraklı sebzenin yanı sıra, iyileştirici özelliğe sahip bir dizi yumru kök, yaprak, meyve ve kökten faydalandığını ortaya çıkarmıştır. Araştırmada, Kotagiri yakınlarında yaşayan Irula kabilesine mensup, okumamış bir genç 37 farklı bitki türü tespit etmiş, hepsinin Irula dilindeki adı ve farklı kullanımları hakkında bilgi vermiştir.

---

* Akt. M. S. Randhawa, *A History of Agriculture in India*, Yeni Delhi: Hindistan Tarımsal Araştırma Konseyi, 1980, s. 97.

Madhya Pradesh'te, kabilelerin başlıca besin kaynağını pirinç [Oryza sativa] ve darı çeşitleri [*Panicum miliaceum, Eleusine coracana* ve *paspalum scrobiculatum*] oluştursa da, neredeyse bütün kabileler bu diyeti ormanda yetişen çok sayıdaki yabani bitkinin tohum, tahıl, kök, rizom, yaprak ve meyveleriyle takviye etmektedir. Grigson'un aktardığına bakılırsa, Bastar'da kabileler her zaman gıdalarının yarısını sayısız yenebilir orman ürünlerinden sağlayabildiği için, burada kıtlık gibi bir sorunla hiç karşılaşılmaz.* Tiwari ise, Madhya Pradesh'teki kabileler tarafından yenen yabani bitki türlerinin ayrıntılı bir listesini çıkarır.** Bu listede tam 165 çeşit ağaç, funda ve sarmaşık bulunmaktadır. Bu listedeki kategorilerin ilkinde tohumları pişirilip yenen 31 bitki türü yer alır. Kökleri ve yumru kökleri fırınlandıktan, kaynatıldıktan ya da işlendikten sonra yenen 19; suyu tazeyken ya da mayalandıktan sonra içilen 17; yaprakları sebze olarak yenen 25 ve taçyaprakları pişirildikten sonra sebze olarak yenen 10 bitki türü bulunmaktadır. Meyveleri çiğ, pişmiş, pişirilmiş ya da salamura yapılarak yenen 63 bitki türü bulunurken, orman kabilelerinin giysi yapımında kullandığı 5 Ficus (kauçuk ağacı) türü mevcuttur. Dikenli fundaların *Pithcellobium dulce* [*Inga dulcis*] ya da *jungle jalebi* diye adlandırılan meyveleri de kabilelerin favorileri arasındadır. *Mohwa* ağacının çanakyaprakları genellikle bol bol yenmekte veya mayalanarak likör yapımında kullanılmaktadır. Bunun yanında, *ber* bitkisi de [*Zizyphus mauritiana* ve *Zizyphus Oenoplia*] orman toplulukları tarafından mezolitik çağlardan bu yana yenmektedir.

Kabilelerin yaşamadığı alanlarda da ormanlar, gerek tarıma ciddi ölçüde girdi sağlamak, gerek toprak ve suyu muhafaza etmek, gerekse yem ve organik gübre sağlamak yoluyla gıda ve geçim kaynağı temin eder. Yerel ormancılık pratikleri, ağaç ve ormanların bu çok

---

* Akt. Randhawa, *a.g.e..*, s. 99.

** *A.g.e..*, s. 99.

çeşitli form ve işlevlerinin sürdürülebilir ve yenebilir şekilde maksimizasyonuna dayanır. Bu ortak ormancılık bilgisi, ormanların yenilenmesi ve orman ekosisteminden besin sağlama süreçlerine katılım yoluyla nesilden nesle aktarılır. Hem ormana hem de tarıma dayalı ekonomilerde, ormanların ve ağaçların ürünlerini kullanan ve idare edenler, esasen kadınlardır. Kuru otun tarım ekonomisinde bugün bile başlıca yere sahip olduğu Himalayalar'da yaşça büyük kadınlar, kendilerinden küçük olanları budama ve orman ürünü toplama konusunda eğitir. Budama döngüleri ve pratikleri başka bölgelerde de saman üretimini azamiye çıkaracak şekilde evrimleşmiştir. Yiyecek ve ot toplama esasen bir kadın işi olduğundan, kadınlar birer toplayıcı olarak orman çeşitliliğinin idaresi ve yenilenmesinde hayati bir role sahiptir. Onların emeğiyle erkeklerinki birbirini öteden beri tamamlamıştır. Kamusal bir ortak alan olarak orman, yakın zamana kadar kadınlara hiç kapalı olmamıştır; zira ormanlar "özel" alandaki, yani evdeki ve topluluk içindeki hayatın desteklenmesinde merkezi bir konuma sahiptir.

Demek ki, İngilizler Hindistan'a geldiğinde, çoğunlukla kadınların faaliyet gösterdiği bir geçim alanı olarak orman yönetimi halihazırda evrimleşmiş durumdadır. İngilizlerin ormanlara ilgisi yalnız ticari keresteyle sınırlı olduğundan, yerel uzmanlık onların ticari ilgileri açısından gereksiz bulunmuş ve bunun yerini, tek yönlü ve erkek merkezci bir ormancılık bilimi almıştır.

SÖMÜRGECİLİK VE ERKEK MERKEZCİ ORMANCILIĞIN EVRİMİ

İngilizlerin Hindistan'ı sömürgeleştirme süreci, ormanların sömürgeleştirilmesiyle başlar. Ormanların zenginliğinden de, yerli halkın bilgi zenginliğinden de habersiz olan İngilizler, yerel hakları, yerel ihtiyaçları ve yerel bilgiyi yerinden ederek, bu asli hayat kaynağını bir kereste madenine indirgemiştir. Kadınların ormana dayalı geçim eko-

nomisinin yerini, İngiliz sömürgeciliğinin ticari ekonomisi almıştır. Malabar'dan kralın donanması için gemi kerestesi çıkarılırken, Orta Hindistan'ın *sal* ağaçları ile Himalaya'nın kozalaklı ağaçları demiryolu sistemi için sömürülmüştür. Ormansızlaşmadan oldum olası yerli halk sorumlu tutulsa da, ormanların geniş ölçekli tahribine yol açan, çoğu kez ticari talepler olmuştur. Himalaya bölgesinde hızlı ormansızlaşmaya yerli halkın değil, imparatorluğun gereksinimlerinin yol açtığına dair güçlü kanıtlar vardır. Atkinson'ın *Gazetteer*'ine bakılırsa,

> "Ormanlar her yerde iyi ağaçlardan arındırılarak çıplak bırakılmıştır. Her türden ağacın tahribi düzenli olarak devam etmiş ve Demiryolu yetkililerinin sayısız spekülatörü vagon sözleşmesi imzalamaya ikna etmesiyle, 1855-1861 yılları arasında doruğa ulaşmıştır ve bu adamlara ihraç edebileceklerinin çok çok üstünde eski ağaç kesimi yapma yetkisi tanınmıştır. Böylece Demiryolu Bakanlığı kurallı orman harekâtının başlamasının ardından birkaç yıl boyunca, sözleşme yapan tarafların geride bıraktığı keresteleri kesip toplamakla uğraşmıştır."*

İngilizler Hindistan'daki keresteyi askeri amaçlar için sömürmeye başladıklarında ise, bunu tam bir cehalet ve zorbalıkla yapmışlardır çünkü "büyük kıta sık ormanlarla kaplı bitip tükenmez araziler barındırır görünüyordu. Fakat böyle bir olasılık olsaydı bile, bunlardan yararlanırken o kadar titiz davranmak için görünürde bir neden yoktu. İşgalimizin ilk yıllarında ormanların botaniği, barındırdıkları ağaç türleri ve bunların kendilerine has değeri önümüzde açılmamış bir kitap gibi duruyordu."**

Ormanların doğada oynadığı önemli rol de, bir ülkenin fiziksel refahı üzerinde yarattıkları büyük etki de, sömürge hükümeti ve onun yetkilileri tarafından tanınmıyordu. Varolan büyük orman

* E.T. Atkinson, *Himalayan Gazetteer*, III. Cilt, Allahabad: Hükümet Matbaası, 1882, s. 852.

** J. Bandyopadhyay ve diğ., *The Doon Valley Ecosystem*, teksirle çoğaltılmış, 1983.

zenginliğinden ötürü hükümet birkaç yıl boyunca hem kendi gereksinimini, hem de yerel gereksinimleri güçlük çekmeden karşıladı. İlk yöneticiler bu iyi halin sonsuza kadar böyle gideceğine inanmış görünüyorlardı. Birçok yerde ormanlar tarımın önünde -ki tarım vergiye tabiydi- bir engel olarak görülüyor, bu yüzden de sömürgecilerin zenginliğini kısıtlayan bir etmen olarak değerlendiriliyordu. Tarımı genişletme yönünde bir politika izleniyordu ve söz konusu politikanın düsturu ormanların tam da bu amaca yönelik olarak temizlenmesiydi. Böylelikle, Doon Vadisi'ndeki Virgin Ormanları sadece İngiliz yerleşimcilere ayrılan hazine arazilerinin açılması için kesildi.

Hindistan'ın tik ağaçlarına duyulan askeri gereksinimden ötürü, kıtanın güneyinde önceki hükümetin tik ağaçlarıyla ilgili imtiyaz hakkının Doğu Hindistan Şirketi'ne devrolunduğunu apar topar ilan eden bir resmi açıklama yapıldı. Sırf 1799 yılında 10.000 tik ağacı kesilerek, Malabar'daki Beypur Nehri'ne devrildi. Kralın donanmasının gelecekte gücünü muhafaza etmesini garantilemek üzere yerel hükümetin baskıyı daha da artırması sonucu, orman işlerinden sorumlu özel bir yetkilinin atanmasına karar verildi. Bu yetkilinin görevi, tik ağacının ve gemi inşasına elverişli diğer kerestelerin üretimini sürdürmek ve geliştirmekti. 10 Kasım 1806'da polis örgütünden Başkomiser Watson Hindistan'ın ilk orman muhafızı olarak atandı. 1807 Nisan'ında çıkarılan kanunla birlikte Watson'a olağanüstü yetkiler tanındı. Watson bunun ardından Malabar ve Travancore çapında bir kereste tekeli kurdu ve hemen ardından gelenlerin de yaptığı gibi, hükümete muazzam miktarlarda ucuz kereste sağladı. Gelgelelim bunun yapılma yöntemi kabul edilemezdi ve bu durum zaman içinde yerel köylüler arasında olduğu gibi, arazi sahipleri arasında da giderek artan bir hoşnutsuzluğa sebep oldu. Bu hoşnutsuzluk öyle bir seviyeye geldi ki, Muhafız gemisi 1823'te ortadan kaldırıldı.*

* Stebbing, *a.g.e.*., s. 65.

Demek ki, Hindistan'da sömürgeci ormancılığın başlangıcı, üstün ormancılık bilgisi ya da bilimsel orman idaresinden dolayı değil, hâkim askeri güç ve gereksinimler yoluyla gerçekleşmiştir. Sömürünün denetim altına alınmasına yönelik bir girişimde bulunulması, ormanların İngilizlerin ticari çıkarları doğrultusunda denetimsiz bir şekilde tahrip edilmeye başlanmasından ancak yarım yüzyılı aşkın zaman sonra gerçekleşebildi. İlk Hindistan Orman Yasası (VII. Yasa) 1865'te Yüksek Yasama Meclisi'nin onayından geçti. Bu yasa, hükümete ormanlar ve boş arazileri (*benap* ya da ölçülmemiş alan) koruma altına alınmış alanlar ilan etme yetkisi tanıyordu.

Ormanların "bilimsel yönetimi" denen fenomen de, işte bu yasanın kabulüyle birlikte devreye girmiştir; bu bilimsel orman yönetimi temelde hem ormanlarda erozyona, hem de yerli halkların ormandan üretime yönelik faydalanma hakkının aşınmasına yol açmıştır. Batılı patriyarkanın sadece kısıtlı bir zümrenin çıkarlarına kilitlenmiş anlayışında "bilimsel ormancılıkla" özdeşleştirilen ticari ormancılık, entelektüel içeriği açısından da, yarattığı ekolojik etki açısından da indirgemecidir; geçimi ve üretkenliği ormana bağlı olanların yer tuttuğu sosyo-ekonomik katmanda yoksulluğa yol açmıştır. Bu ormancılık anlayışının ayırt edici özelliği indirgemeciliğidir zira ormancılığın su idaresinden, tarımın hayvancılıktan ayrılmasına dayanan bir anlayıştır bu. Bu ormancılık tarzı orman ekosistemi içerisindeki hayat çeşitliliğini ölü ürüne, keresteye ve keresteyi de netice itibariyle sadece ticari değeri olan keresteye indirgemiştir. Ticari çıkar söz konusu olduğunda başlıca amaç, ticari değeri olan türlerin istihracı [*extraction*] yoluyla piyasadaki değişim değerini azamiye çıkarmaktır – orman ekosistemleri böylece bu gibi değerli kereste türlerine indirgenmiş olur. Bu kaynak kullanımı örüntüsü, orman topluluğu içindeki ve bitki hayatı ile toprak, su gibi kaynaklar arasındaki girift ilişkiyi hesaptan düştüğü için, eko-

sistemde dengesizlik yaratır ve kendi kendini yeniden üreten canlı bir kaynak olan doğanın tahripkâr bir şekilde kullanılmasına yol açar. Orman ekosisteminin ve orman kaynaklarının çoklu işlevlerinin tahribi ise, netice itibariyle, kadınlar ve kabile toplulukları başta olmak üzere belli toplumsal kesimlerin ekonomik çıkarlarını zedeler; zira bu kesimlerin hayatta kalmaları ormanların kaynak sağlamadaki çok çeşitli işlevlerine bağlıdır. Toprak ve suyun dengelenmesi ile su, kuru ot, yakacak, gübre, vs. sağlaması ormanların bu işlevleri arasında sayılabilir. Erkek merkezci bilimin tabi kıldığı alternatif dişil ormancılık biliminde ise, ormanlar ekosistemin geri kalanından yalıtık birer kereste deposu olarak görülmediği gibi, ekonomik değerleri de kerestenin ticari değerine indirgenmez. Bu dişil paradigmada, "verimlilik", "ürün" ve "ekonomik değer" doğanın ve üretici olarak kadınların çıkarlarına uygun şekilde, *temel ihtiyaçların, çok amaçlı kullanıma yönelik olarak bütünleşik bir ekosistem yoluyla karşılanması* temelinde tanımlanır. Söz konusu terimlerin anlamı ve ölçütü, bu bakımdan, erkek merkezci ve indirgemeci ormancılığın anlam ve ölçütlerinden bütünüyle farklıdır. Ekolojik ormancılıktan indirgemeci ormancılığa geçişte, bütün bilimsel terimler ekosisteme bağımlı terimler olmaktan çıkarak ekosistemden bağımsız bir vaziyet alır. Böylece girift bir ekosistem kadınlar, kabile toplulukları ve diğer orman toplulukları açısından su, şifalı otlar, kökler, hayvan yemi, gübre, yakacak ve elyaf yönünden ve bir gen havuzu olarak verimliyken, bu bileşenlerin hepsi orman muhafızının nazarında işe yaramaz, verimsiz ve önemsiz atıklardan ibarettir. Bu iki ekonomik perspektif bizi, iki farklı "verimlilik" ve "değer" anlayışına götürür. Kadınların hayatta kalmaya yönelik üretkenliği ve genel verimlilik açısından bakıldığında, doğal tropikal orman son derece verimli bir sistem olarak kaşımıza çıkar. Nemli tropikal kuşakta yer alan ormanları ekolojik bir bakış açısından inceleyen Golley şöyle der: "Tropikal ormanlar genel olarak barındırdıkları muazzam biyokütleyle öne

çıkar. Tropikal ormanlar kereste açısından zengindir ve ılıman bölge ormanlarında 10.000 metrekare başına ortalama 150 ton kereste düşerken, tropikal ormanlarda bu miktar ortalama 300 tondur."* Buna karşın, indirgemeci ticari ormancılıkta genel verimlilik endüstriyel kullanıma tabi sayılırken, büyük miktarlardaki biyokütle de kârlı bir şekilde pazarlanabilecek türlere indirgenir – yani endüstriyel ve ticari biyokütle hâkimdir; geri kalanıysa atıktır. Uluslararası bir ormancılık danışmanı olan Bethel'in de nemli tropikal bölge ormanlarına özgü muazzam biyokütleye ilişkin olarak söylediği gibi,

> "Endüstriyel maddi arz açısından bunun [biyokütlenin] görece önemsiz olduğunu söylemek gerekir. Burada önemli olan soru, *kârlı bir şekilde pazarlanabilecek olan tercih edilir türlerdeki* ağaç ve ağaç parçalarının bu biyokütlenin ne kadarını temsil ettiğidir.
>
> ...Günümüz kullanım standartlarına göre, *bu ılıman tropikal bölge ormanlarındaki ağaçların çoğu endüstriyel materyal açısından düşünüldüğünde açıkça zararlı ottan farksızdır."**

"Endüstriyel materyali" merkeze alan bir bakış açısı, ormandaki canlı çeşitliliği ve demokrasiyi, paha biçtiği ticareten kullanışlı ölü kereste ile atık olarak nitelediği ekolojik açıdan kullanışlı otlar diye ikiye ayıran kapitalist ve patriyarkal indirgemeci ormancılığın bakış açısıdır. Oysa atık diye nitelenen bu şey, aslında doğadaki suyu ve besleyici döngüleri muhafaza eden ve tarım toplumlarının gıda, yakacak, yem, gübre, elyaf ve ilaç ihtiyacını karşılayan biyokütle zenginliğidir.

Ormancılıkta ve tarımda doğanın döngülerini koruyan ve muhafaza eden, kadınların emeği olduğundan ve gıda ile su tedarikini

---

* F.B. Golley, *Productivity and Mineral Cycling in Tropical Forests' Productivity of World Ecosystems*, Washington: Ulusal Bilimler Akademisi, 1975, s. 106-15.

** James A. Bethel, "Sometimes the World is 'Weed'," *Forest Management*, Haziran 1984, s. 17-22.

garantileyerek insan hayatını idame ettiren de gene bu muhafazaya dönük emek olduğundan, orman ekosistemlerinin tahribinden en yoğun ve somut biçimde etkilenenler de köylü kadınlardır. Onlar için ormancılık, gıda üretimiyle özdeştir; hem içme ve sulama için sabit ve süreğen su arzının sağlanması açısından, hem de yeşil gübre veya çiftlik hayvanlarından elde edilen organik gübre yoluyla verimliliğin sağlanması açısından olmazsa olmazdır. Himalaya gibi bölgelerde kadınların tarımsal çalışması büyük ölçüde orman içinde ve ormanla birlikte gerçekleştiği halde, bu çalışma gerek ormancılıkta gerekse tarımda hesaptan düşülür. Nüfus sayımı verilerine dahil edilen ormancılıkla ilgili tek çalışma, kerestecilik ve ağaç kesimidir. O halde, ağaç kesimi kerestecilik yapan erkekler için bir *roti* ya da gıda kaynağıdır. Oysa kadınlar için ormanlar ölü olarak değil, birer canlı olarak gıda kaynağıdır. Canlı orman, sağladığı besin maddeleri ve suyla sürdürülebilir gıda üretim sistemlerini destekler. Kadınların ormancılık alanındaki emeği ise bu süreci kolaylaştırır. Örneğin, kadınlar ağaçları budadıklarında, sabit koşullarda ve ortak sahiplik ve denetim altında meşe ağaçlarının verimini artırırlar. Budanmamış bir ağacın yaprakları çiftlik hayvanlarının çiğneyemeyeceği kadar sertken, özellikle ilkbahar başında yapılan budama bu yaprakları yumuşak ve çiğnenebilir hale getirir. Canlı kaynakların çeşitliliğinin muhafaza edilmesi, dişil orman kullanımı açısından hayati önemdedir: Hayvanlar sonbahar sonundan ilkbahara kadar meşe ağacı yaprağının yanı sıra, kuru otlardan ve tarımsal yan ürünlerden elde edilen bir karışımla beslenir. Muson döneminde taze ot başat yem halini alırken, ekim ve kasım aylarında yem, ağırlıklı olarak pirinç sapı, *mandua* sapı ve *jangora* sapı gibi tarımsal atıklardan elde edilir. Budama hiçbir zaman, bir yandan ağacı korurken, bir yandan da ürününden faydalanmaya yönelik bir orman yönetimi stratejisi

olarak görülmemiştir. Ne var ki, Bandyopadhyay ile Moench'in* çalışmaları, uygun koşullar altında yapılan budamanın orman yoğunluğunu ve ormandaki ot verimliliğini artıracağını ortaya koymaktadır. Hindistan'da kadınlar kuru ot toplamak için genç yaşlı budamaya gider ve uzmanlık, yaparak öğrenme ve katılım yoluyla gelişir. Kadınların bu gayri resmi ormancılık okulları küçük ve merkezsizdir. Bu okullarda canlı kaynakların hayatının nasıl korunacağına ilişkin bilgi üretilir ve aktarılır. Görünürlüğe sahip ormancılık yüksek okulları ise, tersine, merkezileşmiş ve yabancılaşmıştır: Bu okullardaki uzmanlaşma alanı, canlı bir kaynağın önce metaya, sonra da nakde nasıl çevrilebileceğinin bilgisine dayanan yıkım ormancılığıdır.

Tabii bütün bunlar, yerel halkların haklarından, kaynaklarından ve bilgilerinden mahrum edilişinin hiçbir karşı çıkışla karşılaşmadığı anlamına gelmez. Hindistan ormanlarındaki halkların sömürgeleştirilmesine direnme amaçlı orman mücadeleleri iki yüzyılı aşkın süredir ülke çapında aralıksız devam etmektedir. Halkın ormanlara erişim ve onları kullanım hakkı, ilk olarak 1878-1927 yılları arasında Orman Yasalarının devreye sokulmasıyla ağır bir darbe almıştır. İlerleyen yıllarda ise, ormanların özellikle İngilizlerin ticari çıkarları doğrultusunda sömürülmesine yönelik biçimde tahsisatına ve böylece ortak birer kaynaktan metaya dönüştürülmesine karşı bir protesto olarak orman '*satyagraha*"larının Hindistan çapına yayılmasına şahit olunmuştur. Bu protestolar esnasında köylüler temel ihtiyaçlarını karşılama haklarını savunmak için, İngilizlere ayrılmış

---

* J. Bandyopadhyay & M. Moench, "Local Needs and Forest Resource Management in the Himalaya," haz. Bandyopadhyay ve diğ., *India's Environment: Crisis and Responses,* Dehradun: Natraj Publishers, 1985, s. 56.

** İsim babalığını Gandhi'nin yaptığı, "hakikatte ısrar" anlamına gelen bu sözcük, Hindistan'da gene Gandhi önderliğinde başlayan pasif ya da sivil direnişlere verilen addır. (ç.n.)

ormanlardan törenler eşliğinde orman ürünleri taşımıştır. Orman *satyagraha*'ları, yerel nüfusun hayatta kalımının ormanlara erişimle doğrudan bağlantılı olduğu Himalaya, Batı Gat Dağları ve Orta Hindistan gibi bölgelerde bilhassa başarılı olmuştur. Bu şiddetsiz protestolar İngilizler tarafından sistematik biçimde bastırılmış; Orta Hindistan'daki Gond kabilesinin mensupları protestolara katıldıkları için vurularak öldürülmüştür. 1930 yılında Tehri Garhwal'daki Tilari köyünde yerel yöneticilerin çıkardığı Orman Yasalarına karşı protesto düzenleyen onlarca silahsız köylü öldürülmüş, yüzlercesi yaralanmıştır. Yaşanan muazzam can kaybından sonra, *satyagraha*lar köylü topluluklarının çeşitli orman ürünlerine erişim hakkını geri kazanmasında kısmen başarılı olmuştur.* Sömürgecilik sonrası dönemde, Hindistan'da orman politikası sömürgeciliğin açtığı ticarileştirme ve indirgemecilik yolunda devam ederken, bu arada ekolojik itibarsızlaştırma yoluyla temel ihtiyaç ve haklarından mahrum bırakılan halkların direnişi de bu seyre eşlik etmiştir.

Himalayalar'ın dağlık bölgelerinde yaşayan ve ormanlarını ticari sömürüden canları pahasına korumaya kararlı olan Garhwalli kadınlar, canlı ağaçları korumak için onlara sarılarak ünlü Chipko hareketini başlatmıştır. 1970'lerin başında Uttar Pradesh'teki Garhwal bölgesinde başlayan Chipko hareketinin metodoloji ve felsefesi bugün artık kuzeyde Himachal Pradesh'e, güneyde Karnataka'ya, batıda Rajastan'a, doğuda Orissa'ya ve Orta Hindistan'ın dağlık bölgelerine kadar uzanmıştır.

CHİPKO'NUN KADINLARI

Hindistan'da kadınların çevre mücadeleleri 1972'deki Stockholm Çevre Konferansı'nı olduğu gibi BM Kadın On Yılı'nı da önceler.

* J. Bandyopadhyay & V. Shiva, "Chipko: Politics of Ecology," *Seminar*, 330. Sayı, 1987.

Bundan üç yüz yıl önce, Rajastan'daki Bishnoi topluluğunun Amrita Devi adlı bir kadının önderliğindeki 300'ü aşkın üyesi, kutsal saydıkları *khejiri* ağaçlarını kucaklayarak kurtarmak için can vermiştir. Chipko'nun tarihi işte bu olayla başlar.*

Yakın dönemli Chipko hareketinden genellikle bir kadın hareketi olarak bahsedilse de, hareket içinde ön plana çıkanlar ancak bazı erkek aktivistler olmuştur. Chipko'nun tarihi müstesna bir cesarete sahip kadınların öngörü ve eylemlerinin tarihi olduğu halde, kadınların harekete katkısı ihmal edilmiş ve görünmez kalmıştır. Chipko gibi çevre hareketleri, kadınların ekolojik içgörüleri ile siyasi ve ahlaki gücünden beslendikleri için tarihsel birer dönüm noktası haline gelmiştir. Şimdi bu müstesna kadınların birkaçı üzerinde uzun uzadıya durmak istiyorum çünkü bana şahsen esin veren onlarla etkileşimim oldu ve hareketin gerçek payandalarının halen büyük ölçüde tanınmıyor oluşunu adil bulmuyorum. Bize yalnız olmadığımızı ve ilk adımları atanın bizlerden önce yürüyen bu insanlar olduğunu hatırlatması açısından da, bu güçlü kadınların deneyimlerinin paylaşılması gerektiğine inanıyorum.

Toplumsal ve siyasal hareketlerin tarihinde evrim genellikle gözardı edilerek, salt sonuca odaklanılır. Bu durum iki sonuca yol açar: Öncelikle, gelecekteki örgütsel çalışma, hareketin inşa sürecinden doğan sebat ve sabır dersinden yararlanamaz; insanlar acil çözümler bulmaya yönelir çünkü sözde tarihin geçer akçesi çabuk kazanılan başarılardır. İkincisi, hareketlerin tarihsel evrimi, binlerce katılımcının uzun yıllar boyunca yaptığı önemli katkıları içerdiği halde, doruk noktaları zaman ve mekânla sınırlanır. Bu da, sonradan gelip öncekilerin katkılarını bellekten silen bir bireyin ya da grubun o hareketi kendine mâl etmesini kolaylaştırır. Oysa hareketler büyük

* R.S. Bishnoi, *Conservation as Creed*, Dehradun: Jugal Kishore, 1987, Gandhi'den Mirabehn'e mektup, 16 Ocak 1948.

toplumsal ve siyasi süreçler olduğundan, tek tek aktörleri aşan bir yanları vardır. Bu hareketlerin önemi tam da, toplumsal değişimin takviyesine katkıda bulunan çok çeşitli kişi ve olayları barındırmalarında yatar.

Garhwal Himalaya'daki kadınların gücünün ve ekolojik ilginin yeniden canlanmasını sağlayan bir süreç olarak Chipko hareketi de benzer şekilde birçok olay ve aktörü bünyesinde barındıran bir mozaiktir. Mira Behn, Sarala Behn, Bimala Behn, Hima Devi, Gauri Devi, Gunga Devi, Bachni Devi, Itwari Devi, Chamun Devi ve bunlar gibi sayısız kadın, Chipko direnişini mümkün kılan önemli dönüşümlerde katalizör görevi görmüştür. Hareketin içinde yer alan Sunderlal Bahuguna, Chandi Prasad Bhatt, Ghanshyam Shailani ve Dhoom Singh Negi gibi erkekler de onların öğrencisi ve takipçisi olmuştur. Mira Behn, Gandhi'nin 40'lı yılların sonunda Himalaya bölgesine yerleşen en yakın öğrencilerinden biridir. Mira, Rishikesh ile Hardwar arasında Pashulok adlı bir büyükbaş hayvan merkezi kurmuştur. Gandhi ölümünden on beş gün önce Mira'ya yazdığı mektupta şöyle demektedir:

> "Görüyorum ki, sadece ve sadece ineklere hizmet etmek var kaderinde. Gene de sende ciddi bir noksanlık görür gibi oluyorum. Hiçbir şeye sonuna kadar bağlı kalamıyorsun. Sen tam bir çingenesin; başıboş dolaşmadıkça asla mutlu olmazsın. Herhangi bir konuda uzman olamazsın ve bu gidişle annenin ölümü senin elinden olacakmış gibi görünüyor. Sadece inekleri gerçekten seven yalnız bir insan, bu bir de kadın olunca, onu hayal kırıklığına uğratır. Sana mı, ineklere mi yoksa kendime mi acıyayım, bilmiyorum. Çünkü ineklere hizmet etme ve onları koruma fikrinin başlatıcısı olarak orta karar bir uzman olmayı hiç önemsemedim ya da bu kadarına bile vaktim olmadı."*

* *The Collected Works of Mahatma Gandhi*, 90. Cilt, Yeni Delhi: Hindistan Hükümeti Yayınları, 1984.

Mira Behn, Gandhi'nin de tahmin ettiği gibi, ekolojiden sonra ineklere, ardından orman ve su ekolojisine, en sonunda da ormansızlaşma ile su krizi arasındaki ilişki meselesine kaydırmıştır odağını. Daha sonraları anlattığı gibi,

> "Pashulok dağların eteğinde, tam Ganj'ın Himalaya Vadileri'nden doğduğu noktada bulunduğu için, Ganj'ın havzasından taşması sonucu gerçekleşen korkunç seller konusunda bolca bilgi ve deneyim sahibi oldum ve tüm binaların sel yüksekliğinin üstünde inşa edilmesi konusunda titizlik gösterdim. Ancak, bir iki sene sonra şok edici bir sele tanık oldum: Sular girdap yaparak yükseldikçe, önce ot, dal ve tomrukları sürüklemeye başladı, derken selin şiddetlenmesiyle koca koca ağaçların, büyüklü küçüklü hayvanların, hatta yer yer kulübesinden arta kalanlara tutunan insanların suda sürüklenmeye başladığını gördüm. İnsanları ve hayvanları bu kargaşadan kurtarmanın yolu yoktu; onlar için tek umut, bir ada kıyısında yahut nehir kenarında bir çıkıntıya denk gelmekti. Bu felaketlere şahit olmak, beni her yaz araştırma yapmak için Pashulok'un kuzeyinde, sellerin geldiği bölgeye sürükledi. Sel felaketlerinin nedeni açıkça, acımasız orman katliamı ve geniş yapraklı ağaçların yerine kârlı çam türlerinin dikimiydi. Bu da daha sonra beni Pashulok'un sorumluluğunu hükümet yetkililerine devredip, Bhilangana Vadisi'nde bir komün projesi başlatmaya sevk etti. Burada orman sorununa odaklanan, Gopal Ashram adında küçük bir merkez kurdum."*

Mira Behn Garhwal'da kaldığı seneler boyunca çevre konusunda yakın incelemelerde bulunarak, yerli halktan çevreyle ilgili bilgi edindi. Yaşça daha büyük olanlardan, eskiden Tehri Garhwal ormanlarında bol bol meşe ağacı bulunduğunu öğrendi; kolektif deneyimi ve irfanı bünyesinde barındıran Garhwal halk şarkılarında sürekli *banj* ve *kharik*** gibi türlerin adı geçiyordu. Bereketli *banj* ormanla-

---

* Mira Behn, "Something Wrong in the Himalaya," teksirle çoğaltılmış, tarihsiz.

** Sırasıyla *quercus incana* ve *celtus australis*.

rından, otlaklardan, verimli tarlalardan, sürü sürü hayvanlardan ve süt dolu kazanlardan bahsediliyordu. Mira'ya göre, bölgedeki dejenerasyonun başlıca nedeni, *banj* ağaçlarının yok edilmesiydi. Ona bakılırsa, Ganj havzası bir kez daha *banj* ağaçlarıyla donatılmayacak olursa, seller ve kuraklık daha da şiddetlenerek devam edecekti.

Mesele sadece ağaç dikmek değil, *ekolojik açıdan uygun* ağaçları dikmekti. Mira Behn'in de dikkat çektiği gibi, Himalaya'daki şiddetlenen ekolojik dengesizliğin ve Garhwallı kadınların büyüyen ekonomik yoksunluğunun başıca nedeni, *banj* ormanları ve karma ormanların yerini, ticari değeri olan çam ormanlarının almasıydı zira çam, *banj*'ın ekolojik ve ekonomik işlevlerine yerine getiremiyordu.

Mira Behn ekolojik içgörülerini, Bhilangana Vadisi'nde birlikte çalıştığı Sunderlal Bahuguna'dan miras almıştır. Bahuguna on üç gibi erken bir yaşta bağımsızlık mücadelesine katılmış ve bağımsızlık döneminde Kongre Partisi'nin Uttar Pradesh sekreterliğini üstlenmişti. 1954'te gene Gandhi'nin yakın öğrencilerinden Sarala Behn'le sekiz yıl geçirmiş olan Bimla Behn'le evlendi. Sarala Behn, Kausani düzlüklerinde yaşayan kadınların eğitimi için bir *ashram* açmıştı ve tüm zamanını bu kadınlara birer yük hayvanı değil, servet tanrıçası olduklarını fark ettirmeye adamıştı; zira çiftçilik ve hayvancılık etkinliğinin %98'i, çiftlik hayvanlarının bakımını üstlenen ve gıda üreten bu kadınların emeği üzerinden dönüyordu. Sarala Behn'in kadınların özgürlüğüne ilişkin fikirlerinden etkilenen Bimla, Sunderlal Bahuguna'yla evlenmeyi ancak Kongre Partisi'ni bırakıp kendisiyle birlikte uzak bir köye yerleşmesi koşuluyla kabul etti. Böylece buradaki insanları, onlarla birlikte yaşayarak etkileyebilirlerdi. Sunderlal ile Bimla, Silyara Ashramı'nın kurduktan on iki yıl sonra yazdıkları bir yazıda şöyle diyorlardı: "Birimizi, yani Sunderlal'i köye yerleşmeye teşvik eden Mira Behn oldu, diğerimize, yani Bimla'ya bu konuda

esin verense uzun süre Sarala Behn'le yaşamış olmasıydı."* Sunderlal kadınların gücüyle yaratılmış bir harekete katkıda bulunmaları için Ghanshyam Raturi, Chandi Prasad Bhatt ve Dhoom Singh Negi gibi başka aktivistleri de kendine çekti. Bahuguna sık sık şöyle diyordu: "Bizler elçiyiz; gerçek liderler ise kadınlar."

Chipko hareketinin, orman kaynaklarının sömürüsünün yerli olmayan üstleniciler tarafından gerçekleştirildiği ilk aşamalarında, kadınların ve erkeklerin ormancılık konusundaki ayrı ilgileri geçici bir süre birlikte varoldu: Kadınlar ormancılığa bilhassa hayatta kalmaya yönelik bir ilgiyle yaklaşırken, ki Chipko'nun temel kaygısı da buydu, erkekler daha çok, yerli kooperatifler tarafından kurulmuş olan kereste ve reçine fabrikalarına hammadde sağlama kaygısı güdüyordu.** Gandhi'ci örgütler tarafından kurulmuş olan bu erkek kooperatiflerine göre, Chipko'nun başlıca talepleri arasında kendi endüstriyel birlikleri için reçine ve kereste arzı sağlamak vardı. 1960'lı yıllarda dağlık bölgelerde mantar gibi çoğalan küçük ölçekli orman sanayilerinin çoğu Dasholi Gram Swaraj Sangh, Purola Gram Swaraj Sangh, Gangotri Gram Swaraj Sangh, Berinag Gram Swaraj Sangh, Kathyur Gram Swaraj Sangh, Takula Gram Swaraj Sangh, vs. tarafından işletiliyordu. Ne var ki, çok geçmeden, yerli erkeklerin orman ürünlerine dayalı ticari faaliyete yönelik çıkarları ile yerli kadınların ormanın korunmasına dayanan sürdürülebilir etkinliğe yönelik çıkarları arasında yeni bir ayrışma yaşandı. Bu süreçte Bahuguna, kadınların kaygılarını sahiplenen ve ileten etkili bir elçi oldu. Doğal ormanları birer yaşam destek sistemi olarak gören bir felsefi anlayış geliştirdi ve Chipko mücadelesini de bu ormanların korunmasına yönelik bir mücadele olarak öne çıkardı. Bahuguna,

* Bimla ve Sunderlal Bahuguna, "Twelve Years of Working in Villages," *Uttarkhand Smarika*, Chamba: Uttarkhand Sarvodaya Mandal, 1969.

Uttar ke Shikharo Mein Chetna ke Ankur, Yeni Delhi: Himalaya Seva Sangh, 1975, s. 129.

Chipko'nun dişil-ekolojik ilkelerini dillendirme konusundaki bu yeteneğini büyük ölçüde kadınların sessiz sesine kulak vererek kazanmıştır. 1977'de kendisine neden Garhwal'daki gibi reçine ve kereste fabrikaları kurmadığı sorulduğunda, cevabı şöyle olmuştu:

> "Bölgenin kalkınması için kereste fabrikaları kurulmasını bundan altı sene önce önermiş olsaydınız, bunu dikkate alırdım. Ama bugün açıkça gördüğüm şey, dağlık kesimlerde kereste fabrikaları kurmanın Toprak Ana'yı yok etme projesine katılmak demek olduğudur. Kereste fabrikaları ağaç konusunda doymak bilmez bir iştaha sahiptir, bu iştahı gidermek için de ormanları yok etmektedir."*

Himalaya ormanlarına ekolojik bakışın felsefi ve kavramsal dile getirimini Mira Behn ile Bahuguna üstlenirken, bu bakışın bir kadın hareketi olarak örgütlenmesinin temellerini ise Garhwal'da Sarala Behn ile Bimla Behn, Kumaon'da ise Radha Bhatt atmıştır.

75. doğum gününde (1975'teki Uluslararası Kadın Yılı'na rastlamıştır) Sarala Behn'e ithaf edilen sütunun açılışında, Uttaralhandlı aktivistler onu Himalayaların kızı ve bölgede toplumsal aktivizmin annesi ilan etmiştir. Sarala Behn şiddetsizliği araştırmak için Hindistan'a gelir. Gandhi'nin yakın bir takipçisi olarak, bağımsızlık hareketi sırasında özellikle dağlık bölgelerde çalışma yürütür. Sarala 75. doğum gününde Gandhi'nin mirasına atıfla şöyle der:

> "Çocukluk deneyimlerimden itibaren şunu öğrendim ki, yasa adil değildir; insanlığa yön veren ilkeler devlete yön veren ilkelerden üstündür; kendi halklarına karşı ilgisiz bir merkezi yönetim, yönetişim açısından kötü bir şakadır; toplumda sefalet, adaletsizlik ve sömürünün kaynağı özel ahlak ile kamu ahlakı arasındaki bölünmedir. Hindistan'daki her çocuk ekmeğin [*roti*] sadece cebinde parası olanların hakkı olmadığını anlar. O karnı aç olanlar için daha te-

---

* S.L. Bahuguna, "Water is the Primary Product of Hill Forests," *Henwalika*'yla röportaj, Yuvak Sangh, Jajal, Tehri Garhwal, 1980-81.

mel bir haktır. Bu haklar kavramı aile içinde işlerken, toplumsal düzeyde bir kenara atılmaktadır. Buradan çıkan sonuç, piyasa ahlakının hüküm sürdüğü, insanların da onun kapanına kısıldığıdır."*

Sarala Behn, kadınların etkinliğinin barındırdığı hayatı paylaşma, üretme ve koruma etiğinin, "kalkınma" adıyla gelen ve bir nakit ekonomisinin yanı sıra, mahrumiyet ve ayyaşlık da yaratan erkek merkezci piyasa ahlakına karşı koyabilecek tek güç olduğunun farkındaydı. Uttarakhand'daki ilk kadın hareketleri bu yüzden erkekler arasındaki alkol bağımlılığının kontrol altına alınmasına yönelik alkol karşıtı hareketlerdi. Çünkü erkekler ağaç keserek kazandıkları parayı içkiye yatırıyordu. Kadınlar açısından alkol bağımlılığı şiddet görmek ve çocuklarıyla birlikte aç kalmak anlamına geliyordu. İşte Chipko, kadınların alkol karşıtı hareket yoluyla yarattığı bu örgütsel zemini miras aldı. Garhwallı kadınlar 1965'te Ghansyali'deki yasağa karşı seslerini yükseltti. Aynı yılın kasım ayında Tehri'de yüzlerce kadın gösteri düzenleyip dükkânların önüne gözcü diktiği sıralarda, yasak beş bölgede -Tehri, Uttarkashi, Chamoli, Garhwal ve Pithoragarh'ta- yürürlüğe girdi. Sarala Behn, kadınların başlattığı Chipko hareketinin taleplerini yinelediği 1978 tarihli *Blueprint for Survival* (Hayatta Kalma Planı) kitabında şöyle der:

"Dağlık bölge ormanlarının öncelikli işlevinin kazanç getirmek değil, kuzey Hindistan'ın bütünündeki mevsim koşullarını ve Ganj Düzlükleri'ndeki verimi dengede tutmak olduğunu kendimize hatırlatmalıyız. Şayet kısa vadeli ekonomik fayda için bu ormanların ekolojik önemini unutacak olursak, kuzey Hindistan'daki mevsim koşulları kötü etkilenecek ve bizler süreğen bir sel ve kuraklık döngüsü tehdidiyle karşı karşıya kalacağız."**

---

* Sarala Behn, "From Revolt to Construction," *Uttar ke Shikharo Mein Chetna ke Ankur*.

** Sarala Behn, "A Blueprint for Survival of the Hills," *Himalaya: Man and Nature* kitabına ek, Yeni Delhi: Himalaya Seva Sangh, 1980.

Sarala Behn Kausani'deki Laxmi Ashramı'nı esasen dağlık bölgelerdeki kadınları güçlendirmek amacıyla kurmuştu. Onunla birlikte yedi sene geçiren Bimla Behn Sarala'nın projesini genişleterek, Silyara'da Navjivan Ashramı'nı kurdu ve burası zaman içinde Chipko için bir güç kaynağı oldu.

Böylece 1970'lere gelindiğinde kadın hareketleri için örgütsel bir zemin hazırlanmıştı ve aynı on yılda halkın yerel orman ürünlerinden faydalanma haklarını dillendiren çok daha yoğun kitlesel protestoların başlangıcına şahit olundu. 1972'de ormanların yabancı üstleniciler tarafından ticari amaçlarla sömürülmesine yönelik geniş çaplı ve örgütlü protestolar baş gösterdi: 11 Aralık'ta Purola'da, 12 Aralık'ta Uttarkashi'de ve 15 Aralık'ta Gopeshwar'da protestolar düzenlendi. Raturi de şu ünlü şiirini bu protestolara ithafen yazmıştır:

Ağaçlarımıza sarılıp
Koruyalım kesilmekten
Tepelerimizin servetini
Kurtaralım yağmadan.

Çağdaş orman hakları hareketinde yer bulan, ağaçları onlara sarılarak kurtarma fikri, Bishnoilerin başına gelenlerden söz ederken de belirttiğimiz gibi, eskilere dayanır. Bununla birlikte, Raturi'nin şiiri günümüzde ün kazanmış olan "Chipko" adının en erken belgesel kaynağıdır.

Hareket, birbiriyle dikey değil, yatay bir ilişki kuran yerli kadınların bütünüyle merkezsiz önderliği yoluyla bütün Garhwal'a yayılmış, oradan Kumaon'a sıçramıştır. Bununla birlikte, Ghanshyam Raturi'nin şarkılarının ve Chipko olaylarının mesajını köyden köye, bölgeden bölgeye aktaran Bahuguna, Bhatt ve Negi gibi "elçilerin" hareketin yaygınlaşmasındaki payını da teslim etmek gerekir. Bu tepelerde yaşayan kadınlar için gıda üretimi ormanla başlar. Yok olan

ormanlar ve su kaynakları bu kadınlar için açıkça bir hayat memat meselesidir. Binlerce Garhwallı kadının, ormanlarını ve su kaynaklarını yok eden ticari ormancılığa karşı çıkmasının nedeni de budur.

Açık artırmayla bir spor ürünleri imalatçısına satılan 300 dişbudak ağacının 1973 Mart'ında kesilmesi gündeme gelince, Mandal'deki köylüler davullar eşliğinde ormana akın etmiştir. Köylüler ağaçlara sarılacaklarını ve kesime müsaade etmeyeceklerini bildirmiştir. Kesim için getirilen işçiler geri çekilince, imalatçı, alternatif bir sözleşmeyle bu defa Kedar Ghati'deki Rampur Feta Ormanı'nda kesim yapmak için harekete geçmiştir. Bu bilgiyi alan halk Kedar Ghati'ye doğru yürüyüşe geçer. 1975'te Chandrapuri'de bir şarap dükkânında gözcülük yapmış olan yetmiş iki yaşındaki Shyama Devi, liderlik tecrübesini Kedar Ghati'ye taşıyarak yerli kadınları seferber eder. Rampur Feta Ormanı hazirandan aralıka kadar Chipko sloganlarıyla yankılanır, taki üstlenici sonunda geri çekilmek zorunda kalıncaya dek.

Bunun ardından Chipko, Alakananda Vadisi'ndeki, Joshimath'tan Niti Ghati'ye uzanan yol üzerinde yer alan Reni Köyü'ne yönelir. Alakananda Vadisi'ndeki tahribat, Himalaya'nın ölmekte olduğunun ilk önemli işaretidir; 1970'deki selle birlikte birkaç köy ve hektarlarca tarla sular altında kalmıştır. Reni Köyü'nün kadınları Alakananda'da yaşanan bu felaketi hafızalarından silememiş; nehrin akışını engelleyerek sel felaketlerini azdıran toprak kaymasını nehir havzasındaki ağaç kesimine bağlamıştır. 1973 yılında, ineklerini otlatan bir kadın ormanda elleri baltalı birtakım kişiler görür; ıslık çalarak arkadaşlarını çağırır ve hep birlikte üstlenici firmanın adamlarının etrafını sararlar. Derken kadın şöyle der: "Bu orman bizim anamızdır. Ne zaman bir gıda buhranı yaşasak, buraya gelir ve çocuklarımızın karnını doyurmak için ot ve kuru meyve toplarız. Bu ormandan şifalı otlar koparır, mantar toplarız. Bu ağaçlara

dokunamazsınız."* Reni Ormanı'nı koruma girişiminin öncülüğünü yapan, elli yaşındaki Gauri Devi ile elli iki yaşındaki Gunga Devi ve yoldaşları Rupsa, Bhakti, Masi, Harki, Malti, Phagli ve Bala Devi olmuştur. Hükümet Alakananda havzasında ticari ağaç kesimine 10 yıl yasaklama getirmeyi öneren bir komite kurmak zorunda bırakılana dek, bu kadınlar eli baltalıları gözetim altına tutmak için küçük asayiş grupları oluşturarak ormanda devriye gezmiştir.

Chipko hareketi daha sonraları ticari sömürgeleştirmenin yasaklanması için Uttar Pradesh'in dağlık kesimleri genelinde harekete geçer; zira ağaç kesimi her yerde dengesizliğe yol açmaktadır. 1975'te bu bölgelerde yer alan 300'den fazla köy toprak kayması ve şiddetli erozyon tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Uttar Kashi'de Genvala, Matli ve Dharali; Tehri'de Pilkhi ve Nand Gaon; Chamoli'de Chimtoli ve Kinjhani; Almora'da Baghar ve Jadeshwar; Pithoragarh'ta Rayer Agar ve Jajardeval bu tehdidin en bariz yaşandığı yerlerdir. Topyekûn bir yasağın getirilmesini hedefleyen bu hareket, 1965'te alkolizme karşı kamuoyunu seferber eden elli yaşındaki Hima Devi gibi kadınların öncülüğüyle başlamıştır ve bu defa da ağaçların kurtarılması mesajını yaymak için köyden köye ilerlemektedir. Hima Devi, tepelik bölgelerde açık artırmaya karşı düzenlenen gösteri ve protestolar esnasında kadınlar adına konuşur: "Kız kardeşlerim şimdi harıl harıl ekin biçiyor. Harman savuruyor. Size onlardan mesaj getirdim. Ağaç kesimini durdurun. Kuşların konacağı bir ağaç bile kalmadı artık. Hal böyle olunca, ekinlerimize üşüşüp onları yiyorlar. Peki biz ne yiyeceğiz? Yakacak odun namına bir şey kalmadı. Nasıl yemek pişireceğiz?"**

Dağlık bölgelerden gelen kadınlar, ormansızlaştırmaya bağlı

---

* Akt. Bimla Bahuguna, "Contribution of Women to the Chipko Movement," *Indian Farming*, Kasım 1975.

** Akt. Bimla Bahuguna, *a.g.e.*., s. 1975.

olarak artan iş yükleri konusunda kamuoyunu seferber etmek için 1975'in Ocak ayında önce Uttarkashi'den Kausani'ye 75 günlük bir yürüyüşe başlarlar ve ardından Devprayag'dan Naugaon'a doğru 50 günlük bir yürüyüş düzenlerler. Bu *padyatra*lara [yayan yolculuk] Bimla Behn ile Radha Bhatt da katılır. 1977 Haziran'ında Sarala Behn'in ashramı'nda, dağlık bölgelerdeki tüm aktivistlerin katıldığı bir toplantı düzenlenir. Bu toplantı hareketi güçlendirmiş ve gerek ticari ağaç kesimine gerekse çam ağaçlarından aşırı reçine alınmasına karşı direnişi sağlamlaştırmıştır. Tehri Sıradağları'ndaki Gotar ormanlarından sorumlu orman muhafızı, çam ağaçlarından yasadışı ve aşırı reçine alınmasını önleyemediği gerekçesiyle başka bir yere atanmıştır. Ağaçları onlara sarılarak kesilmekten koruma metodolojisi bu dönemde ilk defa, Henwal'deki Pipleth Köyü yakınlarındaki Salet Ormanı'nda Dhoom Singh Negi tarafından kullanılmıştır.

Adwani, Amarsar, Chanchnidbar, Dungari, Paintoli ve Badiyagarh'taki kazanımlar, Chipko hareketinin ilerleyen yıllarda Garhwal Himalaya çapında elde ettiği sayısız başarılar arasında sayılabilir. Adwani ormanlarının açık artırmayla satışı 1977 Ekim'inde Narendernagar'da gerçekleşmiştir. Sunderlal Bahuguna, açık artırmaya karşı açlık grevine başlayarak, orman üstlenicileri ile bölge yetkililerine bu satıştan vazgeçme çağrısında bulunmuştur. Halkın açık hoşnutsuzluğuna rağmen açık artırma gerçekleşmiş ve ormanların 1977'nin Aralık ayında kesilmesi kararlaştırılmıştır. Kalabalık kadın grupları (kendisi de bir üstlenici olan köy muhtarının karısı) Bacchi Devi önderliğinde toplanır. Chipko aktivisti Shoom Singh Negi bizzat ormanın içinde açlık grevine başlayarak kadınların mücadelesine destek verir. Kadınlar bir koruma andı olarak ağaçlara kutsal ipler dolarlar. 13-20 Aralık tarihleri arasında 15 köyden çok sayıda kadın ormanları beklemeye gider. Bu arada da, aralıksız olarak, kadim metinlerden, ormanların Hindistan hayatındaki rolüne ilişkin parçalar okunur.

Eli baltalılar sonunda geri çekilir çekilmesine ama 1 Şubat 1978'de iki kamyon dolusu silahlı polisle birlikte geri dönmek üzere. Planları, insanları kesim sırasında uzakta tutmak için polis yardımıyla ormanların etrafını çevirmektir. Onlar daha bölgeye varmadan, hareketten gönüllüler ormana girer ve uzak yerlerden getirilmiş orman işçilerine kendi hikâyelerini anlatırlar. Nihayet üstleniciler bir dolu polis eşliğinde ormana geldiğinde, her ağacın üç gönüllü tarafından korunduğunu görürler. Sonuç olarak, planları suya düşen ve halktaki kararlılığı ve farkındalığı gören polis apar topar geri çekilir.

Bugün Hindistan'da iki ormancılık paradigması vardır: hayatı güçlendiren ve hayatı tahrip eden iki paradigma. Hayatı güçlendiren paradigma ormandan ve dişil ilkeden doğarken, tahripkâr paradigma kaynağını fabrika ve piyasadan alır. Hayatı güçlendiren paradigma gıda ve su kaynaklarını desteklemek ve yenilemek yoluyla sürdürülebilir, yenilenebilir bir orman sistemi yaratır. Bu paradigmanın *temel idari hedefi, yenilenebilirliğe uygun koşulların muhafazasıyken,* tahripkâr paradigma ticari istihraç yoluyla kârın maksimizasyonunu hedefler. Kârın maksimize edilmesi yenilenebilirlik koşullarının ortadan kaldırılmasını gerektirdiğinden, bu iki paradigma bilişsel ve ekolojik açıdan kıyaslanamazdır. Birinci paradigma tüm çeşitliliğiyle Hindistan'ın kadim orman kültüründen doğmuş ve çağdaş zamanlarda Chipko hareketine omuz veren Garhwallı kadınlar tarafından yenilenmiştir.

Chipko hareketinin 1977'de açıkça ekolojik *ve* feminist bir harekete dönüştüğü Adwani'de birbiriyle çatışan da, işte bu iki ayrı bilgi ve ekonomi sistemidir. Chipko'nun belkemiğini, kuşkusuz, daima kadınlar oluşturmuştur. Mücadele de kadınlar açısından daima canlı, doğal ormanlar için verilen mücadele olmuştur. Gelgelelim, mücadelenin yabancı üstlenicilerin ormanlardan çıkarıl-

masına yöneldiği ilk zamanlarda, yerel ticari çıkar da direnişin bir parçasını oluşturmuştur. Yabancı üstleniciler kovulduğunda ve yerli üstleniciler ile orman kooperatifleri yoluyla bir hükümet kuruluşu (Orman Geliştirme Dairesi) işlemeye başladığındaysa, *kadınlar ormanların sömürülmesine karşı mücadelelerine gene devam etmiştir.* Onlar açısından ormanların yabancılar tarafından mı, yerli erkekler tarafından mı sömürüldüğünün bir önemi yoktur. Bu karşı karşıya gelişte en çarpıcı dönüş, Adwanili Bachni Devi'nin ormanda kesim yapmak için yerel bir sözleşme yapan kocasına karşı bir direniş başlatmasıyla gerçekleşmiştir. Yetkililer kadınları ve Chipko aktivistlerini yıldırmak için ormana gelir ama kadınları güpegündüz, ellerinde yanan fenerlerle bulur. Kafası karışan orman görevlisi onlara niyetlerini sorunca kadınların cevabı şu olur: "Size ormancılık öğretmeye geldik." Bunun üzerine görevli aksileşir: "Sizi aptal kadınlar, kesimi engellemek istiyorsunuz da, ormanın değerinden haberiniz var mı bakalım? Bu ormanlarda ne servet yatıyor, nereden bileceksiniz? Burada reçine, kereste ve kazanç var, kazanç!" Buna cevaben kadınlar hep bir ağızdan şu şarkıyı söylemeye başlar:

Ormanlar neyi barındırır?
Toprak, su ve temiz hava
Toprak, su ve temiz hava
Toprağı ve barındırdığı her şeyi koru

Adwani '*satyagraha*'sı Chipko hareketine yeni istikametler kazandırmıştır. Hareketin felsefesi ve politikası evrimleşerek, bundan böyle kadınların bilgisini ve ihtiyaçlarını yansıtmaya başlamıştır. Kadınlar çıkmış ve bir yandan indirgemeci ticari ormancılık sistemine, bir yandan da o sistemin bilişsel, ekonomik ve siyasi olarak sömürgeleştirdiği yerli erkeklere açıktan meydan okumuştur.

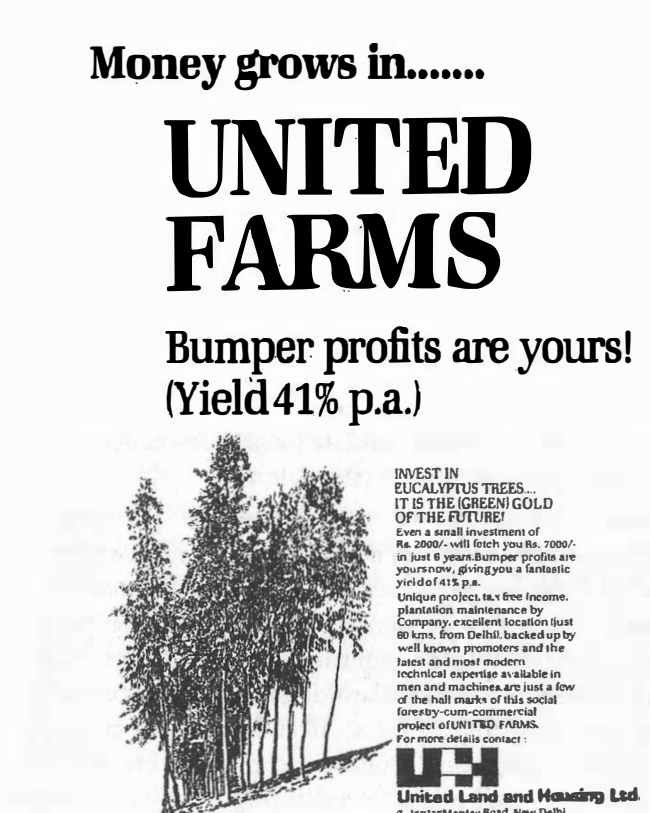
AĞAÇLANDIRMA PROJELERİ VE İNDİRGEMECİLİK

Chipko gibi korumaya yönelik mücadelelerin temelini oluşturan düşünce, ormanların ve ağaçların yaşam destek sistemleri olduğu ve biyosferik işlevlerinden ötürü korunup yenilenmeleri gerektiğidir. Buna karşılık, kriz mantığı ormanları ve ağaçları ticari değer taşıyan ya da istenmeyen bitki yığınları olarak görür ve böylece ağaçlandırmayı bile ormansızlaşmaya ve çölleşmeye çevirir. Bu mantık doğrultusunda, ağaçlar birer yaşam destek sistemi olmaktan çıkarılarak, yeşil altına dönüştürülür. Bu mantıktaki her tür dikim faaliyetine "Para ağaçta yetişir" sloganı yön verir. İster sosyal ormancılık, isterse boş arazilerin geliştirilmesi gibi tasarılarla olsun, ağaçlandırma projeleri uluslararası düzeyde "uzmanlar" tarafından tasarlanır. Bu uzmanların ağaç dikme felsefesi ise, ekolojik döngüleri muhafaza etmeye ya da gıda, yem ve gübre gibi temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik biyokütle üretmeyi değil, piyasa için kereste üretmeyi hedefleyen indirgemeci paradigmada yer alır. Ağır fonlara ve merkezileşmiş karar alma süreçlerine dayanan bütün resmi ağaçlandırma projeleri, ormancılıkta iki yolla dişil ilkenin aleyhine işler: Çeşitlilik barındıran ve kendi kendini üreten bir sistem olarak *ve* en küçüklerinin dahi erişim ve kullanım hakkına sahip olduğu çeşitli toplumsal grupların paylaşımındaki bir ortak kaynak olarak ormanı tahrip etmek yoluyla.

"TOPLUMSAL" ORMANCILIK VE "MUCİZE" AĞAÇ

Sosyal ormancılık projeleri, ormancılığı tarım ve su yönetiminden, ihtiyaçları da piyasalardan soyutlayan indirgemeci modellere dayalı tek türlü ve tekçi meta üretim mantığının iyi bir örneğidir.

Karnata'nın Kolar bölgesinde Dünya Bankası tarafından finanse

Para Birleşik Çiftliklerde yetişir. Bereketli kazançlar sizin! (Yıllık %41 Kâr)

Paranızı Okaliptüs Ağacına Yatırın... Çünkü Geleceğin (Yeşil) Altını O!

2000 Rupi gibi cüzi bir yatırım bile sadece altı yıl sonra size 7000 Rupi getirecek. Artık yılda %41 kâr oranıyla bol bol kazanmak elinizde.

İşte, bir toplumsal ve ticari ormancılık projesi olan Birleşik Çiftliklerin niteliklerinden yalnız birkaçı: Ünlü girişimciler ve en modern teknik uzmanlıkla desteklenen eşsiz bir proje, vergisiz kazanç, şirket sorumluluğunda dikim ve bakım, muhteşem bir konum (Delhi'den sadece 60 km.).

Birleşik Arazi ve Konut Ltd. Jantar Mantar Caddesi, No. 7, Yeni Delhi

edilen sosyal ormancılık projesine ilişkin bir vaka çalışması* ormancılıkta indirgemeciliğin ve bozuk kalkınmanın etkilerinin nasıl çiftçiliğe kadar uzandığını ortaya koyar. Tür çeşitliliğine dayanan merkezsiz tarım ormancılığı, Hindistan'da kurak ve yarı kurak bölgelerde çiftlik veriminin muhafazasına yönelik olarak kullanılan asırlık bir stratejidir. *Honge* meyvesi, hint hurması, jackfruit ve mango ile jola, gobli, kagli** ve bambu meyve ve yem, gübre ve pestisit, yakacak ve kalas ihtiyacını geleneksel olarak karşılamıştır. Kırsal bölgelerdeki her evin arka bahçesi bir fidanlık, her köylü kadın da bir ormancıdır. Görünmez ve merkezsiz tarım ormancılığı modelinin önemi, en küçük türlerin ve en sıradan insanların da ona katılabilmesinden kaynaklanır. Küçük ve sıradan olanlara bu şekilde yer açılınca *herkes* koruma ve dikim sürecine iştirak etmiş olur.

İndirgemeci mantık ağaç dikiminin idaresini ele geçirmiş, bunun adına da "sosyal ormancılık" denmiştir. *Honge* ve *deem* ağaçlarının işlevinden bîhaber olan ve bunları işe yaramaz bitkiler olarak gören kişiler, ulusal ve uluslararası sermaye düzeyinde planlar yapmıştır. Eksperler yerlilere ait bilginin değersiz ve "gayri bilimsel" olduğuna hak vermiş ve hükümet fidanlıklarında yerel türlerin yerine plastik poşetlerde sıra sıra okaliptüs fidesi dikerek bu türsel çeşitliliği ortadan kaldırmaya girişmiştir. Doğanın yerel olarak elverişli tohumları da, insanların yerel olarak elverişli bilgi ve enerjisi de tahrip edilmiştir. Ülkeye giren ithal tohumlar ve ithal uzmanlıkla birlikte,

---

* V. Shiva, H.C. Sharatchandra & J. Bandyopadhyay, *The Social, Ecological and Economic Impact of Social Forestry in Kolar* (teksirle çoğaltılmış), Hindistan Yönetim Enstitüsü, 1981; V. Shiva, H.C. Sharatchandra & J. Bandyopadhyay, "The Challenge of Social Forestry," haz. W. Fernandes & S. Kulkarni, *Towards a New Forest Policy*, Yeni Delhi: Indian Social Institute, 1983; ve V. Shiva, H.C. Sharatchandra & J. Bandyopadhyay, "No Solution Within the Market," *Ecologist*, Ekim 1982.

** *Pongamia globra, Azadirachta indica, Tamarindus indica, Autocarpus integrifolia, Mangifera indica, Acacia fernesiana* ve *Acacia catechu*.

dışarıdan kredi ve borçlar alınmış, dışarıya odun, toprak -ve tabii, insan- ihraç edilmiştir. Evvelce toprağın, suyun ve yerli halkın hayatını idame ettiren canlı birer kaynak olarak görülen ağaçların yerini, ölü odunları doğrudan yüzlerce mil uzaktaki selüloz fabrikalarına yollanan ağaçlar almıştır. Küçük çiftlikler yerli halka gıda sağlayan yerler olmaktan çıkarak, birer endüstriyel hammadde sağlayıcısına dönüşmüştür. Ağaçlarla ekinler arasında ilişki kuran kadın çalışması ortadan kaybolmuş, yerini sanayiciler adına okaliptüs ağacı getirten banker ve komisyoncuların kâr amaçlı faaliyetine bırakmıştır. Sanayiciler, orman muhafızları ve bürokratların okaliptüsü sevmesinin nedeni, geniş dalları ve sık saçaklarıyla toprağı koruyan ve değeri bir çiftlikteki canlı bir ağaç olmasından gelen '*honge*'un aksine, bu ağacın düz gövdeli ve kâğıt hamuruna son derece uygun olmasıdır. *Honge* doğanın kurak Karnataka için yarattığı en mükemmel ağaç olabilir. Bu ağacın en hızlı büyüyen kısımları olan yaprakları ve küçük dalları toprağa geri dönerek onu zenginleştirip korumanın yanı sıra, nemini ve verimini muhafaza eder. Buna karşılık okaliptüs, ekolojik açıdan verimsiz, hatta basbayağı olumsuzdur. Ekolojik bakış açısında, ağaçların "büyüme" ve "verimi" su döngüsü ile toprağın korunmasına, toprak verimine ve insanların gıda ve gıda üretimi ihtiyaçlarına göre ölçülür. Okaliptüs yüksek miktarlarda su isteyen ve humus üretmeyen -ki humus doğanın suyu koruma mekanizmasıdır- bir ağaç olduğundan, kurak bölgelerde su döngüsüne zarar verir. Su verimi ve muhafazası söz konusu olduğunda, yerel türlerin birçoğu biyolojik olarak okaliptüsten çok daha verimlidir. İndirgemeci paradigmanın orman ölçümlerinde ağaçların odun dışındaki biyokütleleri kayda alınmaz. Oysa suyun korunması ve toprağın oluşumu işlevini gören tam da bu biyokütledir. Garhwallı kadınların ağacı *dali* ya da dal olarak adlandırması bu anlamda şaşırtıcı değildir; çünkü onlar ağacın verimini, gerek ormandaki hidrolojik ve besinsel döngülerde, gerekse de sağladığı yeşil gübre ile yem yoluyla tarla-

larda çok önemli rol oynayan biyokütlesi açısından değerlendirir.

Okaliptüs aslında ekolojik döngüler ve insanlarla çiftlik hayvanlarının gıda ihtiyaçları üzerinde olumsuz etkiler yaratan bir ağaçtır. Tarımda doğanın işlevi ve kadınların emeği açısından da tahrip edicidir; zira suyu, toprağı ve gıda üretimi için gereken organik madde zeminini tahrip etmek yoluyla kadının geçime yönelik üretkenliğine de ciddi ölçüde zarar verir. Karnataka'nın sosyal ormancılık projelerinde en çok başarı elde edilen bölgesi Kolar'da, okaliptüs ekimi yüzünden tarım arazisinin %13'ünden fazlası kaybedilmiş, halkın temel gıda maddeleri, darı, *ragi* ve bunlarla bağlantılı besin ürünlerinin üretimine darbe indirilmiştir. Tablo 2'de sosyal ormancılık programının başlangıcından itibaren *ragi* ekim alanlarındaki azalma gösterilmektedir. Bugün Kolar, kuraklıktan ve besin kıtlığından en ağır etkilenen bölgedir; çünkü okaliptüs sadece gıda üretimi üzerinde değil, uzun vadeli toprak verimi üzerinde de yıkıcı etkiler yaratır.

TABLO 2: Kolar bölgesindeki *ragi* ekim alanları ve *ragi* üretimi

Yıl	Alan (hektar)	Üretim (ton)
1977-78	1.41.772	1.75.195
1978-79	1.46.361	1.65.174
1979-80	1.40.862	99.236
1980-81	48.406	13.340

Tablo 3'te ise, Kolar'da bulunan ve topraklarının %30'u okaliptüs ekimine ayrılmış olan Malus bölgesi, yerli çiftlik ormancılığının tarıma çeşitli organik girdiler sağlayacak şekilde sürdürüldüğü komşu Tumkur bölgesindeki Koratagere'yle karşılaştırılmakta ve okaliptüs ekiminin Malur'da nasıl bir gıda ve besin kaybına yol açtığı gösterilmektedir.

TABLO 3: Günde kişi başına düşen gıda miktarı

Arazi büyüklüğü (ha)	Koratagere Hububat (gr)	Bakliyat	Malur Hububat (gr)	Bakliyat
1 ha	0.55	0.06	0.21	0.03
1-2 ha	0.58	0.07	0.29	0.01
2-4 ha	1.23	0.07	0.47	0.03
4 ha	3.65	3.65	1.60	0.06

Okaliptüsle "yeşillendirme" doğaya ve döngülerine olduğu gibi, gıda ve su gibi geçim kaynaklarını sağlaması doğanın döngülerine bağlı olan kadınlara da şiddet uygulamak anlamına gelir. Okaliptüs, topraktaki besleyici öğeleri ve suyu resmen içer ve özellikle yağış miktarının düşük olduğu bölgelerde toprağa hiçbir şey katmamakla kalmaz, üstelik bir de terpen salgılar. Terpen, diğer bitkilerin yetişmesini engellemenin yanı sıra, toprak verimini artıran ve toprak yapısını geliştiren toprak organizmalarına da zarar veren zehirli bir maddedir.* Okaliptüs nakit ve meta akışını kesinlikle artırmış ama yerel ekosistemdeki organik maddeyi tahrip etmek ve su akışlarını sekteye uğratmak gibi feci bir sonuca yol açmıştır. Okaliptüs ekimini destekleyenler bunun toprak yaşamının tahribi, su kaynaklarının tükenmesi, gıda ve yem kıtlığı açısından yaratacağı maliyeti hesaplayamamıştır. Keza, hasat rotasyonlarını kısaltmaya çalışayım derken, hint hurması, jackfruit ve honge meyvelerindeki senelik hasat rotasyonunun çok daha kısa, elde edilen biyokütle miktarının da okaliptüse nazaran çok daha yüksek olduğunu görememişlerdir. Tüm bunlara karşın, okaliptüsü "mucize" ağaç ilan etmekten de geri kalmamışlardır. İşin özü şu ki, indirgemeci paradigmada meyve üretimi hiçbir zaman ormancılığı ilgilendiren bir mesele değildir – ormancılık sadece ve sadece keresteyle, o da piyasaya yönelik keres-

* V. Shiva & J. Bandyopadhyay, *Ecological Audit of Eucalyptus Cultivation*, Dehradun: EBD Publishers, 1985.

teyle ilgilenir. Ekolojik uygunluğu zerrece önemsenmeksizin ülkeye sokulan egzotik bir bitki olarak okaliptüs, böylece hayat karşıtı ağaçlandırmanın çarpıcı bir örneğini oluşturur.

Kadınlar su, toprak ve gıda sistemlerini tahrip ettiği gerekçesiyle okaliptüs ekiminin yaygınlaşmasına karşı Hindistan çapında direnmiştir. Tumkur bölgesindeki (Karnataka) Barha ve Holahalli köylerinden kadın ve köylüler 10 Ağustos 1983'te topluca orman fidanlığına yürümüş ve milyonlarca okaliptüs fidesini sökerek, yerine hint hurması ve mango tohumları ekmiştir. Tutuklanmalarına yol açan bu protesto jesti, toprak ve su sistemlerinin okaliptüs ekimi yoluyla yıkıma uğratılma planına yönelik çekincesiz bir karşı çıkıştır. Bu protesto tüm türleri tek bir türe (okaliptüs), tüm ihtiyaçları tek bir ihtiyaca (selüloz endüstrisi) ve tüm bilgi türlerini tek bir bilgiye (Dünya Bankası'nın orman yetkililerinin bilgisi) indirgeyen bir ormancılık biliminin tahakkümüne karşı sessiz bir meydan okumadır. Bu protesto mucize ağaç mitine meydan okumaktadır. Hint hurması ve mango ise doğanın ve barındırdığı enerjilerin, tohumlar ile toprak arasındaki bağın, bu ve benzeri başka ağaçların toprağın ve insanların hayatta kalmasını sağlayarak karşıladığı ihtiyaçların birer simgesidir. Gıdaya -toprağın, çiftlik hayvanlarının ve insanların gıdasına- yönelik ormancılık: İster Garhwal'da ya da Karnataka'da, ister Santhal Parganas'ta ya da Chattisgarh'ta, ister ayrılmış orman ve çiftliklerde ya da ortak arazilerde olsun, tüm kadınların ve köylülerin mücadeleleri bu tema etrafında gerçekleşir. İndirgemeci ormancılık çeşitliliğin ve hayatın tahribatı ile ortak alanların sömürgeleştirilmesi üzerine kuruludur, yeni kurucu miti ise "boş arazilerin geliştirilmesi"dir.

ORTAK ALANLARIN YAKLAŞAN TRAJEDİSİ

Hindistan'da her sene beş milyon hektarlık ortak arazinin geri kazanılması, kırsaldaki yoksulluğun sonunu ve toprak, su, bitki örtüsü

gibi en önemli yaşam destek sistemlerindeki ekolojik yıkımın tersine çevrilmesini sağlayabilirdi. Gelgelelim boş arazilerin geliştirilmesine yönelik program ortak alanların geri kazanımını amaçlamak bir yana, ortak alanların özelleştirilmesinin, kırsaldaki yoksulluğun ve ekolojik dengesizliğin şiddetlenmesinin yolunu açar. Böylece yoksullar bir çırpıda, ellerinde kalan son ortak kaynaklardan, erişebildikleri bu son hayatta kalma dayanağından da mahrum edilmiş olur. Ortak alanların İngilizlerle başlayan yağmalanışı, boş arazilerin geliştirilmesi programıyla son haddine ulaşacaktır. Hindistan Hukuk Enstitüsü'nden Chattrapati Singh şöyle der:

> "Şurası açıktır ki, geçtiğimiz yüzyılın sonuna dek ve ondan önceki tüm dönemlerde, Hindistan'ın doğal kaynaklarının en az %80'i ortak maldı, buna karşılık ancak %20'si özel kullanıma ayrılmıştı... Piyasa dışı ve gayri-nakdi ekonominin kaynağını da son derece geniş olan bu ortak alanlar oluşturuyordu. Halk gerekli kaynakların tümüne serbestçe erişebiliyordu. Böylece ortaklaşa erişebilen odun, funda ve tezek pişirme ve ısınmada; balçık, bambu ve palmiye yaprakları konut yapımında; yabani ot ve çalı hayvanların beslenmesinde; çeşitli sebze ve meyveler de gıda olarak kullanılabiliyordu."*

Serbestçe erişilebilen bu ortak varlıklar, tarih boyunca Hindistan kırsalı için temel hayatta kalma zeminini ve kadınların asli üretkenlik alanını oluşturmuştur. Ormanların bir yüzyıl önce halkın erişimine kapatılmasıyla birlikte, ortak alanların özelleştirilmesi sürecinde ilk adım atılmıştır. 1980'lerin ikinci yarısında başlatılan "boş arazilerin geliştirilmesi" projesi de ortak alanların yok edilmesi sürecinin son adımıdır. Toplumun ortak mülkiyetindeki kaynaklar konusunda kapsamlı çalışmalar yapan N.S. Jodha, kadın emeğinin ve daha yoksul kırsal grupların geçiminin nasıl ortak alanlardaki ağaçlara ve otlaklara bağlı olduğunu; bunların bir yandan çiftlik

* Chattrapati Singh, *Common Property and Common Poverty*, Delhi: Oxford University Publishing House, 1985, s. 2.

hayvanlarının beslenmesinde ve ekili alan üzerindeki yükün hafifletilmesinde, bir yandan da hayvan atığı yoluyla tarımda organik girdinin artırılmasında nasıl önemli bir rol oynadığını ortaya koyar.* Sıradan köylüler ve topraksız işçiler büyük ölçüde bu ortak alanların varlığından ötürü hayvan sahibi olabilmektedir. Dahası, kurak bölgelerde geleneksel çiftçilik sistemlerinin dengesi ve yaşayabilirliği kısmen bu ortak alanlara bağlıdır. Zira mahsullerin, hayvanların ve ağaçların kullanımıyla bütünleşik ve çeşitliliğe yer veren bir üretim stratejisine olanak sağlayan da, mahsul kıtlığı koşullarında gıda, yem ve yakacak sağlayarak kurak alan ekonomisini tamponlayan da bu ortak alanlardır. Bulgulara göre, yoksul ailelerin beslenmesi neredeyse %10 oranında doğrudan doğruya ortak alanlara bağlıdır. En yoksul grupların geçim ekonomisinde kadın emeğinin yeri de ortak alanların varlığıyla yakından bağlantılıdır.

Ortak alanların boş alanların geliştirilmesi yoluyla özelleştirilmesi, Dünya Bankası gibi kalkınma kuruluşlarının kötüye kullanımının değil, tam da bu kuruluşların hâkimiyetinin ve hem doğanın hem de kırılgan toplumsal grupların ihtiyaçlarına yönelik ilgisizliğinin neticesidir. Bu gibi kurum ve kuruluşlar için, kendi kendini geçindirme bir ekonomik faaliyet değildir. Dünya Bankası 1984'te Hindistan için bir Ulusal Ormancılık Projesi hazırlamıştır. Boş alanların özelleştirilmesinin önemli bir bileşenini oluşturduğu bir projedir bu. Dünya Bankası 1985'te ise, ortak alanların şirketlere devredilmesine yönelik aynı mantıkla, sekiz milyar dolarlık bir Tropikal Ormancılık Eylem Planı devreye sokmuştur. Aynı yıl, senede beş milyon hektarlık boş arazinin ağaçlandırılması gibi takdire şayan bir hedefle Boş Arazileri Geliştirme Komisyonu kurulmuştur. Halkın gerek kaynak temelinin, gerekse ortak alanlar üzerindeki denetiminin yeniden inşa edilmesi, ekolojik açıdan uygun orman örtüsünün toplumsal açıdan

* N.S. Jodha, "Common Property Resources," (teksirle çoğaltılmış), 1986.

uygun kamusal denetim yoluyla yeniden canlandırılmasına bağlıdır. Buna rağmen, Komisyonun düzenlemeleri esasen, hakların ve denetimin halktan çekilerek, Dünya Bankası'na, özel sektöre ve birkaç yerel şahsa devredilmesi yoluyla ortak alanların özelleştirilmesini hedefler niteliktedir. Komisyon boş arazilerin geliştirilmesi işinin şirketlere devredilmesini önermiş, kamış levha ve kâğıttan plastik ve politene kadar çeşitli sanayilere teklifler götürülmüştür. Ortak alanların temellüküne yönelik bu girişim bir dizi karışıklıktan istifade edilerek zorlanmadan hayata geçirilmiştir: *(a)* Ortak alan olarak boş araziler ile ekolojik açıdan değersizleştirilmiş özel ya da ortak alanlar olarak boş araziler arasındaki karışıklık ve *(b)* ormancılık olarak ağaç dikimi. Boş arazilerin ağaçlandırılması söz konusu olduğunda, boş araziden ve ağaçlandırmadan neyin anlaşıldığı sorusu bir risk faktörüdür. Ekolojik açıdan, boş araziler biyolojik üretkenliğini kaybetmiş, yani çölleşmiş arazilerdir. Devasa bir ağaçlandırma programına girişenler de, boş arazinin işte bu anlamına atıfta bulunmaktadır. Bununla birlikte, programın ifasında devreye sokulan ikinci bir anlam daha vardır ki, bu anlamın arazinin ekolojik açıdan verimli olup olmadığıyla uzaktan yakından ilgisi yoktur.

SÖMÜRGECİLİĞİN MİRASI: "BOŞ ARAZİ" OLARAK ORTAK ALANLAR

Bir arazi kullanım kategorisi olarak "boş araziler" başka birçok şey gibi sömürgeci mirasımızın, sömürgeci yönetimin önyargılarıyla yüklü bir parçasıdır, ki burada anlam dünyası daima yönetenlerin çıkarlarıyla belirlenir. Sömürgeci bir kavram olarak boş araziler, toprağın biyolojik verimliliğine değil, gelir getirme kapasitesine ilişkin değerlendirmeye dayanır: "Boş arazi" ekilmediğinden dolayı herhangi bir gelir getirmeyen toprak parçasıdır. Bu mantık doğrultusunda, Chittagong, Darjeeling, Jalpaiguri, Chota Nagpur ve Assam'ın ormanlık bölgeleri -ve Hooghly Nehri ile Sundarban'lar

olarak bilinen diğer nehirlerin deltasına doğru uzanan geniş ormanlık yollar- boş arazi kapsamına alınmıştır. Bu araziler İngilizler tarafından ele geçirilmiş ve gelir getiren arazilere dönüştürülmek üzere yetiştiricilere kiralanmıştır. Ganj Düzlükleri'ndeki boş araziler köyler arasında bölüştürülürken, Dehradun ve Mirzapur gibi yoğun ormanlık bölgelerdeki orman arazileri "hükümete ait boş arazi" adı altında alıkonmuştur. Pencap'ta bir köye ait olan ekili arazinin %20'si köy boş arazisi olarak hibe edilmiştir. Bu arazilerin bir kısmı orman ve otlatma arazisi olarak tutulurken, bir kısmı da ekimin yaygınlaştırılması için ayrılmıştır. Boş arazilere ilişkin yasalar, 1861'de Lord Canning'in genel valiliği sırasında, biyolojik açıdan verimli olduğu halde gelir getirmeyen bu arazilerin idaresini sağlamak üzere formüle edilmiştir. Baden-Powell'ın da kayda geçtiği gibi, "Devlet ormanlarının değeri –ki en iyi ve en kullanışlı konumdaki ağaçlık ve otlaklardan elde edilecektir bunlar— hiç fark edilmezken, tek tartışılan 'boş arazilerin' kapitalistler ve yerleşimciler tarafından işgali oldu."* Bereketli ormanlar sömürgeciliğin ilk dönemlerinde de boş arazi olarak değerlendirilmiştir: Doon Vadisi'nin kadim ormanlarının İngilizlere hazine arazisi olarak verilmek üzere büyük oranda yok edilmesi, yönetsel bir kategori olarak boş arazinin nasıl ekolojik yıkıma yol açabildiğinin çarpıcı bir örneğidir. İngilizler açısından ekonomik değeri olmayan ne varsa, haiz olduğu tüm ekolojik değere ve yerel kullanım değerine rağmen değersiz addedilmiştir.

Ormanların tarım arazisi açmaya yönelik büyük çaplı tahribatı, boşa gidenin, bu durumda "boş" arazinin servete çevrilmesine dayalı sömürgeci anlayışın tipik bir örneğidir. Nitekim tarımsal artı değerin önemli bir gelir kaynağı olduğu fikri hâkimdir burada. Doon Vadisi özelinde hazırlanan *Sekizinci Yerleşim Raporu*'nda da açıkça kabul edildiği gibi,

---

* R.H. Baden-Powell, *Land Revenue in British-India*, Londra: Oxford, 1907.

"Muhtemelen, İngiliz yönetiminin ilk günlerinde, ekime elverişli toprağın olduğu her yerde ekimin yaygınlaştırılmasının, ekimi yaygınlaştırma amacıyla da her türden ormanın kesilmesinin ülkenin ve hükümetin kesinkes yararına olduğu ve mümkün mertebe devam ettirilmesi gerektiği varsayımından daha yaygın bir hata daha yoktur."*

Ormanların değeri on dokuzuncu yüzyıl sonlarına kadar anlaşılmamıştır. Bununla birlikte, ormanların 1878 tarihli Orman Yasası'nın ilanıyla koruma altına alınması ekolojik bir saikle gerçekleştirilmemiştir. Ormanlar, daha ziyade, gelir getirme kapasitelerinden ötürü koruma altına alınmış ve bu doğrultuda koruma, köylülerin ormana ortak bir kaynak olarak erişimden mahrum edilmesi olarak tanımlanmıştır. Nitekim ormanlar başlı başına büyük değere sahip olan ve senelik olarak ekimden alınana denk gelir getirebilecek birer mülke karşılık geliyordur artık. Ormanları işe yaramaz birer boş araziden ibaret gören sömürgeci perspektifin, onları servet olarak gören bir perspektife doğru kayması, ormanların yerel topluluğun denetiminde yerel kullanıma yönelik bir ortak kaynaktan, bürokratik denetim altında ticari kullanıma yönelik bir metaya dönüşmelerini de beraberinde getirmiştir. Ortak alanların bu şekilde yağmalanmasına, ülke çapında düzenlenen *satyagraha*'larla karşı konmuştur.

Ortak alanlara yönelik olarak başlatılan bu ikinci yağma şimdi de, ortak alanların özelleştirilmesi için kullanılan bir örtmece olarak "boş arazilerin geliştirilmesi" yoluyla yürürlüktedir. Yoksulların kalan son yem ve yakacak kaynağı da bundan böyle özelleştirme yoluyla ellerinden alınacaktır. Yoksulların durumunu daha kötüye götüren her tasarıda olduğu gibi, burada da yararlanan taraf olarak gene yoksullara atıfta bulunulmuştur. Özelleştirilen bazı arazilerin göstermelik olarak topraksız kişilere kiraya verilmesindeki amaç,

* J. Baker, *Eighth Settlement Report*, Dehradun, 1888.

yoksulların çoğunluğuna ait olan ortak alanların büyük ölçekli bir şekilde temellük edildiği gerçeğini gizlemekten başka bir şey değildir.

MANNU RAKṢHANA KOOTA: TOPRAĞI KURTARMAK, ORTAK ALANLARI KORUMAK

Böyle bir tasarının nasıl ters teptiğinin bir örneği de Karnataka deneyimidir. Shimoga ve Chikmagalur'daki köylere ait ortak alanlar boş arazi geliştirme gerekçesiyle halkın elinden alınmaktadır. Bu ortak alanlar gelir kayıtlarına göre C ve D tipi alanlar olarak sınıflandırılmıştır. Boş arazi kategorisine alınan bu alanlar köylülerin temel gereksinimlerini karşılamaktadır; zira "boş araziler" onlar için tarımsal ekolojiyi destekleyen bir ortak servettir. Köylere ait bu ortak alanların bitki örtüsü ve toprak kullanımı özelliklerini değiştirmeye yönelik her türden girişim, köylüler açısından topraklarının biyolojik servetinin yağmalanmasına yönelik birer girişimdir. Köylere ait tüm bu ortak alanların 100 km yarıçapındaki bir kısmının Halihar Polyfibres adlı şirkete devredilmesini ve 182.115 metrekaresinin gene Halibar Polyfibers'e satılmak üzere okaliptüs ekimine ayrılmasını öngören bir tasarı hazırlanmıştır. Tasarıya göre, ortak alanlar ayrı ayrı birkaç topraksız yararlanıcıya kiralanacaktır.

Tasarıdan etkilenen köylerde yaşayanlar "boş arazilere" dikilen çok sayıdaki okaliptüs fidesini sökerek tasarıya karşı çıkmıştır. (Aslına bakılırsa, bu boş arazilerin bir kısmı her dem yeşil ve yarı yeşil ormanlarla kaplıdır ve hesaplamalara göre, akre başına çeşitli ağaç türlerinden ortalama 50 ila 200 arasında değişen bir ağaç nüfusu düşmektedir.) C ve D sınıflarına giren ortak alanlarda okaliptüs ekimi yerli halk tarafından boş arazilerin geliştirilmesine değil, bilakis boş arazi *yaratmaya* yönelik bir proje olarak görülmektedir. Köylere ait olan ve ekolojik açıdan verimli olan bu ortak alanların kereste ve elyaf endüstrisi için hammadde deposuna dönüştürülmesi,

yerel köylerin temel biyokütle gereksinimiyle doğrudan çatışma içindedir. Bu ortak alanların boş arazilerin geliştirilmesini amaçlayan bir projeyle endüstriyel ekim alanlarına dönüştürülmesi, ortak alanların korunmasına yönelik büyük bir direniş hareketinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu hareketin adı "Mannu Rakshana Koota," yani "Toprağı Kurtarma Hareketi"dir. Hükümet ortak alanların denetimini ele geçirip, bunları ülke çapında ticari işletmeye açmak konusunda kararlı görünmektedir. Nihayetinde ortak alanların nihayetinde özelleştirilmesini hedefleyen bu projede gözden çıkarılacak ilk şey, yoksulların gereksinimleri ve ekolojik dengeye olan ihtiyaçlarıdır.

Ortak alanların özelleştirilmesini hedefleyen ulusal program, bu alanların parçalara bölünerek ağaç dikimi için şahıslara veya gruplara kiralanmasına dayanan bir ağaç '*patta*'sı* tasarısıdır. Bu tasarı geniş kapsamlı bir toplumsal ve ekolojik etki yaratacaktır. Yerel topluluktaki *herkesin* erişiminde olan ortak kaynakların bu şekilde şahıslara ve gruplara pay edilmesinden en ağır şekilde etkilenenler de, hayatlarını geleneksel olarak ortak alanlar yoluyla idame ettiren en yoksul kesimler olacaktır. Özelleştirme çok sayıda insanın ortak alanlara erişiminin yolunu tıkarken, bu alanlara az sayıda insanın ayrıcalıklı erişimini öngörür. Kâğıt üzerinde, tercih hakkı topraksızlara verilirken, pratikte ise topluluk denetiminin söz konusu olmadığı koşullarda yararlanıcıların nasıl tespit edildiğini biliyoruz. Dünya Bankası'nın Ulusal Sosyal Ormancılık Planı'nda bu gibi tasarıların topraksız ve kıyıda köşede kalmış çiftçilerin en çok %10'una yarar sağlayabileceği kabul edilirken, hayatlarını idame ettirebilecekleri ortak alanlardan mahrum bırakılmış kalan %90'ın akıbeti konusunda sessiz kalınmaktadır. Dikim, hükümetten alınan borçlarla finanse edilecektir. Bu türden borçlar geri ödenmek zo-

* *Patta,* Hindistan'da bir mülkün kime ait olduğunu gösteren belge anlamında kullanılır. Buna göre, bir arazi *patta* arazisi ise, bu, o arazinin bir şahsın veya grubun özel mülkiyetinde olduğu anlamına gelir. (ç.n.)

runda olduğundan, kiracı ticari ekim yapmaya ve hasat süresini kısaltmaya mecbur bırakılır. Batı Bengal'de Dünya Bankası'nın finanse ettiği ağaç *patta*sı planında olan budur. Piyasa ekonomisi, ortak alanlardaki sıfır maliyetli biyokütle kaynakları meta üretimi adına gasp edilen, alım gücünden yoksun grupları daima dışarıda bırakır. Oysa ortak alan ekonomisinde alım gücüne ihtiyaç yokken, piyasa ekonomisinde durum bunun tam tersidir. Bu nedenle, yerel ihtiyaçlar ağaç *patta*ları yoluyla ortak alan kullanımındaki kadar etkili bir şekilde karşılanamaz. Üstelik kredi veren bankaların da kendi ağaçlandırma paketlerini hazırladığı düşünüldüğünde, bu sürecin sonunda kalıcı ve sürdürülebilir bir ormancılığın ortaya çıkması beklenemez. Bunun sonucunda ortaya çıkan şey olsa olsa, topraktaki mineralleri ve nemi emen bir süreç olan kısa vadeli ticari ağaç üretimidir. Zira ekim modelini belirleyen şey, eninde sonunda yerli halkın ya da yerel ekosistemin gereksinimleri değil, piyasadır. Ağaç *patta*ları geliştirmek üzere oluşturulmuş yetkili heyetin raporunda da belirtildiği gibi, "NABARD Bankası ve uygulayıcı kurumlar teknik uygulanabilirliğin ve ekonomik kârlılığın gereken şekilde gözetilmesi için farklı bölgelerde benimsenecek bazı model taslakları üzerinde düşünebilirler." Ormancılık uzmanlığı, böylece ormanın hayatından ve ayakta kalmaları ormancılığa bağlı olanların hayatlarından daha da ötelenmiş olur. Yeni projelerde *ekolojik* elverişlilik ya da *panchayat*'a ve topluluğa ait topraklardan evvelce ortak kaynak olarak serbestçe yararlanabilenlerin yetki ve haklarına ilişkin meselelerden hiçbir surette bahsedilmez. Bu gibi durumlarda, yoksulların daha da yoksunlaştığını ve ekosistemlerin daha da bozulduğunu söylemek için elimizde yeterince kanıt var. "Okaliptüs ekimi" fenomeni, insanların (en başta da kadınların) ve doğanın uygunsuz ağaç ekimi yoluyla nasıl eşanlı biçimde yaralandığını gözler önüne sermiştir. Boş arazi geliştirme programı, bugünkü haliyle, piyasanın egemenliği için ortak alanların yıkımını hazırlayan bir plandan ibarettir.

Ortak alanlarla birlikte, hayatlarının idamesi ortak alanlara bağlı olanların hayatta kalma zemini de, geçime yönelik kadın emeğinin üretim zemini de ortadan kalkacaktır.

Tabii bir de, yoksulların hayatta kalma hakkına sahip olmadığı ve bu haktan vazgeçirilmeleri gerektiği yönündeki şu meşhur *triyaj* yani paylaşım önceliği tezi vardır. Hardin'in ortak alanların trajedisi senaryosu, doğaya ilişkin eril ve indirgemeci varsayımların yanı sıra, bu türden bir indirgemeciliğin temelini oluşturan dışlama ve ayırma ilkelerinin beraberinde getirdiği *triyaj* mantığına dayanır.* Hardin doğaya karşı başlatılan yeni saldırıda ekolojinin ve korumanın dilini kullanmayı öğrenmiş yeni dalga indirgemeci bilimin bir simgesidir yalnızca. Ekolojik krizin üstesinden gelmeye yönelik bu yeni ve yanlış reçete sadece daha fazla merkezileşme, daha fazla tekbiçimlilik ve daha fazla manipülasyon öngörmektedir. Ne var ki, doğanın yıkıma uğratıldığı, insanların ise yararlanma hakkından mahrum edildiği koşullarda, yani yeni indirgemeci doğa biliminin varlık koşullarında ne doğanın ne de insanların kurtuluşu mümkündür.

"SÜPER AĞAÇLAR" YETİŞTİRMEK: İNDİRGEMECİLİĞİN SON ŞEKLİ

Orman krizi, ormanı toprağın ve suyun korunmasında merkezi bir mekanizma olarak değil, bir kereste madeni olarak gören indirgemeci ormancılığın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ormanın hayat verme ve hayatı devam ettirme işlevlerinin ticari değerinden ayrılması, ormanların ve ağaçların katkıda bulunduğu temel ekolojik süreçlerin mahvına yol açmıştır.

Kadınlar ile kabile ve köy topluluklarının ormanları birer yaşam destek sistemi sayan bir anlayışla yürüttükleri mücadeleler -sürdürülemez tarım ve enerji politikalarına- dayanan başarısız bozuk kal-

* G. Hardin, "The Tragedy of the Commons," *Science*, 162. Cilt, Aralık 1968, s. 1243-48.

kınma projeleriyle aynı zamana rastlar. İndirgemeci bilime ve meta üretimine yeni yollar açmak için çevre krizine ve yoksulların yaşadığı enerji krizine atıfta bulunmak kadar kolayı yoktur. Sözgelimi biyoteknolojilerin ormancılık alanına girişine önayak olan varsayımlara bir göz atalım:

> "Fosil yakıtların eninde sonunda tükeneceği ve tarımın kârlılığını artırmak için yeni metalara ihtiyaç duyulduğu fikri, yıkımla sonuçlanacak birer enerji kaynağı olarak yeni biyokütle mahsullerinin geliştirilmesini teşvik etmiştir. Mahsul üretimini artırmaya yönelik projelerin çoğu, "bilimin gücüyle" tarımda büyük bir çığır açmayı vaat eden yeni biyoteknolojilere dayanır. Dolayısıyla, toprak ve diğer kaynaklar, geleceğe yönelik yenilebilir birer enerji kaynağı olarak biyokütle geliştirilmesinin önüne geçmemelidir."*

> "Ormancılık alanındaki yeni teknolojiler ile yeni yardım programlarının arkasındaki itici güç, fosil yakıtlardan sonraki dönemde biyokütle merkezli endüstriyel ve ticari enerjiye dönük piyasaların gelecekteki varlığına ilişkin kaygıdır. 1986 tarihli *Dünyanın Durumu* raporunda Flavin'in de öngördüğü gibi, "Petrol yakın gelecekte enerji santrallerine ve birçok endüstriye yakıt sağlamaktan büyük oranda çıkacaktır."**

Yakacak toplayan Üçüncü Dünya kadınları, onlara gıda, yem ve yakacak veren topraktan sağlanan yeni enerji kaynakları tarafından bir kez daha kenara itilecektir. Yabani otlardan elde edilen enerji, bugün Üçüncü Dünyada toprağın karşıladığı, geçime yönelik ihtiyaçların hesaptan düşülmesi pahasına sağlanacaktır.

İndirgemeci anlayış bugün sömürgeleştirmenin yerini sağlamlaştırmaktadır. Halihazırdaki ekolojik ve ekonomik kaosun temelinde

---

* W.H. Smith, "Energy from Biomass: A New Commodity," haz. J.W. Rosenblum, *Agriculture in the 21th Century*, New York: John Wiley & Sons, 1983.

** Ç. Flavin, "Moving Beyond Oil," *State of the World*, Washington: World Watch, 1986, s. 78-97.

yatan ayrıştırma süreci, bu defa da kaosu çözüme ulaştırmak adına, daha yeni biçimlerde ve daha derinlemesine uygulamaya konmaktadır. Oysa bu süreç, kaosu daha geri dönüşsüz bir hale sokmaktan başka işe yaramaz. Sözgelimi, ekolojik döngülerin bozulması, ağaç dikimi sorununa indirgenmiş durumdadır. Döngüler bozulunca ağaç dikimi evrensel bir çözüm olarak sunulmakta ve evrensel çözümün de ancak piyasa tarafından, yani bozulmayı daha da hızlandırıp geri kazanım ihtimalini daha da azaltarak, doğanın aleyhine işleyen bir piyasa tarafından planlanabileceği varsayılmaktadır. Ekolojik krizler bilimsel kibrin çöküşüne delalet etmektedir; kriz mantığı bu çöküşü sömürgeleştirecek yeni alanlar bularak telafiye girişmekte, bu doğrultuda da yeni mucizeler vaat etmekte ve halihazırda mümkün olan başka seçeneklerin yolunu kapatmaktadır. Şimdi de Hindistan'da geleceğin ağaçlandırma projesi olarak -orman kültürünün karşıtı olan- doku kültürü önerilmektedir. Fakat önerilen bu çözüm, ancak tekbiçimci bir mantıkla veya doğadaki hayatın çeşitliliğine yönelik bir kayıtsızlıkla devreye sokulmaktadır. Doku kültürü, kendi çeşitliliği içinde toprağın ve onun üstünde çeşitlilik içinde yaşayan insanların ayrıştırılmasında gelinen son noktadır.

Doğanın organik geri kazanımı, indirgemeciliğin yeniden yürürlüğe sokulmasıyla gerçekleşemez. Makine, doğa için uygun bir metafor olamaz, çünkü doğa mekanistik ve kartezyen değildir. Makine bir doğa metaforu olarak kullanıldığında ise onu parçalara ayırır. Ekolojik kriz, doğanın vazgeçilmezliğini ortaya koyduğu gibi, onun yaşamı destekleyen süreçlerinin yerine başka hiçbir şeyin konamayacağını da göstermektedir. Ekolojik krizlere verilen indirgemeci karşılık, gözden çıkarılabilirlik mantığının yayılmasını garanti eder çünkü yaşam destek süreçlerinin laboratuvarda ve fabrikada imal edilebileceği fikrine dayanır. Nitekim, ekolojik krize verilen bu indirgemeci karşılıkta, laboratuvar ile fabrika iç içe geçerken, bilim

ile ticari iş arasındaki ayrım çizgisi bulanıklaşır. Mühendisliğin canlı bilimlerine girmesiyle birlikte, kendi kendini yeniden üreten bir sistem olarak hayatın yenilenebilirliği son bulur. Buna göre, hayat yeniden üretilen bir şey değil, mühendislik mantığıyla tasarlanan bir şeydir. Girdi olarak yeni bir dizi meta yaratılırken, yeni bir meta da çıktı olarak yaratılır. Bu yeni meta ise, hayatın kendisidir. Doğanın içinde yer alan ve onun kendi kendisini yenilemesini sağlayan bağlantı zincirleri ortadan kaldırılır ve bunların yerine piyasanın ve çokuluslu şirketlerin bağlantıları devreye sokulur. Greenwood'un şu sözleri, ağaçları para olarak gören bu yeni erkek merkezci anlayışı çok iyi anlatır: "Bu süreden bir senenin düşülmesinin bile, büyük yüzölçümlerine sahip olup buralarda ekim yapan kuruluşlar için bugün milyonlarca dolarlık net değeri vardır."*

Yetiştirme stratejisinin temelinde, "üstün" nitelikli ağaçlar elde etme amacı vardır. Kendi tohumunu üreten doğadan uzaklaşılır ve çokuluslu şirketlerin laboratuvarları yeni tohum ve fide tekelleri haline gelir. Bu merkezi ve küresel denetim, doğanın ve ortak alanların yeni bir tarzda sömürgeleştirilmesine, yeni homojenlik ve tekbiçimlilik tarzlarının ortaya çıkmasına yol açar. Klonal üremede, klonun tüm üyeleri birbiriyle aynıdır. Birer kaynak olarak ağaçlardaki bu tekbiçimlilik Taylorcı mantığın, aynı türlerin monokültür ekimine kıyasla çok daha derinlikli bir biçimde orman yönetimine girmesine olanak sağlar. Tekbiçimlilik piyasanın ve endüstrinin "aşağı" saydığı türlerin daha geniş ölçüde gözden çıkarılabileceği varsayımına dayanır. Genetik mühendisliğinin gözde saydığı türler dışında kalan türleri safdışı bırakma zorunluluğu ile yoksulların ve yaşamsal gereksinimlerinin safdışı bırakılmasına dayanan siyasal iktisat mantığı atbaşı gider. Hollowell ve Porterfield'ın da dikkat çektiği gibi, ağaçların genetik olarak "geliştirilmesinde," kabul edilebilir bir kârlılık

* M.S. Greenwood, "Shortening Generations," *Journal of Forestry*, Ocak 1986, s. 38.

oranının garanti edilmesi için 150.000 ile 200.000 akre veya daha fazla toprak sahası gerekmektedir. Onlara bakılırsa,

> "...istenen özelliklerdeki kazanımlar en çok da ekonomik kazanca çevrildiği zaman anlamlıdır. Büyüme konusunda sağlanan kazanım, verili bir ekim rotasyonu için akre başına daha fazla üretim hacminin elde edilmesi ya da arzulanan üretim hacmine daha erken erişilmesi olarak tanımlanır. Ekonomi kısa rotasyonu tercih eder. Ağacın pürüzsüzlüğünde kaydedilen gelişme ise, hammadde birim hacmi başına daha fazla kereste ya da kaplama tahtasının elde edilmesi olarak tanımlanır. Buna ek olarak, ağacın özgül ağırlığındaki artış ise, gelişmiş elyaf mahsulü ya da daha üstün kalitede kereste getirisi sağlar." *
>
> Artan kazanımlar bir kez nicelleştirildi mi, gelecekteki ürün fiyatlarının önceden hesaplanması yoluyla daha yüksek olması beklenen değerlere çevrilebilir. İktisadi analize yönelik bir nakit akışı çizelgesinin oluşturulması için beklenen kazançların zamanlaması şarttır.

Aslen doğanın döngülerini ve su ile bitki çeşitliliği gibi yerel gereksinimleri karşılamak üzere gerçekleşen kaynak akışlarının yerini, bir "ürün" ve "büyüme" ölçütü olarak nakit akışları almıştır. Böylece doğanın ekolojisi, ürünleri ve büyümesi daha da geri plana atılmış olur. Yeni teknolojiler yoluyla yakalanmaya çalışan "gelişmeyi" piyasa ile fabrika belirler. Küresel piyasaların neden olduğu, ağaç kaynakları konusundaki bu indirgemeciliğin şiddeti, süper şirketlerin süper ağaçların kullanışlı olduğuna hükmetmesiyle son haddine ulaşır. Doğanın bütünlüğü ve çeşitliliği ile halkın ihtiyaçları böylece eşzamanlı olarak ihlal edilir.

Susan Griffin *Woman and Nature* (Kadın ve Doğa) adlı kitabında indirgemeci zihniyeti şöyle parodileştirir:

---

* R.R. Hollowell & R. L. Potterfield, "Is Tree Improvement a Good Investment? Yes, if You've got the Time and Money," *Journal of Forestry*, Şubat 1986, s. 46.

"Ormandaki ağaçların uzun olması, gövdelerinin de boğumlu dallardan büyük ölçüde arınmış olması gerek. Yani dümdüz olmalılar. Ormanda yetişen ağaçların faydalı ağaçlar olması gerek. Her ağacın yetişirken kapladığı yere değip değmediğini sorgulamak gerekir. Titrek kavak, saçlı palmiye, kuş kirazı, kara sakız, saçlı meşe, kızılcık, katran ağacı ve kayın safdışı bırakılması gereken yaramaz bitkilerdir.

Ağaç hasadında tüm ağaçların aynı türde ve yaşta olması istenir. Orman zemininde hiçbir şey yetişmemelidir; ne fide, ne çimen, ne de çalı."*

Griffin bu tekbiçimliliği dişil olarak ormandaki çeşitlilikle karşılaştırır. Burada, kadınların sesi doğanın sesine katılmaktadır:

"Halimize bakınca, aynı topraktan, aynı yağmurlarla, güneşe doğru aynı açıda durarak birlikte yetiştiğimizi görebilirsiniz....Bizler çeşitliyiz ve bu çeşitliliğimiz içinde muhteşemiz. Farklılıklarımız hep çoğalır ve böylece olanakların sonsuzluğunu teyel teyel açığa çıkar. Biz seneler boyu bu şekilde büyüdük, bunu biliyorsunuz. Ama bunu anlamanız hiçbir şeyi değiştirmiyor. Her şeye rağmen, bizim bildiğimizi, içimizdeki bilgiyi, bu şekilde nasıl yetiştiğimizi, neden sizin amacınıza uygun biçimde değil de, kendi amacımıza uygun biçimde böyle şekillendiğimizi bir türlü anlayamıyorsunuz. Her birimizin nasıl da başlı başına birer amaç olduğunu; her bir hücrenin, ışığın ve toprağın nasıl içimizde olduğunu; bizim nasıl olup da havada olduğumuzu; aynı anda nasıl hem sonsuz küçüklükte, hem de sonsuz büyüklükte olduğumuzu ve sizin zihninizde canlandırabileceğiniz her amacın nasıl sonsuzca dışında olduğumuzu, bu döngüde değeri olan her andaki en ufak ayrıntının bile sevgisiz olmadığını göremiyorsunuz."

Görünmez Chipko'nun uğruna mücadele ettiği şey, çeşitlilik içindeki hayatın, paylaşılıp korunan bir çeşitliliğin tam da böyle bir geri kazanımıdır. Prakriti'ye, kaynak olarak doğaya, doğanın yeni-

* Susan Griffin, *Woman and Nature*, Londra: The Women's Press, 1984ç

lenme içindeki en ufak unsuruna, özel girişime değil, kolektif ihtiyaçlara önem ve değer veren Kangadlı, Sevalgaonlu ve Rawatgaonlu kadınlar yeniden yaratmak ve yeniden hayat vermek üzere doğayla işbirliği içinde çalışmaktadır. Onlar isim levhaları, Dünya Bankası kredileri ve tel örgüler olmadan doğanın –her biri insana olmasa bile doğaya faydalı olan çimeni ve çalısıyla, küçüklü büyüklü ağaçlarıyla— ormanın hayatını yeniden üretme oyununa imkân verecek şekilde çalışmaktadır.

ÇEŞİTLİLİĞİ GERİ KAZANMAK, ORTAK ALANLARI GERİ ALMAK

Garhwal'daki Balganga Vadisi'nin derinliklerinde, 200 haneli bir köye ev sahipliği yapan 1230 rakımlı Kangad Ormanı uzanır. Orman Bakanlığı 1977'de zaten tahrip edilmiş durumdaki Kangad Ormanı'nın kesilmesine karar verir. Yakacak, yem ve su için uzun yollar yürümek zorunda kalan kadınlar, elde kalan son ağaçları korumaya kararlıdır. Kangadlı erkekler ise, kesim faaliyeti için bakanlık tarafından işe alınır. Köydeki topluluğa mensup kadınlar ile erkekler arasındaki bu çıkar ayrılığı koşullarında Chipko'yu başlatmak hiç de kolay olmamıştır, zira kadınlar ekolojik dengenin korunmasını gözetirken, erkekler ormanın işletmeye açılmasını talep etmektedir. Bunun üzerine kadınlar Kangad'a hemen 15 km mesafede olan Silyara'dan Bimla Bahuguna ile temasa geçer. Bimla bunun üzerine Dhoom Singh Negi ve Pratap Shihar gibi Chipko aktivistlerini de yanına alarak, kadınların mücadelesine destek vermeye gelir. Dört aylık direnişten sonra kadınlar ormanlarını kurtarmayı başarmıştır.

Derken Mahila Mandal Dal adlı kadın örgütü tahrip edilmiş ormanların yeniden canlandırmaya karar verir. Bu doğrultuda, ayda 300 rupi ücretle bir orman bekçisi görevlendirmek üzere, köydeki her aileden sahip oldukları hayvan sayısına göre yardım toplanır. Üç yıl boyunca tıkır tıkır işleyen bu düzenleme, bekçinin etkisizliği ve yozlaş-

mışlığından ötürü akamete uğrar; zira bekçinin yem ve yakacak odun çıkarmaları için kimi şahısların ormana girmesine izin verdiği ortaya çıkmıştır. Kadınlar bunu duyar duymaz orman bekçiliğini oybirliğiyle kaldırarak, ormanın gözetimini bizzat üstlenmeye karar verir.

Bunun ardından Mahila Mandal ormanla ilgili görevleri bir grup köy kadını arasında paylaştırır. Buna göre, her gün on ila on iki kadın görev yapacak ve işbölümü tüm aileler arasında eşitlik sağlayacak şekilde gerçekleştirilecektir. Böylece her ailenin veya kadın grubunun 15-20 günlük vardiyalarla çalışması sağlanır. Bir kadının da dediği gibi, "O günlerde kendi işimizi bırakıp ormanımızı korumaya gidiyorduk; çünkü meşelerimiz bizim çocuklarımız gibiydi." Bugün Kangad'da meşeler doğal koşullarda yetişmektedir.

Bir keresinde, bir Gujjar çobanının keçilerini ıslah edilen ormanlık araziye salması üzerine, kadınlar keçilere el koymuş ve çobanı 200 rupi para cezasına çarptırmıştır. Köylüler arasında meşeleri budamanın cezası 50, yakacak için ağaç kesmenin cezası ise 100 rupiye kadar çıkabilmektedir. Bir seferinde de orman, çıkan bir yangında yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalınca kadınlar elbirliğiyle yangını söndürmüştür. Yangın söndürme operasyonuna katılan kadınlardan biri olayı şöyle anlatmaktadır: "Erkekler o sırada evdeydi ama yangını söndürmek için bize katılmak yerine geride durmayı tercih ettiler. Ağaçları kurtarmak için kılları bile kıpırdamadı." Mahila Mandal 1986'da ağaç dikimi konusunda Orman Bakanlığını desteklemeye karar verir. Kadınlar dikim için 15.000 çukur açtıktan sonra bakanlığın sadece kavak ağacı dikmek niyetinde olduğunu anlarlar. Bu egzotik ağacı ekmeyi reddederler ve bunların yerine çeşitli yerli türler getirmesi için bakanlığa baskı yaparlar.

Kangad'da ormanların ortak alan olarak geri kazanılmasının temelinde, doğanın ve kadınların birleşen gücü vardır. Burada sermaye borç ve mali yardım değildir. İtici güç de piyasa değildir. Sermaye

doğanın ve kadınların enerjisidir. Ortak ve canlı bir kaynağı yönetmenin düzenleyici ilkesini oluşturansa yerel halkın su, gıda, yem ve yakacak ihtiyacıdır. Burada söz konusu olan şey sadece, ailelerin ihtiyaçlarını düşünen köy kadınlarının koruma etiğinin ve korumaya yönelik çalışmasının geri kazanılmasıdır. Korumayı merkeze alan bu anlayış, kadınların ot toplamak için her ormana gittiklerinde Patna Devi (yaprak tanrıçası) için bir kenara yaprak bırakmalarında simgeleşir. Ormanda dişil ilkenin geri kazanılmasına doğru atılan küçük, görünmez ama önemli adımlardır bunlar. Bu geri kazanım ormancılığın gıda üretimi ve su idaresiyle olan ayrılmaz bağını yeniden tesis etmektedir. Bunun yanı sıra, ormandaki hayatın, flora ile faunanın, büyüklü küçüklü bitkilerin çeşitliliğinin ve bütünlüğünün yeniden yakalanmasına olanak sağlamaktadır. Zira her biri kendi içinde değerli ve orman hayatı için asal önemde olan, orman hayatının demokrasisine ayrı ayrı katılım hakkına sahip olan ve görünmez, bilinmez yollarla hayatın bütününe tek tek katkıda bulunan sayısız canlının oluşturduğu bir çeşitlilik ve bütünlük söz konusudur burada. İster doğada, ister tarımsal bir ekosistemde olsun, ormandaki canlı kaynakların çeşitliliği, su ve toprağın korunması açısından vazgeçilmez olduğu gibi, gerek hayatı ormana bağlı olan insanların, gerekse doğanın kendini yeniden üretmeye yönelik çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması açısından asal önemdedir.

Bu çeşitliliğin yok edilmesi, kadınların geçim kaynaklarının üretim koşulları üzerindeki denetimini de ortadan kaldırmıştır. "Ayrılmış" alanlar, "sosyal ormancılık", "boş arazilerin" geliştirilmesi gibi türlü projeyle uygulamaya konan bu sömürgeleştirme biçimleri, ormanların kalkındırılması anlamına değil, hem ormancılıkta hem de tarımda bozuk kalkınma anlamına gelmektedir. Ormancılıkta bozuk kalkınma, endüstri ve ticarete yönelik olarak yeni kaynak ve hammaddelerin yaratılmasına karşılık gelirken, kadınlar açısından

hem gıda ve su sağlayarak hayatı idame ettiren, hem de toplumu yeniden üreten çeşitli üretim araçlarının ortadan kaldırılması yoluyla yeni bir yoksullaşma anlamına gelmiştir. Chipko mücadelesi yaşamsal kaynakların gizli, görünmez üretkenliğinin, kadınların görünmez üretkenliğinin, hayatın idame ettirilmesine yönelik olarak besine erişme ve besin üretme yetki ve haklarının yeniden ele geçirilmesi adına verilen bir mücadeledir. Hayatta kalmaya yönelik temel hakları gözeten ekolojik içgörülerin ve siyasi mekânların yaratılması adına verilen bir mücadeledir. Chipko kadınları içkin gözden çıkarılabilirlik mantığıyla indirgemeci ormancılığın şiddeti karşısında, şiddetsiz bir ormancılık alternatifi ortaya koymaktadır. Doğanın süreçlerine karşı değil, onlarla birlikte çalışan ve doğanın zenginliğini kâr amacıyla özelleştirmek yerine, temel gereksinimler için paylaşan bu kadınlar *öteki* ormancılar ve orman idarecileri olarak statülerini geri kazanmaya doğru ilk adımları atmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM
BESİN ZİNCİRİNDE KADINLAR

YEŞİL DEVRİM: BATILI BİR PARADİGMA

Doğa ve kadınlar, ormanlar ile çiftlik hayvanlarından ekili arazilere kadar sürdürülebilir bereket akışlarına dayanan doğal çiftçilik alanında öteden beridir asal gıda sağlayıcıları olarak yer tutmuştur. Gıda sistemi ormanı ve hayvan sistemlerini daima kendi süreçlerine dahil etmiştir. Chipko kadınları tarımdaki üretkenlikleri esasen doğadan gelen girdilere dayanan köylüler olarak ormanları için mücadele etmektedir. Onlar, ormanın kendilerine verdiklerini ya doğrudan toprakta gübre olarak ya da dolaylı biçimde (gübreleri gene tarlaya dönecek olan) hayvanlarına yem olarak kullanmaktadır. Gıda üretiminde dişil ilke ağaçlar, hayvanlar ve ekinler arasındaki sıkı bağlara ve kadınların bu bağları muhafazaya yönelik çalışmasına dayanır. Kadınların tarım alanındaki çalışması, geleneksel olarak ormancılığı ve hayvan bakımını çiftçilikle bütünleştiren bir çalışmadır. Doğayı model alan ve kadınların doğaya katılımına dayanan bu tarım, kendi kendini yeniden üreten sürdürülebilir bir tarımdır; çünkü her biri kendi iç döngüsüne sahip olan kaynaklar tohum, toprağın nemi, topraktaki mineraller ve haşereyle mücadele gibi gerekli girdileri sağlar.

"Yeşil devrim", "bilimsel tarım" gibi çeşitli etiketlerle önümüze getirilen erkek merkezci gıda üretimi paradigması ise, ormancılık, hayvan bakımı ve tarım arasındaki asli bağların ,ki öteden beri sür-

dürülebilir bir modelin temelini oluşturmuş bağlardır bunlar- koparılmasına dayanır. Kadınların çiftliklere yeşil gübre ve ot, tarlalara kompost ve organik madde taşıyarak tesis ettiği yenilenebilir tarım temeli, fabrikalarda üretilen yenilenemez girdileri, tarladan sağlanan yenilenebilir girdilerin yerine koyan indirgemeci tarım tarafından yerle bir edilmektedir. İndirgemeci tarım bununla da kalmayıp, kadınların sürdürülebilir girdiler sağlamaya yönelik çalışmasını yerinden ederek, erkeklerin ve makinelerin yeşil devrime dayalı tarıma girdi olarak zararlı kimyasallar üretmeye dönük çalışmasını getirmektedir.

Doğanın ekolojik döngülerinin tahrip edilmesine yol açan ve kadınları bu döngüleri muhafaza etmekten alıkoyan erkek merkezci paradigma, yarattığı bu parçalanma sürecini, verimi ve etkinliği artıran bir süreç olarak görmektedir. Piyasa etkinliği ve ticari kâr parçalanma yoluyla artar artmasına ama doğanın bereketli, canlı topraktaki çalışmasının ve kadınların toprağın özündeki bereketi sürdürmeye yönelik çalışmasının yıkıma uğratılması pahasına sağlanan bir artıştır bu. Çiftçiliği, toprağın gıda sağlama kapasitesini muhafaza eder şekilde beslenmesine yönelik bir süreç olarak gören dişil anlayışın yerini, onu bir kâr sağlama süreci olarak gören erkek merkezci anlayış almaktadır. Ekolojik tahribat bu ticari bakış açısının kaçınılmaz bir sonucudur. Aynı bakış açısının bir diğer sonucu da ekonomik yoksunluktur; zira gereksinimlere değil, kâr etmeye yönelik bir üretim tarzı çok sayıda kadın ve köylüyü gıda üretimin sürecinin dışına atarken, çok daha fazla sayıda kadını, çocuğu ve yoksulu gıdaya erişim hakkından men eder. Bugün Üçüncü Dünyada diğer yerlere nazaran çok daha fazla sayıda yoksulun açlık ve kıtlık kurbanı olması, satış ve kârı bir refah göstergesi sayan ve böylece insanların gerçek refahını yok eden patriyarkal ilerleme paradigmasıyla yakından ilişkilidir.

Doğaya ve gereksinimlere odaklanan ekolojik perspektiften bakıl-

dığında, bilimsel tarım ve yeşil devrim denen bu şeyin, aslında Batılı, patriyarkal ve doğa karşıtı bir tarım modeli olduğu görülür. Gıda sistemlerinin denetimini kadınların ve köylülerin elinden alarak, çokuluslu gıda ve endüstriyel tarım şirketlerine vermek suretiyle doğal süreçleri kötürüm eden bir modeldir bu. Ekolojik perspektifte ise, gıda üretimini ormanlardan, su ve hayvan sistemlerinden ayrı düşünmek olanaksızdır. Kırsal bölgelerdeki kadınların ormanları veya nehirleri korumak için başlattığı hareketlerin temelinde, tarımsal temeli koruma saiki yatar. Chipko kadınlarına göre, ormanlar gıda sağlar ve onları korumaya yönelik hareket ailelerini, (ailelerinin bir uzantısı olarak gördükleri) hayvanlarını ve topraklarını beslemeye yönelik bir harekettir. Renili kadınlar 1974'te ormanlarını korumak için harekete geçtiklerinde, üstlenici şirketin adamlarına şöyle der: "Bu orman bizim annemizin evi. Gıda kıtlığı yaşadığımızda buraya gelip çocuklarımız için meyve toplarız. Şifalı ot, eğreltiotu ve mantar toplarız. Bu ormanı kesmeyin, yoksa ağaçlara sarılıp, onları kendi canımızla koruruz." Nahi Kalalı Chipko kadınları 1986'da ormanları gene gıda üretimi adına korumuştur. Chamundeyi'nin de dediği gibi, "*Mandua, jhanjora, rajma, ardak* ve *mirch* yetiştirmek için ormanlarımıza ihtiyacımız var." Dağlık bölgelerde ise kadınlar şu şarkıyı söyler: "Bana bir meşe ormanı ver, sana çömlekler dolusu süt, küfe küfe tahıl vereyim."

Ormanlar ile gıda arasındaki bağ, ağaçlar ve hayvanlarla ortaklaşa gıda üreten kadınlar için son derece açıktır. Patriyarkal model ise, aksine, ormancılığı tarımdan bağımsız görür ve ormanın gübre ve yem gibi çeşitli çıktılarını tek bir ürüne, yani ticari keresteye indirger. Hayvanlar artık tarıma yönelik gübre ve enerji üreten varlıklar olarak görülmekten çıkarken, hayvancılık da "beyaz devrim" yoluyla merkezileşmiş mandıra endüstrisine yönelik süt üretimine indirgenir. Ormandan ve hayvanlardan sağlanan organik girdiler bundan böyle toprağın nemini koruyan mekanizmalar olarak gö-

rülmekten çıkarken, büyük barajlar gıda üretimine yönelik su sağlamanın patriyarkal alternatifi haline gelir. Organik gübre artık bir verim artırıcı değildir; bundan böyle suni gübre fabrikaları toprağın veriminin tek kaynağı olarak görülmeye başlanır. Bereketli topraklar ve uygun ekip biçme modelleri birer haşere kontrol mekanizması olarak görülmekten çıkarken, haşere zehirleri patriyarkal tarımın kaçınılmaz bir bileşeni haline gelir. Tarımın vazgeçilmez bir destekçisi olan ormanların tahrip edilmesini 4. Bölümde ele almıştık; yeşil devrim tarzı çiftçiliğin talepleri sonucunda su sistemlerinin tahribatını ise 6. Bölümde tartışacağız. Bu bölümde tohumların, toprak verimliliğinin ve haşere kontrolünün çiftliğin iç kaynakları olarak büyük oranda kadınlar tarafından sağlanmaktan nasıl çıktığını ve bugün nasıl bir avuç dolusu endüstriyel tarım şirketinin denetimine geçtiğini ele alacağız. Ayrıca, tarım ile hayvan bakımının birbirinden koparılmasının ve her birinin sırasıyla yeşil ve beyaz devrimler yoluyla indirgemeci bir evrime maruz bırakılmasının, doğanın dengesinin ve kadınların üretkenliğinin yanı sıra, halkın gıdaya erişim hakkını nasıl ortadan kaldırdığını da inceleyeceğiz.

KADINLARIN GIDA ÜRETİMİNDEKİ YERİNDEN EDİLMESİ

Üçüncü Dünya köylüleri ve ağırlıklı olarak kadınlar, kırk yüzyıldan beridir tarımda yenilikler yaratmıştır. Ekinler kıtalar aşmış, ekin çeşitleri geliştirilmiş, dönüşlü ve sabit ekip biçme modelleri ekin topluluğunun ve ekosistemin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde evrimleşmiştir. Bu merkezsiz yenilikler daima kalıcı ve sürdürülebilir olmuştur. Kalıcı olmuşlardır, çünkü ekolojik bir denge içinde geliştirilmiş yeniliklerdir bunlar. Köylüler birer uzman, bitki yetiştirici, toprak bilimci, su yöneticisi olarak bunca yüzyıl dünyayı beslemiştir.

Bu kırk yüzyıllık tarım bilgisi, otuz küsur sene önce çokuluslu şirketler ve Batılı erkek uzmanlar tarafından tasarlanan, doğanın ve

beşeri bilginin çeşitliliğini indirgemeci bir tarım modelinden hareketle homojenleştiren yeşil devrim adlı fenomenle aşındırılıp yok edilmeye başlanmıştır. Yeşil devrim Filipinler'deki Uluslararası Pirinç Araştırma Enstitüsü (IRRI) ve Meksika'daki Uluslararası Mısır ve Buğday Geliştirme Merkezi (CIMMYT) gibi küresel araştırma merkezleri tarafından tasarlanmıştır. Bugün Uluslararası Tarımsal Araştırmalar Danışma Grubu (CGIAR) tarafından işletilen bunun gibi 13 enstitü daha bulunmaktadır.* Tablo 1'de önemli bazı tarımsal araştırma enstitülerinin bir listesi yer almaktadır.

TABLO 1: Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüleri

Enstitü — Yer — Araştırma Alanı — Kapsama Alanı

1.IRRI (1960) Uluslararası Pirinç Araştırma Enstitüsü — Filipinler, Los Banos — Sulama usulüyle yetiştirilen pirinç; çoklu ekip biçme sistemleri; kır çeltiği — Başta Asya olmak üzere dünya çapında

2. CIMMYT (1964) Uluslararası Mısır ve Buğday Geliştirme Merkezi — Meksika, El Batan — Buğday (yanı sıra tritikale unu ve arpa); mısır — Dünya çapında

3. ITTA (1965) Uluslararası Tropikal Tarım Enstitüsü — Nijerya, İbadan — Çiftçilik sistemleri; hububat (IRRI ve CIMMYT'nin bölgesel yedek istasyonları olarak pirinç ve mısır); bakla tohumu (börülce, soya fasulyesi, lima fasulyesi, börülce), kök ve yumru bitkiler, tapyoka, tatlı patates, hint yer elması — Başta Afrika olmak üzere dünya çapındaki tropikal düzlükler

4. CIAT (1968) Uluslararası Tropikal Tarım Merkezi — Kolombiya, Palmira — Sığır eti; tapyoka, kuru bakla; çiftçilik sistemleri; küçük domuz; mısır ve pirinç (IRRI ve CIMMYT'nin bölgesel yedek istasyonları olarak) — Başta Latin Amerika olmak üzere dünya çapındaki tropikal düzlükler

5.WARDA (1971) Batı Afrika Pirinç Geliştirme Derneği — Liberya, Monrovia — IITA ve IRRI'nın desteğiyle, uyarlanmış pirinç araştırmasında 13 ülkeyle bölgesel işbirliği — Batı Afrika

6. CIP (1972) Uluslararası Patates Merkezi — Peru, Lima — Patates (hem tropikal hem de ılıman bölgeler için) — gelişmiş ülkelerle kurulan bağlantılar dahil olmak üzere dünya çapında

7. ICRISAT (1972) Yarı Kurak Tropikal Bölgeler için Uluslararası Ürün Araştırma Enstitüsü — Hindistan, Hyderabad — süpürge darısı; hintdarısı; börülce; nohut; çiftçilik sistemleri; yerfıstığı

* "The Corporate Seed," *Balai*, Asian Journal, 7. Sayı, 1983, Manila; Anderson *ve diğ., Science, Politics and the Agricultural Revolution in Asia*, Boulder: Westview, 1982.

— kuru, yarı kurak tropikal bölgeler başta olmak üzere dünya çapında sulamasız çiftçilik
8. IBPGR (1973) Uluslararası Bitki Genetik Kaynakları Kurulu — Italya, Roma, Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) — tahıllar başta olmak üzere bitki genetik maddesinin korunması — Dünya çapında

TABLO 2: Kaynaklara göre IRRI Mali Durum Verileri (1961-1980) (Amerikan doları)

Bağışçı — Miktar — Toplama göre %si — Bağış yapılan yıllar

1. Ford Vakfı — 23.950.469 — 18,84 — 1961-80
2. Rockefeller Vakfı – 20.460.431 – 16,1 — 1961-80
3. ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı — 28.982.114 — 22,80 — 1967-80
4. *Uluslararası Kuruluşlar* — 20.334.788 — 16 — 1967
5. Asya Kalkınma Bankası — 800.000 — - — 1975, 1977
6. Avrupa Ekonomik Topluluğu — 3.011.219 — - — 978-80
7. Gübre Geliştirme Merkezi — 70.939 — - — 1979-80
8. Uluslararası Potasyum Araştırma Kuruluşu — 7.375 — - — 1963-65
9. Uluslararası Bitki Genetik Kaynakları Kurulu — 208.100 — - — 1977, 1979-80
10. Uluslararası Böcek Fizyolojisi ve Ekoloji Merkezi — 125.432 — - — 1978-80
11. Uluslararası Kalkınma Araştırmaları Merkezi — 3.710.736 — - — 1972-73/1975-76/ 1978-80
12. Uluslararası Kalkınma Birliği — 7.775.000 — - — 1973-80
13. Uluslararası Tarım Araştırmaları Fonu — 500.000 — - — 1980
14. Uluslararası Potasyum Enstitüsü/ Kuzey Amerika Potasyum Enstitüsü — 68.064 — - — 1963, 1965-66, 1968-69, 1971-79
15. Gübre Geliştirme Merkezi — 70.939 — - — 1979-80
16. OPEC Özel Fonu — 200.000 — - — 1980
17. BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi — 6.000 — - — 1970, 1979
18. BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) — 2.650 — - — 1969
19. BM Çevre Programı — 280.000 — - — 1974-78
20. BM Kalkınma Programı — 3.559.273 — - — 1974-78, 1978
21. Dünya Fosfat Kayacı Enstitüsü — 10.000 — - — 1975
22. *Ulusal Hükümetler* — 31.920.619 — 25,11
23. Avustralya — 4.185.459 — - — 1975-80

24. Belçika — 148.677 — - — 1977
25. Kanada — 6.507.862 — - — 1974-80
26. Danimarka — 443.048 — - — 1978-80
27. Almanya Federal Cumhuriyeti — 3.459.159 — - — 1974-80
28. Endonezya — 1.619.119 — - — 1973-80
29. İran — 250.000 — - — 1977
30. Japonya — 8.882.145 — - — 1971-77, 1979-80
31. Kore — 82.259 — - — 1980
32. Hollanda — 1.168.673 — - — 1971-79
33. Yeni Zelanda — 137.450 — - — 1973, 1976-78
34. Filipinler — 100.000 — - — 1980
35. Suudi Arabistan — 274.300 — - — 1976-77, 1980
36. İsveç — 302.944 — - — 1977-80
37. İsviçre — 285.700 — - — 1979-80
38. Birleşik Krallık — 4.073.824 — - — 1973-76, 1979-80
39. *Şirketler* — 345.726 — 0,27
40. Bayer — 9.333 — - — 1971,1973
41. Boots Company — 1.000 — - — 1977
42. Chevron Kimya — 2.993 — - — 1972, 1977
43. Ciba-Geigy — 20.500 — - — 1968, 1970, 1972, 1975, 1978-80
44. Cyanamid — 19.000 — - — 1975-76, 1978, 1980
45. Dow Kimya — 10.153 — - — 1967-70
46. Eli Lily & Co (ELANCO) — 6.000 — - — 1968-70
47. Esso Mühendislik ve Araştırma Şirketi — 4.306 — - — 1964-68
48. FMC — 9.000 — - — 1975-77, 1980
49. Gulf Araştırma ve Geliştirme Şirketi — 3.500 — - — 1969, 1972
50. Hoechst — 11.891 — - — 1972, 1975-76, 1978
51. Imperial Kimya Endüstrileri — 55.000 — - — 1967-69, 1971-76, 1979-80
52. Uluslararası İş Makineleri Şirketi (IBM) — 7.000 — - — 1967
53. Uluslararası Mineraller ve Kimya Şirketi — 60.000 — - — 1966-67, 1975
54. Kemanobel — 500 — - — 1980
55. Minnesota Madencilik ve İmalat Şirketi — 1.000 — - — 1974

56. Monsanto — 12.500 — - — 1967, 1969, 1971-72, 1976, 1978-80
57. Montedison — 8.982 — - — 1977-78, 1980
58. Occidental Kimya — 500 — - — 1971
59. Pittsburg Dökme Cam Şirketi — 2.000 — - — 1967
60. Bitki Koruma Ltd. — 5.000 — - — 1966
61. Shell Kimya Şirketi — 42.872 — - — 1969-70, 1972-73, 1975, 1977-78, 1980
62. Stauffer Kimya Şirketi — 40.000 — - — 1967-69, 1971-76, 1978-80
63. Union Carbide — 11.000 — - — 1968, 1970
64. Uniroyal Kimya — 496 — - — 1980
65. Upjohn — 1.200 — - — 1972
66. *Hükümet Ajansları* — 11.030.872 — - — 0,81
67. Ulusal Sağlık Enstitüsü (ABD) — 383.708 — - — 1978-80
68. Ulusal Gıda ve Tarım Konseyi (Filipinler) — 276.859 — - — 1973, 1976-80
69. Ulusal Bilim Geliştirme Kurulu (Filipinler) — 104.172 — - — 1963, 1965, 1967-68, 1973, 1975-76, 1964-68, 1976
70. Filipin Tarımsal Kaynaklar ve Araştırmalar Konseyi — 198.911 — - — 1976-80
71. *Üniversiteler* — 13.634 — - — 0,01
72. Doğu-Batı Merkezi (Hawai) — 1.500 — - — 1976, 1978
73. Hohenheim Üniversitesi (Stuttgart) — 4.370 — - — 1980
74. Birleşmiş Milletler Üniversitesi — 7.764 — - — 1980
75. Diğerleri — 61.557 — 0,05 — 1966, 1969, 1977

Toplam 127.100.210

Kaynak: **Uluslararası Araştırma Enstitüsü, 1962-1980 yılları arası *Faaliyet Raporu***

Rockefeller Vakfı 1941'de Mexico City yakınlarında esas itibariyle bitki ıslahı üzerine çalışan bir araştırma merkezi kurmuştur. Bu merkez 1961'de Uluslararası Mısır ve Pirinç Geliştirme Merkezi (CIMMYT) adını alır. Merkez 1950'li yılların sonunda, daha sonraları Hindistan'da yeşil devrimin temelini oluşturan yüksek rekolteli (HYV) buğdayı yaratmıştır. Yeşil devrimin sermaye yoğun, kaynak yoğun ve kâr yönelimli çiftçilik tarzı için gereken girdi özel sermaye ve küresel destekle sağlanmıştır.

Batılı yeşil devrim paradigmasının devreye girmesiyle birlikte, tarımın anlamı tepeden tırnağa değişmiştir. Böylece tarım, doğanın bereketli topraklardaki sermayesinin özenle muhafaza edilmesi için gerçekleştirilen ve topluma gıda ve besin sağlayan bir etkinlik olmaktan çıkmıştır. Bunun yerine, temelde tarımsal metaların kâr amaçlı üretimini hedefleyen bir etkinlik halini almıştır. Tarımın tabiatındaki bu dönüşüm, aktörlerin tabiatında da bir dönüşümü beraberinde getirmiştir; doğa, kadınlar ve köylüler böylece asli gıda üreticileri olmaktan çıkmıştır. Doğanın ekonomisini ve hayatta kalma ekonomisini merkeze alan bir düşünce paradigmasından, sadece ve sadece piyasa ekonomisini merkeze alan bir paradigmaya geçişle birlikte melez tohumlar, kimyasal gübre ve pestisitler, mekanikleşme ve büyük ölçekli sulama gündeme gelmiştir. Bu teknolojiler tarımdan elde edilen kârı azamiye çıkarma ihtiyacına karşılık olarak üretilmiştir. Amaçları ne toprağı ve bereketini muhafaza etmektir, ne temel bir insan hakkı olarak gıdanın herkes için erişilebilir olmasını sağlamaktır, ne de gıda üretimi yoluyla geçim kaynağı yaratmaktır. Çiftlik sisteminin tek tek bileşenleri hakkında parçalı bilgiye -ki piyasa sistemine bütünüyle entegre bir bilgi tarzıdır bu- sahip olan yeni bir tarım "eksperi" neslinin ortaya çıkması, geleneksel tarım uzmanlarının, yani kadınlarla köylülerin yerinden edilmesine yol açmıştır.

Kadınlar dünyanın ilk gıda üreticileridir ve Üçüncü Dünyada besin zincirinde gerçekleştirdikleri çalışmayla gıda üretim sistemlerinin merkezinde yer tutmaya devam etmektedirler. Başka bilimlerde ve ekonomik etkinlik alanlarında olduğu gibi tarımda da kadınların bilimsel ve ekonomik katkısı eril tarihyazımı ve eril antropoloji tarafından görünmezleştirilmektedir. Ayrıca, piyasanın gereksinimlerini ve kârlılığı teknolojilerin anlam ve öneminin değerlendirilmesindeki tek ölçüt olarak benimseyen patriyarkal anlayış, kadınların emeğini daha da görünmez kılmaktadır. Feminist araştırmacılar günümüzde,

insan toplumlarının avcı/toplayıcı hayat biçiminden tarıma dayalı ve göçebe hayat biçimlerine geçtiği dönemlerde, kadınların bitki ve hayvanların evcilleştirilmesindeki gizli katkısına odaklanmaya başlamıştır. Erkek egemenliği, rekabet, sömürü ve saldırganlık varsayımlarına dayanan avcı erkek paradigması yerini yavaş yavaş, hem toplayıcı kadının katkısının, hem de cinsiyetlerin işbirliği ve besleme yoluyla hayatta kalmayı mümkün kılan karşılıklı bağımlılığının tanınmasına imkân veren alternatif anlayışlara bırakmaktadır. Lee ve de Vore'nin* de belirttiği gibi, avcı-toplayıcı toplumlarda kadınların gıda üretimine katkısı %80 oranındayken, avcılık toplam üretimin ancak %20'sine tekabül etmektedir. Gıda toplama işi bitki ve hayvanların büyümesine, olgunlaşmasına ve meyve vermesine yahut yavrulamasına ilişkin esaslı bir bilgi gerektirdiğinden, bitki ıslahını ve hayvan evcilleştirmeyi keşfedenlerin kadınlar olduğu tahmin edilmektedir. Toplayıcılıkla ilgili olarak kadınlara atfedilen buluşlar kazma çubuğu (küreğin atası), taşıma halatı, orak ve diğer bıçaklardır. Havan, tokmak, kurutma, fırınlama, öğütme ve mayalama teknolojilerinin hepsi de, bugün kendi ihtiyaçlarını kendisi karşılayan toplumlarda halen geçerli olan gıda işleme ve korumayla bağlantılı buluşlardır. Murdock'ın hazırladığı etnografi atlasına** göre, ileri derecede bahçecilik yapan 142 toplumun yarısında çiftçilik kadınlara özel bir alanken, geriye kalanların %27'sinde erkeklerle kadınların eşit muamele gördükleri bir alandır. Bu toplumların ancak beşte birinde tarım sadece erkeklerin sorumluluğundadır. Kadınlar hayvanları evcilleştirmiş, bitkileri ıslah etmiş ve seçime dayalı ıslahı icat etmiştir. Filizlendirme ve budama yoluyla bitkileri çoğaltmayı, tohum seçilimini ve fidelik tarhların yapımını onlar keşfetmiştir. Stanley*** yetiştiricilik alanında kadınlara

* R.B. Lee & I. De Vore (haz.), *Man, the Hunter*, Chicago: Aldini, 1968.

** G.P. Murdock & D.C. White, "Standard Gross-Cultural Sample," *Ethnology*, 8. Cilt, 4. Sayı, s. 329-369, 1969.

*** A. Stanley, "Daughters of Demeter: When Women Sowed and Reaped," J. Rot-

atfedilen buluşları şöyle sıralar: külün gübre olarak kullanımı; çapa, bahçe küreği, kepçe ve ilkel saban gibi iş aletlerinin bulunması; nadas ve dönüşümlü ekim; malçlama, taraçalama, eğrili ekim, sulama ve toprağın ağaç dikimi yoluyla ıslahı. Stanley'e bakılırsa, en önemli sekiz tahıl da (buğday, pirinç, mısır, arpa, yulaf, süpürge darısı, akdarı ve çavdar) gene kadınlar tarafından ıslah edilmiştir.

Dört ila beş bin yıl gibi uzun bir evrim sürecinin ürünü olan dişil tarım bilgisinin dünya çapında bir avuç dolusu erkek bilimci tarafından yirmi yıldan kısa bir süre içinde yerle bir edilmesi sadece kadınların uzmanlık statüsünü ihlal etmekle kalmamıştır. Zira kadınların tarımdaki uzmanlığı, tarımda doğanın yenilenebilirlik yöntemlerinin model alınmasına dayanır ve bu uzmanlığın yok edilmesi, doğanın süreçlerinin ekolojik yıkımı ve kırsal bölgelerdeki yoksulların ekonomik yıkımıyla atbaşı gider.

Sürdürülebilir modern tarımın babası olan Sir Alfred Howard, bundan yarım yüzyıl önce kaleme aldığı klasikleşmiş eseri *An Agricultural Testament*'ta (Bir Tarım Ahiti) şöyle der: "Asya tarımında ana hatlarıyla yakın zamanda dengeye oturacak olan bir köy çiftçiliği sistemiyle karşılaşıyoruz. Bugün Hindistan ve Çin'in küçük tarlalarında vuku bulmakta olan şey, bundan yüzyıllar önce meydana gelmiştir. *Şarkî tarım pratikleri en büyük sınavdan başarıyla geçmiştir – neredeyse kadim ormanlar, çayırlar ve okyanuslar kadar kalıcıdır.*"* Howard sürdürülebilir tarımın ilkelerini kadim ormanlarda görülen yenilenebilirlik ilkeleriyle tanımlar. *An Agricultural Testament* Hindistan'da toprağın bereketini yüzyıllardır muhafaza etmiş olan pratiklerin bir kaydıdır. Tarihsel kayıtlar Ganj Düzlükleri'ndeki alüvyal toprakların verimde hiçbir düşüş olmaksızın her geçen sene daha iyi ürün verdiğini göstermektedir. Howard'a göre bunu mümkün kılan, toplanan

---

hschild (haz.), *Women, Technology and Innovation*, New York: Pergamon, 1982.

A. Howard, *An Agricultural Testament*, Londra: Oxford University Press, 1940.

ekinlerin gübre gereksinimi ile verimi telafi eden doğal süreçler arasında kusursuz bir dengeye ulaşılmış olmasıdır. Toprağın verimini muhafaza etmesinin nedeni ise, dönüşümlü ve karma ekim usulünün baklagillerle birleştirilmiş olması; çiftlik hayvanları ile bitkiler, derin ve hafif toprak sürme arasında bir denge tutturulmuş olması ve organik gübre kullanılmış olmasıdır. John A. Voelker de geleneksel tarımın ilkel ve geri kalmış olduğu yollu sömürgeci kanıya meydan okumuştur. Voelker Hindistan'daki köy çiftçiliğinin mükemmelliğini ve kalıcılığını şu sözlerle anlatır: "Ekili toprağı zararlı otlardan arındırmaya ve suyu artırmaya yönelik ustaca uygulamaların, toprağa ve sahip olduğu güçlerin yanı sıra, ekin ve hasat zamanlamasına ilişkin bilginin en iyi örneklerine Hindistan tarımında rastlanır. Dönüşüm, "karma ekim" ve nadasa bırakma sistemleri konusundaki bilgi birikimi de olağanüstüdür... En azından, ben şimdiye kadar toprak işlemenin bundan daha kusursuz bir örneğine rastlamadım."*

İnsanlar, çiftlik hayvanları ve tüm canlılar besin ihtiyaçlarını bitkiler, ağaçlar ve bitki örtüsü yoluyla topraktan sağlar. Besini toprağa iade etmek, bu yüzden, gıda döngüsünün muhafaza edilmesinde ve toprağın bereketinin sürdürülmesinde canalıcı önem taşır. Çiftlik hayvanlarının Hindistan tarımındaki merkezi rolü, toprakla sömürüye dayalı bir ilişki kuramayacağımız kabulünden ileri gelir. Bu, karşılıklılığa dayanan bir ilişki olmalıdır. İnsanların, sığırların ve ağaçların gıda döngüsünün muhafazasının ayrılmaz bir parçası olarak düşünülmesinin nedeni budur; kutsal inek Kamadhenu ile kutsal ağaç Kalpataru, Hindistan tarımındaki ihlal edilemez besin zincirinin ihlal edilemez bağları olagelmiştir.**

---

* J.A. Voelker, *Report on the Improvement of Indian Agriculture*, Londra: Eyre and Spottiswode, 1893, s. 11.

** K.M. Munshi, *Towards Land Transformation*, Hindistan Hükümeti, Gıda ve Tanım Bakanlığı, 1951.

Howard Hindistan köylülerinde Batı'dakinden çok daha ileri bir çiftçilik bilgisiyle karşılaşmıştır. Hindistan'daki sürdürülebilir toprağın sırrının organik maddenin ve humusun toprağa geri döndürülmesinde yattığını fark etmiştir. Besin döngüsünün muhafaza edilmesi ve organik maddenin toprağa geri döndürülmesi için, çiftlik hayvanları ile ekinler arasındaki denge daima gözetilmiştir. Akdarı, buğday, arpa ve mısır gibi tahıl ürünlerinin birbirlerini besleyecek ve insanlara dengeli bir diyet sağlayacak şekilde baklagillerle bir arada ekimine dayanan karma ekim yöntemi, doğanın kendi işleyiş şekillerinin uyarlanmasının bir parçasıdır. Ekim karışımları monokültürlerden çok daha iyi sonuçlar verir. Howard bu konuda şöyle bir not düşer: "Burada gene, Doğulu köylülerin Batı biliminin ancak yeni yeni fark etmeye başladığı sorunlardan birinin çözümünü öngörüp buna göre davrandığını durumlardan biriyle karşı karşıyayızdır."*

Topraktaki besin dengesinin muhafazasına yönelik bir strateji de, özellikle bakliyat gibi ekinlerle gerçekleştirilen dönüşümlü ekimdir. Ne var ki, Batı bilimi baklagillerin toprağın zenginleştirilmesinde oynadığı önemli rolü ancak otuz yıl süren bir ihtilafın ardından, 1888'de kabul etmiştir.

Sürdürülebilir toprak kullanımının dördüncü özelliğiise, toprağın derin ve yüzeysel sürülmesidir. Fazla ekip biçme ile derin sürümün topraktaki organik madde rezervlerinin oksitlenmesine, dolayısıyla toprak verimindeki dengenin kısa sürede bozulmasına yol açtığı fark edilmiştir. İhlal edilemez olan kutsal toprak kavramı aynı zamanda toprağın aşırı kullanımına ve tahribine getirilmiş bir sınırlamadır. Kadınların çiftlikteki üretici çalışması da bu yüzden sürdürülebilir gıda üretimi açısından can alıcı önem taşır. Nitekim toprağı sömürmeye ve onun üzerinden kâr sağlamaya değil, ona katkıda bulunmaya dönük bir çalışmadır bu. "Üretkenliği" veya "verimliliği" salt piyasa-

* Howard, *a.g.e.*.

lara ve kâra yönelik çıktı açısından değerlendiren bir paradigmada, sürdürülebilirliğe dönük şekilde toprağın organik verimliliğine katkıda bulunan her tür çalışma görünmezleştirilerek, üretken olmayan, verimsiz bir çalışma olarak sunulur. Bugün dünyadaki tarlaların hızla çöle dönüşmesinin nedeni tam da besin zincirindeki bu vazgeçilmez bağları hiçe sayan ve yıkıma uğratan "gelişmiş" ve "bilimsel" tarımdır.

Kadınlar organik tarım alanındaki çalışmalarıyla, toprakta yaşayan ayrıştırıcıların ve toprak yapıcıların işini de kolaylaştırır. Organik çiftlik gübresi, toprağa bağlı yaşayan canlı topluluğuna besin arz eder. Çiftlik gübresiyle işlenen topraklarda, işlenmeyen topraklara nazaran iki ila iki buçuk kat daha fazla toprak solucanı yaşar. Çiftlik gübresi, ister doğrudan topraktan isterse topraktaki mikroorganizmalardan besleniyor olsunlar, besin arzını artırarak toprak solucanlarının sayısında da artışa yol açar. Toprak solucanları toprağın yapısını muhafaza etmek, havalandırma ve drenajı sağlamak ve organik maddeyi ayrıştırarak toprağın bünyesine katmak yoluyla toprağın verimine katkıda bulunur. Toprak solucanlarının toprak oluşumundaki rolü, kariyerinin sonraki yıllarında Darwin için önemli bir ilgi alanı haline gelmiştir. Darwin, toprak solucanları üzerine yazdığı kitabını şu sözlerle bitirir: "Tüm canlıların tarihinde böylesine önemli rol oynayan daha birçok hayvanın olup olmadığı sorusu geliyor akla."* Toprakta görünmez bir biçimde çalışan küçük toprak solucanı aslında traktör, gübre fabrikası ve barajın bir arada yapacağı işi tek başına görür. Toprak solucanlarının işlediği topraklar, su açısından diğerlerine göre daha dengeli, organik karbon ve azot açısından çok daha zengindir. Toprak solucanları toprağın içinde sürekli hareket ederek, toprağın havalanmasına yardımcı olan kanalların oluşmasını sağlar. Bu solucanların topraktaki hava hacmini %30'a kadar artırdığı tahmin

* Charles Darwin, *The Formation of Vegetable Mould through the Action of Worms with Observations on their Habits*, Londra: Faber & Faber, 1927.

edilmektedir. Solucanlı topraklarda drenaj solucansız olanlara göre dört ila on kat daha hızlı gerçekleşirken, su tutma kapasitesi %20 oranında daha yüksektir. Kuru ağırlığı senede akre başına 4 ila 36 ton arasında değişebilen toprak solucanı atığı barındıran topraklar, karbon, azot, kalsiyum, magnezyum, potasyum, sodyum ve fosfat içeren besin maddeleri açısından solucansız topraklara göre çok daha zengindir. Toprak solucanlarının toprakta gerçekleştirdiği iş, verim için vazgeçilmez önemde olan mikrobiyal faaliyeti destekler. Buna karşın, toprak solucanı "bilimsel" tarımda hiçbir zaman bir işçi olarak görülmemiştir.* Bu tarım paradigmasında, toprak veriminin *inşasında* toprak solucanıyla görünmez bir işbirliği içinde çalışan kadın köylü de "üretken" bir iş yapıyormuş ya da gıda ekonomisine bir "girdi" sağlıyormuş gibi görülmez. Gözümüzü bize verimin gübre şirketlerinden "satın alınacağını" söyleyen bu zihniyetin ötesine çevirmemiz, toprak veriminin korunması için gübre fabrikasının ötesine bakmamız ve doğaya karşı değil, onunla birlikte çalışan kadınların ve köylülerin emeğini yeniden ele geçirmemiz gerekiyor. Hindistan'ın henüz yeşil devrim tarafından sömürgeleştirilmemiş olan bölgelerinde kadın köylüler toprak avcıları olarak değil, toprak inşacıları olarak çalışmaya devam etmektedir. Doğayı korumak adına verilen ekolojik mücadeleler de elde kalan bu son doğal çiftçilik timsallerinden doğmaktadır.

Toprağın bozulmaz bütünlüğünün ve veriminin muhafazası esasına dayalı sürdürülebilir tarımda, kadınlar özellikle gıda döngüsüyle ilişkili işlerde öteden beri önemli bir üretici rol oynamıştır. Hayvanların ağaçlardan ve mahsullerin yan ürünlerinden sağlanan yemle beslenmesi, tarlaların organik çiftlik gübresiyle kompostlanması ve gübrelenmesi, dönüşümlü ve karma ekimlerin uygulanması gibi, ekolojik döngülerin korunmasında can alıcı önemde olan tüm işler, toprak, ağaçlar, hayvanlar ve erkeklerle işbirliği içinde çalışan kadınlar

* J.E. Satchel, *Earthworm Ecology*, Londra: Chapman & Hall, 1983.

tarafından gerçekleştirilir. Singh* Garhwal Himalaya'nın yüksek bölgelerinde yaşayan bir kadının gerçekleştirdiği, organik girdilere bağlı tarım faaliyetleri arasında sayılan çeşitli işleri zamansal olarak hesaplar. Ona göre, ortalama bir kadın erkeklere ve çiftlik hayvanlarına göre daha fazla iş yapmaktadır. Kadınlar, bir hektarlık tarlada, zararlı otların ayıklanması için 640 saat, sulama için 384 saat, organik çiftlik gübresini tarlaya taşımak için 650 saat, (erkeklerle birlikte) tohum ekmek için 557 saat, ekin biçmek ve harman dövmek içinse 984 saat harcamaktadır. Araştırmalardan çıkan sonuca göre, bu dağlık bölgede, bir hektarlık çiftlikte bir çift öküz 1064 saat, erkekler 1212 saat, kadınlar ise 3485 saat çalışmaktadır. Bhati ve Singh bu bölgeye komşu olan Himachal Pradesh'te yaptıkları bir çalışmada** ekim işinin %37'sinin, (ot ayıklama, çapalama, sulama gibi) interkültürel işlerin %59'unun, ekin biçme işinin %66'sının, harman dövme işinin %59'unun ve çiftlik hayvanlarının bakımının %69 oranında kadınlar tarafından üstlenildiğini göstermektedir. K. Saradamoni*** ise pirinç yetiştiricisi olan üç ülkede -Kerala, Tamil Nadu ve Batı Bengal- kadın ve erkek tarım emekçileri ve yetiştiriciler arasında yaptığı çalışmasında, eve ekmek götüren ve kadınlarla çocukları geçindiren gerçek işçinin erkek tarım emekçisi olduğu yollu görüşü sorgular. Saradamoni'ye göre, kadınlar emek, bilgi ve becerileriyle pirincin üretilmesine ve işlenmesine çok önemli katkılarda bulunmaktadır ve besleyici nitelikte bir katkıdır bu. Saradamoni'nin de gözlemlediği gibi, çalışmaya katılan kadınların "toprağı işleme konusundaki bilgisi de, bu konuya olan ilgi ve katılımı da" kendini açıkça belli etmektedir. "Bu kadınlar

---

* Vir Singh, "Hills of Hardship," *The Hindustan Times Weekly*, 18 Ocak 1987.

** J.B. Shati & D.V. Singh, "Women's Contribution to Agricultural Economy in Hill Regions of North-West India," *Economic and Political Weekly*, 22. Cilt, 17. Sayı, 25 Nisan 1987.

*** K. Saradamoni, "Labour, Land and Rice Production: Women's Involvement in Three States," *Economic and Political Weekly*, 22. Cilt, 17. Sayı, 25 Nisan 1987.

çeltiğe ve çeltik tarlalarına adeta kendi çocukları gibi şefkatle yaklaşmaktadır." Saradamoni'ye bakılırsa, bu kadınlar olmadan hane halklarının hayatta kalması mümkün değildir. Buna karşın, çalışmaları görünmediği gibi, genellikle sayılmamakta ve kayda alınmamaktadır.

Tarımda kalkınmanın Batılı kapitalist patriyarkanın bir projesi haline gelmesiyle, kadınlar ile doğanın çalışması ve üretkenliği de görünmez kılınır. Bu sistemde "üretkenlik" veya "verimdeki" her artış birer gıda üreticisi ve işleyicisi olarak kadınların üretkenlik ve veriminde bir düşüşe tekabül eder. Yeşil devrimle beraber, pirinç tarlalarındaki balıklardan elde edilen besin zehirli pestisitlerle, iplik ve halat yapımında kullanılan kamışlar ise ot öldürücülerle yok edilir. Dünyanın bereketinin azalmasıyla birlikte, besleyici değerler sağlayarak hayatı idame ettiren bu küçük alanlar da yavaş yavaş kapanmaktadır. Dünyanın bereketindeki bu azalmanın kökeninde her zaman "büyümeye" yönelik indirgemeci bir girişim vardır. Buğday ve pirinç evden değirmene götürüldüğünde, sadece kadınlar işlerini kaybetmekle kalmaz, toplum da besininden olur. Makineleşmiş değirmencilik, evde işlenerek yenen buğday ve buğday kepeğini ortadan kaldırır. Bu sistemde gıdanın en besleyici kısmı atığa dönüşür; çünkü tek belirleyici faktör, kadınların besin yaratmadaki verimliliği değil, makinenin kâr sağlamadaki verimliliğidir. Filipinler'deki Uluslararası Pirinç Araştırma Enstitüsü'nden bir kadın antropolog eril "verimlilik" kategorilerinin makineleşmeyi nasıl bir zorunluluk haline getirdiğini gözlemleme duyarlılığını göstermiştir. Hasat sonrasında kalan başakları toplamak için halihazırda dövülmüş olan pirinç saplarının sıyrılması işlemi olan Barog, eskiden çocuk bakımı ve yemek pişirme işleri arasında buna vakit ayıran kadınlar tarafından gerçekleştiriliyordu. Kadınlar sıyırdıkları tüm tahılı alırdı (bu tahıl hiçbir surette tarla sahibine gitmezdi) ve tahıl miktarının kimi zaman toplam ürünün %10'una kadar çıktığı olurdu. Barog işleminin makineleşmesini

teşvik eden, IRRI'nın erkek bilimcilerinin kadınların bu kazancını bir kayıp olarak görmesi olmuştur. Bahsi geçen kadın antropolog şu soruyu sormaktadır: "IRRI barog tahılının bir 'kayıp' sayılmasını nasıl olup da savunabilmektedir?" Tarla sahibinin barogdan elde edilen tahılda hak iddia etmediği doğrudur. Bununla birlikte, tahılın onun elinden çıkıyor olması, geleneksel yöntemin teknik açıdan verimsiz olduğu anlamına gelmez. Barogdan elde edilen tahıl, ulusal ekonomi açısından da, üretim sisteminin kendisi açısından da hiçbir surette bir kayba karşılık gelmez. Zira bu barog tahılını köydeki aileler *yer* –ve bunu zikretmeyi daha da utanç verici kılan, barog tahılını en yoksul köylülerin yiyor olmasıdır. Bu kazançtan ötürü geleneksel sistemi takdir edemiyor oluşumuz, pirincin tüketilebilir bir gıda olarak değil, para olarak değerlendirildiğinin göstergesidir.*

TABLO 3: Himachal Pradesh'te 1983-84 Yıllarında Tarım İşinde Cinsiyetler Arası İşbölümü (Erkek-Kadın) (% oranı)

Çiftlik Faaliyeti	Marjinal Çiftlikler	Küçük Çiftlikler	Diğer Çiftlikler	Tüm Çiftlikler
Ürün Üretimi				
Tarlanın hazırlanması	82-18	80-20	84-16	82-18
Gübreleme	62-38	63-37	66-34	63-37
Ekim	59-41	53-47	52-48	56-44
İnterkültür**	49-51	34-66	27-73	41-59
Ekin biçme	38-62	32-68	25-75	34-66
Harman dövme, vs.	40-60	41-59	43-57	41-59
Toplam	64-36	60-40	59-41	61-39
Hayvan bakımı	29-71	33-67	34-66	31-69
Diğer çiftlik işleri	87-13	87-13	83-17	86-14
Toplam iş	36-64	40-60	42-58	39-61

* Anonim, "From a Woman Anthropologist's Note-pad: IRRI Memos," *Balai*, 7. Sayı, 1983.

** Ot ayıklama, çapalama, sulama, vs. içerir.

Kaynak: CSS, Tarımsal-Ekonomi Araştırma Merkezi, Shimla (Hindistan).

Makineleşmiş işleme ve öğütme kâr yaratırken, bunu önce gıdanın besin değerini ve kadınların üretkenliğini ortadan kaldırmak, sonra da besini gıdaya işleme endüstrisi yoluyla *geri* koymak suretiyle yapar. Bir pirinç kepeği yağı reklamında şöyle denmektedir: "Tabağınızdaki pirincin besin değerinin olması gerekenin yarısı kadar olduğunu biliyor muydunuz? Evet! Değirmende öğütülen pirinç, besin değerinin yarısını kaybeder! Harvest tam rafine pirinç yağı işte kaybolan bu besin değerini tabağınıza geri koyuyor. Yemeğinizi tamamlıyor."

Kadınların gıda üretimi ve işleme konusundaki uzmanlığının yerini, Üçüncü Dünya kırsallarındaki kadınların kendi geleneksel gıda işleme teknolojileriyle koruduğu besini plastik şişelere koyan "Japon uzmanlığı" almıştır. Kadınlar besin üreticisi ve koruyucusu imajını kaybederek birer tüketici imajına büründükçe, tarımdaki üretici rolleri de giderek görünmezleşir.

Üçüncü Dünyanın başka bölgelerinde de, kadınların gıda sisteminde erkeklerden daha çok çalıştığı ortaya çıkarılmıştır. White'ın Cava kırsalında yaptığı çalışmada, 15 yaş ve üzerindeki kadınlar günde ortalama 11,1 saat çalışırken, erkeklerin payına düşen iş saatinin 8,7 saat olduğu bulgulanmıştır. Buna göre, yıllık olarak ifade edildiğinde, kadınlar 4056 saat, erkeklerse 3173 saat çalışmaktadır. Quizon, Evenson ve King'in çalışmasında ise, Filipinler'de de kadınların toplam iş saatindeki payının erkeklere göre daha fazla olduğu ortaya konmaktadır.*

Afrika'da yeşil devrim ve endüstri bitkisi çiftçiliği, kadınların tarımdaki denetimini giderek aşındırdığı halde, temel gıda üretimi halen kadınların elindedir. Afrika'da toplam tarım işinin %70 ila %80'lik bir kısmını kadınlar gerçekleştirmekte, temel gıda ürünle-

---

* Bina Agarwal, "Women and Technological Change in Agriculture: The Asian and African Experience," I. Ahmed (haz.), *Technology and Rural Women: Conceptual and Empirical Issues*, Londra: George Allen & Unwin, 1985.

rinin %40 ila %50'lik kısmını kadınlar üretmektedir. Shimwaayi Muntemba, kadınların gıda üretme ve tedarik etme yetisinin zamanla gerilediğini öne sürer. Kapitalizmin ve para ekonomisinin yaygınlaşması toprağın üretici gücünde ve kadınların gücünde bariz ve yıkıcı bir aşınmaya yol açmıştır.* Tarımın ticarileştirilmesi gıda ürünlerinin üretimine elverişli arazi miktarına sınırlama getirir. Kadınların özellikle gıda ürünleri alanındaki üretkenliği durur, hatta kimi durumlarda fiilen ortadan kalkarken, erkek denetimindeki endüstri ürünleri üretimi hane halkının gıdaya erişimini azaltmıştır.

TABLO 4: Tarım İşinde Cinsiyetler Arası İşbölümü (Afrika)

(% oranı)	Erkek	Kadın
Toprağın sürülmesi	70	30
Ekim	50	50
Çapalama/ot ayıklama	30	70
Taşıma	20	80
Depolama	20	80
İşleme	10	90
Pazarlama	40	60
Hayvancılık	50	50

Kaynak: **Afrika Ekonomi Komisyonu, 1975.**

Tarımda "kalkınma" yahut modernleşme, tarım faaliyetini iki sektöre ayırmıştır: kârların ve piyasaların, son derece görünür, küresel çapta planlanıp denetlenen, devlet sübvansiyonlu üretimi ile daha az görünür, hatta yer yer görünmez olan ve genellikle geçimlik tarım denen merkezsiz gıda üretimi. Modern, kimyasal-yoğun, sermaye-yoğun, makineleşmiş tarımın erilleştirilmesi ile kırsal kesimlerdeki yoksulların çoğunluğunu besleyen geleneksel geçimlik gıda üretiminin

* S. Muntemba, "Women, the Farmers of Africa," "The Position of Women in Rural Development"da yayımlanmış konuşma, Arnhem, Hollanda, 1985 ve "Dispossession and Counter-strategies in Zambia 1930-1970," *Development*, 4. Cilt, 1984, s. 15.

dişilleştirilmesi bugün dünya çapında işbaşında olan bir ikiliktir.* Bu ikilik, küresel piyasalara entegre edilmiş ve eril yönelimli uluslararası yardım ve finansman yoluyla devreye sokulmuş olan modern üretim ve dağıtım sistemleriyle daha da pekişmektedir. Ayrıca, bu eril yönelimli yardım ve finansman ağları, kadınları gıda üretme koşullarına erişimden mahrum eden faktörlerin başında gelmektedir. Kadınların gıda üretim sistemleri üzerindeki denetimi azalırken, onlara bağımlı olanlar için asli gıda üreticileri olarak üstlendikleri sorumluluk daha da artmıştır. Giderek daha fazla toprak, endüstri ürünleri ekimine ayrılır ve yeşil devrimin ekolojik etkisiyle bereketsizleşirken, kadınların gıda üretimindeki yeri daralmış ama yükleri de aynı oranda artmıştır. Piyasa her türden üretkenliğin ölçütü haline geldikçe, kadınların hayatta kalmaya yönelik olarak gıda üretme alanındaki iş yükü de artmıştır. Kapitalist patriyarka tarım ekonomisini, nakit-aracılı erilleşmiş sektör ile geçime yönelik biçimde gıda üreten "dişilleşmiş" sektör arasında bölerken, kadınların iş yükünü artırmış ve daha da marjinalleşmelerine yol açmıştır. Nakit ekonomisi erkekleri temel gıdaların üretiminden uzaklaştırarak kadınların geçimi sağlamaya yönelik iş yükünü artırırken, endüstri ürünleri üretiminin ve yeşil devrim tarzı çiftçiliğin yol açtığı ekolojik tahribat da kadınları su, yem ve yakacak için daha uzun mesafeler kat etmeye zorlamaktadır.

Bandyopadhyay ile Moench'in** Garhwal'daki biyokütle kullanımına ilişkin çalışması, temel gıda ürünlerinden ihraç sebzelere doğru yaşanan kaymanın, kadınların çalışma şartları ve doğanın dengesi açısından neye karşılık geldiğini açıkça ortaya koymaktadır. En azından Garhwal Himalaya'da çiftlik hayvanlarının yem ihtiyacının üçte ikisi tahıl ürünlerinin sapından karşılanmaktadır; bu saplar

* E.A. Cebotarev, "Women in Agricultural Science and Technology: Implications for Today's Food System," teksirle çoğaltılmış, University of Guelph, 1986.

** J. Bandhopadhyay & M. Moench, "Basic Needs and Biomass Utilisation," J. Bandhopadhyay *ve diğ.*, *India's Environment*, Dehradun: Natraj, 1987.

depolanmakta ve biyolojik verimliliğin düşük olduğu dönemlerde hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Tahıldan sebzeye geçiş ise nakit getirmekte ama çiftlikteki gıda ve yem kaynağını ortadan kaldırmaktadır. Böylece bir yem kaynağı olarak orman üzerindeki baskı, sanki nüfus üçe katlanmış gibi üç misli artar. Ticari tarımın getirdiği görünmez maliyetler olan ormansızlaşma yahut orman kaybı ve bunun beraberinde gelen su ve toprak dengesizliği ticari çiftçiliğin piyasa işlemlerinde hiçbir zaman hesaplanmaz. Çiftlikteki yem kaynaklarının ortadan kalkması, kadınlar açısından, ormanlardan yemlik ot toplamaya harcanan enerjinin artması anlamına gelir. Bu da daha fazla ormansızlaşma ve daha fazla toprak ve su erozyonu demektir. Sonuç olarak, ekolojik döngülerin bozulması hem çiftlikleri hem de ormanları verimsiz ve çölleşmiş boş arazilere çevirir.

Gelgelelim burada mesele, çiftçilik sistemlerinde kadınların, erkeklerin tarımda harcadığından daha fazla emek harcaması değil, geleneksel olarak kadınların tam da doğayla işbirliği içinde gerçekleştirilen ve -topraktaki ve yerel gıda ekonomisindeki- gıda döngüleri açısından can alıcı önemde olan çiftçilik faaliyetleriyle bağları içinde üretken olmasıdır. Oysa endüstri bitkileri ve yeşil devrimin geçimlik tarımın yerini almasıyla bu bağlar bozulur. Bu dönüşüm sürecinde kadınlar için mülksüzleşme iki görünmez biçimde tezahür eder. Öncelikle, toprak yapıcılar ve çiftlikteki verimliliğin asli üreticileri olarak kadınların rolü bu ekolojik kategoriler içinde tanımlanmaktan çıkarak, tarımsal seri üretim hattında yardımcı işçi ve ücretli işçi şeklindeki ekonomik kategoriler içinde tanımlanmaya başlar. Agarwal 1961-1981 yılları arasında kadın tarım işçilerinin oranının %25,6'dan %49,6'ya çıktığını gözlemlemiştir.* Kadınların ücretli emeğinin yirmi senede bu şekilde ikiye katlanması, kadınların top-

* Bina Agarwal, "Neither Sustenance Nor Sustainability: Agricultural Strategies, Ecological Degradation and Indian Women in Poverty," *Structures of Patriarchy*, Delhi: Kali for Women, 1988.

rağa serbest erişimde ve toprak kullanımında gerçekleşen aşınmayla ilişkilidir. Kadınların toprak üzerindeki geleneksel denetimi *sahiplik*le değil, *toprak kullanımı*yla tanım kazanır. Toprak kullanımıyla ilgili kararların merkezi olarak denetlenen, şirket talepleriyle uyumlu devlet politikalarıyla alınmaya başlamasıyla, kadınların iş yükü artarken, tarım üzerindeki denetimi de aşınmaya uğrar. Kadınların bir üretim aracı olarak toprak üzerindeki denetimlerini yitirmesine Mies da dikkat çeker.* Mies'ın çalışmasına göre, 1961-1971 yılları arasında kadın yetiştiricilerin sayısı %52 oranında düşerken, kadın tarım işçilerinin sayısı %43 artmıştır. 1961 yılına kadar, kadınların yetiştiriciler arasındaki oranı 1000'de 289 ila 498 arasında değişirken, bu oran 1961-1971 yılları arasında 1000'de 135'e kadar düşmüştür. Aynı şekilde, tarım işçileri arasında kadınların oranı 1901 yılına kadar sabit kalırken, 1961-1971 yılları arasında 1000'de 819'dan 498'e gerilemiştir, ki bu da %40'lık bir düşüşe tekabül eder. Ücretlerde gözetilen kadın-erkek ayrımı da, kadınların marjinalleşmesini ve toplumsal cinsiyet kutuplaşmasını pekiştirmiştir, zira kadınlar tarım işinde erkeklerin ya yarısı kadar ya da üçte biri oranında ücretlendirilmektedir. Tablo 4'te kadınların görünür tarım çalışmasında yaşanan değişim sayısal verilerle gösterilmektedir.

TABLO 5: Tarım yapan kadınlar, 1951-1981

	Yetiştiriciler		*Tarım emekçileri*	
Yıl	işçi sayısı (milyon) / toplam kadın işçilerin yüzdesi			
1951	18,4	45,42	12,7	31,37
1961	31,9	55,32	14,2	24,61
1971	9,2	29,73	15,8	50,99
1981	15,2	33,03	20,95	45,57

Kaynak: Hindistan'da Kadınların Statüsü Komitesi Raporu (1975) ve Hindistan Nüfus Sayımı (1981)

* Maria Mies, "Capitalism and Subsistence: Rural Women in India," *Development*, 4. Cilt, 1984.

Kadın yetiştiricilerin ve küçük köylülerin yerinden edilmesi, yeşil devrimin rastlantısal bir sonucu değildir. Hawaii Üniversitesi'nden Bruce Jennings, Rockefeller bilimcilerinin "aşağıdan yukarıya" bir stratejinin karşısına nasıl "yukarıdan aşağıya" bir strateji koyduklarını şu sözlerle anlatır: "Sunulan planda ilerlemenin en hızlı, yukarıdan başlayıp aşağıya doğru genişleyen bir stratejiyle kaydedilebileceği varsayılmaktadır."* Rockefeller'ın bilimcilerine bakılırsa, Üçüncü Dünya çiftçilerinin "noksanlıkları" aşağıdan başlayan bir stratejiyi beyhude kılmıştır. Yeşil devrimin sloganı "en iyi olandan başlamak"tı ve burada en iyi, en bereketli bölgelerin en zengin çiftçilerine karşılık geliyordu. Anderson ile Morrison'ın da gözlemlediği gibi, yeşil devrim "varolan yüksek rekolteli alanlardaki daha zengin köylü yetiştiricilere hitap eden bir kalkınma politikası" idi.** Dolayısıyla, yeşil devrimin daha yoksul bölge ve sınıfları dışarıda bırakması örtük değil, gayet açık bir tutumdur. 1959'da Ford Vakfı'nın görevlendirmesiyle Hindistan'a gelen on üç kişilik bilimsel tarım uzmanı heyeti, Hindistan'ın 550.000 köyünde eşanlı tarımsal kalkınma alternatifini iskartaya çıkarmıştır. Uzman heyeti bunun yerine, iyi sulanan bölgelerdeki teknik girdilerin desteklenmesini önermiştir. Böylece 60'lı yılların ortalarında Hindistan'ın yeni tohum çeşitlerini desteklemeye yönelik Yeni Tarım Stratejisi halihazırda ayrıcalık sahibi olan çiftçiler, yani yeşil devrimin diliyle "ilerici" çiftçiler üzerinde yoğunlaşmıştır. Geri kalan çiftçiler ise, toprak, para, kredi ve siyasi nüfuz yokluğundan ötürü geri çekilmeye zorlanmış ve gıda üreticileri olarak marjinalleştirilmiştir.*** Bhalla, gerek yüksek re-

---

* B.D. Jennings & K.O. Edmund, "Science and Authority in International Agricultural Research," *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, 14. Cilt, Ekim/Aralık 1982.

** R. Anderson & B.M. Morrison, *Science, Politics and the Agricultural Revolution in Asia*, Boulder: Westview, 1982, s. 6.

*** F.M. Lappe & J. Collins, *Food First*, Londra: Abacus, 1980, s. 104.

kolteli buğday, gerekse yüksek rekolteli pirinç alanlarında "işletilen toprak dağılımının büyük ölçekli çiftçiler lehine değiştiğini" aktarır.* Etawah bölgesindeki üç köyde yeşil devrim üzerine çalışan Kelkar ise, yeni teknolojinin kadınları dışlayarak marjinalleştirdiği gözleminde bulunur. Kelkar'a göre, "tamamen piyasaya yönelik endüstri ürünlerinin yetiştirilmeye başlanmasıyla, kadınların evdeki tahıl gereksinimine ilişkin karar alma gücü kalmamıştır. Böylesi kararlar erkekler tarafından alındığında ise, ekonomik ilkeler ön plana geçer. Sarfiyat ya da pazarlama üzerindeki denetimini kaybeden kadınlar, evdeki otoritelerinden de olurlar. Çalışma ve piyasa alanlarından dışlanmanın doğal sonucudur bu."**

Ekonomik değerin nakit akışlarıyla eşitlenmesine dayanan erkek-merkezci anlayış, erkeklerin denetimindeki piyasa ekonomisi ile kadınların desteklediği hayatta kalma ekonomisi arasında bir ayrışma yaratır. Ticarileşme, kadınların hayatta kalmaya yönelik iş yükünü artırırken, piyasada emeklerinin değerini düşürür. Bu değersizleşme artan iş yüküyle birlikte kadınların gıda, besin, hatta bizatihi hayata erişim hakkını aşındırır. Böylece kadınlar toplum *için* daha fazla yükü sırtlandıkları halde, giderek toplumun *sırtında* bir yük olarak görülmeye başlanmış ve ayrımcılık, çeyizle evlendirme ve kadın cinayetleri yoluyla gözden çıkarılabilir hale gelmişlerdir.

Tarımdaki bozuk kalkınmanın bu epistemolojik ve ekonomik indirgemeciliğinden ileri gelen bir fenomen olarak kadına yönelik şiddet iki şekilde gerçekleşir. Kimyasalların ve makinelerin gıdanın ve toprağın hayatının yerini alabileceği yönündeki mit, kadınların gıda üretimi, gıda işleme ve gıda korumadaki üretken rolünü gözden

* G.S. Bhalla, *Changing Structure of Agriculture in Haryana: A Study of the Impact of the Green Revolution*, Chandigarh, Punjab University, 1972.

** Govind Kelkar, "The Impact of the Green Revolution on Women's Work Participation and Sex Roles," Rural Development and Women [Kırsal Kalkınma ve Kadınlar] başlıklı seminerde sunulmuş tebliğ, Mahabaleshwar, 1981.

çıkarılabilir hale getirir. Çiftlikteki temel ekolojik süreçlerin muhafazasına ve gıdadaki besin değerinin korunmasına yönelik çalışma ve emek, uzak piyasalardan gelen ve bu piyasaları besleyen girdi ve çıktıların çizgisel ölçeğinde kayda alınmaz. Gıda üretiminin metalaştırılması böylece kadının çalışma zeminini ya tam anlamıyla ortadan kaldırır ya da değerden düşürür. Kadınların algılanan ya da reel üretkenliğindeki düşüş, toplumdaki ve ev içindeki statülerinde de gerilemeyi beraberinde getirir. Pencap yeşil devrim bölgesinin göbeğinde, piyasaya yönelik gıda bolluğu evdeki kız çocukları için besine karşılık gelmez. 1978'de Pencap'ın Ludhiana bölgesinde yapılan bir çalışma,* aynı ekonomik grupta yetersiz beslenen kız çocuklarının oranının erkek çocuklarına göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Srilata Batliwala'nın klasikleşmiş çalışması ise,** tarımsal bağlamlarda kadınların, erkeklerin ve çocukların zaman ve enerji sarfiyatının hesaplanmasına yönelik ilk girişimdir. Batliwala çalışmasında şu sonuca ulaşır: "İnsan enerjisini ayrıştırırsak, erkeklerin, kadınların ve çocukların katkısı (günde hane başına düşen toplam saatlerin yüzdesi olarak) sırasıyla % 31, 53 ve 16'dır." Yukarıda da söylediğimiz gibi, tarım ekonomisinin ticarileşmesiyle beraber, kadınların iş yükü artmış ama *kadınların geçim sağlamaya yönelik iş yükünü artıran* bozuk kalkınma süreçleri kârla değil, geçimle bağlantılı olduğundan, *kadın emeğinin değerini düşürmüştür.* Bu yüzden, artan iş yükü daha yüksek ücret, daha fazla gelir ve daha fazla gıdayı gerekli kılarken, kadınlar daha az kazanmakta ve daha az beslenmektedir.

---

* C. Sathyamala *ve diğ.*, *Taking Sides*, Madras: Asian Network for Innovative Training Trust, 1986, s. 146.

** Srilata Batliwala, "Rural Energy Scarcity and Nutrition," *Economic and Political Weekly*, 27 Şubat 1982.

TABLO 6: Kız ve Oğlan Çocuklarının Beslenme Statüsü

	Normal beslenme		İdeal kilonun %70-80'i		İdeal kilonun %70'inden azı	
	O	K	O %	K	O	K
Ayrıcalıklı	86	70	10	11	4	13
Ayrıcalıksız	43	26	43	24	14	50

Artan iş yüküne bağlı olarak azalan gıda hakkı, tarımda ticarileşmenin kadınlar üzerinde yarattığı ilk ve en doğrudan etkidir. Çeyiz meselesiyle bağlantılı olarak yaşanan kadına yönelik şiddetin en yoğun, Kuzeybatı Hindistan'ın yeşil devrim bölgelerinde görüldüğü bulgulanmıştır ve kadına yönelik bu şiddet biçimi, Pencap'ta yaygın olarak görülen genel şiddetin bir parçasıdır. Birleşmiş Milletler Üniversitesi için yaptığım bir çalışmada yeşil devrimi eyalette sivil kargaşa ve şiddete kaynaklık eden bir zemin olarak incelemiştim.* Bina Agarwal'ın da gözlemlediği gibi, "Kuzeybatıdaki Pencap ve Haryana eyaletleri yeni yeşil devrim teknolojilerinin benimsendiği yerlerin başında gelir... Ne var ki, kadınlara yönelik ayrımcılığın hem eski hem de yakın zamanda en sık rastlandığı yerler de gene buralardır."** Bu bölge aynı zamanda, amniyosentezin cinsiyet tercihli dişi fetus kürtajının modern bir biçime büründüğü ilk yerdir. 1978-1983 yılları arasında cinsiyet tespiti testlerinin ardından 78,000 dişi fetus kürtajı gerçekleştirilmiştir. İlk cinsiyet tespiti kliniği Pencap'ın Amritsar bölgesinde kurulmuştur. İnsanlar "gözden çıkarılabilir cinsiyetten" kurtulmak için 5000 rupilere varan meblağlar ödemeye razı olmaktadır. Çeyiz tehdidi ülke sathında ve tüm sınıflar arasında yaygınlaştıkça kız çocuklarının gözden çıkarılabilirliği de artmaktadır. Bombay'da jinekologların neredeyse %84'ü amniyosentez yapmakta ve bunu "daha fazla kız çocuğuna sahip olmak istemeyen kadınlara

* Vandana Shiva, "Violence and Natural Resource Conflict: A Case Study of Puncab," UNU için hazırlanmış rapor, Tokyo, 1987.

** Bina Agarwal, *a.g.e.*.

verilen insani bir hizmet" olarak görmektedir.* Cinsiyet tespit testlerinin ve cinsiyet tercihli dişi fetus kürtajının maliyeti, bir kız çocuğunun çeyizi için gereken binlerce rupiden çok daha azdır. Giderek kapitalist patriyarkanın egemenliğine giren bir dünyada her şeyin olduğu gibi kadınların da değerini belirleyen yegâne ölçüt, paradır.

Tamil Nadu'da yaşayan topraksız bir topluluk olan Kallarlar son 10, 15 senedir kız çocuklarından vazgeçmeyi bir alışkanlık haline getirmiştir. Gözden çıkarılabilirlik mantığı, bir yandan ticarileştirme yoluyla ücret farklılıklarını devreye sokan (erkekler günde ortalama 13 rupi alırken, kadınların payına düşen 6 rupidir), diğer yandan da aşırı yoksul toplulukları kız çocuklarını katle zorlayan çeyiz talebini yaratan yeşil devrimle bağlantılıdır. Kallarların çeyiz sistemiyle tanışması, 60'lı yılların başında Vaigai Nehri üzerine kurulan barajın Usilampatti'ye sulama suyu getirmesiyle olmuştur. Ticari zenginlik, kadınların değersizleşmesine ve çeyiz taleplerinin artmasına yol açarken, çeyiz taleplerindeki bu artış, kız çocuklarının katlini beraberinde getirmiştir. Usilampatti'de nüfusu 500 ila 1.500 arasında değişen 300'ü aşkın Kallar köyünün her birinde, son beş yılda azap verici hale gelen çeyiz sorununda ötürü, 20 ila 50 kız bebek öldürülmüştür. Kız bebeklerin katlinin altında yatan neden çeyizdir ama hem bebek katliamının hem de çeyiz sorununun temelinde esasen Usilampatti'deki yeşil devrim yatmaktadır.**

Hindistan'da yeşil devrimin başarısı, genellikle Afrika'da tarımın başarısızlığıyla mukayese edilir. Yeşil devrimin başarılı yayılması kadınlara yönelik cinsiyet ayrımcılığını da derinleştirmiştir. Amartya Sen'in de belirttiği gibi, Hindistan'da son otuz, kırk yılda cinsiyet oranı sistematik olarak düşmektedir ve halihazırda Afrika'dakinden

---

* R.P. Ravindra, *The Scarcer Half*, Bombay: CED, 1986.

** S.H. Venkatramani, "Female Infanticide: Born to Die," *India Today*, 15 Haziran 1986.

daha düşüktür. 1980'de Afrika'daki cinsiyet oranı 1,015'ken, aynı oran Hindistan'da 0,931'dir. Sen, Afrika'daki cinsiyet oranının değişmeden kalması durumunda, beklenen kadın sayısının kaç olacağını hesaplar ve "Afrika'daki orana göre, bugün Hindistan'da mevcut kadın sayısının bundan yaklaşık 30 milyon daha fazla olması gerektiğini" söyler.* Modernleşmenin kadınların eski ayrımcılıklardan ve tahakkümden kurtaracağı şeklindeki mutat görüşün aksine, Hindistan'da tarımın modernleşmesi eski önyargıları derinleştirmenin yanı sıra, bunlara yeni önyargılar ve yeni şiddet biçimleri eklemektedir. Gerek toprakların çölleşerek ölmesinin, gerekse kadınların değersizleşerek ölmesinin altında yatan temel neden, ekonomik ve bilimsel indirgemecilikten kaynaklanan bir varsayım olarak doğanın ve kadınların ikame edilebilirliği ve gözden çıkarılabilirliğidir.

Bugün karşı karşıya olduğumuz kriz tam da gıda üretim biçimimizin doğasına ilişkindir; zira günümüzün hâkim gıda üretim biçimi tam da gıda üretiminin asli sermayesi olan toprağın ve üretime katılımından ötürü gıdaya erişim hakkına sahip olması gereken insanların yoksullaştırılmasına dayanmaktadır. Yeşil devrim yaklaşımı kendi kendini yenileyen, geri dönüşümlü bir gıda sistemini melez tohum ve kimyasalların girdi olarak, gıda mamullerininse çıktı olarak yer aldığı bir üretim bandına dönüştürmüş durumdadır. Çokuluslu şirketlerin "gıda zincirleri" gıdanın üretimi ve dağıtımı üzerinde denetim sağladıkça doğadaki gıda zincirleri bozulmaktadır.

MUCİZE TOHUMLAR: DİŞİL İLKEYİ DIŞLAYAN YETİŞTİRME YÖNTEMLERİ

Tohum, besin zincirinin ilk halkasını oluşturur. Köylüler beş bin yıldan bu yana tohumları seçip ayırmak, depolamak, yeniden ekmek

* Amartya Sen, "Africa and India: What Do We Learn from Each Other?" Sekizinci Ekonomi Kongresi'nde sunulmuş tebliğ, Yeni Delhi, 1986.

ve nihayet besin zincirindeki doğal akışına bırakmak suretiyle kendi tohumlarını üretmiştir. Dişil ilke, gıda ve tahılları depolayan kadınların tohumları muhafaza etmesiyle korunmuştur. Besin ürünlerinin genetik çeşitliliğinin ve kendi kendini yenileyebilirliğinin korunması, kadınların ve Üçüncü Dünya köylülerinin tüm bitki hayatının kaynağı olan tohum plazması üzerindeki denetimi sayesinde mümkün olmuştur. Fakat bu durum, yeşil devrimle birlikte baştan aşağı değişmiştir. Yeşil devrimin kalbinde, gıda üretiminin doğasını ve gıda sistemleri üzerindeki denetimi topyekûn dönüşüme uğratan yeni mucize tohum çeşitleri yatmaktadır. Borlaug'un, geliştirdiği için Nobel Ödülü'ne layık görüldüğü ve Üçüncü Dünyaya hızla yayılan bu "mucize" tohumlar aynı zamanda tarımda yeni bir ticarileştirme döneminin de tohumlarını atmıştır. Borlaug çokuluslu şirketlerin tohumlar üzerinde, dolayısıyla bütün bir gıda sistemi üzerinde denetim sağlamasına aracılık eden bu teknolojiyi geliştirmek suretiyle, gıda üretimi üzerinde şirket denetimi çağını başlatmıştır. Yeşil devrim, bitki genetiği kaynaklarının denetimini Üçüncü Dünyanın köylü kadınlarının elinden alıp, CIMMYT, IRRI ve çokuluslu tohum şirketlerinin Batılı erkek teknokratlarına devretmek suretiyle tohumları ticarileştirir ve özelleştirir.*

Kadınlar öteden beri tahılları depolamak ve muhafaza etmek suretiyle ortak genetik mirasın emanetçiliğini üstlenmiştir. Nepal kırsalındaki kadınlara ilişkin bir çalışmada tohum seçiminin esasen kadınların sorumluluğundaki bir iş olduğu ortaya konmaktadır. Çalışmaya dahil edilen vakaların %60,4'ünde hangi tohum tipinin kullanılacağına tek başına kadınlar karar verirken, bu oran erkekler için sadece %20,7'dir. Ailenin kendi tohumunu kullanmaya karar verdiği durumlarda tohum seçimi işini kimin yaptığına gelince, bu işin de hanelerin %81,2'sinde sadece kadınlar, %8'inde kadınlarla erkekler

* D. Morgan, *Merchants of Grain*, New York: Viking, 1979, s. 237.

ve %10,8'inde sadece erkekler tarafından gerçekleştirildiği bulgulanmıştır. Hindistan genelinde, kıtlık dönemleri de dahil, gıda üretim döngüsünün tohum kaybından ötürü sekteye uğramaması amacıyla her evde öteden beri tohumluk tahıl depolanmaktadır. Hindistan'ın köylü kadınları, gıda üretiminin genetik temelini binlerce yıldır özenle muhafaza etmiştir. Evrimi binlerce yılı bulan bu ortak zenginlik, yeni ürünlerini "ileri" çeşitler olarak gören erkek-merkezci tohum anlayışı tarafından "ilkel bitki çeşitleri" olarak yaftalanmaktadır.* Yeşil devrimin erkek-merkezci yetiştirme stratejisi, tohumların kendi kendini yeniden üretme özelliğinin ve genetik çeşitliliğinin ortadan kaldırılmasıyla dişil ilkeyi dışlayan bir yetiştirme stratejisidir. Bitki yetiştiriciliğinde dişil ilkenin ölümü, tohumların bir kâr ve denetim kaynağına dönüşüm sürecinin başlangıcıdır. Melez "mucize" tohumlar aslında ticari birer mucizedir; çünkü çiftçiler her yıl bu tohumlardan temin etmek zorundadır; yani *bunlar yeniden üremeyen tohumlardır.*** Melez tohumlardan elde edilen tahıllar aynı sonucu yineleyen tohumlar vermez çünkü melez tohumlar canlılıklarını bir sonraki nesle aktarmaz. Melezleşmeyle beraber, tohumlar bitki hayatının gıda ve besin yoluyla hayatı idame ettiren birer kaynağı olmaktan çıkmış, sadece özel kârın kaynağı haline gelmiştir.

MUCİZE TOHUM MİTİ

Bu yeni tohum çeşitleri aynı zamanda yüksek rekolteli çeşitler (HYV) olarak adlandırılmaktadır. Ne var ki, Ingrid Palmer'ın yeni tohumların tarım üzerindeki etkisine ilişkin, on beş ülkeyi kapsayan çalışmasında da belirttiği gibi, yanlış bir adlandırmadır bu.*** "Mucize" tohumlar hiçbir şekilde yüksek rekolteli değildir; ayırt edici

* P.R. Mooney, *The Law of the Seed, Development Dialogue*, Uppsala, Dag Hammerskjold Vakfı, 1983.

** D. Morgan, *a.g.e.*., s. 237.

*** Lappe & Collins (haz.), *a.g.e.*.

özellikleri, yoğun sulama ve kimyasal gübre girdilerine son derece hassas olmalarıdır. Bu nedenle, onları "yüksek hassasiyete sahip çeşitler" olarak adlandırmak daha yerinde olur; çünkü bu ideal girdiler olmadan getirileri, yani verimlilikleri hayli düşüktür.

Uzun ve ince saplarıyla ayırt edilen geleneksel mahsul çeşitleri ise, yüksek dozda gübrelendikleri zaman bu gübreyi tek başına tahıl ürününü artıracak şekilde değil, bitkinin bütün gelişimine katkıda bulunacak şekilde dönüştürür. Bitkinin aşırı büyümesi genellikle sapın kırılarak, tahıl taneciklerinin yere yatmasına yol açar, ki ağır mahsul zayiatlarıyla sonuçlanan bir durumdur bu. Yeşil devrim sürecini başlatan "mucize" tohumların yahut yüksek rekolteli çeşitlerin başlıca özelliği, melezleme yoluyla biyolojik olarak cüce çeşitler tasarlayarak tahıl taneciklerinin bu şekilde zayi olmasını önlemesidir. Bu yeni çeşitlerin en önemli özelliklerinden biri, kendi içlerinde verimli olmaları değil, geleneksel çeşitlerin tahıla dönüştürdüğü gübre miktarının üç dört katına ve elbette aynı oranda yoğun ve sık sulama uygulamalarına ihtiyaç duymalarıdır. Bu tohumlar yüksek girdi koşullarında kaynakları ziyan eder. Yoğun su ve gübre ihtiyaçlarının yanında, haşere ve hastalıklara karşı da son derece hassas tohumlardır bunlar. Yeşil devrim "genetik açıdan şaşırtıcı derecede tekbiçimli ve şaşırtıcı derece kırılgan" olan ürünlerin yetiştirilmesine dayanır.* Bir yandan karma ekim modellerini yerinden ederek monokültürlere yol açan, bir yandan da mahsullerdeki genetik çeşitliliği yerinden ederek son derece tekbiçimli melezleri devreye sokan merkezileşmiş tohum üretiminin özünde tekbiçimlilik vardır. Yerinden ettikleri ekim sistemleriyle karşılaştırıldığında, melezlerin hiçbir surette "yüksek rekolteli" ya da "ileri" olmadığı görülür. Genetik çeşitlilik bağlamında, yerel olarak uyarlanmış ekin türlerinin bol çeşitliliği karşısında açıkça yetersiz kalırlar. Sözgelimi 1968-69 yılları arasında

* J. Doyle, *Altered Harvest*, New York: Viking, 1985, s. 14.

Pakistan'da cüce Meksika buğdayının verimi, yağış miktarında yaşanan üçte ikilik azalmadan dolayı %20 oranında düşmüştür. Buna karşılık, yerel olarak uyarlanmış çeşitler hava değişimlerinden olumsuz etkilenmemiştir. Hatta verimleri %11 oranında artmıştır.*

Birleşmiş Milletler Üniversitesi için ortaklaşa yaptığımız bir çalışma sırasında Karnataka'nın Dharwar bölgesinde de gözlemlediğimiz gibi, yeni süpürge darısı türlerinin kuraklık ve haşerelere karşı direncinin daha düşük olması, ağır mahsul kıtlığına yol açmıştır.** 1965-66 yıllarından önce yerli süpürge darısı çeşitleri *madike*,*** *avare* (*Dolichos lablab*), *togare* (*Cajanus indicus*), *hesaru* (*Phascolus mungo*) ve banotu benzeri yağlı tohumlar gibi baklagillerle birlikte yetiştiriliyordu. Bunların yanı sıra, mahsul kıtlığına karşı bir sigorta olarak *save* (*Panicrion miliare*) denen, kuraklığa karşı dirençli bir mahsul yetiştiriliyordu; çünkü üç ay gibi kısa zamanda büyüyen ve kıtlık yılları olarak nitelenebilecek düşük yağışlı yıllarda iyi tahıl ve sap ürünü veren bir ekindi bu.

60'larda sulama koşulları uygun olan alanlarda yüksek rekolteli süpürge darısı ekimi başladı. Haşerelere karşı hassas olan bu yüksek rekolteli çeşit, püskürtme pestisit uygulaması gerektiriyordu ve bu da yerli çeşitlerin ekili olduğu komşu tarlalardaki haşere-avcı dengesini yok ederek, yerli çeşitleri tatarcık denen yeni bir haşerenin tehdidiyle baş başa bıraktı. Tatarcık yıldan yıla belirdi, ta ki yerli çeşit 1975-76 yılları arasında tamamen yok olana dek. Örneğin, Kurugund köyünde 1960-65 yılları arasında geleneksel çeşitlerin ekili olduğu alan 839,12 akre, 1970-71 yıllarında ise 973,84 akre iken, 1975-76 yıllarında 4 akreye kadar düştü. 1980-81 döneminde ise,

* Lappe & Collins, *a.g.e.*.

** J. Bandyopadhyay, S.T.S. Reddy *ve diğ.*, *High Yielding Varieties and Drought Vulnerability*, Dehradun: Research Foundation for Science, Technology and Natural Resource Policy, 1986.

*** Büyük ihtimalle *horsegram* (*Dolichos biflorus*)

artık geleneksel ekim yapılan hiçbir alan kalmamıştı. Süpürge darısı bölgenin ana ürünü olduğundan, çiftçiler yüksek rekolteli süpürge darısı ekmek zorunda kaldı. 1970-71 yılları arasında yüksek rekolteli çeşitlerin ekili olduğu alan miktarı 99,06 akre iken, 1980-81 yıllarında 835 akreye yükseldi. Ama 1982-83 yıllarından itibaren bu alan miktarı yeniden düşüşe geçti: 1982-83 yılları arasında bu miktar 832,24 akreyken, 1985-86 arası 460,15 akreye geriledi. Yerli çeşitlerin yerinden edilmesi, yemde şiddetli bir azalmaya yol açtı. Bu ise, çiftlik hayvanı nüfusunu azalttı, dolayısıyla yağmur suyuyla beslenen yerlerde toprak nemini muhafaza eden tek mekanizmayı sekteye uğratarak bereketin toprağa geri dönüşünü engelledi. Görünüşte insanların gıda ihtiyacını daha etkin biçimde karşılamak gibi bir amaç taşıyan ve hayvanları gıda hakkından mahrum etmek suretiyle uygulanan bu şiddet, gıda kıtlığı biçimini alarak insanın kendisini de vurmuştur. Yüksek rekolteli çeşitlerin sağladığı, akre başına 700-800 kg. arasında değişen getiri, yüksek rekolteli çeşitlerin oluşturduğu monokültürün özünde mevcut olan girift ekolojik dengesizlik ağından ötürü 400 kg'ın bile altına düşmüştür. Yağış miktarında azalma ve haşere ile zararlı otlara karşı aşırı hassasiyet, gerek insanlar gerekse hayvanlar için gıdaları çeşitlilik ve tamamlayıcılık içinde dengede tutan karma ekinlerin yerinden edilmesiyle ilişkilidir.

Yüksek rekolteli çeşitler, çiftlikteki çıktıların çeşitliliği bağlamında en iyi koşullar altında bile gerçekten yüksek rekolteli değildir. Bu çeşitler insanlara, hayvanlara ve toprağa çeşitli gıdalar temin eden bütün bir ekim sisteminin, tek bir ekin çıktısına indirgenmiş olmasından ötürü yüksek rekolteliymiş gibi görünür. Güney Hindistan kırsalında süpürge darısının bölgenin protein kaynağını oluşturan maş fasulyesi, kara fasulye, banotu ile karma ekimi, önce sadece süpürge darısına indirgenmiş ve ardından hem gıda hem de yem kaynağı olarak kullanılagelen süpürge darısı salt bir gıda mahsu-

lüne indirgenmiştir. Cüce çeşitler, yüksek oranda sulama ve gübre girdisine ihtiyaç duyan uzun saplı yerli çeşitlerin yere yatmasını engellemek için gereklidir. Ne var ki, cüceleştirilen çeşitlerin sapları hayvan yemi olarak kullanılamayacak kadar kısa ve serttir. Sözümona yüksek rekolteli süpürge darısı, bu nedenle yem üretimi bakımından düşük getirilidir. İndirgemeci anlayışta, ekim sisteminin ana mahsul dışında kalan kısmı insanlar, hayvanlar ve toprak için gıda çıktısı ve gıda yetiştirmek için sürdürülebilir bir strateji temin ettiği halde görünmezdir ve yok edilir. Süpürge darısı baklagillerle birlikte yetiştirildiğinde, akre başına 40 kg. *madike*, 20 kg. maş fasulyesi, 10 kg. kara fasulye ve 10 kg. banotu getirmektedir. Ama yüksek rekolteli süpürge darısı bir kez ekildi mi, karma ekim sistemini yerinden eder. Sözgelimi, 1970-71 yılları arası Kurugund'da *madike* ekili alan 105,14 akreyken, 1975-76 yıllarında 23.34 akreye kadar düşmüştür. Baklagiller ya tamamen ortadan kalkmış ya da yeni toprak gereksinimi yaratacak şekilde tek başına ekilmek zorunda kalmıştır. Yüksek rekolteli çeşitlerin yüksek getirisi, ekosistemlerin ve insanların gıda üretme kapasitesini ortadan kaldıran indirgemeci bir kurgudan ibarettir. Uydurma bir bolluk yaratma stratejisi, doğanın, köylülerin ve kadınların sessiz çalışma biçimlerini ortadan kaldırmak suretiyle gerçek bir kıtlık yaratma yöntemine karşılık gelir. Yeni tohumlarla yerinden edilen süpürge darısı-baklagiller karma ekimi, aynı zamanda haşere ve hastalıkları denetim altına almak ve yağış miktarının azlığına bağlı mahsul kıtlığını engellemek suretiyle toprağın verimini muhafaza etmenin de bir yoludur. Laboratuvarda ve araştırma istasyonlarında imal edilmiş büyük süpürge darısı taneciğinin çarpıcı görünürlüğü, haşereleri zehirli spreylerle öldürme dramı ve büyük sulama kanallarındaki muazzam su akışı, görünmez bir biçimde azot dengesini sağlayan ve birlikte ekildiği süpürge darısı bitkilerine azot tedarik eden birkaç kilogramlık besleyici bakliyatı görmekten aciz bir zihniyetin ürünüdür. Bu zihniyet karma ekinlerin haşereleri kontrol

altında tutan avcı türler için sağladığı habitatı, çiftlik hayvanları için sağladığı yemi ve ekinlerle hayvanlardan elde edilerek nemi muhafaza etmek ve toprağı canlı tutmak üzere toprağa geri verilen organik maddeyi de görmekten acizdir. Bu zihniyet, görmediği şeyi ölçmez de; indirgemeci bilimin yeni tohumlarının bereketli ve verimli çiftçilik sistemlerini, neyi yok ettiği konusunda tam bir cehaletle yok etmesinin nedeni de budur. Doğa, kadınlar ve köylüler açısından bakıldığında, yeşil devrim tipi tohumların gıda üretimini artırmanın en iyi alternatifi olmadığı ortadadır. Bu tohumlar olsa olsa, tohum ve gübre satışı için yeni yollar arayan ve tohumun emanetçisi ve toprak veriminin mimarı olan kadınları bu uğurda yerinden eden şirketlerin ve kâr etmek isteyen zengin çiftçilerin yararınadır. Yeni tohumlar üzerine yapılan araştırmaları finanse eden uluslararası kuruluşlar, bunların dağıtımını da üstlenmektedir. Yeni bir tohum cinsini bunları satın alma gücü olmayan milyonlarca küçük köylüye satmak gibi çözümü imkânsız bir sorun Dünya Bankası, UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), FAO (Gıda ve Tarım Örgütü) ve yüksek rekolteli çeşitlerin dağıtımına yüksek öncelik vermeye başlayan çok sayıda çift taraflı yardım programı tarafından çözüme kavuşturulmuştur. Giderek artan bir şekilde kimya şirketleriyle entegre hale gelen tohum şirketleri, Üçüncü Dünyadaki devlet kuruluşlarına tohum satarak, tohumları dağıtma işini onların sırtına yükleyebilmektedir. Uluslararası yardımlar vasıtasıyla büyük mali destekler sağlayabilir hale gelen Üçüncü Dünya hükümetleri, tarım kredisinden yararlanma ile sulama gibi girdilere ulaşmayı "gelişmiş" çeşitlerin kullanımına bağlı kılarak köylü çiftçileri yeni tohum satın almaya zorlamaktadır. Bu tohumları satın almak Üçüncü Dünya köylüleri için her zaman bir tercih meselesi olmamıştır. Onlar bu tohumları satın almak zorunda bırakılmıştır daha çok.*

* P.R. Mooney, *a.g.e.*.

TABLO 7: Asya'nın Tohumları Nereye Gitti?	Asyanın Tohumları
SEBZELER	MENŞE
Adzuki fasulyesi/ kırmızı fasulye	Çin/ Orta Japonya
Beyaz lahana	Güneybatı Asya
Havuç	Orta Asya
Çin lahanası	Çin/ Orta Japonya
Çin karalahanası	Çin/ Orta Japonya
Salatalık	Orta Asya
Patlıcan	Güneydoğu Orta Asya
Pırasa	Güneybatı Asya
Güve fasulyesi	Orta Hindistan
Maş fasulyesi	Güneydoğu Orta Asya
Soğan	Orta Asya
Pak choi	Çin/ Orta Japonya
Bezelye	Güneybatı Orta Asya
Kırmızı turp	Çin/ Orta Japonya
Yayla muzu/ravent	Orta Asya
Arpacık soğan	Güneybatı Asya
Ispanak	Orta Asya
Şalgam	Çin/ Orta Japonya
Gal soğanı	Çin
TAHILLAR	MENŞE
Arpa	Güneybatı Asya
Kültür buğdayı	Güneybatı Orta Asya
Cüce buğday	Orta Hindistan
Küçük kızıl buğday	Güneybatı Orta Asya
Tilki kuyruğu darı	Çin/ Orta Japonya
Mercimek	Güneybatı Asya
Dağ çavdarı	Güneybatı Orta Asya
Tatlı patates	Güneybatı Orta Asya

Boz darı	Çin/ Orta Japonya
Pirinç	Orta Hindistan (Hindistan)
Çavdar	Güneybatı Orta Asya
Kavuzlu buğday	Güneybatı Orta Asya

MEYVELER	MENŞE
Elma	Orta Asya
Kayısı	Güneybatı Asya ve Çin
Muz	Güneydoğu Orta Asya
Adi üzüm	Orta Asya
İncir	Güneybatı Orta A ra
Üzüm	Güneybatı Orta Asya
Limon	Güneybatı Asya
Yeşil limon	Hindistan
Lişe	Çin/ Orta Japonya
Kink mandalina	Filipinler/Çin
Mango	Hindistan
Şeftali	Çin/ Orta Japonya
Armut	Çin
Erik	Güneybatı Orta Asya
Nar	Güneybatı Orta Asya
Koruk	Güneybatı Asya
Kiraz	Güneybatı Asya
Greyfurt	Güneybatı Orta Asya

İÇECEK VE TATLANDIRICILAR	MENŞE
Şeker pancarı	Güneybatı Asya
Şeker kamışı	Güneybatı Orta Asya
Çay	Çin ve Kuzeydoğu Hindistan

BAHARATLAR	MENŞE
Fesleğen	Güneydoğu Orta Asya
Kara biber	Hindistan
Kakule	Orta Hindistan
Frenk soğanı	Çin / Orta Japonya
Tarçın ve sinameki	Güneydoğu Asya
Karanfil	Güneydoğu Asya
Sarımsak	Orta Asya
Ginseng	Çin / Orta Japonya
Muskat	Güneydoğu Orta Asya

ÇEREZLER	MENŞE
Badem	Orta Asya
Çin kestanesi	Güneybatı Orta Asya
Hindistan cevizi	Güneybatı Asya
Fındık	Güneybatı Orta Asya
Hint bademi	Güneydoğu Asya
Kestane	Güneybatı Orta Asya
Su kestanesi	Çin / Orta Japonya

YAĞLAR	MENŞE
Soya yağı	Çin / Orta Japonya
Tung yağı	Asya

TABLO 8: Asya Menşeli Mahsullerin Üretimi (1980)

Mahsul	Asya Toplamı	Dünya Toplamı	Dünya Genelindeki %si
Buğday	131,294	444,534	29.54
Pirinç	353,099	399,779	88.32
Arpa	17,292	162,402	10.65
Üzüm	6,868	65,255	10.52
Muz	14,452	39,254	36.82
Elma	6,699	35,660	18.79

Şeker	16,432	85,431	19.23
Çay	1,416	1,886	75.08

Kaynak: Gıda ve Tarım Örgütü Almanağı, 1980

YÜKSEK REKOLTE MİTİ VE GIDADA KENDİNE YETERLİLİK

Hindistan'da yeşil devrimin gıdada kendine yeterliliği getirdiği yollu mit, iki düzeyde tam bir mittir. Mikro düzeyde, tahıllar, baklagiller ve yağlı tohumlardan oluşan ekin karmalarının metalaşmış yüksek rekolteli ekinlerin yarattığı monokültür tarafından yerinden edilmesi, gıdada kendine yeterliğinin altını fena halde oyar. Öncelikle, kredilendirme ölçütlerine uymayan, satılık girdilere ve endüstri bitkisi paketlerine gücü yetmeyen küçük köylü, gıda üretiminin sağladığı gıda hakkından mahrum bırakılarak yerinden edilir. Yeşil devrimin sınıf ayrımcılığı güttüğünü ve küçük köylünün çıkarları aleyhine işlediğini gösteren bol bol kanıt vardır. Makro düzeyde ise, kırsaldaki daha yoksul kesimlerin yeşil devrim stratejisi yoluyla mülksüzleştirilmesinden ve gıda kaynaklarına erişimden giderek mahrum bırakılmasından, kısmen, ortaya çıkan üretim fazlası sorumludur. Tanınmış iktisatçı V.K.R.V. Rao'ya göre, üretim fazlası, alım gücünün yokluğundan kaynaklandığı için bir mittir. Gıda stokları 1966'da 63 milyon tondan 1985'te 128 milyon tona fırladığı halde, gıda tüketimi aynı yıllarda kişi başına günde 480 gr'dan 463 gr'a düşmüştür. Hindistan'ın önde gelen beslenme uzmanlarından Dr. C. Gopalan da "emniyet stoklarımızın gerçek bir gıda fazlalığından çok, kitlelerin yoksulluğunun bir göstergesi olduğunu" vurgular. Kendileri için gıda üreten çok sayıda köylü tarımdan dışlanmıştır ve bu köylüler ticari olarak üretilip dağıtılan gıdayı satın alma gücünden yoksundur. Dahası, bakliyat ve yağlı tohum gibi dengeli gıda alımı açısından son derece önemli olan temel tahılların üretimi, yeşil devrimin etkisiyle mutlak surette düşüşe geçmiştir. Artan ürün

miktarı, bu nedenle, bir bütün olarak gıda sistemini değil, olsa olsa onun piyasayı ilgilendiren küçük bir bölümünü yansıtmaktadır. Genel olarak bakıldığında, besin erişilebilirliği azalmıştır. Çiftlik ekosisteminin maliyetlerine bir de toprak bozunması, su doygunluğu, tuzluluk ve çölleşme de eklenirse, yeşil devrimin verimi artırmak şöyle dursun, ciddi anlamda azalttığı açıkça görülür.

Yeşil devrim sadece tohum cinslerini değil, Üçüncü Dünyadaki tüm ekinleri yerinden etmiştir. Yeşil devrim ideolojisi, halkın ürettiği tohumları "ilkel" ve "kalitesiz" ilan ettiği gibi, besin ürünlerini de "marjinal," "kalitesiz" ve "kaba taneli" olarak ilan etmiştir. Zaten *ragi* ve *jowar* gibi besleyici ürünleri ancak kapitalist patriyarkaya dayanan önyargılı bir tarım bilimi "kalitesiz" ilan edebilir. Köylü kadınlar ailelerinin besin ihtiyacını ve yetiştirdikleri ürünlerin besin içeriğini bilir. Bu kadınlar besin ürünleri arasında besin değeri en yüksek olanları piyasa değeri yüksek olanlara tercih etmektedir. Genellikle "marjinal ürünler" yahut "kaba tahıllar" diye adlandırılan ürünler, besin değeri açısından doğanın en verimli ürünleridir. Devletin, tarımsal "kalkınmanın" tüm finansal teşvikine mazhar olan endüstriyel bitkilere ve ticari tahıllara geçme yönündeki her tür politik girişimine rağmen, Garhwal'daki kadınların *mandua*, Karnataka'daki kadınlarınsa *ragi* yetiştirmeye ısrarla devam etmesinin nedeni de budur. Tablo 7'de yeşil devrimin "kalitesiz" ilan ettiği tahılların aslında besin içeriği açısından sözümona "üstün" tahıl, pirinç ve buğdaylardan nasıl daha üstün olduğu gösteriliyor.* Himalaya'nın köylerinden bir kadın bana bir keresinde şöyle demişti: "*Mandua*'mız ve *jhangora*'mız olmadan şimdi çalıştığımız gibi çalışamayız. Bu tahıllar bizim sağlık ve güç kaynağımız."

* C. Gopalan *ve diğ.*, *Nutritive Values of Indian Foods*, Hyderabad: Ulusal Beslenme Enstitüsü, 1981.

TABLO 9: Farklı gıda ürünlerinin besin içeriği

	Protein (gr.)	*Mineraller (1000 gr.)*	*Ca (mg)*	*Fe (100 gr.)*
Bajra	11, 6	2,3	42	5,0
Ragi	7,3	2,7	344	6,4
Jowar	10,4	1,6	25	5,8
Buğday öğütülmüş)	11,8	0,6	23	2,5
Pirinç (öğütülmüş)	6.8	0.6	10	3.1

Bu kutuplaşmış anlayışın en uç örneği, buğdayla birlikte yetişen ve son derece yüksek besin değerine sahip yeşil yapraklı önemli bir sebze olan '*bathua*'dır. Kadınlar buğday tarlasındaki zararlı otları ayıklamakla sadece buğdayın verimliliğine katkıda bulunmaz, aynı zamanda aileleri için zengin bir besin kaynağı da toplamış olurlar. Gelgelelim, yoğun kimyasal gübre kullanımıyla beraber, *bathua* buğdayın başlıca rakibi haline gelmiş ve herbisitlerle öldürülen bir "zararlı ot" ilan edilmiştir. Böylece besin döngüsü bozulmuş, kadınlar işsiz bırakılmış, çocuklar bedava erişilebilen bir besin kaynağından mahrum edilmiştir. Demek ki, yeşil devrimin yok ettiği ekinler beslenme ve hayatta kalma bakımından değil, piyasa ve kâr amaçlı metalaşmış gıda üretimi bakımından marjinaldir. Halkın tohum ve ekinlerine yönelik önyargılar, kadınların geçim kaynaklarının üretimine yönelik çalışmasına yönelen önyargılara dönüşmüştür. Çeşitlilik merkezileşme ve denetim mantığının aleyhine işlediğinden, genetik çeşitliliğin ortadan kaldırılması gerekmiştir. Aslına bakılırsa, küresel tarım stratejileri kadınların hayatta kalma ekonomisindeki çalışması açısından büyük değere sahip olan ve geleneksel olarak onların denetiminde olan besin zinciri bağlantılarını koparmaktadır. Pencap'ta yeşil devrim, tahıl-baklagiller-yağlı tohum karma ekimine dayanan geleneksel tarım modelini yerinden etmek ve baklagillerle yağlı tohumların üretimini azaltmak suretiyle besin değerlerini

düşürmüştür. Yüksek rekolteli pirinç ve buğdayın hızla yaygınlaşmasının nasıl baklagiller ve yağlı tohum üretiminin azalması pahasına gerçekleştiği Tablo 8'de gösterilmektedir.*

TABLO 10: Pencap'ta ekim modellerindeki değişimler (ekili alan yüzdesi)

	1966-67	1971-72	1976-77	1981-82	1985-86
Buğday	31,09	40,81	41,84	42,05	43,90
Pirinç	5,50	7,86	10,81	18,31	23,73
Baklagiller	13,38	6,71	6,28	4,69	3,48
Yağlı Tohumlar	6,24	5,57	3,98	3,25	2,93

Genetik kaynakların merkezi denetiminin ne gibi içerimlere sahip olduğunu en iyi, Asya'nın büyük bölümünün temel gıda maddesi olan pirincin başına gelenler anlatır. Evvelce Hindistan'da dört yüz bin pirinç çeşidi kullanılıyordu. Geçtiğimiz yarım yüzyılda ülkede muhtemelen 30.000'den fazla değişik pirinç çeşidi yetiştirilmiştir. Oysa yeşil devrimle beraber IRRI'nın ülkeye soktuğu tekbiçimli melez tohumlardan ötürü bu genetik çeşitlilik hızla aşınmaktadır. Uluslararası Pirinç Araştırma Enstitüsü, Hindistan'ın önde gelen enstitülerinden biri olan, Cuttack'taki Merkez Pirinç Araştırma Enstitüsü'nün (CRRI) kurulmasından dokuz yıl sonra 1959'da Rockefeller ve Ford Vakıfları tarafından kurulmuştur. Cuttack Enstitüsü yerel bilgi ve genetik kaynaklardan hareketle pirinç araştırması üzerinde çalışıyordu ve Uluslararası Pirinç Araştırma Enstitüsü'nün Amerikan denetimli stratejisiyle açıkça çatışan bir stratejiydi bu. CRRI'nın yöneticisi, ellerindeki pirinç tohumu plazmasını IRRI'ya devretmeyi reddedip, IRRI'dan gelen yüksek rekolteli pirinç çeşitlerinin apar topar ülkeye sokulmasına karşı çıkınca uluslararası baskıyla görevden alındı.**

---

* S.S. Johl, *Diversification of Agriculture in Puncab*, Pencap Hükümetine sunulmuş rapor, 1986.

** R.H. Richaria, "The Crisis in Rice Research," "The Crisis in Modern Science"

Madhya Pradesh hükümeti, Raipur'daki Madhya Pradesh Pirinç Araştırma Enstitüsü'nde çalışmalarına devam etmesi için CRRI'nın eski yöneticisine küçük bir aylık bağladı. CRRI'nın eski yönetici bu yetersiz bütçeyle Hindistan'ın pirinç deposu olan Chattisgarh'da 20.000 yerli pirinç çeşidini *yerinde* muhafaza etti.* Sonrasında, Chattisgarh kabilelerinin merkezsiz bilgisinden hareketle yüksek rekolteli bir strateji geliştirmek üzere öncü niteliğinde çalışmalar yürüten Madhya Pradesh Pirinç Araştırma Enstitüsü de (MPRRI), elindeki tohum plazması koleksiyonunu IRRI'ya yollama konusundaki tereddütlerinden ötürü (CGIAR üzerinden IRRI'yla bağlantıda olan) Dünya Bankası'nın baskısıyla kapatıldı. IRRI bir yandan pirinç yetiştiriciliğinin genetik temelini aşındırırken, bir yandan da pirinç alanında dünyanın yeni genetik servet tekeli haline gelmektedir. Merkez Pirinç Araştırma Enstitüsü'ndeki (CRRI) bilimcilerin de gözlemlediği gibi, "yüksek rekolteli çeşitlerin dolaşıma girmesi, mazı sineği, kahverengi yaprak piresi, yaprak bükücü, kurtçuk, vs. gibi haşerelerin durumunda dikkat çekici bir değişim yarattı. Bugüne kadar piyasaya sürülen yüksek rekolteli çeşitlerin çoğu, başlıca haşerelere karşı %30'dan %100'e kadar çıkabilen bir ürün kaybına neden olacak denli hassastır. Bugün kullanılan yüksek rekolteli çeşitlerin büyük kısmı T(N) veya IR-8 türevleridir, dolayısıyla Dee-geo-woo-gen (DGWG) denen cüceleştirici gene sahiptir. Bu dar genetik temel, hastalık ve haşerelere karşı yüksek hassasiyete yol açarak, endişe verici bir tekbiçimlilik yaratmıştır. Piyasaya sürülen çeşitlerin birçoğu tropikal kuşağın yüksek ve alçak bölgeleri için uygun değildir, ki bu bölgeler Hindistan'ın toplam pirinç ekimi alanının yaklaşık %75'ini oluşturur."** IRRI'dan getirtilen cüce çeşitler bu kırılganlıklarından ötürü geleneksel pirinç

başlıklı konferansta sunulmuş tebliğ, Penang, 1986.

Claude Alvares, "The Green Gene Robbery," *The Illustrated Weekly of India*, 23 Mart 1986, s. 9.

** "Rice Research in India – An Overview," (anonim), CRRI, Cuttack, 1980.

yetiştirme sistemleriyle elde edilen ürünleri sağlayamamıştır.*

Yüksek rekolteli pirinç tohumunun merkezi üretimi ve aktarımı, hastalıkların aktarımını da beraberinde getirmiştir. 1962'den önce Hindistan'da rastlanmayan virüs hastalıkları IRRI'dan gelen cüce cinslerle beraber ülkeye girmiştir. Bir tohum kaynağı olarak doğa elden gitmiş, onun yerini tarım endüstrisi ile tohum şirketleri almıştır. Milyonlarca kabile mensubu ve köylünün merkezsiz yerel bilgisi gitmiş, yerine 111 ülkenin yüksek ve alçak bölgelerinde, dağlarında ve kıyı kesimlerinde çiftçilere yeşil devrim usulü pirinç tarımını salık veren, çoğunluğunu beyaz erkeklerin oluşturduğu tek bir merkezi araştırma enstitüsü gelmiştir.

Sonuç, ekolojinin ve özelde pirinç yetiştiriciliği ekonomisinin, genelde ise tarımın topyekûn baltalanması olmuştur. Eşit gübreleme koşullarında yüksek rekolteli çeşitler toplamda hemen hemen geleneksel pirincin ürettiği kadar biyokütle üretmektedir. Bu çeşitler sapları yok etme pahasına tahıl getirisini de artırmaktadır.** Böylece, geleneksel pirinç tahıl miktarının üç ila dört katı kadar sap üretirken, yüksek rekolteli pirinç bire bir oranında sap ve tahıl getirmektedir. Geleneksel pirinçten yüksek rekolteli pirince geçiş, tahıl miktarını artırmakta ama sap miktarını azaltmaktadır. Sapın azlığı yem ve malç olarak kullanılacak biyokütleyi azaltmakta, böylece besin geri dönüşümünde çöküşe yol açmaktadır.

IRRI'nın stratejisinin Asya'nın pirinç yetiştiricileri için en iyi alternatif olmadığı gayet açıktır. 1966'da piyasaya sürülen IR-8 cinsi tohum, 1968-69 yılları arasında ağır bir bakteri yanığı hücumuna uğramıştır. 1970-71 yılları arasında çeltik tungro virüsü Filipinler'deki tüm IR-8 ekinlerini kırıp geçirmiştir. 1971-72 yıllarında

---

* Bharat Dogra, "Empty Stomachs and Packed Godowns," Yeni Delhi, 1987.

** F. Denton, "Rice is More than a Dietary Staple: A Study of Its Non-Food Uses," *Ceres*, 13. Cilt, 3. Sayı, Mayıs, Haziran 1985.

IR-8 yerine ekilen IR-20 tohumları ise bakteri yanığı ve tungro virüsüne dirençlidir. 1973 yılı itibariyle Filipinler'in birçok bölgesinde kahverengi yaprak piresi ve 'grassy stunt' virüsü salgınları IR-20 ekinlerini büyük hasara uğratmıştır. Bunun üzerine 1974-75 yıllarında piyasaya sürülen IR-26 tipi tohumların ekinleri de yeni bir yaprak piresi türünün hücumuna uğramıştır. 1976 itibariyle yeni bir tohum tipi olan IR-36 piyasaya sürülmüştür ve o da gene 'ragged stunt' ve 'witted stunt' hastalıklarının tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır.

Yerli çeşitlerde bu haşere sorunlarına rastlanmadığı gibi, bu çeşitlerin haşere direnci de ekinler pahasına sağlanmaz. Chattisgarh kabileleri yüksek rekolteli çeşitlerin ideal koşullarda verdiği kadar mahsul veren çeşitler yetiştirmektedir. Bu stratejinin üstünlüğü pirinç türlerinin yerel çevreye uyarlanmasından, geniş tabanlı bir genetik çeşitliliğin muhafaza edilmesinden ve bölgedeki pirinç yetiştiricilerinin bu gibi yetiştirme teknolojilerini bizzat kullanmasından kaynaklanmaktadır. Richaria'nın da belirttiği gibi, "Pirinç yetiştiricileri uyuyan devlerdir ama onlara yüzlerce yıllık deneyim ve bilgilerinin işe yaramaz olduğunu söyleyen modern bilim tarafından evcilleştirilmişlerdir. Ne var ki, bu doğru değildir. Hindistan'da Mendelizmin yeniden keşfedildiği 1900'lü yıllardan önce binlerce pirinç çeşidinin mevcut olması, nesilden nesle aktarılan bilgi ve deneyimin zenginliğinin bir kanıtıdır."

Bayliss-Smith* yirmi iki pirinç yetiştirme sistemini incelediği çalışmasında, yeşil devrimin getiriyi artırmanın tek yolu olmadığı gözleminde bulunur. Islak pirinç kat be kat fazla yoğunlaşma kapasitesine sahiptir; Geertz'in "involüsyon" (içe kıvrılma) adını verdiği süreçtir

* T.P. Bayliss-Smith, "Energy Use, Food Production and Welfare: Perspectives on the Efficiency of Agricultural Systems," G.A. Harrison (haz.), *Energy and Effort*, Basingstoke: Taylor & Francis, 1982.

bu.* Çin'in Yunnan bölgesinde bulunan organik gübreli tarlalarda pirincin baklayla çifte ekimi, ki yeşil devrim tahıllarından iki-üç kat daha fazla ürün getiren bir ekim modelidir bu, bu gibi stratejilere dahildir. Buradan bakınca, IRRI'nın başlattığı Batılı modelin tek veya en iyi alternatif olmadığı açıktır. Küresel şirketlerin ve uluslararası yardım kuruluşlarının köylüleri uluslararası düzeyde üretilen tohum ve kimyasallara bağımlı kılan "mucize" tohumları tercih etme nedeni, verdiği ürünler değil, iktidar, kâr ve denetimdir. Diğer alternatifler ise, denetimi kadınlara ve köylülere bırakan, insanları besleyen ama kâr getirmeyen türdendir. Lappe ile Collins'in de gözlemlediği gibi, yeşil devrim siyasi bir zorunluluktur. "Yeşil devrim tarihsel olarak en ideal koşullarda yüksek getiri sağlayan tohum çeşitlerinin yetiştirilmesi yönünde yapılmış bir seçimdir. Yani kuraklığa veya haşerelere karşı daha dirençli tohumlar geliştirmek amacıyla başlatılmış *değildir*. Karma ekim gibi, ürünleri artırmaya yönelik geleneksel yöntemleri ilerletme odaklı *olmayan* bir seçimdir. Verimli, emek-yoğun ve yabancı girdi arzından bağımsız bir teknoloji geliştirmeye yönelik *olmayan* bir seçimdir. Tahıllar ile baklagillerden oluşan dengeli ve geleneksel diyetleri takviye etmeye odaklı *olmayan* bir seçimdir."**

Yeşil devrimin başarısızlıkları artık hem çiftçiler hem de küresel *think-tank*'ler açısından aşikâr bir hal almıştır. Çiftçiler "mucize" tohumları kullanmayı bırakmıştır. Kerala'da kadın pirinç yetiştiricilerinin şöyle dediği aktarılmaktadır: "Sadece hükümetin onayladığı çeşitleri ektiğimiz zaman zarar ettik."*** Filipinler'de pirinç yetiştiricileri IRRI'nın tohumlarını "emperyalizmin tohumları" diye adlandırırken,**** Negro Adaları'nda ekolojik ve eşitlikçi bir tarım için

* C. Geertz, *Agricultural Innovation: The Process of Ecological Change in Indonesia*, Berkeley: University of California Press, 1963.

** Lappe & Collins, *a.g.e.*., s. 114.

*** K. Saradamoni, *a.g.e.*.

**** Claude Alvares, *a.g.e.*.

çiftçiler yeniden geleneksel tohumlara dönmektedir. Negro Adaları'na giden bir gözlemci şöyle aktarmaktadır: "70'li yılların 'yeşil devrimi' bu iki kelimeyi de maskaraya çevirmiştir. Ama biz Negro Adaları'nda gerçek bir yeşil devrimin başlangıcına tanıklık ettiğimizi hissediyoruz; gerçekten yeşil, gerçekten devrimci bir devrim bu."* Mucize tohum mitinin sahteliği ortaya çıktıkça, uluslararası kuruluşlar da "yeşil devrimin ötesine geçmekten" bahsetmeye başlamıştır.** Bir post-yeşil devrim çağından bahsedeceksek eğer, bu ancak tarımda dişil ilkenin yeniden kazanılmasıyla mümkün olabilir. Bu da, genetik çeşitliliğin, gıda üretiminde kendini yenileyebilirlik ve kendine yeterliliğin geri kazanılması ve denetimin yeniden, hayatı idame ettirmek üzere çalışanların eline geçmesi anlamına gelir. Ama şunu da unutmamak gerekir ki, post-yeşil devrim, tekbiçimlilik ve kırılganlık eğilimlerini daha da derinleştirmek ve tohumlarla ekinlerin denetimini kadınlar ve köylülerin elinden alıp dev şirketlere devretmek suretiyle dişil ilkenin daha büyük bir süratle safdışı bırakılmasını beraberinde getiren bir sürece de evrilebilir.

YEŞİL DEVRİMDEN BİYOTEKNOLOJİYE

Tohumlar ve kimyasallar yeşil devrimin en önemli iki girdisidir. Biyoteknoloji devrimiyle çokuluslu kimya şirketlerinin bitki yetiştirme işine ve tüm üniversite araştırma programlarına el atmaya başlamasıyla beraber, bu girdiler tümüyle entegre hale gelecektir. Şirket çıkarlarının entegrasyonu, doğanın döngülerini daha da bozacak*** ve kadınların besin zinciriyle bağlantısını daha da koparacaktır.

---

* D. Lummins, "Starving in Sugar-Land: A Visit to Negros," AMPO, Japan-Asian Quarterly Review, 18. Cilt, 1. Sayı, 1986.

** E. Wolfe, *Beyond the Green Revolution*, Washington: World Watch Paper, 73. Sayı, Ekim 1986.

*** P.R. Mooney, *a.g.e.*; H. Hobbelink, *New Hope or False Promise: Biotechnology and Third World Agriculture*, Brüksel: ICDA, 1987; Doyle, *a.g.e.*.

Biyoteknolojiler bilgi, iktidar ve kâr arasındaki şimdiye dek saklı kalmış çakışmaları görünür kılmaktadır. Genetik mühendislik araştırmasının sınırları bilim enstitülerinde masumane bir şekilde çizilmez; büyük çokuluslu şirketlerden küçük biyoteknoloji firmalarına kadar uzanan 350 ticari kuruluş tarafından belirlenen sınırlardır bunlar. Biyoteknoloji kuruluşları aynı zamanda gübre ve pestisit üreticisi olan tohum şirketleriyle birleşmiş durumdadır. Yeni tohumlar Dow, Du Pont, Eli Lilly, Exxon, Merck, Monsanto, Pfizer, Upjohn, vb. şirketlerin eski kurumsallaşmış denetimiyle tasarlanacaktır. Yeni ve görece küçük biyoteknoloji kuruluşları ise, araştırmalarının endüstrileşmesi ve ticarileşmesinde aktif rol oynayan biyologlar bunu daha kârlı bulacağından, er ya da geç büyük çokuluslu şirketlerle birleşmek durumunda kalacaktır. Kurumsal bir değerlendirmeye göre, 21. yy. itibariyle entegre tohum ve kimya kuruluşu olarak sadece beş çokuluslu şirket ayakta kalacaktır. Bilimciler gelecekte biyoteknoloji araştırmalarının amacının kamu yararı değil, kâr olacağını kabul etmektedir.* Bilim ile kâr amacının ayrılığı, bundan böyle patriyarkal kurgunun bir parçası olmaktan çıkacaktır; zira modern entelektüel "ortak alanlar" olarak üniversiteler tümüyle "şirketleşmiş" ve özelleşmiş durumdadır. Şirketler multimilyon dolarlık ve çok yıllık sözleşmelerle bilimcileri, koca koca bölümleri ve müfredat programlarını satın almaktadır.**

Biyoteknoloji, gıda işleme ve pestisit endüstrilerinin ihtiyaçlarına uygun ürünler yetiştirilmesine olanak tanır şekilde, şirketleşmiş besin zincirini giderek daha açık biçimde endüstriyel tarımla ve çokuluslu kimya şirketleriyle bütünleştirmektedir. Pencap'ta yeşil devrimin yol

---

* S.H. Wittwer, "The New Agriculture: A View of the Twenty-first Century," J.W. Rosenblum, *Agriculture in the 21st Century*, New York: Wiley Interscience, 1983, s. 352.

** M. Kenney, *Bio-technology: The Universtiy-Industrial Complex*, New Haven: Yale University Press, 1986.

açtığı sorunları çözmek amacıyla uygulanan biyoteknoloji yönergesiyle birlikte, Hindistan'da halihazırda başlamış olan bir süreçtir. Tohumlar için bir biyoteknoloji araştırma merkezinin kurulmasına yönelik bir proje teklifi sunulmuş ve teklifte çokuluslu ABD şirketi Pepsico, Tata ve Pencap Tarım Endüstrileri Ortaklığı'nın işbirliğiyle işlenmiş meyve ve sebzelerin ihracatına dair bir madde de yer almıştır.* Pepsi destekçisi bir yorumcu bu gelişmeyi "bir sonraki tarım devrimi için bir katalizör" olarak nitelemiştir.** Birincisinin hemen ardından ikinci bir yeşil devrim yapmak neden bu kadar önemli hale gelmiştir? İkinci devrim ilkinin ortaya çıkardığı ekolojik, ekonomik ve siyasi kırılganlıkları daha da ağırlaştırmayacak mıdır? Pencaplı çiftçilerin mucize tohumların hiç de öyle mucizevi olmadığını fark etmesi yirmi sene bile almamıştır. Aradan geçen bu süre içinde Pencap'ta pirinç ve buğday getirileri ve kâr marjları, çeşitliliği zaruri kılacak şekilde durgunlaşmış ya da düşmüştür. Pencap'ta yeşil devrim usulü çiftçiliğin beraberinde getirdiği ekolojik ve ekonomik sorunların nedeni, genetik temelin ve ekim modellerinin çeşitliliğindeki aşınmadır. Bu ekolojik çıkmazda bir manevra alanı yaratmak için yapılması gereken şey, tarımda canlı kaynakların genetik çeşitliliğini geri kazanmak, toprakların dirliğini muhafaza etmek, suyu daha ölçülü kullanmak ve haşere ve hastalık riskini en aza indirmektir. Bununla birlikte, çeşitlendirmeye bu yeniden dönüş çağrısı, ekolojik bir gerekçeden değil, şirketlerin değişen meta algılayışından kaynaklanmaktadır. Pencap'ta tarımın çeşitlendirilmesi anlamından saptırılarak, temel gıda ürünleri üretiminden ihracata yönelik üretime geçişi imler hale gelmiştir. Üstelik yeşil devrimden çok daha dar ve daha istikrarsız bir genetik temel üzerinde gerçekleşen bir geçiştir

* "PAB Refers Pepsico Tie-up Move to Form Ministry," Bombay: *Economic Times*, 11 Eylül 1986.

** Prem Shankar Jha, "Puncab: Programme for Peace," *Times of India*, 11 Aralık 1986.

bu. Pepsi projesi işte bu şirketleşmiş çeşitlendirme bağlamında tedavüle sokulmuştur. Bu proje, canlı kaynaklar üzerinde kurulacak yeni bir siyasi ve ekonomik denetime, yeni ekolojik kırılganlıklara, yeni genetik erozyon düzeylerine ve kadınlar ile marjinal topluluklar için yeni mülksüzleşme ve yersiz yurtsuzlaşma kaynaklarına delalet etmektedir. Hindistan tarımında ve toprak kullanım politikasında önemli bir dönüm noktası olan bu proje, gıda üretimini, gıda haklarını ve genetik çeşitliliği tehdit etmek ve topraklarımızın ve genetik mirasımızın denetimini çokuluslu şirketlere devretmek suretiyle gıda ve genetik kaynaklar politikasına yeni boyutlar getirmektedir.

Pepsi projesinin öncelikli hedefi, ihracata yönelik meyve sebze üretmek ve işlemektir. Proje bu bakımdan yerel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik ticari buğday ve pirinç üretimine odaklanan yeşil devrimden bir kopuş arz eder. Projenin sadece birinci senesi için öngörülen ihracat hedefi 550.000.000 rupidir. Proje için yapılan 220.000 rupilik toplam harcamanın %74'üne yakını, 100.000 tonluk meyve-sebzeden yararlanan işlenmiş gıda sektörüne ayrılmış durumdadır. Bu meyve ve sebzelerin halihazırda tahıl ekimi yapılan topraklarda yetiştirilmesi öngörülmektedir. Şayet Pepsi, bir katalizör olarak, toprakların geniş ölçekte temel gıda ürünlerinden ihracata yönelik endüstriyel ürünlere aktarılmasını tetikleyecekse, gıdayı kim yetiştirecektir? Kuşkusuz, Hindistan gibi ülkelerin gıda üretmeyi bırakıp, ABD'den gıda satın alması yönünde bir bağımlılık tertibi vardır burada. Siyasi açıdan gıda güvenliğinin temel kavramlarını ihlal etmesini bir kenara bırakırsak, böyle bir bağımlılık ekonomik açıdan da hükümsüzdür, çünkü bu durumda endüstriyel bitkilerin sadece gıda üretmemekle kalmayıp, zaman içinde nakit de üretemez hale gelmesi söz konusudur. Lloyd Timberlake'in Afrika'daki gıda krizi bağlamında söylediği gibi, "İhracata yönelik endüstri ürünlerinin başlıca sakıncası, geçtiğimiz on yılda giderek daha az nakit

getirmiş olmalarıdır." İhracata yönelik metalaşmış mahsullerin ekili olduğu alanlar büyüdükçe, fiyatlar düşmekte ve kazançlar artacağı yerde azalmaktadır. Pepsi projesi göstermelik bir proje olarak, bir katalizör olarak arz ettiğinden daha az tehlike arz eder, çünkü bir katalizör olarak, Hindistan'ı tıpkı Afrika'da ve Latin Amerika'da yaşandığı gibi borca sokacak, mülksüzlüğe ve tarımsal çöküşe sürükleyecektir. Clairmonte ile Cavanagh şöyle bir gözlemde bulunmaktadır: "Çöküş tıpkı bir Yunan tragedyasında olduğu gibi kaçınılmazdır. Üçüncü Dünya ülkeleri, fiyatları giderek yükselen ithal mal ve hizmetler karşılığında küresel piyasaya giderek daha düşük fiyatlarla daha şişkin hacimlerde metalar sürmek zorunda bırakılmaktadır."*

Endüstri ürünleri ithalatı stratejisi başka bir yerde de denenmiştir ve giderek katlanan borç yüklerini ve gıda kıtlığını kaçınılmaz olarak beraberinde getirdiği bu bakımdan deneyimle sabittir. Afrika'da yaşanan gıda krizi, kıtlık ve açlık, doğrudan doğruya ülkenin gıda üretimi alanındaki az gelişmişliğiyle bağlantılıdır ve bu azgelişmişliğin nedeni de ihracata yönelik endüstriyel gıda ürünlerinin üretimidir. Afrika endüstriyel ihracat ürünlerine giderek daha fazla yatırım yaptıkça, gıda üretimi azalmıştır. Eldeki kıt kaynaklar ihracat ürünlerine ayrılmış, böylece gıda yetiştiriciliği büyük darbe almış ve ciddi ölçüde ekolojik istikrarsızlık baş göstermiştir. Dünya Kaynakları Enstitüsü'nün *Afrika'da Endüstriyel Tarım* başlıklı raporuna göre,** ülke daha 1970 yılında kendisini besleyecek kadar gıda üretebilir durumdayken, 1984 yılına gelindiğinde 531 milyonluk toplam nüfusun 140 milyonu yurtdışından getirilen tahılla beslenir vaziyettedir; çünkü 1970'lerin sonunda Afrika uluslarının çoğunun ekonomisi ihracata yönelik endüstri ürünleri üretimine bağımlı hale

* F.F. Clairmonte & J.L. Cavanagh, "Third World Debt: The Approaching Holocaust," *Economic and Political Weekly*, 21. Cilt, 31. Sayı.

** B. Dinham & C. Hines, *Agribusiness in Africa*, Londra: Earth Resources Research, 1985.

gelmiştir. Afrika'daki ekolojik, ekonomik ve insani krizin kökeninde büyük ölçüde, ihracata yönelik tekbiçimli meta mahsullere olan bağımlılık vardır. İhracat ürünlerinin kadınlar için yeni bir marjinalleşmeyi beraberinde getirdiğini önceki bölümde ortaya koyduk. İhracata yönelik bir stratejinin gıda krizine ve açlık sorununa çözüm getirmedeki bu açık başarısızlığına rağmen, biyoteknoloji devrimi halen gıda bolluğuna yeni bir çözüm olarak pazarlanabilmektedir. Son mucize de böylece yerin dibini boylarken, biyoteknolojilerin ve genetik mühendisliğinin yeni mucizelerinin vaadinden ve gücünden dem vurulmaya başlanmıştır. Pepsi projesi de meyve ve sebze tohumlarını bunları işlenmeye daha müsait kılacak şekilde tasarlayan biyoteknolojileri teşvik etmektedir. Zaten Pepsico şirketi tohum ve işleme faaliyetlerini klonal yayılma ve doku kültürü gibi biyoteknolojilerle bütünleştirmiştir.

"Tüm zamanların en büyük biyolojik devrimi," "süper" bitkiler, "süper" ağaçlar ve "süper" tohumlar yetiştirmek suretiyle kâr dürtüsüne verdiği cevap bakımından doğanın ve kadınların biyolojisi aleyhine işleyen en etkili öncelik belirleme stratejisine de dönüşebilir pekâlâ. Burada üstünlük, kuşkusuz, indirgemeci zihniyet tarafından belirlenecek ve "üstünlük" ile "aşağılık" yeni ikilikler -salt kârlılık ölçütüne dayalı bir biyoteknolojinin kültürel yaratımları- şeklinde kendini gösterecektir. Bu yeni indirgemeciliğin nihai ekolojik ve kültürel etkisi, doğada çeşitliliğin ve sürdürülebilirliğin, daha sı bunun dolaysız bir sonucu olarak temel insani ihtiyaç ve hakların ortadan kalkması olacaktır.

Mısırı azot sabitleyici fasulyeyle ve akdarıyı azot sabitleyici baklagillerle karma biçimde ekmek gibi, kadınlar ile köylüler tarafından yüzyıllardır uygulanagelen daha ekolojik bir seçenek varken, mısıra ve akdarıya azot sabitleyici genler ekleyen genetik mühendisliğine ihtiyacımız yok. Mesele doğanın yetersiz olması değil, sadece, şirket-

lerin doğayı manipüle etmeden kâr sağlayamamasıdır. Tahıllara azot sabitleyici genler nakletmek, doğanın tohumlarında saklı olan hayat kaynağını tehdit ettiği halde, bir kâr kaynağına dönüşmektedir. Erkek-merkezci teknolojiler birer hayat kaynağı olarak tohumları yok ettiği halde, genetik mühendisliği ve biyoteknolojiler genetik erozyona çözüm olarak sunulabilmektedir. Fakat böylesi bir özgüven, Miguel Mota'nın da belittiği gibi, son derece yersizdir:

> "Yeni çeşitler "yapmak" için yetiştiricilerin eski bir cinste ya da yabani bitkilerde varolabilecek istenen genleri araştırması gerekmektedir. Şayet böyle bir materyal mevcut değilse, güçlüklerin üstesinden gelinemeyebilir; çünkü genetik, şu anda yaratma kapasitesine sahip olduğu tüm mucizelere rağmen, halen "ölçüyle" bir gen "yapma" kudretine sahip değildir. Bugün genleri yeniden şekillendirebiliyor, belli bir türün hücrelerindeki genleri çok farklı bir türün hücrelerine nakledebiliyor, genleri mutasyona uğratabiliyor, hatta bir geni laboratuarda "çoğaltabiliyoruz." Bundan yirmi sene öncesine gitsek, günümüz genetiğine bazı açılardan vahşi bilimkurgu gözüyle bakılırdı. Oysa bizler buğdayın mevcut olan maksimum direncini -5 dereceye kadar çekebilecek ya da buğdayı ununda mevcudun üç katı fazla lisin içerir hale getirecek bir genin nasıl geliştirileceğini bilmiyoruz. Bu genleri başka bir yerde –sözgelimi önemsiz bir otta veya çok eski bir cinste— bulamadığımız takdirde, bu özellikleri taşıyan bir buğday yapamıyoruz işte."*

Dünyanın tohum plazmasının, ya eskilerde yetiştirilen ekin türleri olarak ya da yabani bitkiler olarak, Üçüncü Dünya'nın ormanlarında ve tarlalarında yattığı gerçeğinden ötürü, genetik kaynakların korunması da Üçüncü Dünya kadınlarının, kabilelerinin ve köylülerinin elindedir. Hayat kaynaklarını korumaya ve dişil ilkeyi muhafaza etmeye yönelik diğer bütün kalkışmalarda olduğu gibi, tohum politikasında da öncülüğü gene köylü kadınlar yapacaktır.

---

* M. Mota'dan akt. Mooney, *a.g.e.*., s. 19.

TOPRAKLARIN ÖLÜMÜ

Toprağın bereketi, tüm bitki hayatını destekleyen ve bitkiler tarafından korunan ince humus tabakasındadır. Chipko kadınları mücadelelerini çoğunlukla "dünyanın derisini" koruma amaçlı bir mücadele olarak tarif eder, zira bu deri erozyonla soyulduğunda ya da besin ve nem kaybından ötürü zarar gördüğünde, dünyanın yaprakları da hastalanır ve yaralanır. Orissa'daki kadın kabile üyeleri kutsal saydıkları Gandhamardhan Tepeleri'nin tahribine karşı mücadelelerinde polis tarafından sürüklenerek uzaklaştırılmadan önce toprağı öperken şu şarkıyı söyler: *Mati Devta Dharam* (toprak bizim tanrıçamız, dinimizdir).*

Bugün Hindistan'ın toprakları ölmektedir. En bereketli topraklar yeşil devrim teknolojilerinin şiddetiyle yok olmaktadır. Kadınların organik tarımda özenle evrimleştirdiği toprak yapımı stratejileri, gübre fabrikalarını toprak besinlerinin tek kaynağı, barajlarla büyük sulama kanallarını da bitkisel nemin tek kaynağı sayan kibirli Batı bilimi tarafından bir gecede altüst edilmektedir. Nepal'de yapılmış bir çalışmada şöyle deniyor: "Proje araştırmacılarının tarla gözlemlerinden hareketle hazırladığı rapor, kimyasal gübrenin yaygın olarak kullanıldığı tüm topluluklarda hangi gübrenin nasıl uygulanacağına karar verenin erkekler olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, organik yeşil gübrenin hazırlanma ve uygulanma sorumluluğu hemen tümüyle kadınlara aittir." Kadınların organik tarımdaki önemli rolünü yukarıda tartıştık. Burada organik pratiklerin toprağı nasıl koruduğu ve toprak yapımına nasıl katkıda bulunduğuna odaklanacağız.

---

* Sunderlal Bahuguna, *"Mati Devta, Dharma Devta*: A Report on the Save Gandhmardhan Campaign," teksirle çoğaltılmış, 1986.

TABLO 11: Cinsiyetlere göre gübre uygulaması

		Erkek	*Kadın*	*İkisi*	*Toplam*
Organik	(No)	43	251	547	841
	(%)	5,1	29,9	65	100
Kimyasal	(No)	65	22	2	89
	(%)	73,0	24,7	2,3	100
Karma	(No)	109	144	107	360
	(%)	30,3	40,0	29,0	100
Toplam	(No)	217	417	656	1290
	(%)	16,8	32,3	50,9	100

TABLO 12: Monokültürde (tapyoka) ve karma ekimde (tapyoka+akdarı) toprak kaybı ve akım alanı

Eğim	*Toprak kaybı (ton/ha/yıllık)*		*Akım alanı (%)*	
	Monokültür	*Karma ekim*	*Monokültür*	*Karma ekim*
1	2,7	2,5	18	14
5	87,4	49,9	43	33
10	125,1	85,5	20	18
15	221,1	137,3	30	19

GELENEKSEL TARIMDA TOPRAK ÜRETME STRATEJİLERİ

Toprak erozyonu Hindistan'da temel bir sorundur ve karma tarımların monokültürler tarafından yerinden edildiği yerlerde daha yaygın görülür. Uluslararası Tropikal Tarım Enstitüsü'nün de ortaya koyduğu gibi, toprak erozyonu ve akım alanı kaybı tekli ekim sistemlerine kıyasla karma ekimde daha az görülür.*

Karma ekim, özellikle tahılların baklagillerle karma ekimi, azotu sabitlemek yoluyla toprak verimini artırır. Tahılların baklagillerle birlikte ekimi, Hindistan'da uygulanan geleneksel bir pratik olarak

* R. Lal, "Soil Conserving versus Soil-Degrading Crops and Soil Management for Erosion Control," D.J. Greenland & R. Lal (haz.), *Soil Conservation and Management in the Humid Tropics*, New York: John Wiley & Sons, 1977.

hem mahsulleri hem de toprağı destekler. Geleneksel ekim modelleri daima organik maddenin ister doğrudan ister hayvanlar vasıtasıyla toprak için besin ve gıda olarak üretilmesine dayanır. Ürün artıkları ve hayvansal atıklar, toprağın verimini muhafaza etmek ve toprak erozyonunu önlemek amacıyla özenle geri dönüştürülür. Tablo 11'de toprak erozyonu ile topraktaki organik madde içeriği arasındaki bağlantı gösterilmektedir.*

TABLO 13: Ekilmemiş arazide (yağış miktarı = 61,1 mm) malç oranının akım alanı ve toprak kaybı üzerindeki etkisi

Malç oranı (ton/ha)	*Akım alanı (%)*	*Toprak kaybı (ton/ha)*
0	50,0	4,83
2	19,7	2,48
4	8,0	0,52
6	1.2	0.05

Karma ekim ve organik gübreleme aynı zamanda kuraklık ve haşere hassasiyetini azaltarak ürün kaybı riskini de azaltır. Gerek ormanlardaki gerekse çiftliklerdeki bitkisel büyümenin tümüyle toprak neminin muhafazasına bağlı olduğu kurak bölgelerde, organik madde veya humus, toprak tutunumunu iki ila beş kat arasında artırır. Suyu toprak nemi şeklinde muhafaza etme mekanizması, yağışın mevsimlik olduğu ve yağmur suyunun kurak dönemlerde bitki gelişimini desteklemek için toprakta etkili biçimde depolanmak zorunda olduğu tropik bölgeler için yaşamsal önemdedir. Toprak neminin muhafazası, kurak iklimlerde çölleşme riskine karşı bir sigortadır.** Tüm Hindistan sathında düzenlenen Kurak Alan Çiftçiliği Projesi, kurak alan çiftçiliğinde gıda verimliliğindeki artışın malç sayesinde gerçekleştiğini göstermiştir.***

* R. Lal, *a.g.e.*.

** V.A. Kovda, *Land Aridisation and Drought Control*, Boulder: Westview, 1980.

*** J. Venkateswarlu, "Improving the Management of Black Cotton Soils," ICRISAT, 1981.

TABLO 14: Dikey malçlama ve süpürge darısı rekoltesi / tahıl rekoltesi (kg/ha)

Dikey malçlama aralığı	72-'73	'73-'74	'74-'75	'75-'76	'77-'78
4 m	400	1690	1780	1250	1540
8m	280	1610	1770	1120	1902
Kontrol	20	1120	1100	1080	1470

Suyu organik madde yoluyla toprakta muhafaza etme teknolojisinin yanında, yağmur suyuyla yapılan çiftçilikte ürün kaybını önlemeye yönelik bir diğer teknoloji de karma ekimdir. Kurak Alan Çiftçiliği Projesi tarafından yapılan deneylerde, tekli süpürge darısı ekiminde sekiz yılda bir, tekli dahl ekiminde ise beş yılda bir ürün kıtlığı yaşandığı, buna karşılık, süpürge darısı-dahl karma ekiminde ürün kıtlığına ancak 36 yılda bir rastlandığı bulgulanmıştır.

YEŞİL DEVRİM: BİR ÇÖLLEŞTİRME TERTİBİ

Çölleşme krizi ve toprakların ölümü yeşil devrim politikasının şu özellikleri sonucunda ortaya çıkmıştır: *(a)* büyük ölçekli monokültürlerin ve tekbiçimli ekim modellerinin devreye girmesi; *(b)* topraktaki besin maddesini yüksek oranda çeken ve düşük oranda geri dönüştüren yeni melez türlerin ekimi; *(c)* yeni melez ve endüstri ürünü yetiştiriciliğinin yüksek oranda su talep ederken suyu düşük oranda muhafaza etmesi. İşte tüm bunların sonucunda, su ve besin kaybı, suya doyma, tuzluluk, kuraklık ve çölleşme artmıştır.

Yeşil devrim anlayışı, besin kaybı ve besin açığının potas, fosfor ve nitrat gibi yenilenebilir olmayan girdilerin kimyasal gübre olarak tek seferlik kullanımıyla telafi edilebileceğini varsaymıştır. Jeolojik çökeltilerden alınan fosfor ve potas ile petrolden elde edilen azot, yenilenebilir olmayan girdilerdir ve bunların çıkarılıp işlenmesinin kendine göre negatif dışsallıkları vardır. İndirgemeci Batılı anlayıştan ötürü, birçok araştırmacının gözü, yoğun gıda üretim sistemlerine yönelik

olarak bakir kaynaklardan besleyiciler sağlama olanaklarından başka bir şey görmez hale gelmiştir. Bu dar kafalı anlayış, bizi yenilenebilir olmayan kalkınma çözümleri planlamaya ve bunlara bel bağlamaya sevk etmektedir. Sınırlı rezervlerdeki bakir besin kaynaklarının ciddi oranda yüksek maliyetlerle giderek artan kullanımına dayanan böyle bir modelin sürdürülebilir olmadığı ortadadır. Howard, köklerinin I. Dünya Savaşı'na dayandığını düşündüğü bu anlayışı (azot-fosfor-potasyum elementlerinin sembollerinden hareketle) "NPK zihniyeti" diye adlandırır. "Batı tarzı gübrelemenin özelliği, suni gübrelerin kullanımıdır. I. Dünya Savaşı sırasında patlayıcı imalatı için hava azotunun sabitlenmesi işine el atan fabrikalar, sonrasında kendilerine başka piyasalar bulmak zorunda kalmıştır; tarımda azotlu gübrelerin kullanımı artmıştır, ta ki bugün çiftçilerin ve piyasa yetiştiricilerinin büyük bir çoğunluğu gübreleme programlarını piyasadaki en ucuz azot (N), fosfor (P) ve potasyuma (K) dayandırır hale gelene dek. En uygun şekilde NPK zihniyeti olarak adlandırılabilecek bu anlayış, deney istasyonlarında da, kırsal bölgelerde de aynı şekilde çiftçiliğe egemen olmuş durumdadır. Bir ulusal acil durum döneminde yerleşikleşen kazanılmış çıkarlar böylece mutlak bir güç elde etmiştir."*

Pencap'taki yeşil devrim tecrübesi, toprak verimine kimyasal yaklaşımın kendine has sınırlılıkları olduğunu açıkça göstermiştir. Giderek artan NPK uygulamaları verimliliği muhafaza etmeye muktedir değildir ve Pencap Tarım Üniversitesi tarafından yapılan çalışmalar, ürünlerin muhafazasında organik girdilerin vazgeçilmez olduğunu ortaya koymuştur.** Tablo 13 ve 14'te yeşil gübrenin hardal ve dahl gibi ürünlerin rekoltesini nasıl artırdığı gösterilmektedir.

---

* Howard, *a.g.e.*.

** Toprak Bölümü tarafından hazırlanan rapor, Ludhiana: Puncab Agricultural University, 1986.

TABLO 15: Yeşil gübrelemenin hardal tahılı rekoltesi üzerindeki etkisi (ton/ha)

N-uygulamalı (kg/ha)	Yeşil gübrelemeyle	Yeşil gübreleme yok	Yeşil gübrelemeye verilen tepki
0	0,46	0,76	0,30
50	0,58	1,06	0,48
100	0,74	0,16	0,42
150	0,88	1,21	0,33
Ortalama	0,67	1,05	0,38

TABLO 16: Yeşil gübrelemenin dahl tahılı rekoltesi üzerindeki etkisi (ton/ha)

N-uygulamalı (kg/ha)	Yeşil gübrelemeyle	Yeşil gübreleme yok	Yeşil gübrelemeye verilen tepki
0	0,34	0,97	0,63
30	0,74	1,11	0,37
45	0,86	1,33	047
60	0,94	1,42	0,48
Ortalama	0,72	1,21	0,49

Toprak veriminde izlenen kimyasal rotanın dışarıda bıraktığı organik rota, verimlilik ve mahsul kategorilerini temelden değiştirdiği için yeşil devrim anlayışına taban tabana zıttır. İndirgemeci paradigmada "atık" olarak görülen tahıl sapının üretimine karşı bariz bir önyargı olduğundan, sap-tahıl oranını düşürmeye yönelik ekinlerin tasarlanması yoluna gidilmiştir. Satılmayan ama tarladaki besin maddelerini geri dönüştürmek üzere kullanılan yeşil gübre bitkileri de ticari bağlamda aynı şekilde "atık" olarak görüldüğü halde, bugün ekolojik bağlamda verimli oldukları yeniden anlaşılmaktadır. Verimlilik kavramları konusunda yaşanan uyuşmazlık, esas itibariyle dişil ilkenin dışlanması yahut içlenmesi temelinde yaşanan bir uyuşmazlıktır. Yeşil devrim krizi, tek tek her çiftçiyi besin döngüsünün muhafazasına yönelik biyokütle üretmek ile piyasada satmak üzere biyokütle üretmek arasında seçim yapmaya zorlayan bir çıkar çatışmasıdır. Ekolojik ve dişil zaruret, besin döngüsünün

muhafazasına yönelik biyokütle üretiminin ihmal edilmemesini talep ederken, "akılcılık" ve "ilerlemeciliği" kârın maksimizasyonu olarak tanımlayan erkek merkezci anlayış, çiftçileri bu ekolojik seçeneğin dışına çıkmaya zorlar. Gelgelelim, akılcılığı kaynakların sürdürülebilir kullanımı olarak tanımladığımız noktada, yeşil devrim artık bir mucize olmaktan çıkar, onun bilimsel ve ekonomik düzeylerde yarattığı "ilerleme" buhar olup uçar. Bütünselci açıdan bakıldığında, besin döngüsünün idaresini ve muhafazasını amaçlayan yerli tarım teknolojilerinin, toprağa besin ve topluma gıda sağlamak açısından yeşil devrim seçeneğinden nasıl kat be kat üstün olduğu anlaşılır. Yeşil devrimin sorunlu yanı, bu paradigmada gıda üretim sisteminin her bir bileşeninin birbirinden yalıtık görülmesi ve gübre fabrikalarından getirtilen kimyasal toprak besleyicilerinin üretim sorununa çözüm olarak sunulmasıdır. Pencap deneyimi, kimyasalların besin maddelerinin organik üretiminin yerini tutamayacağını göstermektedir.

MİKRO BESİN MADDESİ EKSİKLİĞİNE VE TOKSİSİTEYE YOL AÇAN HASTALIKLAR*

Yeşil devrimle beraber Pencap'a yüksek rekolteli ürünlerin girişinden birkaç sene sonra, serbestçe yapılan NPK gübresi uygulamalarına rağmen çok sayıda bölgeden ürün kaybı haberleri gelmiştir. Bu yeni tehdit, yüksek rekolteli türlerin mikro besin maddelerini hızlı ve süreğen biçimde emmesinden kaynaklanan mikro besin maddesi eksikliğiyle baş göstermiştir. Yoğun çoklu ekim, çinko, demir, bakır, manganez, magnezyum, molibden, bor ve diğer eser elementlerin eksikliğine yol açarak, besin maddelerini topraktan büyük bir hızla çekmektedir. Organik gübrelemede ise böyle bir eksikliğe rastlanmaz; çünkü NPK'nın tersine, organik madde bütün bu eser ele-

* Toprak Bölümü tarafından hazırlanan rapor, *a.g.e.*

mentleri içerir ve dengeli bir şekilde yeniler.

Tüm mikro besin maddesi eksiklikleri içinde en yaygın görüleni çinko eksikliğidir. Pencap'tan toplanan 8.706 toprak numunesinin yarısından çoğunda çinko eksikliğine rastlanmıştır. Bu da pirinç, buğday ve mısır rekoltesinde hektar başına sırasıyla 3.9, 1.98 ve 3.4 tona varan bir düşüşü beraberinde getirmiştir. Çinko sülfat tüketimi 1969-70 yıllarında sıfır tonken, 1984-85 yılları arasında 15.000 tona kadar çıkmıştır. Ayrıca Pencap, Haryana, Andhra Pradesh, Bihar, Gujarat ve Tamil Nadu'da demir eksikliği olduğu ve bunun pirinç, buğday, yerfıstığı, şeker kamışı, vb. rekoltesini tehdit ettiği bildirilmiştir. Daha öncesinde sadece yağlı tohumlarda ve baklagillerde görülen sülfür eksikliğine ise artık buğday gibi tahıllarda da rastlanmaya başlamıştır.

Topraktaki besin dengesinde yaşanan bozulma, ya eser elementlerin tükenmesiyle ya da aşırılaşmasıyla gerçekleşir. Yeşil devrim ayrıca ekosistemlere aşırı miktarda eser element sokarak toprak toksisitesine yol açmıştır. Florin toksisitesi Nagarjuna Sagar sulama projesiyle ortaya çıkmıştır. Hindistan topraklarının yirmi altı milyon hektarı alüminyum toksisitesinden etkilenmiştir. Yeşil devrim uygulamalarıyla birlikte, Pencap'ın Hoshiarpur bölgesinde baş gösteren bor, demir, molibden ve selenyum toksisitesi, ürün üretimini olduğu gibi, hayvan sağlığını da tehdit etmektedir.

Sürdürülebilir olmayan bu tarım politikası, toprağı organik maddelerinden ve besin maddelerinden yoksunlaştırmış ve bunların yerine toksisite tehdidini devreye sokmuştur. Bu tarım politikasının, su sistemlerini kimyasal gübrelerle nitrat kirliliğine ve tüm ekosistemleri pestisit kirliliğine maruz bırakması da cabasıdır. Yüksek rekolteli çeşitlerin yüksek besin ihtiyacının yol açtığı ekolojik dengesizliklerdir bunlar. Bir de, verimli topraklarda rastlanan ikinci bir dizi sorun vardır ki, bunlar yüksek rekolteli çeşitlerin yüksek su

talebinden ve bu talebi karşılamaya yönelik yoğun sulama uygulamalarının yaygınlaşmasından kaynaklanan sorunlardır.

SUYA DOYMUŞ, TUZLU ÇÖLLER

Yeşil devrim tipi çeşitler ve ekim modelleri yerli çeşitlerden ve geleneksel ekinlerden çok daha yüksek oranda suya ihtiyaç duyar. Örneğin, yüksek rekolteli buğday çeşitleri geleneksel çeşitlerin neredeyse üç katı fazla sulamaya gereksinim duyar. Üstelik çoklu ekim, tüm sene boyunca sulama gerektirir; kısa süreli çeşitlerin ekimine dayanan çoklu ekim, tarımsal verimliliği artırması gereken yerde, suya doymuş, tuz yüklü çöller yaratmıştır. Yoğun sulama ekosistemlere, toprağın veya topografyaların doğal drenaj kapasitesinin kaldırabileceğinden daha fazla miktarda su sokmuştur. Bu durum toprak altı su seviyesinde yükselmeye, dolayısıyla *su doygunluğu*na yol açar. *Su doygunluğu* toprak havalanmasını azaltır, oksijensizlik koşullarına yol açar, kök gelişimini kısıtlar ve bitkinin büyümesini ciddi biçimde etkileyebilir. Bu, kuraklaşma yoluyla çölleşmenin öteki yüzüdür. Kara pamuk toprağı, yüksek su tutma kapasitesinden ötürü *su doygunluğu*na en dayanıksız toprak cinsidir. Bu doğal özelliği, kara pamuk toprağını yağışla sulama yahut ölçülü sulama koşullarında verimli kılar. Ne var ki, aynı özellik uygunsuz sulama ve yetiştiricilik uygulamaları yüzünden bu toprakları çöle çevirmiştir. *Su doygunluğu* sorunuyla yakından ilişkili bir sorun da, ekilebilir toprağın tuzla zehirlenmesi anlamına gelen tuzluluktur. Yağış miktarının az olduğu bölgelerde toprak yüksek miktarda yıkanmamış tuz içerir. Bu gibi bölgelerde sulama suyu tuzun yüzeye çıkmasına sebep olur; sulama suyu buharlaştıkça arkasında beyazımsı bir tuz kalıntısı bırakır. Mezopotamya tarımının sonunu getiren de işte bu tuzlanma olmuştur. Bugün dünyada sulama yapılan toprakların üçte biri, tuzluluğu ve alkaliliği beraberinde getiren tuz istilası tehdidiyle karşı karşıyadır.

Hindistan'da tuzdan etkilenmiş toprak miktarının yedi milyon hektar civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Pencap eyaletindeki bazı bölgeler* *su doygunluğu*ndan ve tuzluluktan etkilenmiştir. 28.600.000 hektarlık alanda toprak altı su seviyesinin haziran gibi kuru ve sıcak bir ayda bile 1.5 metreden az olduğu tahmin edilmektedir. Toprak altı su seviyesi muson yağışları sırasında 0,5 metre ila 1,2 metre daha yükselmektedir. Bu alanlar genellikle *su doygunluğu*na maruz kalmış alanlardır ve doyumun derecesi bölgenin topografyasına bağlı olarak değişmektedir. Pencap'ın farklı bölgelerindeki toprak altı su seviyesi derinliği ve suya doymuş alanların dağılımı Tablo 16'da gösterilmektedir. Tablo 17'de da gösterildiği gibi, Pencap'ın *su doygunluğu* sorunundan en çok etkilenen bölgeleri Faridkot, Ferozepur ve Bhatinda gibi güneybatı bölgeleridir. Sadece Faridkot ve Ferozepur'da toprak altı su seviyesi 2.14 metre civarındadır ve toprak tuzlanma ve alkalileşme (sodikleşme) etkisi altındadır. Tuzlanmadan en kötü etkilenen ikinci bölge ise Bhatinda'dır ve burada yaklaşık 70.000 hektarlık alanın ya hiç ürün vermeyecek ya da yok denecek kadar az ürün verecek denli tuzlanmaya maruz kaldığı tahmin edilmektedir.

TABLO 17: Tuzlanma etkisi altındaki bölgeler

Genel grup	*Rastlanan eyaletler*	*Ortalama alan (milyon hektar)*
Kıyı bölgelerinde tuzlanmadan etkilenmiş topraklar		
Kurak bölgelerde	Gujarat	0,714
Delta bölgeleri ve nemli bölgelerde	Batı Bengal, Orissa, Andhra Pradesh, Tamil Nadu	1,394
Asidik topraklar	Kerala	0,016
Tuzlanmadan etkilenmiş orta ve dddp kara topraklı bölgeler	Karnataka, Madhya Pradesh, Andhra Pradesh, Maharashtra	1,420

* G.S. Hira & V.V.N. Murty, "An Appraisal of the Water-logging Problems in Punjab," Ludhiana: PAU, 1985.

Tuzlanmadan etkilenmiş kurak veya yarı-kurak bölge toprakları	Gujarat, Rajasthan, Pencap, Haryana, Uttar Pradesh	1.000
Hint-Ganj Düzlükleri'ndeki alkalileşme etkisi altındaki topraklar	Haryana, Pencap, Uttar Pradesh, Bihar, Rajasthan, Madhya Pradesh	2.500
Toplam		7.044

TABLO 18: Pencâp'ın farklı bölgelerinde suya doymuş alanların dağılımı (toprak altı su seviyesi 1.5 m. Altında, Haziran 1983)

Bölge	Suya doymuş alan (100.000 hektar)	%
Faridkot	1,12	39,16
Ferozepur	1,02	35,66
Bhatinda	0,32	11,19
Sangrur	0,09	3,15
Amritsar	0,08	2,80
Hoshiarpur	0,07	2,45
Gurdaspur	0,06	2,10
Jalandhar	0,05	1,75
Ludhiana	0,04	1,40
Ropar	0,005	0,17
Patiala	0,005	0,17
	Toplam = 286.000 hektar	

Karnataka eyaletinin büyük bölümünde, aşırı sulama ile baraj ve kanallardan sızan suyun yol açtığı su doygunluğu ve tuzlanmadan ötürü verimli toprak kaybı yaşanmıştır.* Malaprabha projesi kapsamında sulanan 75.974 hektarlık uygulama alanının 24.000 hektarı su doygunluğuna maruz kalmıştır. Ghatprabha projesi kapsamında sulanan 143.417 hektarlık toplam alanın 2.000 hektarında da aynı durum yaşanmıştır. Tungabhadra projesinde ise, sulanan 36.300.000

* Ramprasad & K. Malhotra, "Water-logging in the Irrigated Areas of Karnataka," *State of the Environment: Karnataka, 1985-86*, Çevre Bakanlığı, Karnataka, 1986, s. 31-45.

hektarlık toplam alanın 33.000 hektarlık kısmının akıbeti de aynıdır. Kuyu hidrografları, toprak altı su seviyesinde sulamaya bağlı ortalama artış hızının senede 13 cm. olduğunu göstermektedir.

TABLO 19: Tungabhadra uygulama alanında toprak altı su seviyesindeki artış

Köy	Gözlem süresi	Su seviyesindeki düşüş (m) eski	yeni	Su seviyesindeki net artış (m)	Ortalama artış m/yıl
Çeltik + şeker kamışı alanı					
Kamalapur	Nis 77-May 81	2,60	2,05	0,55	0,14
Siruguppe	Nis 78-Haz 81	1,90	1,40	0,50	0,16
Kurugodu					
Kuyu No, 1	May 77-Ara 80	1,10	0,75	0,35	0,10
Kuyu No, 2	May 77-May 80	0,80	-0,60	0,20	0,07
Chellur					
Kuyu No, 1	May 79-May 81	1,60	1,20	0,40	0,20
Kuyu No, 2	May 77- May 81	1,15	0,95	0,20	0,05
Kuyu No, 3	May 77-May 80	1,65	1,35	0,30	0,10
Kuru+ıslak mahsul alanı					
Lakshmipura	Nis 74-Haz 80	2,45	1,75	0,70	0,12
Sidharagadda	Ağu 78-Tem 81	6,60	5,45	1,15	0,29*
Kanaldan sızan suya bağlı etkiler					
Venkatapura	Tem 74-Tem 80	1,70	1,50	0,20	0,03
Somanhal	May 77-Nis 81	2,50	1,90	0,60	0,15

Yellapura, Genekenal ve diğer birkaç köy civarındaki alanlar bataklığa dönüşmüştür. Kurugodu, Bailur, Gotur, Lakshmipura ve Sangankal civarındaki topraklarda su doygunluğuna bağlı olarak tuz tabakaları ciddi oranda kalınlaşmıştır (2 cm'den 4 cm kalınlığa ulaşmıştır). Yeşil devrimi destekleme amaçlı büyük barajların ve sulama kanallarının inşasıyla birlikte, varlıklı köylüler bir gecede yoksullaşmıştır. Hükümet bu köylülere tazminat ödeyeceği yerde -sulama projelerindeki yatırım maliyetlerini geri kazanma amaçlı

* Kuru+ıslak sulamaya ek olarak, civardaki göletten sızan su da toprak altı su seviyesindeki artışa katkıda bulunmuştur,

bir vergi olan- "ıslah vergisi" toplamaya kadar vardırmıştır işi. 80'li yılların başında, Ghatprabha ve Malaprabha projelerinin uygulama alanlarındaki çiftçiler, toprakları su doygunluğundan ötürü tahrip olduğu için, bu vergiyi ödemeyi reddetmiştir. Topraklarını ve haklarını korumak için harekete geçen, aralarında kadınların da bulunduğu köylülerin üzerine ateş açılmış, öldürülenler olmuştur. Köylülerin direniş esnasında attığı sloganlardan biri şöyledir: "Sana yemek veren kim? Sen ne veriyorsun karşılığında?" Bu slogan, asli gıda üreticileri olan toprakların ve köylülerin haklarını ihlal eden bir tarımsal kalkınmanın iflasını ortaya koymaktadır.

Kuzey Hindistan'da, Narmada Vadi sistemindeki Hoshangabad'a inşa edilen Tawa Barajı'nın yol açtığı su doygunluğuna karşı bir araya gelen çiftçilerin direnişinden "Mitti Bachao Abhiyan" (Toprağı Koru Hareketi)* adlı bir hareket doğmuştur. Barajın yapımından önce Hoshangabad, buğday ve süpürge darısı gibi tahılların, susam ve keten tohumu gibi yağlı tohumların ve dahl, *moong*, kara fasulye, mercimek gibi baklagillerin yağmur suyuyla bol miktarda üretildiği bir bölgeydi. Bu ürünler toprağın verimini koruyor, temel gıdaları karşılıyor ve pazarlanabilir miktarda üretim fazlası getiriyordu. Sulama ise, su doygunluğu yoluyla toprakları tahrip etti, gıda ürünlerini yerinden etti, hatta piyasaları bile altüst etti. Eski ürünlerin yerine soya fasulyesi ekilmeye başlandı ve resmi kuruluşlar bunun çiftçilere muazzam kâr getirdiğini ileri sürse de, yağlı tohum ve baklagillerin yerinden edilmesinin sadece Hoshangabad bölgesinde bile 90 milyon rupi zarar anlamına geldiğini hiç zikretmedi. Sulama, yağmur suyuyla beslenen bu ürünlerin yetiştirilmesini olanaksız kılmıştır. Toprakları gene su doygunluğuna maruz kalan Byavra köyünden bir kadın şöyle demektedir: "Narmada Nehri nasıl su doluysa, eskiden evlerimiz de öyle tahıl doluydu. Bugünse yiyecek hiçbir şeyimiz yok."

---

* A. Mishra, *Mitti Bachao* (Hintçe), Yeni Delhi: Gandhi Barış Vakfı, 1981.

Gelecek 50 yıl içinde Narmada Nehri'nin üstüne onlarca milyar dolarlık harcamayla 30 büyük, 135 orta boy ve 3.000 küçük barajın inşa edilmesi planlanmaktadır ve bu yüzden toprakları sular altında kalacak olan iki milyon insan yerinden yurdundan edilecektir. Gelgelelim Tawa Barajı deneyimi hatırlanacak olursa, uygulama alanındaki çiftçilerin de su doygunluğu ve tuzlanma yüzünden topraklarını kaybederek, eninde sonunda yerlerinden olması kaçınılmaz görünmektedir.

Yeşil devrim devasa sulama projelerinin uygulama alanlarında suya doymuş, tuzlu çöller yaratırken, bir yandan da hem nehirlere baraj inşa etmek ve akış yönlerini değiştirmek, hem de yeraltı sularını ölçüsüzce sömürmek suretiyle başka bölgelerde de suyun tükenmesine sebep olmaktadır. Üçüncü Dünyanın tarım alanlarındaki ölümünün ve çölleşmesinin temel nedeni, yeşil devrim tarzı ekin çeşitlerinin yüksek oranda besin maddesi ve su talep etmesidir. Yeşil devrim paradigmasının besin dengesizliği, su doygunluğu ve tuzlanma sorunlarına sunduğu çözüm, ne uygun maliyetli ne de sürdürülebilirdir. Pencap'taki zengin çiftçiler bile ne aşırı sulama suyunu boşaltma işlevi gören künklü drenaj sistemlerine hektar başına biçilen 16.000 rupiyi, ne de NPK gübrelerinin zaten fahiş olan fiyatlarının yanında mikro besin maddelerinin fiyatını ödeyecek güçtedir. Mikro besin maddesi uygulaması toprak toksisitesini artırma riski taşır. Toprağı tuzdan arındırmak için gereken ek su girdileri de çok paraya ve çok fazla suya mâl olmaktadır ve bunların ikisi de kısıtlıdır.

YERALTI SUYUNU ÇIKARMA VE ÇÖLLERİN OLUŞUMU

Yeşil devrimin su yoğun örüntüsü, sulamanın yeraltı suyuyla yapıldığı kuru bölgelerde su kıtlığına ve toprak kuraklığına yol açmıştır. İhracata yönelik şeker kamışı, üzüm ve portakal yetiştiriciliği Maharashtra topraklarını büyük ölçüde suya hasret bırakmıştır.

Süpürge darısı gibi ürünlerin koruyucu sulaması için kullanılan sığ kuyular, daha derin kuyuların ihracata yönelik endüstri ürünlerinin sulanması için elektrikli pompalamayla ölçüsüzce sömürülmesi yüzünden kurumuştur. Yeraltı suyu çıkarma yöntemi, akifer kıtlığına yol açmıştır; ülkede toprak altı su seviyesi 10 ila 30 fitten 300-400 fit derinliğe kadar düşmüştür, ki köy toplulukları için içme suyunu bile erişilmez kılan bir orandır bu. Su kaynaklarının kurumasıyla beraber, toprak da ölmekte, her sene yaşanan mahsul zayiatı onu giderek yoksun ve kurak bırakmaktadır. Suyun ve toprakların hayatı birkaç yıllık nakit uğruna pazarlanmaktadır.

TOPRAĞIN HAKLARINA SAYGI

Hindistan'da verimli tarım toprakları, son yirmi yıldır, tam da tarımsal verimliliği artırmayı amaçlayan süreçler sonucu büyük çapta ve hızla tahrip edildiğine şahitlik ediyoruz. Ve yeşil devrim teknolojilerini tasarlayan kuruluşların bu defa da ölen topraklar sorununa "teknolojik çözümler" getirme çabalarında çuvallamasına şahitlik ediyoruz. Toprak ölümü krizinin çözümü, bu sorunu ortaya çıkaranların; toprağın hayatına ya da kadınların toprak yapıcılar olarak emeğine değil, sadece ve sadece piyasaya önem verenlerin ellerinde olamaz. Toprakların sağaltımı ve geri kazanımı, tarımın düzenleyici ilkesi olarak piyasaya sarılmaya devam ederek gerçekleştirilemez. Geri kazanımın yolu, doğal yenilenme yöntemlerini bir kez daha keşfetmekten ve toprağın kendini yenilemek için kendi ürününde pay sahibi olması gerektiğini öğrenmekten geçmektedir. Toprağın bu hakkına saygı duymak, ihtiyaçlarımızı karşılayabilmemiz açısından can alıcı önemdedir.

Doğanın verimsiz olduğu varsayımından hareketle, onun verimliliğini hızla baltalıyoruz. Toprakların ölümü, bizi doğanın verimliliğine katkıda bulunmak yerine, onun *aleyhine* çalışmaya zorlayan

küstahlığın sayısız ifadesinden yalnız biridir. Doğanın haklarına ilişkin bir kaygının, insanların haklarını gözardı ettiği ve toprakların sürdürülebilir kullanımının, açların karnını doyurmaya yönelik gıda taleplerinin aleyhine işlediği yönünde yaygın bir yanlış anlama söz konusudur. Gelgelelim, çölleşme ve hastalık yoluyla verimli toprakları öldüren bir tarım paradigmasının yoksulların ihtiyaçlarını karşılayacağını düşünmek olanaksızdır. Su doygunluğu, tuzluluk, mikro besin maddesi zaafı, toksisite ve organik maddenin tükenişi, modern patriyarkal kâr maksimizasyonu ilkesinin kılavuzluğundaki bir tarım felsefesinin dolaysız ve kaçınılmaz sonucudur. Toprakların geri kazanımı, parayı değil toprak verimini tarım sermayesi olarak gören; gübre fabrikalarını değil, kadınları besin sağlayıcı sayan ve sürdürülebilir tarım ve toprak kullanımının merkezine piyasaları değil, doğanın ve insanların ihtiyaçlarını koyan bir felsefeyle mümkün olabilir ancak. Topraklar ve insanlar yaşayacaksa şayet, toprağın bereketini nakde, verimli toprakları da çöle çevirmeye bir son vermemiz gerekmektedir.

Bugün Batılı uzmanlar, toprak ölümü sorununa tez elden çözümler bulmak için gene Üçüncü Dünyanın başına çöreklenirken, bu durumdan çoğunlukla kurbanları yani kadınları, kabile mensuplarını ve köylüleri sorumlu tutuyor. Onlar, bereketli topraklardan çöller imal etmeye yarayan "Toz Çanağı" teknolojisinde ilk uzmanlaşanların, Kuzey Amerika yerlilerinin topraklarını sömürgeleştiren Avrupalı erkekler olduğunu ve o erkeklerin bunu –yoğun suni gübre kullanımı, yaygın monokültürleştirme pratiği ve Oklahoma'nın bereketli çayırlarını otuz yıldan kısa süre içinde çöle çeviren yoğun ve kapsamlı makineleşme gibi -Avrupa teknikleriyle yaptıklarını unutmuş görünüyorlar. Hyams'ın da gözlemlediği gibi,

> "Bugün Toz Çanağı kadar geniş bir alanın toprak verimliliğini on sene gibi kısa bir sürede başka bir servet biçimine, yani nakde çevir-

mek, muhtemelen, şu sıralar toprak verimliliği madenciliğine elverişli olan, sınırsız güce sahip makinelerin yardımıyla mümkün olabilirdi... 1889 ila 1900 yılları arasında Oklahoma'ya yerleşen binlerce çiftçi, o sırada Mısır kadar uzun ömürlü olabilecek yeni bir tarım medeniyeti kurduklarını düşünmüş olmalı. Böyle kısa süre içinde toprağa bir hastalık gibi musallat olan bu yerleşimcilerin torunları, hatta oğulları atalarının kendilerine bıraktığı harabeye dönmüş çiftlikleri terk etmiş, onların gömülmüş veya kökünden sökülmüş ekinlerini, ölü topraklarını, yaratımlarının gözlerine ve saçlarına bulaşan tozunu, evvelce bereketli olan bir ovanın dişleriyle öğüttükleri kıraç kumunu geride bırakmışlardır... Tam bir tiksinti nesnesi olan acınası kafile batıya doğru yöneldi, Tanrının belası Okiler!* Ama o Allahın belası Okiler bir kuşağın günah keçisiydi ve onlara bela getiren Tanrı da muhtemelen, adı Ceres, Demeter, Maia olan bir Tanrıçaydı veya bundan daha kadim ve korkunç olan başka bir şeydi. Ve onların başına yozluklarından, kendi ilahi dünyasının doğasına ilişkin kör cahilliklerinden ve bu gezegende hayatın temeli olan işbirliği ve geri dönüşüm yasalarına riayetsizliklerinden ötürü bela yağdırmıştı."**

İşte o günlerden bugünlere, Batılı patriyarkanın bereketli topraklardan çöller yaratmaya yarayan hayli enerji yoğun, kimyasal yoğun, su yoğun ve sermaye yoğun tarım teknikleri on beş, yirmi yıl gibi kısa bir sürede tarımsal kalkınma adıyla bu defa da Üçüncü Dünyaya hızla yayılmış ve bu yayılma, uluslararası kalkınma ve yardım kuruluşları tarafından finanse edilmiş, yeşil devrim tarafından ivmelendirilmiştir.

Toprağın canlı bir sistem olarak geri kazanımı, tarımda dişil ilkenin geri kazanımını şart koşmaktadır. Bu da, kuşkusuz, şefkatli ve koruyucu bir varlık olarak toprağa saygı ve özen gösteren bir ruhla mümkündür.

---

* Avrupalı yerleşimcilerin Oklahoma yerlileri için kullandığı aşağılayıcı bir söz. (ç.n.)

** E. Hyams, *Soil and Civilization*, Londra: Thames & Hudson, 1952, s. 150.

PESTİSİTLER: HAYAT AĞININ ZEHİRLENMESİ

Yeşil devrimle birlikte, gıdanın üretimi çoğu zaman hayata yönelik bir tehdit haline gelmiştir. Bu tarz tarımın yeni tohumları, haşerelere karşı son derece kırılgandır ve "haşere kontrolü" ile "bitki korumanın" sağlanması için yüksek oranda pestisit kullanımını gerekli kılar. Yeşil devrimin dilindeki ve iddialarındaki başka birçok şey gibi bu da abartılmış ve saptırılmış bir bilgidir. Halbuki pestisitler haşereleri kontrol altına almak şöyle dursun, aslında onları beslemek için hazırlanmış bir reçete gibidir; yeni mutantlar meydana getirmenin yanında, eskilerine olan hassasiyeti de artırdıkları için, bitkileri sürekli yenilenen tehlikelere açık kılarlar.

Garhwal'ın bir mozaiği andıran taraçalı tarlalarında kadınlarla beraber çokça gezmişliğim vardır. Bu tarlalardaki çeşitliliğe dayanan bitki koruma, haşere-avcı döngülerinin muhafazası ve ekinlerin haşere ve hastalık direncinin geliştirilmesi yoluyla sağlanır. Garhwal'daki köylü kadınlara haşere sorunu yaşayıp yaşamadıklarını sorduğumda bana gülerek şöyle dediklerini hatırlıyorum: "Haşere mi? O da ne?" Ekolojik açıdan sağlam ekim modellerinde haşere tahribatına rastlanmaması ve haşereye dirençli türlerin evrimi, yeşil devrimin melez monokültürler paketinin bir parçası olan yeni haşere riskleriyle tam bir tezatlık içindedir. Yukarıda, yeni pirinç ve süpürge darısı çeşitlerinde rastlanan haşere hassasiyeti örneklerine değindik. Haşere sorunundan tümüyle muaf olan bir ekinin yeşil devrim teknolojisiyle haşereye yatkın bir ekine dönüşümünün bir diğer örneğine de, '*ragi*'de (*Elusiene coracaua*) rastlanır.

"GELİŞTİRİLMİŞ" ÇEŞİTLER MASKARALIĞI

Ragi Hindistan'ın temel iri tanelilerinden biridir. Kırk yüzyılı aşkın süre önce Somali Yarımadası'ndan getirilmiş olan *ragi,* binyıllardır Hindistan köylülerine dengeli bir diyet sunan, kuraklığa karşı da,

genel olarak da son derece dirençli olan gerçek bir "mucize" ekindir. *Ragi* elverişsiz ortamlarda bile gelişimini sürdüren, mantar ve haşere saldırılarından dikkat çekici biçimde muaf olan bir ekindir. *Ragi* yakın zamana kadar, kadınlar tarafından evlerindeki yeraltı oyuklarında depolanıyor, böylece on yıllarca muhafaza edilebiliyordu. Tüm bu nitelikleri *ragi*yi kuraklığa elverişli bölgelerde gıda güvenliği için mükemmel bir ürün haline getiriyordu. Bulgulara göre, *ragi*deki protein oranı biyolojik olarak sütteki kadar yüksektir. Church 1886'da *ragi*'nin "toprağın seyrek olduğu koşullar için uygun, son derece verimli bir yağışlı hava bitkisi" olduğunu ve "neredeyse kayaların ve çakılların üstünde bile yetiştirilebileceğini" belirtir. Church'e bakılırsa, *ragi* "özenle yetiştirilip, yabani otlardan ayıklandığı takdirde, dağlık alanlarda akre başına 5-6 maund, düzlük alanlarda ise 12-14 maund tahıl getirisi sağlayabilmektedir."*

Geleneksel *ragi* yetiştiriciliği geniş bir genetik çeşitliliğe dayanır. *Hullubili, guddabili, karigidda, jenumudde, madayanagiri, hasarukambi, doddaragi, biliragi, balepatte, karimurakabi, majjige, rudragade, jade shankara* – bunlar Karnataka'da yetiştirilen çeşitlerden sadece bazılarıdır.** Hepsi de, hayli besleyici, hayli verimli, yüksek haşere ve kuraklık direncine sahip çeşitlerdir. Ne var ki, kriz zihniyeti *ragi*yi "geliştirmenin" cazibesine karşı koyamamış ve geliştirmeye çalışırken de haşere sorunundan muaf ve kuraklığa dirençli olan bu ekini haşereye ve kuraklığa karşı kırılgan bir ekine dönüştürmüştür.

Yeni *ragi* çeşitleri, 1960'lı yıllarda Hindistan Çapında Eşgüdümlü Akdarı Geliştirme Programı çerçevesinde Güney Hindistan'a

---

* A.H. Church, *Food Grains of India*, (yeniden basım), Yeni Delhi: Ajay Book Service, 1983, s. 89.

** A.K. Yegna Narayan Aiyer, *Field Crops of India*, Bangalore: Bangalore Press, 1982.

sokulmuştur.* Tablo 18'de 1976-77 ve 1977-78 yılları arasında yerli ve yüksek rekolteli *ragi*den alınan verim karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir.

TABLO 20: Yerli ve yüksek rekolteli *ragi*den alınan verim

	Yerli ragi		*Yüksek rekolteli ragi*	
	1976-77	*1977-78*	*1976-77*	*1977-78*
Alan (ha)	132.439	125.259	53.078	90.531
Üretim (mt)	124.176	149.983	60.133	129.396
Getiri (kg/ha)	938	1.197	1.138	1.429
Ortalama		1.022		1.283

Tahılda yüksek rekolteli çeşitlerden elde edilen verim, yerli çeşitlerden elde edilene kıyasla çok da yüksek değildir. Buna karşılık, tahıl sapı ve yem bakımından, yüksek rekolteli çeşitlerin getirisi yerlilere göre epey düşüktür. Church'ün verilerine bakılırsa, sabit ekim koşullarında, yerli çeşitler yüksek rekolteliler kadar yüksek getiri sağlamaktadır.

Yeni INDAF çeşitleri kuraklığa dayanıklı değildir. Bu çeşitlerde, bitki büyümesinin kritik aşamalarında yağış miktarı yetersizse yahut hiç yağış yoksa beklenen verime asla ulaşılamaz. Bu çeşitler aynı zamanda belli haşere ve hastalıklara da son derece yatkındır ve düzenli olarak pestisitle spreylenmediğinde, ürün kıtlığına sebebiyet verir. Bitki korumaya yönelik kimyasal spreyler, sulama yapılan *ragi* ekinlerinde iki ila beş kez, kuru ortamda yetiştirilen *ragi* ekinlerinde ise bir veya iki kez uygulanır. Örneğin, Tamil Nadu'nun Dharmapuri bölgesinde "verim garantisinden" ve daha düşük maliyetinden ötürü yerli çeşitler tercih edilmektedir. Buna karşılık, yüksek rekolteli *ragi*nin ilave gübre ve pestisit maliyeti hektar başına neredeyse 250 rupidir ve en iyi senelerde biraz daha yüksek olan getiriler bu maliyeti

* S. Girriapa, "Role of *Ragi* in Dry Area Development," SEC, teksirle çoğaltılmış, 1980.

pek dengelemez. Yağış miktarında dalgalanmanın olduğu veya haşere tahribatının yaşandığı senelerde, yüksek rekolteli *ragi*den alınan ürün ve kazanç, yerli çeşitlerinkine kıyasla hayli düşüktür. Pestisitleri de içeren yüksek rekolteli ürün paketi bu nedenle kıtlığın tohumlarını ekmektedir. Britanya Kimyasal Tarım Ürünleri Kuruluşu'ndan bir uzmanın dediğine bakılırsa, pestisitler ile kıtlık arasında seçim yapmak gibi bir durum söz konusu değildir; "Tropikal ürünleri spreylememenin etkisi, kuşkusuz, feci olacak ve bunun yaratacağı kıtlık, dünyada şimdiye kadar görülmedik ölçüde büyük olacaktır."* Yüksek verimliliği muhafaza eden sürdürülebilir çiftçilik sistemleri ancak doğal bitki koruma yöntemleriyle mümkün olabilir. Ekolojik açıdan istikrarsız olan ekim sistemleri ise, haşere sorunları ortaya çıkararak mahsul kıtlığını tetikler. Pestisitler bu istikrarsızlığı daha da artırır; zira içeriklerindeki zehir, mahsul üretiminin canlı ilkelerinin ve temel biyolojik verimliliğin aleyhine işler. Biyolojik verimlilikteki bu çöküşün, doğanın denetim ve dengesine kayıtsız olan şiddetli bir verimlilik artışı arayışının sonucu olması ironiktir.

PESTİSİTLERLE HAŞERELERİ KIZIŞTIRMAK

Şiddet, pestisitlerin keşfedildiği I. Dünya Savaşı koşullarının ayrılmaz bir parçasıydı. Patlayıcı imalatı, sentetik böcek öldürücülerin gelişimi üzerinde doğrudan bir etki yapmıştı. Göz yaşartıcı koloropikrin gazının aynı zamanda bir böcek öldürücü olduğu 1916'da keşfedilmiş ve gaz, böylece bir savaş zamanı ürününden bir barış zamanı ürününe çevrilmiştir. DDT'nin keşfi ise, tamamen ticari kaygılarla girişilmiş bir araştırma çabasının sonucunda gerçekleştiyse de, bu bileşimin benimsenerek yerleşiklik kazanmasını savaş politikasından ayrı görmek mümkün değildir.** Pestisitler "insanın kendi

---

* Hessayan, *a.g.e.*

** J.H. Perkins, *Insects, Experts and the Insecticide Crisis*, New York: Plenum, 1982, s. 5.

türüne karşı savaşının tahripkâr silahları" olarak ortaya çıkmıştır. En yaygın kullanılanları paratiyon ve malatiyon olan organik fosfatlar, "kurban ister bir böcek, isterse sıcakkanlı bir hayvan olsun" sinir sistemini çökertmeyi amaçlar.*

Pestisitler savaş koşullarının bir mahsulüdür. Tarımda pestisit kullanımına da gene savaş metaforları eşlik eder. Haşere kontrolü hakkındaki bir ders kitabının giriş cümleleri şöyle:

> "Haşerelere karşı savaş, insanın hayatta kalmayı garantilemek için aralıksız sürdürmek zorunda olduğu bir savaştır. Haşereler (en başta da böcekler) dünya üzerindeki başlıca rakiplerimizdir ve dünyadaki yüz binlerce yıllık mevcudiyetimiz boyunca sayımızı düşürdüler, hatta yer yer soyumuzu tükenme tehdidiyle karşı karşıya bıraktılar. İnsan, haşerelerin ve taşıdıkları hastalıkların saldırılarından ötürü çağlar boyunca asgari geçim düzeyinde yaşamıştır. Bu manzara ancak yakın zamanda, dünyanın bazı yerlerinde haşereler üzerinde yavaş yavaş üstünlük kurmamızla görece değişmeye başlamıştır. "
>
> Bu savaş hikâyesinde dövüştüğümüz bazı muharebelerden, devam eden gerilla savaşlarından, karşı karşıya geldiğimiz düşmanlardan ve onların hayatta kalmak için yaptığı bazı manevralardan bahsedilir; haşere kontrolünün "yay ve ok" çağına özgü hayli kaba saba silahlardan günümüzün gelişmiş silahlarına ve henüz deney aşamasında olan geleceğin "gizli silahlarına" kadar emrimizdeki silahlar; elde edilen kazanımlar ve savaşın kaçınılmaz olarak beraberinde getirdiği kimi yıkımlar anlatılır.**

Oysa haşerelerle "savaşmaya" gerek yoktur. Ekin ekolojisi, kısmen ekin çeşitliliğiyle dengeli bir haşere-avcı ilişkisini temin etmek, kısmen de bitkilerin direncini artırmak suretiyle en etkili haşere kontrol mekanizmasını barındırmaktadır zaten. Bugün organik güb-

---

* Rachel Carson, *Silent Spring*, Londra: Penguin, 1983, s. 42.

** W.W. Fletcher, *The Pest War*, Oxford: Basil Blackwell, 1974, s. 1.

relemenin bitki direncini artırmadaki can alıcı rolü ortaya konmaktadır; kadınları görünmez bitki koruyucuları kılan şey de, organik gübreleme alanındaki çalışmalarıdır.

İndirgemeci anlayış, haşere ve pestisit ekolojisini görmekten acizdir, çünkü bitkinin bünyesindeki ve çevresindeki görünmez, incelikli dengelere dayalı bir ekolojidir bu. Böylece indirgemeci anlayış haşere kontrolünü zehirlerle yapılan şiddetli bir savaş ticaretine indirger. Bu anlayış, haşerelerin haşere popülasyonunu düzenlemek gibi eşsiz bir özelliğe sahip olan doğal düşmanları olduğunu da görmekten acizdir. De Bach'ın da dediği gibi, "Kimyasallar yoluyla haşere kontrolü felsefesi, olabilecek en yüksek ölüm oranına ulaşmayı amaçlar; laboratuvarda ilk geliştirilen yeni kimyasallarda temel kıstas ölüm yüzdesi olmuştur. En yüksek ölüm oranı gibi bir amacın, hedefteki böcek ve kurtlara ilişkin bilgisizlik veya kayıtsızlıkla birleştiğinde, pestisit direncinin gelişmesine ve daha da güçlenmesine götüren en hızlı yol olacağı garantidir."*

De Bach'ın DDT kaynaklı haşere artışına ilişkin araştırması, haşere nüfusunda 36 ila 1200 mislinde bir artış yaşanmış olabileceğini ortaya koymaktadır. Haşere sorununun şiddetlenmesi doğruda doğruya haşerelerin *doğal* düşmanlarına yöneltilen şiddetle ilintilidir. Doğal dengeyi kavramaktan aciz olan indirgemeci anlayış, bu dengenin bozulması durumunda olabilecekleri öngörmekten de acizdir.

Pestisitler büyük oranda, eril Batı bilimi ve endüstrisinin olası bir hasarı önleme yolundaki abartılı iddiaları eşliğinde tedavüle sokulmuştur. Bunda, pestisitlerin yaptığı etkinin görünürlüğü de etkili olmuştur. Doğal düşmanlar sessiz ve görünmez bir biçimde çalışır; "buna karşılık, kimyasal pestisitlerin etkileri son derece görünürdür. Hızlı iş görürler; ne de olsa, bir yığın ölü böcek tek başına etkileyici

* De Bach, *Biological Control by Natural Enemies*, Londra: Cambridge University Press, 1974.

bir manzara olmanın yanı sıra, satış için etkili bir özelliktir de."* Şiddetin dramı, bilişsel gücün çarpıtılmış ve yanlış yola saptırılmış ölçütü haline gelmiştir. İndirgemeci ve patriyarkal bir modern ölüm biliminin bilişsel üstünlüğü ve başarısı miti, şiddetin gayri meşru biçimde bir verimlilik göstergesine tercüme edilmesine dayanır. Aşırı derecede haşere öldürmeye dayanan bu strateji, haşereleri düzenlemek ya da kontrol altına almak şöyle dursun, haşere salgınlarını tetikler. Peki, modern bilim tümüyle kontrolden çıkmış bir doğa yaratırken, onun doğayı denetim altına aldığı miti neden hâlâ ısrarla varlığını sürdürmektedir? Şiddet bir denetim göstergesi değildir; şiddet kullanımı, sistemin giderek denetlenemez bir hal aldığının göstergesidir.

Şiddetin bir denetim biçimi olarak mistifikasyonu, "bilimsel" ve "kontrollü" deney mitiyle başlayarak, bütün bir Batılı patriyarkal bilimsel süreci kat eder. Pestisitlerin etkililiği üzerine yapılan deneyler, doğal ve biyolojik haşere denetiminin birbiriyle kıyaslandığı gerçek hayat deneyleri değildir. Potansiyel doğal veya biyolojik denetim karikatürünün mekânı, farklı materyaller, farklı dozaj ve sıklıklarla zehir uygulamalarının gerçekleştirilmiş olduğu arazilerle çevrili olan ham bir deney arazisinden ibarettir. Dolayısıyla, bu ham deney arazisi çevreden kimyasallar alır ve önceden spreylenmiş olan daha geniş arazinin kimyasal etkisine maruz kalır. Böylece bu numunelik arazideki doğal düşmanlar, tıpkı diğer doğal denetimler gibi yok olur. Söz konusu denetim arazisinde bir haşere patlaması yaşanması ihtimali yüksektir, zaten pestisitler için önlenecek daha fazla hasar olması da bundandır!

Haşere denetimini sağlamaktaki bu başarısızlığına, yarattığı bunca yıkıma ve gerek doğayı gerekse insanları maruz bıraktığı bunca şiddete rağmen, pestisit satışları düşeceği yerde artmaktadır. Pestisit

---

* R.C. Oelaf, *Organic Agriculture,* New Jersey: Allanheld, Osmunand Co., 1978, s. 81.

kullanımı devletin tarım politikaları, pestisit sübvansiyonları ve propaganda vasıtasıyla teminat altına alınır. Pestisitler kullanılmaya devam etmektedir; çünkü kullanımları sonunda bir alışkanlık haline gelen "ekolojik narkotiklerdir" onlar.* Sürekli pestisit kullanımı, haşere-avcı dengesini bozarak, potansiyel olarak daha etkili olan bir biyolojik denetim mekanizmasını etkisiz kılabilir. Pestisitlerin tüm etkisizliğine rağmen pestisit piyasasının büyümesinin nedeni, bunların her tür alternatif haşere denetimi sisteminin ekolojik zeminini ortadan kaldırmasıdır ve bunun gerekçesi de söz konusu alternatif sistemlerin kâr getirme potansiyeline sahip olmamasıdır. Piyasada mevcut olmayan doğal haşere düşmanları, bedava yararlanılabilen ortak bir kaynak olmakla beraber, sadece belli türlere mahsus olduklarından, sınırlı bir piyasaları vardır. Kimyasal pestisitler ise, bunun aksine, geniş bir piyasa potansiyelini beraberinde getiren "geniş spektrumlu" etkilerinden ötürü tercih edilmekte ve böylece bilim, şiddet ve kâr kaygısı arasında güçlü bir bağ yaratmaktadır.

ŞİDDETSİZ HAŞERE KONTROLÜ: DOĞADAN, KADINLARDAN VE KÖYLÜLERDEN ÖĞRENMEK

Haşereleri kontrol altında tutmanın şiddetsiz yöntemleri daima varolmuştur. Bundan yarım yüzyıl önce Howard'ın da dikkat çektiği gibi, "Doğa, haşerelerin ve mantar hastalıklarının kontrolü için spreyleme makinesi ve zehir spreyine denk bir şey tasarlamaya asla gerek duymamıştır. Ormandaki bitki ve hayvanlarda bu hastalıklarının hepsine tek tük rastlandığı doğrudur ama bunlar hiçbir zaman büyük oranlara ulaşmaz. Burada izlenen ilke, parazit gibi şeylerle kuşatılmış olsalar bile, bitki ve hayvanların kendilerini pekâlâ koruyabilecekleridir. Doğanın bu konularda işleyen yasası, yaşamak ve yaşatmaktır."** Howard

* Oelaf, *a.g.e.*, s. 60.

** Howard, *a.g.e.*

Doğulu yetiştiricilerin hem hastalık ve haşere kontrolü konusunda, hem de "gittikçe daha çok yeni haşere keşfetmek ve bunları ortadan kaldırmak için gittikçe daha çok zehirli sprey icat etmek" şeklindeki şiddetli kısır döngüden çıkmak konusunda Batılı uzmanlara öğreteceği çok şey olduğuna inanıyordu. Howard 1905'te Hindistan Hükümeti'nde Emperyal Ekonomik Botanik Bilimcisi olarak görev yapmak üzere Pusa'ya geldiğinde, Pusa civarındaki yetiştiricilerin ekinlerinin haşerelerden muaf olduğunu ve böcek öldürücüler ile mantar ilaçlarına ihtiyaç duymadığını fark etmiştir.

> "Yapabileceğim en iyi şeyin, bu köylülerin uyguladığı işlemleri izleyip, onların geleneksel bilgisini olabildiğince çabuk edinmek olduğuna hükmettim. Bu yüzden, şimdi onları tarım profesörlerim olarak kabul ediyorum. Benim için bir diğer eğitmen grubu ise, açıkçası, böcekler ve mantarların kendisi oldu. Yetiştiricilerin yöntemleri uygun şekilde izlense, hastalıklardan hemen hemen muaf ekinler elde edilir ve böceklerle mantarlardan yerel ortama uygun olmayan çeşitleri ve çiftçilik yöntemlerini saptamakta yararlanılırdı."

Howard yeni profesörlerinden -yani, köylüler ile haşerelerden- aldığı beş yıllık eğitimin sonunda şunu öğrenmiştir:

> "...mantar uzmanlarından, böcek bilimcilerden, bakteriyologlardan, tarım kimyagerlerinden, istatistikçilerden, bilgi takas merkezlerinden, suni gübrelerden, sprey makinelerinden, böcek öldürücülerden, mantar ilaçlarından, mikrop öldürücülerden ve modern tarımsal deney istasyonlarının tüm o pahalı araç gereçlerinden en ufak yardım almadan, hastalıklardan neredeyse tamamen muaf olan sağlıklı ekinler yetiştirmek."*

Howard'ın sürdürülebilir çiftçiliği tüm dünyaya öğretebilmiş olmasının nedeni, onu uygulayan köylülerden ve doğanın kendisinden öğrenme alçakgönüllülüğüne sahip olmasıdır. O, haşere

---

* Howard, *a.g.e.*

kontrolünün en etkili yönteminin haşerelere saldırmak yerine, bitkilerin haşere direncini artırmayı öngören, dişil ilkeye dayalı şiddetsiz yöntem olduğunu fark etmiştir. "Doğa, ekinleri hastalıklara dirençli kılacak fevkalade bir mekanizma sağlamaktadır. Sadece humus bakımından zengin toprakta etkin olan bir mekanizmadır bu; verimsiz ve kimyasallarla gübrelenen topraklarda ise ya etkin değildir ya da hiç yoktur."* Dişil ve şiddetsiz bir tarım perspektifi, bu bakımdan, büyük oranda kadınların üstlendiği organik gübreleme işini, bir yandan haşere kontrolünü ve bitki korumasını sağlarken, bir yandan da toprak verimliliğine ve toprak neminin muhafazasına katkıda bulunan bir iş olarak görmek durumundadır.

Kriz zihniyeti, şimdi de bitkilerde biyoteknoloji yoluyla haşere direncini geliştirmekten bahsediyor. Ne var ki, haşere direncinin bir mühendislik meselesi değil, ekolojik bir durum olduğunu gözden kaçıran bir anlayıştır bu. Chabousson'un da dediği gibi, "Kalıtımın taşıyıcısı olan gen, ancak doğanın bir işlevi olarak iş görebilir. Bu yüzden, 'genetik' bağışıklık başka bir haşereye yönelik olarak geliştirilmiş bir pestisitin uygulanmasıyla bozulacaksa şayet, bir bitkinin falanca hastalığa karşı direncini artırmak hiçbir işe yaramaz."**

Geleneksel (ya da indirgemeci dünya görüşünün "bilimsellik dışı" olarak damgaladığı) gıda üretimi sistemi, bitki direncini geliştirmek, dönüşümlü ve karma ekim uygulamaları yapmak ve çiftlik, ağaç ve çalıçitlerde haşere avcılarına uygun ortam sağlamak gibi bir dizi önlemle haşereleri kontrol altında tutmayı başarmıştır. Bu pratikler istikrarlı bir ekoloji *ve* ekonomi yaratmıştır. Ekolojik açıdan istikrarlı koşullarda, bitkiler ile haşereler arasında, doğal rekabet, ayıklanma ve haşere-avcı ilişkileri yoluyla bir denge sağlanır. Bu

---

* Howard, *a.g.e.*

** F. Chabousson, "How Pesticides Increase Pests," *Ecologist*, 16. Cilt, 1. Sayı, 1986, s. 29-36.

koşullarda, kadınlar genellikle temel ekolojik süreçler ve bitkiler arasındaki ilişkilere dair geleneksel bilginin önemli kaynakları olarak görülür. Sözgelimi, Amazon havzasındaki Kayapo yerlileri, mısır festivalinde yüzlerini karınca uzuvlarıyla boyadıkları bir ritüel yaparlar. Festivalin ana teması, tarlaların koruyucusu ve kadınların dostu sayılan küçük kırmızı karıncaların kutsanmasıdır. İndirgemeci bakışa basbayağı anlamsız görünen bu ritüele ilişkin olarak Posey şöyle der:

> "Mısır, fasulye, manyok ve bu karıncanın oluşturduğu birlikte evrimleşme ağını anladığımız zaman, bu mit de anlam kazanmaya başlar. Manyok, karıncaları taze manyok bitkisine çeken bir çiçek nektarı salgılar. Karıncalar nektara ulaşmak için altçenelerini kullanarak, taze ve kırılgan manyok yapraklarının büyümesini engelleyecek fasulye filizlerini keser. Böylece sarmaşık şeklinde büyüyen filizlerin manyoka çıkması önlenmiş ve bitki, doğal kafesi olan mısır bitkisiyle bırakılmış olur. Mısır, fasulye filizleri tarafından zarar görmeden büyüyebilirken, fasulye bitkisinin kendisi de mısırın ihtiyaç duyduğu değerli azotu temin eder. Karıncalar doğanın doğal işleticileri olarak kadınların bahçıvanlık faaliyetine işte böyle katkıda bulunur."*

Kırmızı karıncaları "haşere" olarak gören "bilimsel" tarım bu dengeyi bozmuş ve hastalığın yayılmasına elverişli koşullar yaratmıştır. Bitkinin hastalıklara direncini artıran organik gübrenin yerini, bitkilerin haşere direncini düşüren kimyasal gübreler almıştır. Haşerelerin birçoğu belli bitkilere özgü olduğundan, dönüşümlü ekim yerine, her sene art arda aynı bitkinin ekimi de haşerelerin artmasına yol açar. Karma ekinlerin yerini monokültürlere bırakmasıyla, ekinler haşere salgınlarına da daha açık hale gelir. Çiftçiliğin makineleşmesi çalıçitler ile çiftlik ağaçlarının yok olmasına yol açarak,

* D.A. Posey, "Indigenuous Ecological Knowledge and Development of the Amazon," E.F. Moran (haz.), *The Dilemma of Amazonian Development,* Boulder: Westview, 1983, s. 234.

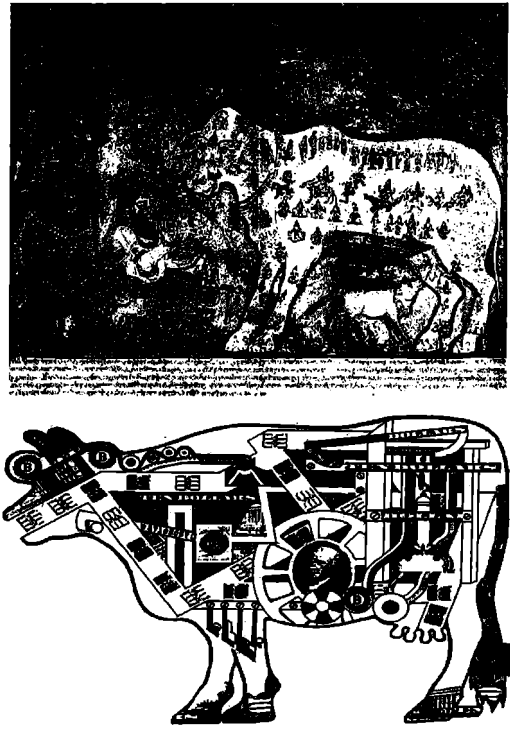
bazı haşere avcılarının habitatını ortadan kaldırır. Haşere kontrolündeki bir diğer görünmez işçi grubu da kuşlar ve ağaçlardır. Amerika ve Avrupa'nın büyük kısmında öldürücü Hollanda karaağaç hastalığına yol açan nedenin, kabuk böceğiyle beslenen avcı kuşların yok olması olduğu bulgulanmıştır, zira karaağaç hastalığına yol açan mantarı yayan, bu böcek türüdür. Milwaukee Halk Müzesi'nin kuşlardan sorumlu müdürünün de dediği gibi, "Böcek hayatının en büyük düşmanları diğer avcı böcekler, kuşlar ve bazı küçük memelilerdir; fakat DDT, doğanın kendi muhafızları veya koruyucuları da dahil olmak üzere hepsini ayrım gözetmeden öldürür... İlerleme adına, sadece geçici konfor sağlayan ve böcekleri yok etmekten başka hiçbir işe yaramayan kendi şeytanca haşere kontrolü yöntemlerimizin kurbanı haline mi geleceğiz? Doğanın muhafızları (kuşlar) zehirle öldürülüp, karaağaçlar yok olduktan sonra geriye kalan ağaçlara saldıracak olan yeni haşereleri hangi yöntemle kontrol altında tutacağız?"*

Humus sağlayan inekler, böceklerle beslenen kuşlar, ineklere gıda ve kuşlara yuva temin eden ağaçlar, hepsi de kalıcı haşere kontrolü stratejilerinin inşa edilmesi gereken toprak ailesinin üyeleridir. Haşere kontrolünde şiddetsiz alternatifler mevcuttur ama bunları görmek dişil ve ekolojik bir perspektifi, uygulamak ise hayatı idame ettirme ve zenginleştirme şeklindeki dişil öncelikleri gerektirir.

Bu türden pratiklerin hepsinde kadınlar üretkenlik ve yaratıcılık açısından merkezi bir rol oynar. Onlar, gıda güvenliğinin ve sağlık hizmetleri sistemlerinin uzmanları ve denetçileridir. Kadınlar ile doğanın sürdürülebilir gıda üretimindeki ortaklaşa çalışması, bugün ölüme dayalı yeni bir bilgi ve kalkınma sistemi tarafından yok edilmekte ve bu sistem kâr sağlamayı, doğa ve ekonomi üzerinde denetim kurmayı amaçlayan saldırgan modern erkeği hayat ağıyla savaşa sokmaktadır. Bütünleşme ekolojik düzeyde yok edilirken,

* Perkins, *a.g.e.*

şirketler düzeyinde sürgit kılınmaktadır. Toprak verimliliğinin muhafızı, bitkilerin koruyucusu, haşere kontrolünün idarecisi ve tüm çeşitliliğiyle genetik zenginliğin çoğaltıcısı olan doğa ve kadınlar, gübre ve pestisit üretimini, tohum endüstrisini, dolayısıyla besin zincirini denetimi altında tutan bir avuç dolusu Batılı erkek tara-

Kutsal inek, kırsal finans piyasaları ineğine karşı.

Kaynak: **C. Sivaramamurti, *Approach to Nature in Indian Art and Thought*, Yeni Delhi: Kanak Publications, 1980 ve Ceres, 109. sayı:1986.**

fından yerinden edilmektedir.*

BEYAZ DEVRİMİN ŞİDDETİ

İnek, ekolojik anlamda Hint medeniyetinde merkezi bir yere sahiptir. Hint tarım dünyası sürdürülebilirliğini hem maddi hem de kavramsal olarak ineğin bütünlüğünün muhafaza edilmesi üzerine kurmuştur; zira inek dokunulmaz ve kutsal sayıldığı gibi, gıda sistemlerinin zenginliğinin anası olarak görülür. Sürdürülebilir tarımın sırrı, çiftlik hayvanları ile çiftçiliğin bütünleşmesindedir. Çiftlik hayvanları, organik maddeyi bitkilerin kolaylıkla kullanabileceği bir biçime sokmak suretiyle, besin zincirinde son derece önemli bir işlevi yerine getirir. Bağımsızlıktan sonra Hindistan'ın ilk tarım bakanı olan K.M. Munshi'ye bakılırsa, "İnek Ana ve Nandi'ye boşuna tapınılmaz. Onlar -doğanın ulu toprak dönüştürücüleri olarak- toprağı zenginleştiren, işlendikten sonra son derece önemli bir besin maddesine dönüşen organik maddeyi sağlayan kadim faillerdir. Hindistan'da gelenek, din duygusu ve ekonomik gereksinimler, döngüyü sürdürmeye yetecek kadar geniş bir sığır nüfusunu muhafaza etme gayretinde olmuştur."**

Tarımda refahın kaynağı olarak ineğin kutsallığı, onun ekin üretimiyle bütünleşikliğini muhafaza etme ihtiyacıyla bağlantılıdır. Ekin atıklarını ve ekilmemiş araziyi kullanan yerli sığırlar bu bakımdan gıda konusunda insana rakip olmadıkları gibi, tersine, tarlalar için gübre temin ederek gıda verimliliğini artırırlar. İneğin kutsallığı işte bu ekolojik mantıkta ve koruma zorunluluğunda yatmaktadır. İneğin bir gübre, besin ve deri kaynağı olarak gördüğü işlev, onu besleyen, sütünü sağan, dışkısını toplayan ve hastayken bakımını üstlenen kadınların emeğinden ayrı düşünülemez. Ka-

* Rachel Carson, *a.g.e.*, s. 108.

** K.M. Munshi, *a.g.e.*

dınlar bu emekleriyle kaymak, tereyağı, saf yağ ve ayran üretimini kapsayan geleneksel mandıra endüstrisinin gıda üreticileri olmanın yanı sıra, hayvan bakımının da asli uzmanlarıdır. Kadınların çiftlik hayvanlarıyla ortaklaşa çalışarak Hindistan ekonomisine yaptığı katkı öteden beri çok önemli bir yere sahip olmuştur.

Hindistan'daki sığırların ülke ekonomisine yaptığı parasal katkıyı ölçmeyi amaçlayan 1932 tarihli bir çalışmada şöyle denmektedir:

> "Büyükbaş hayvan ürünleri aktüel ve potansiyel açıdan son derece büyük bir değere sahiptir. Süt ve süt ürünleri üç milyar rupi değerindedir. Bu rakam Hindistan'ın toplam pirinç üretiminin getirisiyle aşağı yukarı eşdeğerdir ve toplam buğday üretimi getirisinin üç-dört katı değerindedir. Hindistan aynı zamanda Britanya İmparatorluğu'nun en büyük post ve deri imalatçısıdır; bu ürün grubunda senelik üretiminin getirisi kabaca 400 milyon rupi değerindedir, başka bir deyişle, Hindistan'ın toplam şeker üretiminden sağladığı getiriden daha yüksektir. Büyükbaş hayvan emeği ayrıca çiftlik hayvanlarının Hindistan tarımına yaptığı önemli katkıyı da temsil eder; bu katkının yetiştiricilik maliyetleri bazında hesaplanan parasal değerinin 3 milyar ila 5 milyar rupi arasında olduğu tahmin edilmektedir. Büyükbaşların toprak verimliliğini artırmanın bir vasıtası olarak arz ettiği değerin parasal karşılığını hesaplamaksa pek kolay değildir. Bir tahmine göre, hayvan gübresinin nakdi değeri 2 milyar 700 milyon rupidir."*

Hindistan köylerindeki enerji ihtiyacının üçte ikisinin veya daha fazlasının, yaklaşık 80 milyon iş hayvanının emeğiyle karşılandığını da not düşmek gerekir ve bunların 70 milyonu erkek merkezci batılı zihniyetin az süt getiren "işe yaramaz" hayvanlar olarak gördüğü ineklerdir. Hesaplamalara göre, tarımdaki bu hayvan enerjisini ikame etmek için Hindistan'ın petrole senelik 100 milyon Amerikan

---

* N. Wright, *Report on the Development of the Cattle and Dairy Industries in India*, Simla, Government of India Press, 1937.

doları harcaması gerekmektedir. Hindistan sığırları senede 700 milyon ton geri kazanılabilir dışkı üretmektedir. Bunun yarısı gübre, yarısı da yakacak olarak kullanılmaktadır, ki bu, Hindistan'da az bulunan 27 milyon ton gazyağı, 35 milyon ton kömür veya 68 milyon ton odunun termal karşılığıdır. Diğer çiftlik hayvanlarının üretimine gelince, post, deri, vs. ihracatının ulusal hazineye her sene 150 milyon dolar getirdiğini söylemek yeterli olacaktır. Yerli büyükbaşlar kısıtlı kaynaklarla çok çeşitli faydalar sağlamaktadır.*

Hindistan'da büyükbaş hayvanlar onlara sağlanan organik maddenin %29'unu, enerjinin %22'sini, proteinin %3'ünü kullanırken, ABD'deki yoğun büyükbaş hayvan endüstrisinde bu oranlar sırasıyla %9, %7 ve %5'tir. Hindistan'da büyükbaş hayvanlar tüketilen yenebilir gıdadan daha fazla gıda sağlarken, ABD'de büyükbaş hayvanlar kendilerinden elde edilenin altı katı kadar yenebilir gıda tüketmektedir.**

TABLO 21: ABD'de büyükbaşlar ile Hindistan'da büyükbaşlar ve mandaların girdileri ve faydalı çıktıları (1972)

	Madde (10-10 kg)	*Enerji* (10-12 kalori)	*Protein* (10-9 kg)
Girdiler ve Çıktılar	ABD - Hindistan	ABD - Hindistan	ABD - Hindistan
Girdiler			
İnsan trfn yenebilir	11,9 - 0,68	38,8 - 1,7	16,0 - 2,1
İnsan trfn yenemez	22,2 - 40,00	88,0 - 120,5	25,1 - 33,3
Toplam	34,1 - 40,68	126,8 - 122,2	41,1 - 35,4
Çıktılar			
Çalışma		6,50	
Süt	1,12 - 0,51	5,04 - 2,09	2,06 - 0,88
Et	0,90 - 0,50	4,40 - 2,23	0,17 - 0,11
Post	0,11 - 0,07		
Gübre	0,87 - 10,8	. - 26,98	

* Shanti George, *Operation Food*, Delhi: Oxford University Press, 1985, s. 31.

** Shanti George, *a.g.e.*

Toplam	3.00 - 11.89	9.44 - 26.98	2.23 - 0.99
Etkililik (%)	9 - 29	7 - 22	5 - 3

Kaynak: "Agriculture: A Sacred Cow," Bruce Leon, *Environment*, 17. Cilt, 9. Sayı, s. 38 (1975), Scientists' Institute for Public Information.

Gelgelelim, büyükbaş hayvanların çeşitli işlevlerine dayanan bu son derece etkili gıda sistemi, yeşil ve beyaz devrimlerin indirgemeci stratejileriyle devre dışı bırakılmıştır. Bu da, hem ekin üretiminde hem de hayvancılıkta sürdürülebilirliğin muhafazası için zorunlu olan bütünleşik bir ekin üretimi ve hayvancılık sisteminin birbirinden izole iki alana ayrılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Yeşil ve beyaz devrimlerle birlikte, tamamlayıcılığın yerini rekabet, döngüsel süreçlerin yerini çizgisellik, düşük girdilerin yerini yüksek girdiler ve çok yönlü kullanımların yerini tekli meta çıktıları almıştır. Bunun sonucunda, hayatı idame ettiren ekolojik süreçleri güçlendiren teknolojilerden, bu süreçleri altüst eden hayat karşıtı teknolojilere doğru bariz bir dönüşüm yaşanmıştır. Ekinlerle hayvanlar arasındaki döngüsel ve sürdürülebilir akışların korunmasında doğayla işbirliği içinde çalışan da kadınlar olduğundan, doğanın işleyişinin bozulması kadın çalışmasının aksamasını da beraberinde getirir. Ekin üretiminin hayvancılıktan ayrılması, sürdürülebilir tarımın organik madde zeminini aşındırdığından, onu olanaklı kılan ekolojik süreçleri altüst eder. Kadınların çiftlik hayvanları ile ekinler arasındaki organik bütünlüğü muhafazaya yönelik çalışması da, bu ayrılıkla beraber ortadan kalkmıştır. Yeşil devrim, tarımın gübre zeminini yenilenebilir ve sürdürülebilir organik girdilerden, yenilenemez ve sürdürülemez olan kimyasal girdilere doğru kaydırmak suretiyle, hem çiftlik hayvanlarını hem de kadınların onlarla işbirliğine dayalı çalışmasını tahıl üretiminde gereksiz hale getirir. Beyaz devrim ise, Batının verimsiz ve savurgan hayvancılık ve mandıracılık pratiklerine öykünerek, dünyanın en evrimleşmiş mandıra kültürünün medeni zeminini ortadan kaldırmış

ve kadınları süt ürünleri işleme endüstrisindeki yerlerinden etmiştir.

Yüksek rekolteli ürün çeşitleri tahıl sapı üretimini azalttığı ve bu çeşitlerin yan-ürünleri çiftlik hayvanlarının tüketmesine uygun olmadığı, yani yem olarak işe yaramaz olduğu için, yeşil devrim zamanla beyaz devrimin bir düşmanı haline gelmiştir. Dahası melez tohumlar toprağı besin maddelerinden yoksun bırakarak, çiftlik hayvanları açısından yem kıtlığına ve hastalıklara yol açar. Beyaz devrim ise, çiftlik hayvanlarını ekolojik açıdan ekinlerle bütünleşik görmek yerine, ineği salt bir süt makinesine indirgemiştir. Shanti George'un da gözlemlediği gibi, "Sorun, mandıra planlamacıların ineğe baktıkları zaman, bundan çok daha fazlasına sahip olduğu halde, sadece memesini görmeleridir. Onlar büyükbaş hayvanları sütle bir tutar ve çiftlik hayvanlarının -yük taşıma gücü, gübre ve yakacak olarak kullanılan dışkı, post, deri ve toynak gibi- başka ürünlerini dikkate almazlar."*

Hindistan'da süt tarım ile hayvancılık arasındaki karşılıklı bağımlılığın sağladığı çok sayıda üründen yalnız biridir. Hindistan'da hayvancılığın hem kuraklığa direnci ve süt çıktısını en iyi şekilde kullanmak, hem de farklı üretici süreçler arasındaki ve insanlar ile hayvanların ihtiyaçları arasındaki tamamlayıcı ilişkiyi muhafaza etmek gibi çifte bir amaca hizmet etmesinin nedeni de budur. Hindistan'da tarım ile hayvancılık arasında, ikisinin birbirini destekler şekilde yüzyıllar boyu evrimleşmesine dayanan bir ilişki söz konusudur. Büyükbaşlar esasen gıda sisteminde üretici birer fail olarak görülürken, tüketime yönelik olarak ürettikleri kalemler ikincil addedilir. Beyaz devrim, hayvanların bu ikincil işlevini asli ve ayrıcalıklı kılmak suretiyle, verimliliği yüzyıllardır muhafaza etmiş olan, toprak ile hayvanlar arasındaki hassas dengeyi de tehdit etmektedir. Kraliyet Komisyonu ve ICAR'ın (Hindistan Tarım Araştırmaları

* Shanti George, *a.g.e.*, s. 30.

Kuruluşu) da ikaz ettiği gibi, "Süt üretimi gereğinden fazla artırıldığı takdirde, büyükbaş hayvanların yük taşıma gücünün azalmasına ve dolayısıyla Hindistan tarımının temelden sarsılmasına yol açabilir."*

GENETİK ŞİDDET OLARAK MELEZLEŞTİRME

Beyaz devrim, dünyanın ineğin ekolojik açıdan merkezi yere sahip olduğu kısmındaki mandıracılık faaliyetlerinin "ilerletilmesine" yönelik bir amaçla Batıdan gelmiştir. İnekte cisimleşen dişil ilke bir yanıyla tarım sistemi içindeki ilişkiselliğe ve bütünleşikliğe, bir yanıyla da genetik çeşitliliğe dayanır. Hindistan dünyanın en iyi tropikal büyükbaşlarına sahiptir – Sahiwal ineği, Kızıl Sindhi, Rathi, Tharparhar, Hariana, Ongole, Kakreji ve Gir bunlar arasındadır. Bunlar ülkenin çok çeşitli ekolojik ihtiyaçlarına uygun biçimde yüzyıllar boyu itinayla evrimleştirilmiş cinslerdir.

> "Sıcak yaz aylarında bir ağacın altında tutulabilme, köydeki gölet suyunu içebilme, sinek ve sivrisinekler ile hastalıklara dayanıklı olma, otlak ve muson çayırı otlarından veya tarımsal yan ürün mahiyetindeki kaba yemlerle beslenebilme özellikleriyle tropikal koşullara en uygun mandıra ve yük hayvanı cinslerinin evrimleştirilmesi atalarımızın binlerce yılını almış olmalıdır."**

Yüzlerce yıllık bu hayvancılık stratejileri, adlarının önünde akademik unvanları ya da seminerlerde sunulan makaleleri olmasa da, "bilimsel" besiciler olan yerli uzmanlar tarafından evrimleştirilip muhafaza edilmiştir. Bu görünmez bilimciler, yetiştiricilik sıkıntısının az, doğal meralarınsa çok olduğu kuru içbölgelerde yaşayan göçebe topluluklara mensup kadın ve erkeklerdir. Ne var ki, hayvancılık yapan bu kastların uzmanlaşmış bilgi ve becerileri, beyaz devrim "biliminin" bir parçası değildir. Günümüzün mandıra bilim-

---

* Shanti George, *a.g.e.*, s. 59.

** *A.g.e.*, s. 118.

cileri Hindistan kırsalının Batı eğitiminden geçmiş erkekleridir ve bunlar, Hindistan'ın eski besicilerini bilimciden veya profesyonelden saymadığı gibi, ülkedeki büyükbaş cinslerinin genetik evrimi itinalı bir seçilimle gerçekleştirilmiş olduğu gerçeğini görmekten de acizdir. Bu erkek bilimciler, risk oranı yüksek ve parçalı bir hayvancılık stratejisi yaratmak için ülkelerindeki genetik çeşitliliği "kalkınma" adına homojenleştirir. Böylece tamamen yerli olan cinsler, Zebu ineğinin süt verimliliğini artırmak amacıyla yerini, Jersey, Holstein (siyah beyaz inek), Friesian (siyah alaca sığır), Kızıl Dan ve Kahverengi İsveç gibi egzotik cinslerle Zebu ineğinin homojenleştirilmiş melezlerine bırakır. İndirgemeci kalkınma paradigmasına ait çoğu strateji gibi bu da, Hindistan tarımına son derece uygunsuzdu; çünkü Harris'in de dikkat çektiği gibi, "Zebu ineğinin başlıca ekonomik işlevi, erkek yük hayvanları doğurmaksa şayet, onu temel işlevi süt üretmek olan, bu amaca özgülenmiş Amerikan mandıra hayvanlarıyla karşılaştırmanın hiçbir manası yoktur."* Shanti George şu alaycı yorumda bulunur: "Dan ve Hint inekleri birbiriyle karşılaştırıldığında, Dan boğasının çalışma performansının nasıl Hint muadilininki kadar iyi olduğunu sorgulamak öğretici olabilir."**

Hindistan büyükbaşlarının egzotik soylarla melezlenmesi yoluyla "geliştirilmesi," melez tohumların yüksek gelir getirmesi kadar uydurma bir yöntemdir. Büyükbaşlarda ve ekinlerde melezleştirme, indirgemeci ilkeler kılavuzluğunda gerçekleştirildiğinde, kalkınma kurgusu eşliğinde bir parçalanma, bozulma ve yıkım gerçekliği yaratır. Melezleştirme, ekolojik olarak, sistemlerin ve türlerin bütünlüğünü bozar; ekonomik olarak da, ekosistemlerin kritik işlev ve çıktılarını yok ederek kıtlığa yol açar. Bunun bir yönü, çiftlikteki bütünleşik besin döngüsünün bozulmasıyken, diğer yönü de büyükbaş

---

* Shanti George, *a.g.e.*, s. 39.

** *A.g.e.*, s. 37.

sisteminin çöküşüdür.

Evrimleştirilmesi yüzyılları bulan yerli ırklar, özel olarak Hindistan iklimine adaptedir. Bu ırkların kalın üstderileri ısıya, açık ten renkleri de güneş ışığına dayanıklılıklarını artırırken, uzun kulak ve kuyrukları böcekleri uzaklaştırmalarını, hörgüçleri ise yağ depolamalarını sağlar. Egzotik soylarla melezleştirme yöntemi, bu adaptasyon stratejilerini devre dışı bırakır. Tropikal doğa böylece habitat olmaktan çıkarak, bir tehlike halini alır. Ilıman kuşağın ekin sapları, verimde düşüşe yol açarak melezleri Hindistan iklimine yabancı kılar. Singh'in de belirttiği gibi, büyük ölçekli melezleştirme ancak "ocak ile mart ayları arasındaki tarımsal iklim koşullarının tüm sene boyunca muhafaza edilmesi koşuluyla uygulanabilirdir."* Bu da, ya melez ineklerin havalandırma sistemli yerlerde barındırılması ya da büyükbaşların yaz sıcağına uyum sağlayamaması anlamına gelir ki, birinci durumda hayvancılık en yoksul topluluklar için bir geçim kaynağı olmaktan çıkar, ikinci durumda ise muson mevsimlerindeki nemlilik kaçınılmaz bir dezavantaja dönüşür.

Mevsim koşullarına uyumsuzluk, yerli ırkların hastalıklara karşı kalıtsal direncinin düşmesine yol açar. Bir ineği otlağa götürmek gibi basit bir iş, ki köylerde sağmal inekleri beslemenin standart bir yöntemidir bu, melez soyların kene ve pire kapmasıyla hastalıklara davetiye çıkaran hayli riskli bir işe dönüşür. Melezler sadece hastalığa karşı kırılgan olmakla kalmaz, viral zatürree, üst solunum yolu enfeksiyonu, kötücül mavi dil hastalığı, viral ishal, tüberküloz ve kısa süreli ateş gibi yeni hastalıkları da ülkeye sokar.**

Melez ekinler gibi melez büyükbaşlar da kaynak yoğun girdiler gerektirir. Yoğun girdilerle beslenen her bir inek için, senede yaklaşık iki milyon kalorilik gıda harcanır, ki bu miktar iki insanın senelik besinini

* Shanti George, *a.g.e.*, s. 107.

** *A.g.e.*, s. 108.

sağlamaya yeter. Melezleşmemiş büyükbaşlar tarımsal yan ürünler ve atıklarla beslenir. Buna karşılık, melezler tıpkı melez ekinler gibi yeşil yem ve konsantre yem gibi yoğun girdilerle beslenir ve bu da toprağa fazladan yük bindirilmesi anlamına gelir. Shanti George'a bakılırsa,

> "Melez inekle ilgili tek bir yanlışlık vardır: O yanlış ülkededir. Ve bu, tarımsal iklim koşullarıyla ilgili bir yanlışlık değildir o kadar da, çünkü melez ineklerin pahalı bedelini karşılamak şöyle dursun, kendi çocuklarının temel besin ve sağlık ihtiyaçlarını dahi karşılayamayan, ülkedeki sağmal inek sahiplerinin de hemfikir olduğu gibi, havalandırma sistemleri ve aşı gibi gereksinimler de söz konusudur. Gerçekten de, Hindistan'ın birçok bölgesinde, büyük ölçekli bir hayvan çiftliğinin ineği olmak, küçük ölçekli bir çiftçinin çocuğu olmaktan evladır. Örneğin, anlatılanlara bakılırsa, Hindistan kırsalındaki çoğu kişi göletlerden su içmek zorundayken, melez ineklere temiz su sağlanmaktadır. Hindistan'ın en özenli ve en etkili veterinerlik sistemine sahip olmakla övünen Anand bölgesinde, hasta bir hayvan için veteriner bulmanın, hasta bir insan için doktor bulmaktan daha kolay olduğu söylenmektedir."*

Beyaz devrim, indirgemeciliğin eksiksiz bir örneğidir. İneği bir süt makinesine indirgerken, sütü de kırsal bölgelerde tüketilmesi gereken temel bir besin maddesi olmaktan çıkararak, bir metaya indirgemiştir. İhtiyaçlardan piyasalara doğru yaşanan kapitalist dönüşüm, evde mandıra imalatından fabrikada imalata ve yüksek emek girdilerinden yüksek sermaye girdilerine doğru yaşanan kapitalist patriyarkal dönüşümle bağlantılıdır. Bu dönüşümle beraber, kadınlar işlerinden ve süt ürünlerinden elde edilen gelir üzerindeki denetimlerinden mahrum bırakılmıştır. Başlıca yerli mandıra ürünleri saf yağ, onun yan ürünü olan yayık ayranı, kaymak, çökelek peyniri ile kırsal bölgelerdeki her mutfakta yapılabilen ve buzdolabı olmadan saklanabilen '*khoya*'dır. Ulusal Tarım Komisyonu'nun tahminlerine

* Shanti George, *a.g.e.*, s. 112.

göre, Hindistan'da sütün %45'i sıvı olarak tüketilirken, %39'u saf yağa çevrilmekte ve %5'i işlenerek *khoya* yapılmaktadır. Saf yağ satılırken, besin değeri yüksek olan yayık ayranı yerel tüketim için ayrılmaktadır. Beyaz devrim, propagandalarıyla bizi, Avrupa Ekonomik Topluluğu (EEC) ve Dünya Bankası yardımlarından önce Hindistan'da mandıra endüstrisi ve süt ürünleri ticareti olmadığına inandırmaya çalışmaktadır. Kadınların denetiminde olan geleneksel mandıra endüstrisini, bu doğrultuda, "muazzam ve verimsiz bir geleneksel süt üretimi ve pazarlama yapısı" ilan etmektedir.* Ne var ki, kayıtlar kırsal bölgelerdeki kadınlar tarafından işlenen saf yağın, yüksek maliyetli mandıra fabrikalarında işlenen yağdan daha dayanıklı olduğunu göstermektedir.

Beyaz devrim böylece sütü kırsaldaki temel ihtiyaçlar listesinden çıkarıp, seçkinlerin tüketimine yönelik olarak, Batılı tüketim modellerine göre üretilen, tereyağı, peynir, yağsız süt tozu ve çikolata gibi süt ürünleri arasına eklemiştir. Bugün Hindistan'da süt fabrikalarında üretilen sütün %70'i bu ürünlerin imalatında kullanılmakta ve bu ürünler nüfusun sadece %1'i tarafından tüketilmektedir. Devlete, kooperatiflere ve özel sektöre ait fabrikalar, lüks süt ürünlerinin imalatı ve pazarlanması için maliyeti yüksek olan toplama, soğutma, taşıma, işleme, test etme, paketleme ve reklam yöntemleri benimsemektedir. Dondurma, bisküvi, çikolata gibi lüks süt ürünleri öyle ya da böyle zenginler tarafından tüketilmektedir. İnekleri salt birer süt üreticisi olarak gören beyaz devrim mantığının özündeki ekonomik indirgemecilik, kadınlara ve çocuklara yönelik farklı şiddet düzeylerini bünyesinde barındırır. Kırsal kesimdeki kadınların, birer hayvancılık uzmanı ve süt ürünü üreticisi olarak sahip oldukları konum reddedilir. Kesilmiş sütün saf yağ ve yayık ayranı yapmak için yayıkta çalkalanması bu verimliliğin bir sembolü olagelmiştir. Beyaz

* *A.g.e.*, s. 120.

devrim, bu çalkalama işini kadınların çalışma alanından çıkarıp, erkeklerin idaresindeki ithal mandıra işleme fabrikasına taşımak suretiyle, besini de kırsaldan uzaklaştırıp kentsel alanlara nakletmiş olur.

Beyaz devrim sütü bir metaya çevirerek, kırsal kesimdeki çocukları süt ve süt ürünlerine erişim hakkından mahrum eder. Beyaz devrim stratejisinden etkilenmemiş köylerde insanlar, saf yağ satmaya ve yerel tüketime yönelik olarak yayık ayranını muhafaza etmeye devam ederken, beyaz devrimin gerçekleştiği köylerde süt sıvı halde satılmakta ve yerel tüketim için herhangi bir süt ürünü ayrılamamaktadır. Sütteki besin değerini muhafaza eden yayık ayranı köylerde tüketildiği ve yoksullara bedava verildiği için, saf yağın pazarlanması para ile besin arasında acı bir seçim yapmayı gerektirmez. Buna karşılık, taze sütün pazarlanmaya başlamasıyla, kırsal kesimdeki üreticiler "ellerindeki sütle Amul gibi süt işletmelerini desteklemek ile çocuklarını beslemek arasında acı verici bir seçimle" karşı karşıya gelir. Beyaz devrimin anayurdu olan Gujarat'taki köylerde çok ciddi beslenme yetersizliği yaşanmaktadır. Beş yaşın altındaki çocuklarda, sütten kesildikten sonra yetersiz süt tüketimine bağlı olarak yüksek oranda protein-kalori zafiyeti görülmektedir.* Kırsal bölgelerdeki çocuklar beslenme açısından da istismar edilmektedir, çünkü mandıra endüstrisi için "katma değerli" olan bir süreç, beslenme açısından bakıldığında bir "değer yıkımı" sürecine karşılık gelir. Besin değeri ile kâr değeri arasındaki çatallaşma, süt ürünleri için olduğu kadar, modern endüstrinin işlediği diğer gıdalar için de geçerlidir. Bebek maması ve çikolata gibi yüksek kâr getiren ürünler, birer besin kaynağı olmak bir yana, sağlığa zararlıdır.

DOĞANIN PARÇALANMASI: PİYASALARIN BÜTÜNLEŞMESİ

Yeşil devrimin yerel ekolojik bütünleşikliği ortadan kaldırıp, kü-

* Shanti George, *a.g.e.*, s. 261.

resel pestisit, gübre, tohum piyasaları ve endüstrisi düzeyinde ticari bütünleşmeyi devreye sokması gibi, beyaz devrim de yem, çiftlik hayvanları ve gıda arasındaki ekolojik bağları ortadan kaldırarak, yerine sığır yemi ticareti ile süt ve süt ürünleri ticareti arasındaki küresel ticari bağları getirmiştir. İthal edilen çiftlik hayvanı genleri Hindistan'ın hayvancılık alanındaki yerli genetik kaynaklarının bütünlüğünü; Batıdan ithal edilen mandıra teknolojileriyle ekipmanları ise kadınlar ile doğanın mandıracılık ve tarımdaki bütünlüğünü bozarken, sığır yemi ihracatı toprağın ve gıda sistemlerinin daha ağır bir şekilde ihlal edilmesine yol açmaktadır.

Beyaz devrimin başlıca bileşenlerinden biri de yağlı tohumlardır. Beyaz devrimin "taleplerin öncülüğündeki pazarlama" politikası, süt ve hayvan yemi akışını ihtiyaç yerine, satın alma gücüne endeksleyerek, çocukların temel beslenme hakkını tehdit etmektedir. Büyük oranda kuzeydeki hayvan yemi ihtiyacını karşılamak için yetiştirilen soya fasulyesi, yağlı tohum programları çerçevesinde tüm güneye yayılarak, toprakla ve besin örüntüleriyle bütünleşik olan geleneksel temel gıda ürünlerini yerinden etmektedir. Soya, Batılı tarım endüstrisi tarafından "mucize fasulye" olarak keşfedilmiştir. Gargill, Continental ve Bunge gibi tahıl ticareti yapan ve Louis Dreyfus ve Andre Garnac gibi bağlı kuruluşlarla birlikte dünyadaki tahıl ticaretinin % 50'sini denetiminde bulunduran çokuluslu şirketler, özellikle hayvan yemi endüstrisine girdi sağlamak üzere soya ticaretinin denetimini de ele geçirmiş durumdadır.* Şirketler açısından soyanın iyi tarafı, geleneksel yağlı tohumlar ve fasulyelerden farklı olarak, endüstriyel işlem gerektirmesi ve midelerden ziyade fabrikaları beslemeye fazlasıyla elverişli olmasıdır. Soya, küspesi hayvan yemi olarak çok önemli olan geleneksel yağlı tohumların aksine, kadınlar tarafından işlenemez. Buna karşılık, yemeklik yağ kıtlığının büyük ölçekte yayılmasının

* "Soja Sover," *Milieudefensie*, Amsterdam, 1982.

gerekçesi olarak aç karınlar ve yetersiz beslenen çocuklar gösterilmektedir. Geleneksel yağlı tohumların takdim edilmiş bir ürün olarak soya ile yer değiştirmesi, gene verimlilik artışı mitine dayandırılır. Soya fasulyesinden hektar başına elde edilen ortalama yağ miktarı sadece 144 kg iken, hardal tohumunda 175 kg, yerfıstığında ise 150 kg'dır. Soya fasulyesinin bir yağlı tohum olarak verimsiz olduğu gayet açıktır. Soya fasulyesinin yayılmasına eşlik eden gizli gündem, yağ üretimine değil, ihracata yönelik küspe üretimine yöneliktir. Soya fasulyesinden 655 kg yağı alınmış küspe elde edilirken, bu miktar hardal tohumu için 325, yerfıstığı içinse 200 kg'dır. Hindistan'da soya fasulyesi üretimi on yıldan kısa süre içinde 1.100.000 tona ulaşmıştır.* 1976 yılı sonunda soya fasulyesi üretimi yok denecek kadar azken, 1982-83 yılları arasında 358.000 tona ve 1990 itibariyle 3 milyon tona ulaşmıştır. Hindistan ürettiği 1.5 milyon ton küspenin yarısını hayvan yemi olarak kullanırken, yarısını da Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ihraç etmektedir. Küspe ihracatı 1986'da üç katına ulaşmıştır.** Sütçülükle ilgili küresel çıkarlar böylece Avrupalı sağmal inekleri Hindistan halkıyla doğrudan rekabete sokmaktadır. Görünüşte Hint halkının gıda ve besine erişimini kolaylaştırmayı amaçlayan beyaz devrim gibi kalkınma projeleri yoluyla Hindistan topraklarından elde edilen ürünler üzerine bir rekabettir bu. Çiftlikte ekinlerle hayvanlar arasındaki bağın koparılması, kırsal bölgelerden yapılan süt ihracatı ve ülkenin genelinden yapılan gıda ihracatı, gıda haklarını hükümsüz bırakmaktadır. Avrupa Ekonomik Topluluğu'na mensup ülkelerdeki sığırların "aşırı üretim" gerekçesiyle yok edilmesi, yerel ekosistem düzeyindeki ayrışma ile küresel meta düzeyindeki bütünleşmenin saçmalığını ve şiddetini açıkça ortaya koymaktadır.*** Her iki bölgedeki sığırlar da uluslar-üstü ticari çıkarların denetimindeki

* "Can Soya Replace Traditional Oilseeds?" *The Times of India*, 24 Mayıs 1985.

** "Oilcakes Export up by 60 per cent," *Indian Express*, 5 Eylül 1985.

*** "U.S. Cows Face Penalty for Plenty," *Indian Express*, 29 Mart 1986.

indirgemeci kalkınma mantığı tarafından bu şekilde gözden çıkarılabilir kılınmaktadır. Yerli sığırlar "kalitesiz" olduğu için, Avrupa ve Amerikan sığırları ise üretim fazlası arz ettikleri için gözden çıkarılmaktadır. İndirgemeci mantığın bir süt makinesine dönüştürdüğü inekler, bu mantığın kendini tam manasıyla meydana koyduğu noktada yok edilmektedir. İneklerin kaderi ile refahı onlara bağlı olan insanların kaderi atbaşı gider -bu arada, Kuzeydeki küçük süt üreticisi ile Hindistan'daki küçük ölçekli hayvan sahibinin de kaderi birlikte yazılır. İneği gözden çıkarılabilir bir süt makinesine indirgeyen eski nesil biyolojik indirgemecilik dünya çapında duvara toslarken, yeni bir mucize olarak sunulan biyoteknolojiler ile genetik mühendisliği ineklerin süt çıktılarını daha da artırma iddiasıyla pazarlanmakta ve küçük üreticilerin geçimini daha vahim şekilde tehdit etmektedir. Eli Lilly'nin bağlı kuruluşlarından biri olan Elanco, Cynamid, Monsanto ve Upjohn gibi çokuluslu şirketler, bu hormonun ekolojik etkisi konusundaki tüm anlaşmazlık ve endişelere rağmen, sığır somatotropinini (BST) piyasaya sürmek için birbiriyle yarışmaktadır.* Somatotropinler bedene besinden aldığı enerjiyle ne yapacağını söyleyen proteinlerdir. Günümüzde, BST üreten genler genetik mühendisliği yoluyla bakterilerin DNA'sına yerleştirilmekte ve büyüme hormonu çokuluslu ilaç şirketleri tarafından ticari miktarlarda üretilmektedir. BST hormonu ineklere günlük olarak enjekte edildiğinde, enerjiyi süt üretimine yöneltir. BST kullanımı konusunda henüz aşılamamış sorunlardan biri de, haddinden fazla enerjinin süt üretimine aktarıldığı durumlarda ineklerin aşırı zayıflamasıdır. Bu yöntemin ikinci bir sorunu da, tarım alanındaki diğer bütün modern bilim "mucizeleri" için de geçerli olduğu gibi, süt üretimindeki verimlilik artışının endüstriyel yem ve bilgisayarlı yemleme ekipmanları ve

* "Buttercrop Goes on Hormones," *The Economist*, 9 Mayıs 1987.

programları gibi başka bir dizi faktöre bağlı olmasıdır.* Nasıl ki beyaz devrimin ilk aşamasında kadınlar, gıda işleme sektöründen dışlanıp, süt üzerindeki denetimlerinden mahrum bırakıldıysa, genetik mühendislik tarafından da ineklerin bakımını üstlenmedeki rollerinden öyle mahrum bırakılmaktadır. Bu bakım işi artık erkeklerin ve makinelerin eline kalmış durumdadır.

Sığır idaresinde indirgemecilik olarak beyaz devrimin doğasındaki şiddet, dünya çapındaki sıradan insanların ihtiyaçlarını gözden çıkarılabilir olarak, canlı kaynakları ise yanlış miktarda yanlış şeyler ürettiğinde piyasa mantığı uyarınca gözden çıkarılabilir olan salt meta üretimine yönelik birer hammadde olarak gören anlayışında yatmaktadır. Hindistan sığırlarını (çokboyutlu olarak ele alındığında son derece üretken ve verimli oldukları halde) "verimsiz" ilan eden küresel metalaşma süreçleri, Avrupa sığırlarını da aşırı üretken olduğu için gözden çıkarmaktadır. Sığırların tüm çeşitlilikleriyle bu şekilde yok edilmesi, canlı kaynakların birer hayat kaynağı olarak korunması ve muhafaza edilmesine ilişkin bilginin yok edilmesiyle bağlantılıdır. Zira bu koruma ve muhafaza bilgisinin yerini, zengin çiftçilerin kârını koruma ve ticari tarımın denetimini artırma ihtiyacı almıştır. İnsanların ihtiyaçları yerini, çokuluslu tarım ve ticaret kuruluşlarının ihtiyaçlarına bırakmıştır.

Bu hayat karşıtı mantığın alt edilmesi için dişil ilkenin yeniden ele geçirilmesi gerekmektedir. Hindistan'daki köylü kadınlar, bir meta olmadığını savundukları sütün Garhwal'ın dağlık bölgelerindeki gibi satılmasına karşı çıkarken; akdarı ve baklagiller gibi temel gıda ürünlerinden soya fasulyesi veya endüstriyel ürün yetiştiriciliğine geçişe karşı direnirken veya Avrupalı kadınlar tereyağı ve gıda sek-

* B. Kueen, "Biocow," *The Ram's Horn:* Newsletter of the Nutrition Policy Institute, Toronto, 40. Sayı, Mayıs 1987.

töründeki taşları yerinden oynatmak için örgütlenirken;* Portekiz'in dağlık bölgelerindeki köylüler sırf Avrupa Ekonomik Topluluğu rayiç fiyatlarını muhafaza edebilsin diye ineklerini öldürmeyi reddederken, dişil ilke, hayatı koruyan ve zenginleştiren algı ve eylemlere doğru harekete geçmektedir.** Mandıracılık alanında dişil ilkenin geri kazanımı, ineğin bütünlüğünün geri kazanımını ve şiddetli bir bilimin kutsallığının reddini içerir. Mandıracılığın çiftçilikle bütünleşikliğinin geri kazanımını ve toprak ile hayvanların ilişkiselliğinin yeniden inşasını içerir. Doğanın süreçleriyle olan bu bütünleşikliğin barındırdığı çeşitliliğinin geri kazanımını ve toprağın, hayvanların ve insanların ihtiyaçlarının gıda ve besin sistemlerinin merkezine konmasını içerir. Bu, kadınlar ve inekleri gibi görünmez işçilerin bütünleşik ve ekolojik açıdan doğru olan gıda üretim sürecinin merkezine konması anlamına gelir. Zira erkek merkezci bilim ile kalkınmanın "ilerleme" adıyla tedavüle soktuğu şiddet dolu yıkım güçlerine karşılık verebilecek olanlar, geçime yönelik temel ihtiyaçları karşılayan ve ekosistemler ile canlıların bütünlüğünü muhafaza edenlerdir. Dişil ilkenin, sürdürülebilirlik ve çeşitliliğin yanı sıra, adil bölüşümü de teminat altına alacak şekilde geri kazanımı, feminist gıda gündemini oluşturur. Çeşitliliğe ve kendiliğinden gelişime dayalı eşitlik kendini hiçbir yerde, gıdada olduğu kadar bariz biçimde göstermez -adaletsizlik, şiddet ve tekbiçimlilik ile indirgemecilikten kaynaklanan dışsal patriyarkal denetim için de aynı şey geçerlidir.

Kırsal bölgelerdeki kadınlar, besin üreticileri olarak, gıda hakkına yönelik mücadelelerde daima başı çekmiştir. Bengal'de büyük kıtlıktan sonra çıkan Tebhaga ayaklanması sırasında kadınlar çiftlik ürünlerinin %50'sinden fazlasına '*jotedar*'ların el koymasına karşı

* Akt. Barış için Kadınlar'dan Danielle Grunberg, END (Avrupa Nükleer Silahsızlanma Örgütü) Kongresi, Coventry, Temmuz 1987.

** Akt. Maria Lourdes, Adil Dünya Barışı Komisyonu toplantısı, Yokohama, Aralık 1986.

direnerek gıda haklarını korumak üzere Nari Bahini adlı yarı milis örgütleri oluşturmuşlardır. Toplam ürünün üçte ikisinin gıdayı üretenlere verilmesini talep eden Tebhaga hareketinin sloganı, *Pran debo, dhan deho na* (hayatımızdan vazgeçeriz ama pirincimizden asla) şeklindedir.* *Jotedar*'ların yerini çokuluslu ve uluslararası yardım kuruluşlarına bıraktığı ve sömürünün sadece köylüleri değil, aynı zamanda onların üretim zeminini oluşturan doğayı da soymayı içerdiği bu yeni bağlamda, tohumların, toprakların ve sığırların kutsiyetini koruyarak hayat kaynaklarını da koruyacak olanlar gene kırsal bölgelerdeki kadınlar olacaktır. Gıda hakkı, doğanın sürdürülebilir bir şekilde gıda üretme yetisinin devam etmesiyle doğrudan doğruya bağlantılıdır. Kadınlarla doğanın, besinin organik temelinin geri kazanılmasına yönelik ortaklığı, gıda hakkının hepimiz için gerçek kılınması açısından hayati önem taşımaktadır.

Kırsal bölgelerdeki kadınların öncülük ettiği ekolojik hareketler, bu anlamda, sadece kadınların değil, bir bütün olarak toplumun selametine yönelik akılcı alternatifler yaratmaktadır. Garhwal'daki Chipkolu kadınların ağaçların, toprakların, suyun, sığırların ve genetik çeşitliliğin muhafazası için verdiği mücadeleler, toplumsal cinsiyet ve sınıf temelli dışlama ideolojilerine, cinsiyetin ötesinde ve sınıfsız olan içleme ideolojileriyle meydan okuyan mücadelelerdir.

* Peter Custers, *Women in the Tebhaga Uprising*, Kalküta: Noya Prokash, 1987.

ALTINCI BÖLÜM
KADINLAR VE YOK OLAN SULAR

KAYBOLAN KAYNAKLAR

Hindistan'ın çölleşmesi de tıpkı Afrika'nınki gibi doğal değil, insan yapımı bir afettir. Su ve kuraklık meselesi 80'li yıllarda Hint yarımadasında verilen hayatta kalma mücadelelerinin en başat meselesi olmuştur. Kuraklık ve çölleşme, indirgemeci bilgiyle beraber nehir, toprak ve dağlardaki hayat döngülerini bozan indirgemeci kalkınma tarzlarının bir sonucudur. Nehirlerin kuruma nedeni, havzalarının kazanç ve kâr amacıyla kazılması, ormansızlaştırılması veya aşırı ekilip biçilmesidir. Yeraltı sularının kuruma nedeni ise, ihracata yönelik endüstri ürünlerinin yetiştirilmesi amacıyla aşırı derece sömürülmeleridir. Köyler günden güne onları hayatta tutan bağlardan, içme suyu kaynaklarından mahrum bırakılmaktadır. Su kıtlığı tehdidiyle karşı karşıya gelen köylerin sayısı, devlet kurumlarının suda "kalkınma" hamlesi gerçekleştirmek adına başlattığı "projelerin" sayısıyla doğru orantılıdır. Kadınlar su sağlayıcıları olduğundan, yok olan su kaynakları onlar için yeni sıkıntı ve angaryalar anlamına gelmektedir. Kuruyan her nehir, kaynak ve kuyuyla birlikte, kadınlar su almak için daha uzun mesafeler yürümek zorunda kalmakta, bu da daha ağır çalışma koşulları ve daha az hayatta kalma seçeneği anlamına gelmektedir. Hindistan'ın Uttar Pradesh, Rajasthan, Gujarat, Madhya Pradesh, Maharashtra, Karnataka, Andhra Pradesh ve Tamil Nadu'daki

köylerinin çoğu her geçen gün bozuk kalkınmanın ve indirgemeci bilimin yarattığı yeni su sıkıntılarıyla yüz yüze gelmektedir.

1983 yılında Uttar Pradesh'teki 57 bölgenin 43'ü şiddetli bir içme suyu kıtlığıyla karşı karşıya kalmıştır. Açıkça insan yapımı bir krizdir bu: 60'lı yıllarda içme suyu sıkıntısı çeken köylerin sayısı 17.000 iken, bu sayı 1972'de 35.000'e fırlamıştır. Oysa başlatılan yeni projeler 34.144 köye içme suyu sağlamayı hedefliyordu; bu hesaba göre, bölgede su sıkıntısı çeken sadece 856 köy kalacaktı. Ne var ki, 1985 yılına gelindiğinde, 25.000 köyde daha şiddetli su kıtlığı baş göstermiş ve su kaynaklarının kurumasından ötürü projeler fiyaskoyla sonuçlanmıştı.*

Uttar Pradesh'te su kıtlığından en ağır etkilenen bölgeler Banda, Hamirpur, Jhansi, Allahabad, Mirzapur, Varanasi, Ballia, Jaunpur ile dağlık kesimlerdir. İçme suyu kaynakları her yerde kurumakta ve bu yüzden, tulumba ve boru hattıyla su taşıma projeleri kullanışsız hale gelmektedir. Banda'da su taşımak için vagonlar kullanılırken, Hamirpur'da su, öküz arabalarıyla taşınmakta ve kadınlar su getirmek için artık 15-20 mil yol yürümek zorunda kalmaktadır.**

Uttar Pradesh'in dağlık bölgelerinde içme suyu sağlamak için başlatılan 2.700 projeden 2.300'ü kaynakların kurumasından ötürü başarısızlığa uğramıştır.*** Bu durumun kadınlar için nasıl bir sıkıntıya dönüştüğü, hiçbir kadının Dharchula'daki su sıkıntısından ötürü buradan biriyle evlenmek istememesinden de bellidir.**** Chipko'nun ormanların su ürettiğine ilişkin mesajı, süregiden ormansızlaşmanın dağlık alanlardaki su kıtlığını şiddetlendirmesiyle daha da açıklık kazanmaktadır. Hindistan ormanlarının kalbi olan Madhya Pra-

---

* "Water Crisis Hits Most U.P. Areas," *Hindustan Times*, 13 Haziran 1983.

** "Acute Water Crisis Grips Uttar Pradesh," *Indian Express, 19 Mayıs 1984.*

*** "Serious Water Crisis in U.P. Hill Districts," *Indian Express*, 15 Haziran 1984.

**** "No Water, No Wife," *Indian Express*, 6 Temmuz 1984.

desh, adım başı insanın karşısına çıkan sularıyla ünlüydü. 1975'ten 1982'ye kadar bölgede 1.800.000 hektar orman kaybı yaşanmıştır. Bölgede ne zaman ağaçlandırma faaliyetine girişilse, ekilen okaliptüs gibi türler su kaynaklarını kuruttuğundan, durum daha da kötüleştirmiştir. Bugün Madhya Pradesh'teki su kaynakları geri dönülmez biçimde tükenmiş, bölgedeki nehir, gölet, kuyu ve kaynaklar büyük ölçüde kurumuştur. 1985'te merkezi yönetime sunulan resmi bir bildiride 45 bölgenin tümünün önceden görülmemiş bir krizle karşı karşıya olduğu belirtilmektedir: "İçme suyu tesislerinin kurulması için acilen yeterli adımlar atılmazsa, büyük bir nüfusun içme suyundan tümüyle yoksun kalacağını söylemek hiçbir şekilde abartılı olmaz." Su kıtlığı kentlerde ise şiddete yol açmaktadır. 1985 Mayıs'ında Jabalpur'da su için çıkan çatışmalarda aralarında polislerin de olduğu yüzlerce kişi yaralanmıştır. Sagar sudan mahrumdur çünkü kentin içme suyunu karşılayan Debus Nehri tarihinde ilk kez 1985'te kurumuştur. Burada suyun bir varili 10 rubleye satılmakta ve insanlar polis kontrolü altında kendilerine sağlanan suyu kilit altında tutmaktadır. Polis başkomiserinin de dediği gibi, "Sık yaşanan çekişmelerden, şoförlere yönelik saldırılardan ve su çalma girişimlerinden ötürü, su tankerlerinin başında durması için polis görevlendirmek zorunda kalıyoruz."* Bir zamanlar su bolluğuyla ünlü olan Malwa bölgesi ise bugün hem yerüstü hem de yeraltı su kaynakları bakımından kurumuş durumdadır. Evvelce 80 fit derinlikte bile su bulunurken, şimdi yerin 300 fit altından bile sondajla su çıkarılamamaktadır. Yeraltı sularının aşırı sömürülmesi sonucunda su kaynakları tükenen köylerin sayısı her sene artmaktadır. Su sorununun yeni projelerle çözülmeye çalışıldığı köylerde bile sık aralıklarla içme suyu sıkıntısı yaşanmaktadır. 1980'de bölgedeki 70.000 köyün 36.420'sinde su kıtlığı yaşandığı bildirilirken, bu köylerin sayısı 1982'de 50.000'e,

* "Sagar Crying Out For Water," *Indian Express*, 16 Haziran 1986 ve "Drought in M.P. Leaves Trail of Misery," *Indian Express*, 19 Haziran 1985.

1985'te ise 64.565'e yükselmiştir. Başka bir deyişle, eyaletteki köylerin neredeyse tamamı su kriziyle karşı karşıyadır. Ormanların ticareten sömürülmesi, yeraltı sularının ticari tarım için aşırı sömürülmesi ve uygunsuz ağaçlandırma su krizinin başlıca nedenleri olarak saptanmıştır.* Madhya Pradesh de, ona komşu olan Orissa da meteorolojik açıdan kurak bölgeler olarak tanımlanamaz. Bu bölgelerde yaşanan çölleşme ve kuruma bozuk kalkınmanın sonucudur. Orissa'daki Kalahandi bölgesi bu bakımdan çarpıcı bir örnektir. 30 sene öncesine kadar bölgedeki kabile nüfusu geçimini tik ve sal ağacı açısından zengin, uçsuz bucaksız gür ormanlardan sağlarken, bugün bölgedeki 2.842 köyden 830'u çölleşmiş durumdadır. Çöle dönen 190 köyde nüfusun bir kısmı şehirlere, bir kısmı da hayatta kalmak için yenebilir kök ve meyvelerin bulunduğu ormanlara göç etmiştir. Bölgenin yakın zamana kadar gür ormanlarla kaplı olan Nowapura kesiminde ise, bugün kavruk bir arazi uzanmaktadır. Orman kaynaklarının sistematik bir biçimde sömürülmesi bölgeyi çorak bir yere dönüştürmüştür. Kalahandi her geçen sene daha da şiddetlenen bir su kıtlığı sorunuyla karşı karşıya kalmakta ve bu durum gıda, istihdam ve geçim kaynaklarında da kıtlığı beraberinde getirmektedir. Orman kaynaklarından geçimini sağlayan Adivasi'ler, Harijan'lar ve diğer yoksul kesimler kavruklaşmış yurtlarını hızla terk etmektedir. Bir tahmine göre, son birkaç yılda 40.000 insan açlık tehlikesinden dolayı bölgeden göç etmiştir. Geride kalanların büyük kısmını ise, kıtlık koşullarından en ağır etkilenen kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır. 1985 yazında Kamna kesiminde dört çocuk ve iki kadın açlıktan ölmüştür. Kalahandi'nin Amrapali köyünde yaşayan 35 yaşındaki bir kadın olan Panasi Punji, çölleşmenin nasıl olup da özellikle kadınları kurbanlaştırdığının bir örneğidir. Kocası iş aramak için yanlarından ayrılınca, Panasi çocuklarını ve 14 yaşındaki görümcesi Vanita'yı

* "Alarming Fall in M.P. Water Resources," *Indian Express*, 23 Haziran 1985.

önce başkalarının çiftliklerinde çalışarak geçindirmiştir. Fakat artan su kıtlığıyla birlikte, tarım alanında iş bulmak da olanaksızlaşınca, Panasi, Vanita'yı 50 ruble karşılığında zengin bir çiftçiye satarak kısa bir süre daha hayatta kalmıştır.*

Bugün Gujarat'ın en büyük sorunu içme suyudur. Kuyu, gölet ve barajların kurumasıyla birlikte, içme suyu sıkıntısı bu eyaletin tarihinde ilk kez endişe verici boyutlara ulaşmıştır. İçme suyu projelerine yapılan 4 milyar ruble harcamaya rağmen, "kaynaklardan mahrum" kaldığı bildirilen köylerin sayısı her geçen sene artmaktadır. Beşinci Planın sonunda, bölgede 3.844 köyde içme suyu sıkıntısı yaşanırken, Yedinci Planın ilk senesinde kaynaklardan tamamen mahrum kalan köylerin sayısı şaşırtıcı bir biçimde 6.000'i aşmıştır. 1985 yılında bu rakam 8.000'e yükselmiş, 1986'da ise toplam 18.000 köyün 12.250'si sudan tamamen yoksun kalmıştır. 1985-1986 yılları arasında Gujarat'ın içme suyu ihtiyacı özel trenler, tankerler, develer ve öküz arabalarıyla sağlanmaya başlamıştır. Hükümetin aynı yıllar arasında içme suyu sağlamak üzere başlattığı acil durum programı yaklaşık 860 milyon rubleye mâl olduğu halde, su sıkıntısı hiç olmadığı kadar şiddetli bir hal almıştır. Bölgedeki yeni kaynaklar kururken, açılan 4.000 borulu kuyu susuz kalmıştır. Hükümet bugün yeni borulu kuyu ve uzun mesafeli su taşımacılığı sistemleri için 930 milyon ruble daha harcamaya hazırlanmaktadır. Gujarat'ta ayrıca maliyeti 1 milyar 360 milyon ruble olan Dünya Bankası destekli bir su temini projesi başlatılmıştır ama kuruyan su kaynakları karşısında gerek teknolojik gerekse mali girdiler su temini konusunda akim kalmaktadır.**

---

* "A Drought-hit People," *Times of India*, 26 Temmuz 1986; "Stage-show and Survival Struggle," *Indian Express*, 26 Haziran 1985; "Severe Scarcity Conditions in Orissa," *Times of India*, 3 Temmuz 1986; "Plight of Women," *Indian Express*, 28 Temmuz 1986; "Stir in Orissa over Water Shortage," *Indian Express*, 21 Nisan 1985.

** "Gujarat in for Acute Water Famine," *Times of India, 20 Aralık 1986; "Solutions*

Su krizinin nedeni ve çözümlerin başarısızlığı, indirgemeci bilimden ve su döngülerinin mantığı aleyhine işleyen, dolayısıyla nehirlerin, akarsuların ve kuyuların kendi kendilerini yenilemesini sağlayan su akışlarını bozan yanlış kalkınmadan kaynaklanmaktadır. Bu doğa karşıtı ve kadın karşıtı kalkınma programlarının kibri, suyu *yarattıkları* ve onu "çoğaltmaya" muktedir oldukları yönündeki inançlarında yatar. Bu mantığın anlamadığı şey, insanların da diğer tüm canlılar gibi su döngüsüne katıldığı ve ancak bu katılım yoluyla sürdürülebilir biçimde hayatta kalabileceğidir. Su döngüsünü bir yandan aşırı sömürüp altüst ederken, bir yandan da onu denetlediği ve geliştirdiği varsayımıyla onun aleyhine çalışan bu zihniyet, bir noktada hayat döngüsünün de bozulmasına yol açar. Su yönetimi alanında ekolojik düşünüp eyleme; "bir nehir gibi" düşünüp suyun doğasıyla birlikte akma zorunluluğu da buradan ileri gelir.* Suyun kendini yenilemesine olanak veren doğal akışını bozan her tür girişim, su kıtlığı sorununu daha da şiddetlendirmekten başka işe yaramamaktadır. Su denizlerden başlayarak bulutlara, oradan toprağa, nehirlere, göllere ve yeraltı kaynaklarına doğru devir daim eder ve aktığı her yerde hayatı yeniden canlandırarak sonunda gene okyanuslara döner. Su deniz, hava ve toprak arasında gerçekleşen döngüsel akışı nedeniyle yenilenebilir bir kaynaktır. Mühendislerin düşünmeyi tercih ettiğinin aksine, su "çoğaltılamaz" ya da "inşa edilemez." Yönü değiştirilebilir, yeniden dağıtılabilir ya da boşa harcanabilir ama suyun dünya üzerindeki mevcudiyetini birleştiren ve ona sınır koyan, su döngüsüdür. Su buharlaşma özelliğine sahip olduğu ve gerek toprağın altındaki gerekse üstündeki akışı görünmez olduğu için, genellikle sürdürülebilir kullanıma katı sınırlar koyan bir unsur olarak görülmez. Su bu sınırlar içinde kullanıldığında tüm formları ve bereketliliğiyle sonsuza

---

that Hold no Water," Times of India, 8 Aralık 1986.

D. Worster, "Thinking Like a River," W. Jackson ve diğ. (haz.), *Meeting the Expectations of the Land*, San Francisco: Northpoint Press, 1984, s. 57.

dek var olabilir. Öte yandan, söz konusu sınırların aşılması suyun kuruyup yok olmasına yol açar. Suyun yirmi, otuz sene, hatta sadece birkaç yıl bile aşırı sömürülmesi, yüzyıllardır hayatı idame ettiren kaynakları ortadan kaldırabilir. Su döngüsüne yönelik şiddet, aynı anda tüm canlıların hayatta kalma koşullarını tehdit ettiğinden, belki de en kötü ama en görünmez şiddet biçimidir.

Su kullanımı ve yönetimi konusundaki hâkim yaklaşımlar indirgemecidir ve su akışlarının döngüsel doğasını görmekten acizdir. Bu yaklaşımlar bir kaynak olarak suyu metalaştırdığı ve kıtlık ürettiği halde, bolluk üretiyormuş yanılsaması yaratır. Barajlarla birlikte havzaların sular altında bırakılması ve yerüstü sularının akış yönünün değiştirilmesi; nehirlerin yataklarından çıkarılması ya da sondaj ve borulu kuyu sistemlerinin mümkün kıldığı aşırı sömürü sonucu yerüstü sularının kuruması; su yoğun ekin ve ağaçların toprak yüzeyinde yetiştirilmesiyle birlikte gelen aşırı su kullanımı, su sistemlerinin tükenmesine yol açan başlıca nedenlerdir. Gelgelelim kriz mantığı, bu felaketin şiddetlendirilmesini çare olarak sunmaktadır -çölleşmeye getirdiği çözüm daha fazla baraj, borulu kuyu ve daha fazla su-yoğun ürün ekimiyken, içme suyu krizini ise daha teknoloji-yoğun çözümlerle aşmaya girişir. Suyun doğal akışı böylece daha da bozulurken, dişil ilkenin ve suyun besleyici gücünün ihlaliyle birlikte, kadınların hayatı idame ettirmeye yönelik bilgi ve üretkenliği de ortadan kaldırılır.

NEHİRLERE YÖNELİK ŞİDDETİN ARACI OLARAK BARAJLAR

Hindistan bir nehir kenarı uygarlığıdır. Antik Hindistan tapınakları genellikle nehirlere ve nehir kaynaklarına adanmış tapınaklardır. Su döngüsünün yaşamsal ekolojik süreçlerine ilişkin en iyi tasvirlerden biri de, Himalaya eteklerinden gürleyerek inen, kudreti karşısında kimsenin Yeri parçalanmaktan kurtaramayacağı kudretli Ganj Nehri'nin hikâyesidir. Hint mitolojisine göre evrenin yaratıcısı olan

Brahma ekolojik bir mesele olan, Ganj'ın gökten Yere inişiyle yakından ilgilenir. Brahma şöyle der:

> Dalgaları swarga'da* akan Ganj,
> Kar Tanrısının kızıdır.
> Yere inerken onu tutsun diye,
> Shiva'nın gönlünü kazanır
> Çünkü yer tek başına asla kaldıramayacaktır
> Gökten gelen bu şiddetli sağanağı.**

Yukarıdaki metafor, mevsimsel ve güçlü muson yağmurlarıyla beslenen Ganj gibi büyük nehirlerle ilgili hidrolojik sorunun genel bir tasviridir. Ünlü Himalaya ekolojisti Reiger, Ganj mitinin gerisindeki somut mantığı şöyle anlatır:

> "Kutsal metinlerdeki kavrayışa göre, dağdan inen tüm nehirler olduğu gibi toprağın üstüne boşalacak olsa, toprak böyle bir sağanağa asla dayanamayacaktır... Shiva'nın saçları, aşağıya inen suyun şiddetini kıran çok bilindik bir fiziksel figürü, yani dağlardaki bitki örtüsünü simgeler."***

Ghanshyam'ın Garhwallı bir kadından esinlenerek yazdığı bir Chipko şarkısında, yağmuru davet eden ve kökleriyle suyu çeken, dağ başlarındaki meşe ve ormangülleri anlatılır. Nehirler yağmur, dağlar, ormanlar, toprak ve denizle tam bütünleşikliği içinde kavranmış ve böyle kullanılagelmiştir. Hint düşüncesinde, su havzalarındaki doğal ormanlara, en iyi su ve sel denetimi mekanizması gözüyle bakılmıştır. Nehir ve akarsu havzalarındaki ormanlar bu yüzden daima kutsal sayılmıştır.

---

* Hindu kozmolojisinde erdemli ruhların tekamülündeki yedi göksel âlemden üçüncüsü. (*ç.n.*)

** H.C. Reiger, "Whose Himalaya? A Study in Geopiety," T. Singh (haz.), *Studies in Himalayan Ecology and Development Strategies,* Yeni Delhi: The English Book Store, 1980, s. 2.

*** *A.g.e.*

Ne var ki, antik Hindistan'ın nehir tanrıçalarına adanmış tapınakları, yerini hızla modern Hindistan'ın kapitalist çiftçi ve sanayicilere adanmış tapınakları olan ve batılı patriyarkal su yönetimi paradigmaları konusunda eğitimli mühendisler tarafından inşa edilip yönetilen barajlara bırakmaktadır. Su yönetimi, bütünleşik bir su döngüsünün, başta kadınlar olmak üzere ona katılanlar tarafından yönetiminden, suyun erkek merkezci zihniyete sahip, uzak yerlerdeki uzman ve teknokratlar tarafından barajlar, rezervuarlar ve kanallar yoluyla sömürüsüne dönüşmüştür. Bu mühendislik ve teknoloji becerileri, kutsal nehirlerin yerine, bilimsel adamlar tarafından kâr amaçlı olarak idare edilmeye ve sömürülmeye açık atıl, pasif su kaynaklarını geçiren Bacon'cı anlayışın bir uzantısıdır. Nehirlerin ve kaynaklarının kutsallığının bozulması, suyun aşırı kullanımı ve istismarına yönelik her tür kısıtlamayı ortadan kaldırmıştır. Suyun elverişliliğini artırmak ve "güvenilir" su rezervleri sağlamak adına nehirleri kontrol altına almaya, onları kendi doğal mantıklarına ve akışlarına aykırı biçimde yataklarından çıkarmaya ve üstlerine barajlar kurmaya yönelik projelerin, kendi kendini hezimete uğrattığı deneyimle sabittir. Barajların yarattığı bolluk yanılsaması, doğanın yarattığı bolluğun görmezden gelinmesinin bir sonucudur. Nehirlerin akış yoluyla su kaynaklarını yeniden besleme ve suyu çok yağış alan havzalardan çeşitli ekosistemler aracılığıyla dağıtma işlevi hiçe sayılmıştır. Geniş ormanlık havzaları sular altına bırakmak pahasına barajlar inşa edildiği ve nehir suları kendi yataklarından kanallara aktarıldığı zaman, nehrin su döngüsü üzerinde dört tür şiddet uygulanmış olur:

1. Havzalardaki ormansızlaştırma yağış miktarının azalmasına yol açarak, nehrin akışını baltalar ve devamlı akışı mevsimlik akışlara çevirir.
2. Suyun kendi doğal yatağından ve doğal sulama bölgelerinden saptırılarak, mühendislik ürünü "uygulama" alanlarına yöneltilmesi, su

doygunluğuna ve tuzluluğa yol açar.

3. Suyun doğal akışından saptırılması, nehrin akış yönündeki yeraltı kaynaklarını yeniden beslemesini engeller.
4. Denize doğru kaynak suyu akışının azalması tatlı su-deniz suyu dengesini bozarak, tuzlanmaya ve deniz erozyonuna yol açar.

Nehir sularının insani ihtiyaçlar için kullanımı kendi başına şiddet içermez. Şiddet nehrin mantığıyla *eşgüdümlü* değil, onun *aleyhine* işleyen devasa nehir vadisi projelerine mahsus bir özelliktir. Su kullanımını doğanın süreçleriyle değil, kazanç ve kâr elde etme süreçleriyle ilişkilendiren indirgemeci varsayımlara dayanan projelerdir bunlar.

Nehirlerin ve akarsuların sulama amaçlı olarak alıkonması, başlı başına modern batı teknolojisine has bir özellik değildir. Güney Hindistan'daki Kaveri ve Krishna nehirleri üzerine kurulan antik bentler, Hindistan'daki nehir kenarı toplumlarının nehir suyunu insanlara fayda sağlamak amacıyla nasıl şiddetsiz biçimde kullanıldığına örnektir. Yerel sistemde, su depolama ve su dağıtımı doğanın mantığına dayanır ve doğanın döngüleriyle uyum içinde işler. Mysore'deki büyük sarnıç sistemi, bu şiddetsiz sulama sistemleri arasında yer alır. Mysore'ye gelen ilk İngiliz mühendislerden biri olan Binbaşı Sankey şu gözlemde bulunur: "Depolama ilkesine öyle sadık kalınmış ki, bu koca bölgede yeni bir su deposuna elverecek bir alan bulmak maharet ister. Burada bazı restorasyonlar yapmak mümkün olsa da, bölgede aynı cinsten tümüyle yeni bir yapının inşasına girişmek, kuşkusuz, aynı havzanın biraz aşağısındaki diğer sistemin su arzını kesmek anlamına gelecektir."* Yapımı yüzyılları bulan bu sarnıç sistemleri yüzyıllarca ayakta kalmıştır. Bu sistemlerin idaresi, Şubat, Mart ve Nisan aylarında tank yataklarındaki çökelti-

* B.V. Krishna Murthy, *Eco-development in Southern Mysore, Yeni Delhi: Çevre Bakanlığı, 1983, s. 7, 30.*

lerin temizlenmesi ve çatlakların tamir edilmesi işlerine kadınlarla erkeklerin yerel düzeyde katılımına dayanıyordu. Bhim Ekadashi gününde köylüler, tarlalara giden kanalları temizleyerek, destan kahramanı Bhim'i taklit ederdi. Dini bir festival gibi görünen bu şeyin su doygunluğunu önlemek gibi bir işlevi vardı.* Köydeki küçük sarnıçlar nehirden su taşıyan kadınlar tarafından yenileniyordu.

Hindistan'da sulamanın temelini oluşturan ekolojik anlayışa dayalı incelikli mühendislik algısı, su idaresini yerli tekniklerden öğrenmiş olan ünlü İngiliz mühendisleri tarafından tekrar tekrar yorumlanmıştır. Modern sulama programlarının "kurucusu" olarak itibar edilen Binbaşı Arthur Cotton 1874'te şöyle der:

> "Hindistan'ın çeşitli kesimlerinde birçok eski yerli eser vardır... Bunlar üstün eserlerdir ve hem birer cesaret hem de mühendislik yeteneği göstergesidir. Bunlar yüzyıllardır ayaktadır... Hindistan'a ilk geldiğimde, yerlilerin bizi gelişimin bu somut eserlerini yok saymakla itham etmesi bana çok çarpıcı gelmişti; onların gözünde bizler savaşmakta mükemmelen uzmanlaşmış uygar vahşilerdik ama onların büyük adamlarının yanında öyle niteliksiz kalıyorduk ki, sistemi genişletirken onlara öykünmek şöyle dursun, inşa ettikleri eserleri bile onarmıyorduk."**

1799'da Kaveri deltasının denetimini ele geçiren Doğu Hindistan Şirketi, yükselen nehir yatağını kontrol altına alamamıştır. Şirket yetkilileri bunun için çeyrek yüzyıl mücadele ettikten sonra nihayet Cotton çözümü yerli teknolojiyi kullanmakta bulmuş ve sorunu Büyük Bent'i yenileyerek aşabilmiştir. Sonradan kendisinin de söylediği gibi,

> "Onlara (Hindistan yerlileri) göre, bizler ölçülemez derinlikteki

---

* K.M. Munshi, *Land Management in India, Yeni Delhi: Tarım Bakanlığı, 1952.*

** N. Sengupta, *Irrigation: Traditional vs. Modern," Madras: Kalkınma Araştırmaları Enstitüsü, 1985, s. 17.*

gevşek kum zeminin nasıl sağlamlaştırılacağını öğrenmiştik... Mühendislerimizin Madras Nehri'nde icra ettiği sulama sistemi dünyanın mali açıdan en başarılı mühendislik işi olmasının nedeni tam da bunu onlardan öğrenmiş olmamızdır... Köprüler, setler, su kemerleri ve her türden hidrolik eser inşa edebilmemiz, zeminler konusunda aldığımız bu dersle mümkün oldu... Bunun için yerli mühendislere derinden müteşekkiriz."*

Kurak mevsimde tarımı koruyan, ülke çapındaki büyüklü küçüklü sulama sistemleri olmuştur. Su çarkları ve su çıkrıkları, ip ve tulumba kovaları ile su merdivenleri yenilenebilir insan ve hayvan enerjisiyle çalışıyor ve su kullanımını yenilenebilirlik sınırları içinde tutuyordu. Bu farklı sulama sistemleri öylesine elverişliydi ki, bağımsız Hindistan'da tarım politikasının şekillendirildiği dönemde sulama konusunda gündeme getirilen tek başlık, eski yapıların restore ve tamir edilmesi olmuştu.** Bağımsızlıkla birlikte, modern bir Hindistan inşa etme projesi yeni bir ivme kazandı. Baraj inşası bir salgına dönüşürken, sel denetimi, sulama ve enerji üretimine yönelik devasa yapılar inşa edilmeye başlandı.

Nehir vadisi projeleri, tarıma yönelik su ihtiyacının karşılanması, sel denetiminin sağlanması ya da kuraklığın hafifletilmesi için alışılagelmiş bir çözüm olarak düşünülür. Son otuz yıl içinde Hindistan'da 1.554'ü aşkın baraj inşa edilmiştir. Hindistan nehirlerinden her sene 79 mha metre kullanılabilir yerüstü suyu sağlanabileceği tahmin edilmektedir ama bilfiil istifade edilen su miktarı 25 mha metreden daha azdır. Bu soruna ilişkin olarak şimdiye kadar sunulan bariz çözüm, depolama kapasitesini yüksek maliyetli, devasa barajların gerisindeki büyük rezervuarlarla sağlamak olmuştur. Hindistan 1951 ile 1980 yılları arasında inşa edilen büyük ya da orta boy sulama barajlarına 75.100 milyon ruble harcamıştır. Fakat bu büyük

* *A.g.e.*, s. 18.

** K.M. Munshi, *a.g.e.*, s. 9.

yatırımın geri dönüşü beklenenden çok daha az olmuştur. Aslına bakılırsa, sulama yapılan alanlarda hektar başına en az beş ton tahıl getirisi beklenirken, bu rakam 1.7 tonla sınırlı kalmıştır. Bu sulama projelerinde, beklenmedik ölçüde düşük su elverişliliği, şiddetli siltlenme, azalan depolama kapasitesi, su doygunluğu gibi sorunların yol açtığı yıllık zarar 4.270 milyon rublelere kadar varabilmektedir. Karnataka'da başlatılan Kabini projesi, bizatihi su geliştirme projelerinin nasıl olup da hidrolojik döngülerin bozulmasına ve havzadaki su kaynaklarının yok olmasına yol açabildiğinin iyi bir örneğidir. Kabini projesi 6.000 akrelik bir alanı sular altına bırakmıştır. Bunun üzerine, su baskınından ötürü yerinden edilen köylerin yeniden inşası için havzalardaki 30.000 hektarlık kadim orman kesilmiştir. Sonuç olarak, bölgede yağış miktarı 60 inçten 45 ince düşmüş ve yükselen siltlenme oranı projenin ömrünü fena halde kısaltmıştır. Proje kapsamında sulamanın başladığı iki yıl içinde, uygulama alanında yer alan iyi gelişmiş hindistancevizi bahçeleri ile çeltik tarlaları su doygunluğundan ve tuzlanmadan ötürü tahrip olmuştur. Kabini projesinin hikâyesi, su krizinin tam da su elverişliliğini artırmayı yahut su akışlarını dengelemeyi hedefleyen projeler tarafından yaratıldığını gösteren klasik bir durumdur.*

Kutsal alanları ve yaşam destek sistemleri yok edilecek olan kadınlar, köylüler ve kabileler Hindistan'ın en kutsal nehirleri olan Ganj ile Narmada'nın üstüne kurulması planlanan barajlara karşı kararlılıkla direnmiştir. Bununla birlikte, Sardar Sarovar ve Narmada Sagar barajlarının** yaratacağı yersiz yurtsuzlaşmaya karşı direnen

---

* B. Prabhakar, "Social Forestry Dissertation," Dehradun: Orman Araştırmaları Enstitüsü, 1983.

** "The Narmada Project," *Kalpavriksha*, Yeni Delhi, 1988; Medha Patkar, "Development or Destruction? A Case of Sardar Sarovar Project on the Narmada River," tebliğ, 1987.

Narmada Vadisi halkının veya Tehri Barajı'nın* yapımına direnen Tehri halkının mücadelesi sadece kendi anayurtlarını koruma amacıyla sınırlı değildir. Halkların ve nehir sistemlerinin büyük çapta yerinden edilmesine yol açan baraj inşası süreciyle birlikte uygarlıkların ve yaşam biçimlerinin topyekûn yıkımına karşı verilen mücadeledir onlarınki. Tehrili kadınların yirmi yılı bulan yerel mücadelelerinde bıkıp usanmadan dile getirdikleri gibi, "Tehri Barajı topyekûn yıkımın simgesidir" (Tehri dam *sampurna vinash ka pratik hai*).

"Çevreyi" pasif ve parçalı olarak gören indirgemeci zihniyet, ekolojik dengenin "geri kazanımını" da planlanan bölgelerde ekim alanlarının yaratılması meselesinden ibaret görür. Ne var ki, havzalardaki orman katliamı başka yerlere ağaç dikerek telafi edilemez, çünkü havzalar yağış miktarının en bol olduğu yerlerdir ve havza ormanları toplam yağışa ve onun muhafazasına katkıda bulunur. Birleşmiş Milletler Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirilen bir araştırmada, yağmur ormanı bölgelerinde yağış miktarının %75'inin bizatihi yağmur ormanlarından kaynaklandığı ortaya koymaktadır. Tropikal kuşaktaki nem ormanları yağmur üretir ve suyun süreğen akışını sağlar. Yağmur ormanlarının katli, elverişli yağış miktarında düşüşe yol açar. Başka yerlerde kurulan ekim alanları, bu biyosferik işlevleri yerine getiremez, çünkü bunlar -öncelikle, orman değil, insan yapımı ekim alanları olduklarından, ikinci olarak da, havzada değil, planlanmış bölgelerde bulunduklarından- ekolojik açıdan havza ormanlarına denk değildir.

Hindistan'daki çoğu nehir yüzyıllardır sulama amaçlı kullanılmaktadır. Sulama sistemleri, tarımı beslemek üzere nehirden başlayıp, nehri yeniden dolduracak şekilde gene ona dönecek şekilde döngüsel olarak düzenlenmiştir. Buna karşılık, erkek-merkezci bir büyüklük ve

---

* *The Tehri Dam: A Prescription for Disaster*, Yeni Delhi: INTACH, 1987.

haşmet merakının ve nehre hâkim olma ilkesinin yön verdiği modern sulama, doğanın kendi drenaj sistemine aykırı sistemler yaratmıştır. Bu durum, bir yandan nehir vadisindeki sulamaya dayalı tarımın yıkımına yol açarken, bir yandan da vasıflı çiftçileri vasıfsız mültecilere dönüştürmektedir. Aslen sulu çeltik yetiştiricileri olan Soliga'lar Kabini'deki yurtlarından edildikten sonra cahil kurak alan çiftçilerine dönüşmüştür. Soliga kadınları bugün onları yeni bir "uzmanlık" olan endüstri ürünü yetiştiriciliği konusunda eğitmeye gelen pestisit şirketleri ile bankaların tutsağı olmaktan şikâyetçidir. Srisailam Barajı'nın yapımıyla yerinden yurdundan edilen köylüler Krishna Nehri boyunca uzanan sulanmış arazilerini kaybetmiş ve tam bir yoksulluğa mahkûm edilmiştir.* Bu köylüler de muhtemelen Bengal'deki Santhalliler gibi yıkımlarına yol açmış barajları anlatan şarkılar yazmıştır:

"Hangi şirket bir *karkhana* açmak için geldi yurduma?
Kendine DVC** deyip de, nehirlerle göllere adını yazdırdı?
Makineyle kazıp toprağı nehre fırlattı.
Dağları yarıp köprü yaptı.
Sular akar altından.
Yollar gelir, elektrik getirir bize, *karkhanayı yararak.*
Praja hepsini sorgular.
Ve neye ait olduğunu sorar bu adın.
Akşam olunca ücret diye kâğıt para verirler.
Nereye koyayım ben bu kâğıt paraları?
Suda erir giderler.
Her evde bir kuyu vardır,
Patlıcan ve lahana için su veren.
Her ev duvarlarla çevrilidir, onu saray gibi gösteren.
Konuştuğumuz Santhal dili yok edildi.

---

* *Lokayan Bulletin*, Srisailam Barajı'nın Yarattığı Yerinden Etme

** Damodar Valley Corporation [Damodar Vadisi A.Ş.] (Batı Bengal'in Purulia bölgesinde söylenen bir şarkı).

Geldin ve bu uğursuz geçidi sen yaptın DVC."*

Modern Hindistan'da yapılan her büyük baraj, nehrin aşağı ve yukarı kesiminde yaşayan insanları verimli nehir vadilerindeki yurtlarından etmiş ve bereketli alüvyal toprakları ya sular altında ya da çorak bırakmıştır. Yeni sulama projeleri, sulama potansiyelinde yaratılan bu tahribatın hiçbir zaman hesabını vermemiştir.

Proje uygulama alanları, hiçbir suretle büyük su girdilerini idare etmek üzere tasarlanmamış topografyalar, topraklar ve iklimler yaratmamıştır. Su doygunluğu ve tuzluluksa bunun bir sonucudur. Su döngüsü, bir ekosisteme kendi doğal drenaj potansiyelinin kaldırabileceğinden daha fazla miktarda suyun sokulmasıyla istikrarsızlaşır. Bu da, toprağın suya doyması ve tuzlanması yoluyla çölleşmeye yol açar. Bu türden çölleşme suyu kullanmanın değil, suyu kötüye kullanmanın bir biçimidir ve büyük sulama projeleriyle ve su yoğun yetiştiricilik örüntüleriyle bağlantılı olarak ortaya çıkar. ABD'de sulama yapılan toprakların yaklaşık %25'inde tuzluluğa ve su doygunluğuna rastlanmaktadır. Hindistan'da ise, kanallarla sulanan toprakların 10 mha'sında su doygunluğu, 25 mha'sında ise tuzluluk görülmektedir. Toprakaltı su seviyesinin 1.5 ila 2.1 metre arasında olduğu topraklarda su doygunluğu var demektir. Bir havzaya boşaltabileceğinden daha fazla su eklendiğinde, toprakaltı su seviyesi yükselir. Bazı toprak çeşitleri ve topografyalar su doygunluğuna karşı özellikle hassastır. Pencap ve Haryana'nın zengin alüvyal ovaları, yeşil devrim tarzı tarımcılık adına bölgeye nakledilen aşırı miktarda sulama suyu yüzünden ciddi bir çölleşme sorunuyla karşı karşıyadır. Yoğun su doygunluğu ve tuzluluk Pencap'ın güneyindeki üç bölgeyi (Faridkot, Ferozepur ve Bhatinda) ciddi anlamda tehdit etmektedir. Haryana'da yaklaşık 680.000 hektarlık alanda toprakaltı su seviyesi 3 metreye

* *Lokayan Bulletin, 3. Cilt, 4/5. Sayı, s.* 39. "The Narmada Project," *Kalpavriksha, Yeni Delhi, 1988; Medha Patkar, "Development or Destruction? A Case of Sardar Sarovar Project on the Narmada River," tebliğ, 1987.*

ulaşmış durumdayken, 300.00 hektarlık alanda da bu seviyeye yaklaşmaktadır.* Pencap eyaletinin önemli bölgelerini yükselen tuzlu yer altı suyu afetinden kurtarmak üzere tasarlanan ve Küresel finans kuruluşlarının desteklediği 8 milyar rupi maliyetli on yıllık program, Haryana Küçük Ölçekli Sulama ve Kuyu Ortaklığı tarafından planlanmaktadır.** Sulama suyu temin etmenin maliyetine bir de bu eklendiğinde, su-yoğun yetiştiricilik örüntülerinin yağmur suyuyla gerçekleştirilenlerden daha verimli olmadığı açıkça görülür. Tıpkı su kıtlığına bağlı çölleşmenin hatalı bir biçimde kuraklığa bağlanması gibi, su doygunluğuna bağlı çölleşme de hatalı bir biçimde yerüstü ve yeraltı drenajının yetersizliğine bağlanır. İndirgemeci zihnin bu noktada sunduğu mühendislik çözümü, sermaye yoğun, suni drenaj yapılarıdır ve bunlardan bazıları ithal edilmesi gereken makineleri içerir. Gıda üreticileri olarak toprağın ve kadınların verimliliğini geri kazanmaya yönelik daha basit ekolojik çözüm ise, yetiştiricilik örüntülerinde dönüşümdür. Bu da, sisteme daha az suyun girişini sağlayacak ve su doygunluğu tehdidini derhal ortadan kaldıracak şekilde, susuz ekinlerden suyu ölçülü kullanan temel gıdalara dönüşü gerektirir. Yoğun drenaj gerektiren yoğun sulama, verimlilik karşıtı bir stratejidir ve su kaynaklarının kötüye kullanımıyla sonuçlanır.

Kara pamuk toprağı, yağmur suyuyla beslenme koşullarında sürdürülebilir anlamda son derece verimli olduğu halde, su doygunluğuna diğer topraklardan daha yatkındır.*** Bu çeşit toprak yüksek bir su tutma kapasitesine sahip olduğu ve nemi tuttuğu için, yağmur suyuyla beslenebilme gibi doğal bir avantaja sahiptir. Kara pamuk toprağı en verimli ve kurak bölge tarımına en uygun toprak addedilir. Pamuk, *jowar*, *bajra* ve buğday esas itibariyle sadece yeraltındaki

---

* "The High Cost of Irrigation," *Indian Express, 4 Kasım 1986.*

** "Rising Saline Groundwater in Haryana," *Economic Times*, 13 Ekim 1984.

*** J.S. Kanwar, *Rainwater Management*, Haydarabad: ICRISAT, 1983.

nemle yetişir. Bu toprağın doğal su tutma özelliği, özellikle derinliğinin fazla olduğu koşullarda, başka topraklarda ancak sulamayla yetiştirilebilen bazı ekinlerin kurak iklim koşullarında da yetiştirilebilmesine olanak sağlar. Sulama ve bunun sonucu olan su doygunluğu, kara pamuk toprağının doğal verimliliğini yok ettiği için, bu bölgelerdeki çiftçiler hükümetin sulama politikalarına karşı çıkmaktadır. Tawa'daki Mitti Bachao Abhiyan (Toprağı Koru Hareketi) ve Malaprabha Ghatprabha'daki (Karnataka) Ryot Sangha direnişi, yağmur suyuyla beslenen verimli toprakların sulamayla nasıl tahrip edildiğinin habercisidir. 19. yüzyılda Mysore'den çıkan bilimsel deha Visveshwara, Mysore eyaleti için büyük barajlar inşa ederken, kara pamuk toprağı sulama tasarılarını kategorik olarak reddetmiştir. Buna rağmen barajlar ve büyük kanal ağları inşa etmeyi sürdüren indirgemeci zihniyet, ekolojik dengeyi her yerde tehdit etmektedir. Rajasthan'da başlatılan Indira Gandhi adlı devasa sulama projesinin, uygulama kapsamındaki 1.500.000 hektarlık arazinin %30'unu suya doymuş, tuzlu bir çöle dönüştüreceği tahmin edilmektedir.*

Büyük kanallarla kurak bölgelere su götürerek "çöller yaratmak", çok sık başvurulan erkek merkezci bir projedir. Yağış miktarının düşük olduğu bölgelerde toprak yüksek miktarda çözünmemiş tuz barındırır; bu kanallar vasıtasıyla yapılan aşırı sulama sonucunda çözünerek yüzeye çıkan su sadece toprakta tuzlanma yaratmakla kalmaz, başka su kaynaklarına da sızar. Sulama suyu buharlaştıktan sonra arkasında beyaz bir tuz kalıntısı bırakır. Önceki sulamadan arta kalan tuz tabakasının akıtılması için genellikle daha fazla su kullanılır. Kriz mantığının su kıtlığı sorununa getirdiği çözüm, daha fazla su ve daha fazla enerji gerektiren ve bir bakıma sorunu daha da şiddetlendiren bir çözümdür.

İndirgemeci zihniyet, nehri, döngüsel bir akış olarak değil, çiz-

* "Indira Gandhi Canal to Create More Problems," *Times of India*, 16 Ocak 1987.

gisel tarzda ele alır ve topraklar ile topografyanın çeşitliliğine karşı kayıtsızdır. Bu zihniyetin mühendislik becerileri, nehrin mantığına aykırı bir düşünce tarzına sahip olduğundan, ekolojik başarısızlıklarla sonuçlanmaya devam etmektedir. Nehre yöneltilen bu şiddet düşüncesizce ve yıkıcı olan rastgele, amaçsız bir edimdir. Worster'ın da dikkat çektiği gibi, "Doğal nehir bir dizi plancı tarafından, modern bilim ve onun metaları vasıtasıyla evcilleştirilip disiplin altına alınması gereken başa çıkılmaz ve tehlikeli bir canavar olarak kabul edilmiştir."* Sloganı "Nehir kudurmuş durumda ama baraj onu zaptedecek. Vikram çimentoları" olan bir çimento reklamında benimsenen de tam böyle bir mantıktır. Gelgelelim bizler barajın nehri her zaman zaptedemeğini biliyoruz. Koyna ve Morvi felaketleri, indirgemeci zihniyle doğayı paramparça ederken onun kendini yenileme ve hayatı destekleme kapasitesini azaltan modern adamın "sağlam" projelerinin kırılganlığına delalet etmektedir.

Bu mühendislik zihniyeti suyu ait olduğu yerden başka yerlere taşıyarak ıslak ve tuzlu çöller yaratmaktadır. Buna ilaveten, barajlar da suyu doğanın mantığı uyarınca ait olduğu yerden başka yöne çevirmekte ve koca koca bölgeleri kurumuş nehir yatakları ve kuyularla bırakmaktadır. Nehirlerin akış yönlerinin değiştirilmesi, yeraltı sularının kuruyarak yok olmasıyla sonuçlanır. Bunu hiçbir yerde, Maharashtra'daki kadar net biçimde görmedim; bölgedeki Yarala Nehri'nin üstüne kurulan baraj nehrin akış yönünün aşağısında kalan bölgenin olduğu gibi, onun yeniden dolmasını sağlayan kuyuların da tümüyle kurumasına yol açmıştır. Yaşlı bir kadın yanıma yaklaşıp bana usulca şöyle demişti: "Doğanın yerin altında bize sağladığı devasa su deposunu görmüyorlar. Doğanın işini ve bizim suyu dağıtmak için yaptığımız çalışmayı görmüyorlar. Tek gördükleri inşa ettikleri yapılar."

Doğanın usullerinden habersizce her nehri evcilleştirip kontrol

* D. Worster, *a.g.e.*, s. 34.

altına almak isteyen erkek merkezci zihniyet, aslında büyük ölçekli bir çölleşme ve kıtlığın tohumlarını ekmektedir. Sekiz milyon insanı vuran ve yaklaşık bir milyon insanın ölümüne sebebiyet veren Etiyopya'daki kıtlığın nedeni, yağış miktarının azlığı değil, Awash Nehri üzerine kurulan barajlardır. Bu barajların yapımından önce Awash Vadisi'nde 150.000 insan tarımla geçiniyordu. Dünya Bankası fonlarıyla, zengin Etiyopyalıların ve Hollanda, İtalya, İsrail ve İngiliz şirketlerinin şeker kamışı, pamuk ve muz plantasyonlarına su temin etmek üzere yapılan bir dizi barajdan sonra nehrin akış yönünün aşağısında kalan bölgeler kururken, yukarısındaki bölgelerde su baskınları yaşanmış ve bu durum 20.000 insanın ayaklanmasına yol açmıştır. Awash Vadisi'nin geleneksel göçebe çobanları Afar'lar vadide iklim şartlarının hassas olduğu bayırlara göç etmek zorunda bırakılmış ve sürülerini kaybetmiştir. 1972'deki yaşanan kuraklık Afar kabilesinin %30'unu ölüme sürüklemiştir.

Görünmez su akışlarını algılamaktan aciz biçimde nehirlerin üstüne barajlar yapan ve akış yönlerini değiştiren indirgemeci zihniyet yüzünden daha kaç nehir kuruyacak, daha kaç milyon hektarlık alan çöle dönüşecek? Endüstri bitkileri ve metalar üretmek amacıyla suyu ait olduğu doğal yerinden uzaklaştıran mühendis ve planlamacılar yüzünden daha kaç köylünün toprakları kavruklaşacak? Sermaye ve teknoloji yoğun yeni sulama projeleri ile endüstri bitkisi yetiştiriciliği arasındaki bağlantıları yukarıda ele aldık. Tamil Nadu'da ortaya çıkan kadın cinayeti eğilimi (Gıda konulu bölümde örneklerle tartışmıştık), nehrin işleyişinin değerden düşmesi ile kadın çalışmasının değersizleşmesi arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektedir, zira iki değersizleştirme biçimi de ekonominin doğa ve kadınlar üzerinde şiddeti zorunlu kılar biçimde metalaşmasından kaynaklanır. Böyle bir ekonomide nehirler birer hayat kaynağı olarak değil, para kaynağı olarak görülür. Worster'ın deyişiyle, nehirler giderek sınırsız üretim

hedefine yöneltilerek birer seri üretim hattına dönüştürülmektedir. Sulama yapılan fabrika, kuru bölgedeki suyu içer. Görünürlüğe ve çarpıcı etkiye tanınan ayrıcalık ve su döngüsüne yönelik ekolojik körlük, toprağın ve su kullanımının ticarileşmesine yol açmıştır. "Mühendisler bilhassa zorlu bir iş olan büyük ölçekli sulama projeleri tasarlamaktan zevk alırlar; denize dökülen suyu "boşa harcanmış" saymalarının nedeni de budur. Su iyi bir baraj alanı veya çölden geçerek denize döküldüğünde ise, onları zaptetmek neredeyse imkânsızdır."* Oysa denize dökülen su boşa gitmek şöyle dursun, su döngüsünün hayati bir halkasıdır. Bu halka kırılınca toprak ile okyanuslar, tatlı su ile deniz suyu arasındaki ekolojik denge de bozulur. Tuzlu su döngüye dahil olur ve deniz suyu kumsalları yutmaya, deniz kıyısını aşındırmaya başlar. Denizdeki hayat, nehirlerin getirdiği besinlerden yoksun kalarak tükenir. Indus Nehri'nin aşağı kesiminde, verimsiz dönemlerde tüm suyun sulama için ayrılması sonucu balıkçılık artık bir geçim kaynağı olmaktan çıkmıştır. Yüksek Aswan Barajı'nın yapımı, Nil'den gelen senelik 18.000 metrik ton besin maddesinin kaybına yol açarak, Nil havzasında balıkçılığın sonunu getirmiştir.** Barajlara hapsedilen ve devasa hidrolik sistemlerle israf edilen su, havzadaki hayat çeşitliliğini muhafaza etmeye yönelik çokyönlü işlevlerini yerine getiremez hale gelir. Barajlar ölü nehirler yaratır ve ölü nehirler hayatı destekleyemez. Maharashtra'daki Dalit kadınlarının söylediği şu Daya Pawar şarkısı, şeker kamışı gibi meta ekinleri sularken, kadınları ve çocukları içme suyuna hasret bırakan barajın hayat karşıtı gücünü çok iyi anlatır:

---

* Carruthers Clark, *The Economics of Irrigation*, Liverpool: English Language Book Society, s. 184.

** "The Seven Deadly Sins of Egypt's Aswan High Dam," E. Goldsmith & N. Hildyard (haz.), *The Social and Environmental Effects of Large Dams*, Cornwall: Wadebridge Ecological Centre, 1986, 2. Cilt, s. 181.

Ben bu barajı yaparken
Hayatımı görmüyorum.
Şafak söküyor da,
Değirmen taşında hiç un yok.

Bugün yemek için dünden kalan anızı topladım
Güneş doğuyor da
Ruhum batıyor
Bebeğimi bir sepetin altına sakladım
Ve gözyaşlarımı gizleyip
Gittim baraj yaptım.

Baraj hazır
Onların şekerkamışı tarlalarını besliyor
Ekinlerini yemyeşil, sulu kılıyor.
Oysa içecek bir damla su bulmak için ben
Ormanları arşınlarım fersah fersah
Ekinleri ter damlalarımla sularım
Düşen kuru yapraklar kaplar kavrulmuş bahçemi.

DERİNLERİ SONDALAMAK, KURUYANA KADAR DRENAJ YAPMAK: YERALTI SUYU KITLIĞI

Geçimin nehirden sağlanmadığı bölgelerde su, sürdürülebilir olarak kuyu, sarnıç ve göletlerden sağlanır. Bu tür bölgelerde yağmur suyu yerel ekolojiye bağlı olarak çeşitli sistemler yoluyla toprakta depolanır ve içme suyu olarak ve koruyucu sulama için kullanılır. Hindistan kırsalındaki kadınlar hanelerinin geçimini yüzyıllar boyu bu sarnıç ve kuyularda depolanan suyla sağlamıştır. Günümüzde ise, bu sarnıçların ve sığ kuyuların çoğu aşırı sömürülmeden ötürü kurumuş durumdadır. Zira çizgisel akıl yeraltı suyunu yenilenmesi yağışa bağlı olan ve ancak kendi yenilenebilirlik sınırları içinde kul-

lanıldığında sürdürülebilir olan su döngüsünün hayati bir parçası olarak değil, sınırsız bir kaynak olarak görür.

Elverişli ve yeterli bir su teknolojisi sağlamak üzere yapılmış olan sarnıç ve kuyular, bundan daha otuz, kırk yıl öncesine kadar Malwa'da, Maharashtra'da, Kolar'da, Kalahandri'de herkesin erişiminde ve denetimindeydi. Günümüzde ise, bu bölgelerin hepsi yeraltı suyu madenciliğinin tetiklediği kıtlıkla kasıp kavrulmaktadır. Bugün Hindistan'ın Etiyopya'sı durumuna gelmiş olan Kalahandri, yer altı sularının kurumasından ötürü ölü bir bölgeye dönüşmüştür. Daha 1959'da, bölgede sulama yapısını gösteren bir çizelge, %77'lik bir alanın tanklarla, %23'lük alanın ise sığ kuyularla sulandığı ortaya koymaktadır. 1961-66 yılları arasında 40.000 hektarlık alan sarnıçlarla sulanırken, 1976-77 yıllarına gelindiğinde bu rakam 7.481 hektara düşmüştür. Keza, kuyularla sulanan alan miktarı aynı tarihler arasında 3.642 hektardan 1.681 hektara düşmüştür. Kuraklığa karşı alınan iç önlemler böylece bertaraf edilmiş ve modern sulama sistemleri su kaynaklarını aşırı sömürmek yoluyla yağış yetersizliğine karşı korunmasızlığı daha da artırmıştır.*

Maharashtra'daki su kıtlığı aynı zamanda bozuk kalkınmanın doğrudan bir sonucudur. Bu deneyimde bozuk kalkınmanın üç özelliği kendini göstermektedir: Kâr güdüsü su kaynaklarını yaşamsal işlevlerinden saptıracak şekilde meta üretimine yöneltir ve buna da kalkınma der; indirgemeci anlayış bu saptırmayı aşırı sömürme teknolojileri yaratmak ve sürdürülebilir teknolojileri "verimsiz" ve "ilkel" olarak nitelemek suretiyle gerçekleştirir. Buna ilaveten, indirgemecilik ve bozuk kalkınma su döngüsünün bütünlüğünü olduğu gibi, birer su sağlayıcı olarak kadınların bütünlüğünü de ihlal eder.

Maharashtra'da yer altı suyu çıkarma işi geleneksel olarak esasen

---

* H. Purohit, R.S. Rao & P.K. Tripathi, *Economic and Political Weekly, 2 Kasım 1985.*

açık kazma kuyular aracılığıyla gerçekleştirilir. Eyaletin %59'luk kısmında sulama suyu, 939.000 açık kazma kuyu yoluyla yeraltı sularından sağlanır. Maharashtra'nın %93'ü siyah volkanik bir taş olan Hindistan bazaltı da dahil sert kayalardan oluşan bir zemine sahiptir. Böyle bir zeminde yeraltı suyunun beslenme hızı yavaştır çünkü yer altı suyunun depolanma alanı oynak yerler, çatlaklar ve aşınmalar gibi ikincil özellikler yoluyla gelişir. Tüm bu özellikler de aynı biçim, derinlik ve yanal uzunlukta gerçekleşmez.* Hindistan bazaltında toprakaltı su seviyesi gibi bir şeyin olmaması da bu yüzdendir. Böylece su oynak yerlerde, tabakalaşma yüzeylerinde depolanır ve yerel olarak yeniden dolar. Bu durum, yer altı suyunun erişilebilirliğini ve yenilenebilirliğini ciddi ölçüde sınırlar. Yeni su sömürüsü teknolojilerinin su çekmek için daha derinleri kazarak ve daha fazla enerji sarfederek üstesinden gelmeye çalıştığı sorun da budur. İnsan veya hayvan enerjisine dayanan eski su çekme yöntemleri çıkartılan su miktarına kısıtlama getirdiği için verimsiz addedilmektedir. Bir uzmanın da dediği gibi,

> "1960-61 yılları arasında Maharashtra'da 542.000 kuyu varken, bu sayı 1980'de 816.000'e çıkmıştır. Geçtiğimiz yirmi yılda kuyu sayısındaki ortalama artış senede 13.700'dür. Fakat şunu önemle kaydetmek gerekir ki, kuyu sayısı son yirmi senede %51 oranında artmış olduğu halde, kuyularla sulanan alan miktarı aynı seneler içinde neredeyse iki katına çıkmıştır. Bu da esasen, su çarkı, çıkrık gibi modası geçmiş aletlerin ıskartaya çıkarıldığı ve kuyuların giderek mekanize pompalarla (ağır mazot motorları ve elektrikli pompa setleri) donatıldığı anlamına gelmektedir. Su çekme sistemlerinin makineleşmesi, kuyuların kullanılabilirliğini artırmış ve her kuyudan azami düzeyde su çıkarılmasını sağlamıştır."**

* P.N. Jagtab, *Planning Groundwater Exploration in the Deccan Trap, Poona: Yeraltı Suyu Araştırma ve Geliştirme Kuruluşu, 1984.*

** V.B. Hebalkar, *Irrigation by Groundwater in Maharashtra, Poona: Yeraltı Suyu Araştırma ve Geliştirme Kuruluşu, 1984.*

Gelgelelim, kuyuların verimliliğini artırma ve elektrikli pompalarla bolluk yaratma yanılsaması kısa ömürlü olmuştur. Güçlü su çekme teknolojileri sudan azami ölçekte faydalanılmasına değil, olsa olsa suyun aşırı sömürülmesine yol açmıştır.

Makineleşmiş pompalar, 1972'deki kuraklıktan sonra Dünya Bankası'nın mekanik su çekme sistemlerine ciddi miktarda sübvansiyon sağlamasıyla mantar gibi çoğalmıştır. Dünya Bankası su kıtlığının üstesinden gelinmesi ve tabii ticari sulamanın sağlanması amacıyla borulu kuyuların hızla yayılması için krediler vermiştir. Sonuç olarak, şeker kamışı yetiştiriciliği hızla yayılmıştır. Şeker kamışı tarlaları on yıldan bile kısa bir zaman içinde insanları ve temel gıda ürünlerini susuz bırakmak pahasına yer altı sularını paraya çevirmiştir.

Yeraltı sularının tükenmesi doğrudan doğruya, mekanik borulu kuyu sistemlerinin şeker kamışı tarlalarını sulama amacıyla yaygınlaştırılmasına bağlıdır. Maharashtra'da sulama yapılan arazilerin sadece üçte ikisi şeker kamışı ekim alanlarına ait olduğu halde, toplam sulama suyunun %80'i, yani sulama yapılan diğer ekinlere ayrılan suyun sekiz katından fazlası bu alanlara gitmektedir. Bu durum, yer altı sularının yoğun biçimde kullanılması gerektirdiğinden, hem sığ hem de derin kuyuların kurumasına yol açmaktadır.

Maharashtra, şeker baronlarının anayurdu olarak bilinmektedir; burada siyaset ve iktidar zengin şeker kamışı lobisinin denetimindedir. Bugün anlaşılmaktadır ki, bu iktidar Maharashtra kırsalına gıda ve içme suyu temin eden su kaynakları üzerine kurulmuştur. Eyalet su kıtlığının ağırlığı altında sendelerken, şeker kamışı tarlaları ve şeker fabrikaları gelişip serpilmekte ve içme suyu krizi sürekli olarak sulama suyu arzını artırmaya yönelik yeni mekanizmalara çevrilmektedir.

Maharashtra'da 77 kooperatif şeker fabrikası vardır ve bu fabri-

kaların %70'i eyaletin batısında bulunmaktadır. Fabrikaların olduğu bölgelerde yer alan köylerin %70'i sulama için yer altı suyunu kullanarak, bu fabrikalara şeker kamışı sağlamaktadır. Şeker fabrikaları sondaj kuyuları kazmak ve halihazırdaki kuyularını derinleştirmek isteyen hissedarlarına bilfiil destek sunmaktadır. Bu sistem, halka ait olan kuyular ile küçük ölçekli çiftçilere ait olan sığ kuyuların kurumasıyla sonuçlanmıştır. Tablo 1'de Batı Maharashtra'da su kıtlığıyla karşı karşıya olan köylerin dağılımı,* Tablo 2'de ise şeker fabrikalarının dağılımı** gösterilmektedir.

TABLO 1: Batı Maharashtra'da kuraklığın vurduğu köylerin dağılımı

Bölge – Köy sayısı – Kuraklığa yatkın ilan edilen köy sayısı – Sarnıç ve öküz arabalarıyla su sağlanan köy ve vadi sayısı

Ahmednagar	1323	953	160 + 158
Kolhapur	1175	60	51
Pune	1603	687	230 + 510
Sangli	720	339	209
Satara	1440	452	199
Solapur	1104	1104	63
Toplam	7365	3595	1589 (921 + 668)

Sangli'de tek bir şeker fabrikasının etrafındaki bölgede, su kıtlığındaki artışa rağmen, yer altı suyuyla şeker kamışı yetiştiriciliği sadece yirmi yılda çarpıcı bir biçimde yaygınlaşmıştır.*** Yağmur suyuyla yetiştirilen iri taneli tahıldan suya doymak bilmeyen endüstri bitkilerine geçişle birlikte kazançlar da artmıştır. Ne var ki, bunun maliyeti ağır olmuştur. Sangli'nin Tasgaon bölgesindeki Manerajree köyü, şeker kamışı yetiştiriciliğine yönelik mekanik yer altı suyu çekme mekanizmalarının yaygınlaşmasından kısa vadede fayda

* "The Problem in Maharashtra," *Economic Times, 17 Mayıs 1987.*

** *A.g.e.*

*** Shetkari Sahkari Şeker Fabrikası'na ait bir kayıt, Sangli, Maharashtra, 1984.

sağlamış, fakat maddi ve ekolojik açıdan zarar etmiş köyler arasındadır. Kriz mantığının getirdiği tüm çözümler kısa ömürlüdür. 1981 Kasım'ında 50.000 litrelik su arzı potansiyeline sahip olan 693.000 rupi maliyetli yeni bir su projesi başlatılmıştır. Kaynak kuyu sadece bir sene dayanmış ve 1982 Kasım'ında kurumuştur. Çıkarılan su miktarını artırmak üzere kuyu civarında 60 metre derinliğinde üç sondaj kuyusu açılmıştır. 1982 yılında güç pompalarıyla günde 50.000 litre su çıkarılan üç kuyu 1983 Kasım'ı itibariyle tamamen kurumuştur. 1983'ten bu yana bölgeye kesintisiz biçimde tankerle su taşınmaktadır. Bu şeker kamışı bölgesinde yer alan özel mülkiyete ait 2.000'i aşkın kuyu da aynı şekilde kurumuştur.*

TABLO 2: Batı Maharashtra'da kooperatif şeker fabrikalarının dağılımı

Bölge – Kooperatif şeker fabrikası sayısı – Şeker kooperatiflerin çalışma bölgelerinde yer alan köy sayısı – Bu köylerin bölgedeki toplam köy sayısına oranı (%)			
Ahmednagar	13	1081	82
Kolhapur	11	1048	89
Pune	7	522	33
Sangli	7	502	70
Satara	7	1057	73
Solapur	8	917	83
Toplam	53	5127	430

Yıl	Şeker kamışı ekili (iyi sulanmış) arazi (hektar)
1961-62	3248
1971-72	6990
1981-82	17612

1972-73 yılları arasında yaşanan kuraklıkta içme suyu konusunda büyük bir sıkıntı yaşanmamış, hükümet sadece 80 milyon rupi harcamayla bu sorunun üstesinden gelebilmiştir. Buna karşılık, 1985-86 yıllarında hükümet acil içme suyu tedariki için 1.5 milyar rupi harcamak ve 654 milyon kişiye iş yardımı yapmak zo-

* Sangli'deki Çevre Mühendisliği atölyesinden bir kayıt, 1984.

runda kalmıştır. Maharashtra Yeraltı Suyu Araştırma ve Geliştirme Kuruluşu'nun bulgularına göre, eyaletteki toplam 1481 boşaltma havzasından, 14 ayrı bölgede yer alan 77'si aşırı sömürüye maruz kalmıştır. Özellikle Ahmednagar, Sangli, Jalgaon, Dhule ve Nasik bölgelerinde sorun fazlasıyla şiddetli bir hal almıştır. Suyun su yoğun yetiştiricilik adına kötüye kullanımı bu bölgelerde şiddetli içme suyu ve gıda krizlerine yol açmıştır. Maharashtra eyaletinin Başbakanı 1988 tarihli Ulusal Kalkınma Konseyi toplantısında, Altıncı Plan kapsamında 17.112 köyün içme suyu sıkıntısıyla karşı karşıya olan köylerin 15.302'sinde içme suyu sorunun 1988 yılı sonunda çözüme kavuşturulacağını, geri kalan 1.810 köyünse Yedinci Beş Yıllık Plan kapsamına alınacağını belirtmiştir. Ne var ki yeraltı suyu kaynaklarında yaşanan hızlı tükeniş, içme suyu kaynağından tümüyle mahrum olan köylerin sayısını 23.000'e çıkarmıştır. Sonuç olarak, 1972-83 yılları arasında kazılan 49.000 borulu kuyu da kurumuş ve Manerajree deneyiminin de göstermiş olduğu gibi, daha derin kuyular açmanın gerçek bir çözüm olmadığı bir kez daha görülmüştür.

Ekolojik bir soruna getirilen bu teknolojik çözümler açıkça başarısız olmuştur. İndirgemeci bir anlayışın ürünü olan su "geliştirme" projelerinin temel varsayımı, doğanın "noksan" ve yerli halkların geleneklerinin doğal kaynakların kullanılmasında "etkisiz" olduğu yönündedir. Doğa çeşitli kültür ve ekonomilere kaynaklık eden farklı ekokuşaklar yaratmıştır. Kurak bölgeler kırsal hayvancılık yoluyla sürdürülebilir şekilde kullanılabilirken, yarı kurak bölgeler ise, doğanın mantığına uygun biçimde tasarlanmış su depolama ve su dağıtımı sistemleriyle yapılan koruyucu sulamayla kurak bölge tarımına elverişli kılınabilir. Gelgelelim, indirgemeci zihniyet yoğun sulamayı kendine model olarak seçmiş ve su kullanımında tekbiçimliliği devreye sokmaya çalışırken ekokuşakların çeşitliliğini ortadan kaldırıp, su döngüsünü altüst etmiştir. Maharashtra'da su yoğun şeker kamışı

yetiştiriciliğinin başlamasıyla birlikte su kıtlığı sorunu baş göstermiştir. Toprak verimliliği artacağına yok olmuştur. Sahel'deki kıtlıkta da aynı etmenler rol oynamıştır: Kurak olan aşağı Sahra bölgesinde başlatılan kalkınma projelerinde, kuyu kazmanın kırsal hayvancılığı geliştirmenin en iyi mekanizması olduğu varsayılmış, fakat kazılan kuyular hayvancılığı baltalamaktan başka bir sonuç getirmemiştir. Mekanize kuyular çobanların kullandığından fazla su sağladığı için, sürüler geleneksel olarak yapıldığı gibi kuyudan kuyuya taşınmak yerine, tek bir yerde tutulmaya başlanmıştır. Bu durum da, kuyu civarındaki bitki örtüsü üzerine yeni yükler bindirmiş ve çölleşme sürecini hızlandırmıştır. Kuyuların verimliliğini artırmak, göçebe çobancılığa özgü hayvan otlatma sıkıntısına çözüm getirmiştir belki ama bu yolla ekosistemin kırılganlığını da artırmıştır. Göçebe çobanları "yerleşikleştirme" yönündeki bu girişim, doğadaki su döngüsünün su kullanımına getirdiği sınırlamayı ihlal etmek ve düşük yağış miktarı koşullarında hayatın idamesini sağlamak üzere yüzyıllar boyu evrimleştirilmiş gelenekleri hiçe saymak suretiyle çölleşmeye yol açmıştır.*

Yer altı suyu kıtlığını düşük yağış miktarıyla ilişkilendirmek ve suyun tükenişini yağış eksikliğine bağlamak gibi bir eğilim vardır. Ne var ki, yağış eksikliği tek başına yer altı sularının tükenmesine yol açmaz, çünkü yer altı suyu depoları uzun sızma ve yeniden dolum süreçlerinin etkisiyle birikir. Sözgelimi, Sahra Çölü'nün altındaki derin akiferler yılda 4 km3 hızla yeniden dolar ve senede 15.000 km3 toplam kapasiteye sahiptir. Bu da, söz konusu oluşumların mevcut hızla yeniden dolumunun 4.000 yıl alacağı anlamına gelir. Buradan da açıkça anlaşılabileceği gibi, yer altı suları sadece bir senelik yağış miktarı eksikliğinden ötürü tükenmez. Öte taraftan, senelik yeniden dolum kapasitesinden fazla su çekildiği takdirde, düzenli yağış bile yer altı sularını tükenmekten kurtaramayabilir.

---

* Lloyd Timberlake, *Africa in Crisis*, Londra: Earthscan, 1985.

Andhra Pradesh'teki Rayalseema bölgesi, güçlü teknolojilerle sağlanan aşırı sömürünün yol açtığı yer altı suyu kıtlığından nasıl olup da yağış eksikliğinin sorumlu tutulduğunun iyi bir örneğidir. Tablo 3'te de gösterildiği gibi, 1945 ila 1985 yılları arasında Rayaseema'daki yağış miktarı 650-700 mm seviyelerindedir.*

TABLO 3: 1945-85 yılları arası Rayalseema'daki yıllık ortalama yağış miktarı

Yıl	Yağış miktarı (mm)	Yıl	Yağış miktarı (mm)
1945		1965	405
1946	1048	1966	977
1947	476	1967	
1948	631	1968	601
1949		1969	768
1950	603	1970	649
1951	482	1971	
1952	641	1972	946
1953	915	1973	680
1954	774	1974	734
1955	766	1975	
1956	774	1976	698
1957	304	1977	885
1958	763	1978	954
1959	557	1979	882
1960	608	1980	402
1961	587	1981	762
1962	806	1982	548
1963		1983	765
1964	737	1984	728
		1985	678

Not: Rakamlar yıllık ortalama yağış miktarını göstermektedir. Ortalama yağış miktarı verisine ulaşılamayan yıllar çizgi ile gösterilmiştir.

* K.W. Olsen, "Manmade Drought in Rayalseema," *Economic and Political Weekly, XXII. Cilt, 11. Sayı, 14 Mart 1987, s. 441-443.*

Temel ekolojik süreçleri bozan sulama yöntemleri, özellikle kurak ve yarı-kurak bölgelerde başlı başına bir su kıtlığı ve çölleşme nedeni olabilmektedir. Hidrolojik döngü, su kaynaklarını geri dönüştüren ve yeniden canlandıran temel bir ekolojik süreçtir. Toprağa düşen yağmur yeraltına sızarak yer altı su kaynağını yeniden doldurur. Yağış miktarının zaten düşük olduğu kurak bölgelerde yeraltına süzülen yağmur suyu miktarı çok daha düşük olduğundan, sürdürülebilir yeraltı suyu kullanımının sınırı da bir hayli düşüktür. Çekilen yeraltı suyu oranı süzülme yoluyla gerçekleşen yeniden dolum oranını geçtiği zaman toprakaltı su seviyesi de düşer. Yer altı suyu arzının sürekli aynı seviyede kalmasını sağlamak için, çekilen yer altı suyu oranını akiferin net doğal yeniden dolum oranıyla sınırlı tutmak gerekir. Çekilen yer altı suyu oranı yeniden solum oranını aştığında, hiçbir meteorolojik kuraklık olmasa bile akifer kuraklığı baş gösterir. Gelgelelim, bu temel ekolojik olguyu göz ardı eden, kurak bölgelerdeki sulama projeleri, birer kuraklık denetimi stratejisi olarak hızla yayılmaktadır. Rayalseema bölgesinde endişe verici bir hızla yeni borulu kuyular ve pompa mekanizmaları kurulmaktadır.

TABLO 4: Elektrikli pompa sayısı

Yıl	Chitoor bölgesi	Anantapur bölgesi	Rayaseema Andhra	Pradesh
1968	22.353	10.491	41.769	122.321
1974	41.273	20.614	81.992	261.968
1969	48.676	26.425	98.402	345.396
1984	68.585	39.433	144.639	582.197
1964'ten 1984'e kadar yaşanan artış	207	276	246	376

Kaynak: Handbook of Statistics, Andhra Pradesh, çeşitli mali yıllar (Ekonomi ve İstatistik Bürosu, Haydarabad).

Yer altı sularının yenilenebilirlik sınırlarını aşar şekilde giderek daha fazla sömürülmesi kuyuların ve sarnıçların kurumasına yol açmıştır. Rayalseema üzerine yapılan bir çalışmada da belirtildiği gibi,

"Sulama bizi *bu* kuraklığın öncekilerin hepsinden daha şiddetli ve kalıcı olduğu şeklindeki yaygın anlayışla baş başa bırakmıştır. İklim değişikliği su kullanımındaki hızlı ve büyük artışın yeniliğinden kaynaklanan bir mittir... toprakaltı su seviyesinde yaşanan düşüş iklim değişikliğinin değil, aşırı su kullanımının kanıtıdır."* Rayalseema gibi meteorolojik olarak kuraklığa rastlanmayan bir bölgede bile tarımsal kuraklığa yol açan yeraltı suyu madenciliğiyle birlikte, bölgeye Krishna Nehri üstündeki Srisailam Barajı'ndan Telugu-Ganj kanalı yoluyla sulama suyu taşınması yönünde bir talep oluşmuştur. Üstüne üstlük, Krishna Nehri'nden sağlanan su arzını Godavari Nehri üstündeki Polavaram Barajı'ndan gelen suyla artırmaya yönelik planlar yapılmaktadır. Yerel su kaynaklarının her yerde aşırı ve hatalı kullanılması, uzak bölgelerdeki su talebinin sonsuzca geriye çekilmesini beraberinde getirmiştir. Düzensiz bir fenomen olarak baş gösteren çölleşme, su kıtlığı yaratan, tarımda yenilenemez ve aşırı su kullanımının etkisiyle her yere yayılır. Böylece yenilenebilir bir kaynak olan su, aşırı kullanım ve aşırı sömürülme sonucunda yenilenemez bir kaynağa dönüşür.

Yer altı suyunun aşırı kullanımı hemen hiçbir zaman hayatta kalmaya dönük ihtiyaçlar için gerçekleşmez; daima endüstri bitkilerinin üretimine bağlı olarak ortaya çıkar. Kuyu ve sarnıçlardan su tedarik eden kadınların yerini önce, ticari ürünleri sulamak için elektrikli pompa setlerini çalıştıran adamlar, sonra da trenler, tankerler ve öküz arabalarıyla su taşıyan hükümet mekanizmaları alır. Birer su kaynağı olan kuyu ve sarnıçlar artık uzak mesafelerden taşınan suyla dolmaktadır. Su kaynakları ve bu kaynakların sürdürülebilirliğini sağlayanlar, kadınları yerinden eden, su döngüsünü bozan ve bir bütün olarak toplumun hayatta kalma zeminini tehdit eden basiretsiz bir verimlilik anlayışı tarafından pasif alıcılara dönüştürülür.

---

* K.W. OLsen, *a.g.e.*

Topluluk denetiminin yerine özelleştirmeyi, suyu ölçülü kullanan temel gıda maddelerinin yerineyse suya aç endüstri bitkilerini getiren erkek merkezci paradigma, doğanın ve kadınların suyun muhafazasına dönük çalışmasını genellikle görmezden gelmiştir. Kadınlar suyu muhafaza eden teknolojilere dayalı gıda yetiştiriciliğinde öteden beri önemli bir üretici role sahip olmuştur. Onlar kurak bölgelerde sürdürülebilir su kullanımına dayalı gıda üretiminde merkezi bir yere sahiptir. Tarımsal çıktıyı besin değeri açısından değil, nakit açısından değerlendiren bozuk kalkınma modeli ise, *jowar* ve *bajra* gibi besin değeri yüksek gıdaları "marjinal" ve "kazançsız" sayarak, bunların üretimini baltalamıştır. Besin değeri, su kullanımı ve kadın çalışması ekonomisini hiçe sayan bozuk kalkınma modeli, sağlıklı ve sürdürülebilir tarımı yerinden ederek, insanları gıda ve sudan mahrum bırakan ve kadınları üretici rollerinden eden bir toprak kullanımı mantığını devreye sokmuştur. Tablo 5'te farklı ekinlerin suyun muhafazası açısından verimliliği gösterilmektedir; hayatın idamesine yönelik olarak çalışan kadınlar nazarında akdarı azami ölçüde besin üretirken, asgari düzeyde su kullanması bakımından son derece verimli bir besin ürünüdür.*

TABLO 5: Hektar başına kullanılan su miktarı (mm.) açısından besin ürünlerinin verimliliği

Ürün	*Verimlilik* (kg/ha/mm)
Pirinç	1,72
Jowar	4,47
Bajra	5,74
Ragi	4,65
Baklagiller	2,26

Kadınların suyu muhafaza eden temel tahılların üretimine dönük çalışması, çok sayıdaki su muhafazası mekanizmasından yalnız bi-

* S. Girriapa, *Water Use Efficiency in Agriculture*, Yeni Delhi: Oxford and IBH, 1983, s. 49.

ridir. Kadınlar -ekin, ahır, ağaç ve ormanlardan gelen- organik maddeyi toprağa nakletmeye dönük çalışmalarıyla da, suyun muhafaza edilmesine ve çölleşmenin önlenmesine önemli bir katkıda bulunur.

Su bitki verimliliğindeki merkezi bir girdi olarak kabul edilse de, toprağın devasa bir su rezervuarı olduğu ve su depolama kapasitesinin (suyu tutabilirliğini belirleyen) organik içeriğin yanı sıra, üzerindeki bitki örtüsü gelişimine de bağlı olduğu genellikle göz ardı edilir. Çiftliklerde olduğu gibi ormanlarda da bitki gelişiminin toprak neminin yağmur yoluyla yenilenmesine bağlı olduğu kurak bölgelerde, son derece önemli olmanın yanı sıra, elverişli ve sürdürülebilir olan tek su muhafazası mekanizması organik madde ilavesidir. Organik madde veya humus toprağın su tutma kapasitesini önemli ölçüde artırır.* Suyun toprak nemi biçiminde muhafazasına yönelik bu mekanizma, yağışın mevsimlik olduğu ve kurak dönemlerde bitki büyümesini desteklemek için toprakta depolanması gerektiği tropikal bölgelerde canalıcı bir öneme sahiptir. Toprak neminin muhafazası bu bakımdan kurak iklimlerde çölleşmeye karşı etkili bir sigortadır. Toprağa organik madde ilavesi, toprak nemini artırır ve gıda üretimine önemli ölçüde katkı sağlar. Hindistan Çapında Eşgüdümlü Kurak Bölge Tarımı Projesi** kurak bölge tarımında gıda verimliliğindeki artışın maçla bağlı olduğunu göstermiştir:

TABLO 6: Dikey malçlama & süpürge darısı/tahıl getirileri (kg/ha)

Dikey malçlama süresi	'72-'73	'73-'74	'74-'75	'75-'76	'77-'78
4m	400	1690	1780	1250	1540
8m	280	1610	1770	1120	1920
Kontrol	20	1120	1100	1080	1470

* V.A. Kovda, *Land Aridisation and Drought Control*, Colorado: Westview, 1980; M.N. Peat & I.D. Teare, *Crop-Water Relations*, New York: John Wiley, 1983.

** Venkateswarlu'dan akt. J. Bandyopadhyay ve diğ., *India's Environment: Crises and Responses*, Dehradun: Natraj, 1985.

Suyu organik madde katkısıyla toprakta muhafaza etmeye yönelik bu teknolojiye ek olarak, karma ekim de yağmur suyuyla yapılan tarımda mahsul kıtlığına karşı önemli bir teminattır. Tek başına ekilen süpürge darısında sekiz senede bir, dahlda ise 5 senede bir mahsul kıtlığı yaşandığı, buna karşılık süpürge darısı-dahl karma ekiminde mahsul kıtlığına ancak 36 senede bir rastlandığına ilişkin kanıtlar vardır.*

Kadınların geleneksel tarımda doğayla işbirliği içinde yürüttükleri çalışma, suyun erişilebilirliğini hayatın idamesine yönelik bir biçimde su döngüsüne zarar vermeden artırır. Bu ortaklık günümüzde yerini, kimyasallar ile erkek-merkezci bilim ve endüstri arasındaki ortaklığa bırakmaktadır. Toprağın suyu tutma kapasitesi ve verimliliği doğanın ürettiği ve kadınların işleyip dağıttığı organik maddeyle artırılması gerekirken, Ulusal Kimya Laboratuvarları ile Hindistan Organik Kimyasallar Ltd. Şirketi "Jalshakti" denen bir kimyasal polimer imal etmektedir. Hindistan Organik Kimyasallar Ltd. Şirketi'nin yılda 200 ton Jalshakti üreten yarı ticari bir tesisi bulunmaktadır ve şirket yılda 400 milyon rupilik iş hacmine sahip bir ticari tesis bir kurmayı planlamaktadır. Bu kimyasal bileşimin maliyeti kilogram başına 70 rupidir.** Önce, organik maddenin yerini kimyasal gübreler almıştır ve şimdi de, kimyasal gübreler yerini kimyasal soğuruculara bırakmaktadır. Bununla birlikte, genel yönelim açısından değişen bir şey yoktur ve burada da gene, doğa, kadınlar ve köylüler tarafından ücretsiz olarak üretilip yenilenen çokyönlü tarımsal "iç kaynaklardan," fabrikalarda üretilip piyasalarda satın alınan tek işlevli dış girdilere doğru bir geçiş söz konusudur. Bu dış girdiler, çiftlikte kadınlar tarafından denetlenip yeniden üretilen iç

---

* J.S. Kanwar, *Rainwater Management, a.g.e.*

** "Jalshakti – A Boon to Farming," *Aquaworld, II. Cilt, 8. Sayı, Ağustos 1987, s. 248*

kaynakların gücünü, canlılığını ve kullanışlılığını zorunlu olarak azaltır. Sonuç olarak, kadınların suyu muhafaza etmeye dönük çalışması erozyona uğrar. Bazen uygunsuz ağaçlandırma stratejileri de topraktaki nemin kaybına ve kuraklaşmaya yol açabilir. Hindistan'da geniş kapsamlı okaliptüs dikimi bu türden toprak kuraklaşmasına örnektir, zira okaliptüs yüksek oranda su tüketen ve humus üretimine pek de katkı sağlamayan bir türdür. Yerli ağaç türlerinin suyla ilişkisi üzerine henüz bilimsel bir çalışma yapılmamıştır, fakat Hindistan kırsalındaki kadınların ilminde, ağaç türleri suyu muhafaza etme özelliklerine göre sınıflandırılır. Buna göre, ağaçlar kök sistemleri, ağaç tepesi morfolojisi ve tropikal bölgelere has hidrolojik koşullara uyumlu fizyoloji bakımından sınıflandırılır. Yerli veya getirildiği bölgenin koşullarına adapte edilmiş bitki türleri bu bakımdan su muhafazasına çeşitli şekillerde katkı sağlayabilmektedir.

Bugün sözümona en başarılı ağaçlandırma programlarının uygulandığı iki bölge olan Gujarat ve Karnataka aynı zamanda genel su kıtlığının yaşandığı iki bölgedir.* Okaliptüs yetiştiriciliğine *karşı çıkan* hareketlerin çoğu, su muhafazasını *destekleyen* hareketlerdir. Okaliptüs ekiminden etkilenen köylerde yaşayanlar su ile bitki örtüsü arasındaki bağlantıyı açıkça görebilmektedir. Ağaçlandırma projelerine öncülük eden indirgemeci zihniyet açısından ağaçlar yalnızca ticari kereste üretmeye yararken, ekoloji hareketlerinde yer alan kadınlar içinse kuraklığa yatkın bölgelerde ağaçlar öncelikle su üretimi amacına yönelik olarak dikilmelidir. Benzer şekilde, indirgemeci mühendisler baraj, kanal ve boruları su üretimi amaçlı görür ve eğitim almış batılı adamları su uzmanı sayarken, ekoloji hareketleri açısından suyu üreten havza ormanları, kayalıklar, nehirler ve kuyular, gerçek su uzmanları ise su döngüsüne her gün katılıp ailelerine su sağlayan kadınlardır.

---

* "Drying Up," *India Today*, 15 Temmuz 1985.

KADINLAR; SUYUN DİLİNDEN ANLAYANLAR

Himalaya eteklerindeki Doon Vadisi sadece üç aylık muson döneminde 3.000 mm yağış aldığı halde, sene boyunca akarsu ve kaynaklar tarafından beslenir. Suyun bir kısmı Doon Vadisi'nin yukarı kısımlarında yer alan zengin humuslu meşe ormanlarında ve aşağı kısımlarında yer alan, *timla* (Ficus Roxburghii), *Banj* (Quercus incana), *bhimal* (*Grewia oppositifolia*), *semla, dulda* (*Bauhinia retusa* ve *Sapium insigne*), *farsu, kol, tun* (*Cedrela tona*), *shisham* ve *baldu* (*Dalbergia sishoo* ve *Adina cordifolia*) türlerinden oluşan karma ormanlarda depolanır. Gene de suyun asıl depolandığı yer, Himalayalar'ın kireçtaşı kayalıklarındaki çatlak ve yarıklardır. Doğa kireçtaşını yağmur suyuyla eriterek bu çatlakları binyıllar boyunca birer depolama oyuğuna dönüştürmüştür. Doğanın bu çalışması, dağlarda Vadi'nin suyunu çektiği büyük Ganj ve Yamuna nehirlerini besleyen binlerce kaynak ve yüzlerce akarsuyu var eden muazzam büyüklükte bir su deposu yaratmıştır.

Bozuk kalkınma bundan kırk, elli sene önce Doon Vadisi'ne gelmiştir. Dağlar kimyasal olarak tabakalaşmış kireçtaşı için kazılmış, ormanlar kökünden sökülmüş, dağların eteklerine molozlar yığılmış ve doğanın su depolama sistemi yerle bir edilmiştir. Şimdiyse, yağmurun yağmasıyla 3.000 mm su dağların eteklerinden aşağıya akıvermekte, üst toprağı ve büyük kayaları aşındırıp, nehir kıyılarını aşındırmakta ve ovaları istila etmektedir. İşte topraklar böyle kavruklaşmakta, akarsu ve nehirler böyle kurumaktadır. Kireçtaşı madenciliğiyle birlikte, doğanın su rezervuarı da kazılmıştır; indirgemeci zihniyet minerallerin doğadaki başka elementlerle bağları içinde yerine getirdiği ticari olmayan ekonomik işlevleri görmekten acizdir.*

---

* J. Bandyopadhyay ve diğ., *Doon Valley Ecosystem, Dehradun: Bilim, Teknoloji ve Doğal Kaynak politikası Araştırma Kuruluşu, 1984;* J. Bandyopadhyay & Vandana Shiva, "Chipko Comes to Doon Valley," *India Magazine*, Haziran 1987.

Doon Vadisi kadınları 16 Eylül 1986'dan itibaren, Nahi-Barkot bölgesindeki madencilik faaliyetlerini engellemek üzere bir "Chipko" hareketi başlatmıştır. Kadınlar köyün hayat damarı olan ve kaynağı yirmi yıldır kazılmakta olan Sinsyaru Khala'nın kıyılarını ablukaya almıştır. Chamundeyi bu tarihten on yedi yıl önce Nahi-Kala'ya geldiğinde, ormanlar *ringal, tun, sinyaru, gald, chir* ve *banj** ağaçlarıyla kaplıdır. Maden ormanları ve onlarla birlikte su kaynaklarını da yok etmiştir. Patali-ka-dhar'dan doğan ve Sinyaru Khala Akarsuyu'nu besleyen kadim Mande-ka-Charra Şelalesi 80'li yılların sonunda kurumuştur.

Yerel Chipko hareketine öncülük eden köy büyüğü Itwari Devi, Sinsyaru Khala'nın özellikle yaz aylarında hayvanlara bol bol yem sağlayan yemyeşil *sinsyaru* çalılıklarıyla kaplı nasıl kalımlı ve ince bir akarsu olduğunu hatırlamaktadır. Bugünse onun yerinde kireçtaşı kayalıklarından oluşan geniş ve çorak bir akarsu yatağı uzanmaktadır. Su değirmenleri, çeltik tarlaları, nehir kıyılarındaki ormanlar; hepsi silinip gitmiştir. Itwari Devi gibi doğanın unsurlarıyla birlikte yaşayan, onun döngülerine katılan, her gün onunla işbirliği içinde geçimini sağlarken bile doğanın yıkımını görüp tecrübe eden kadınlar, hiçbir batılı teknokratın sahip olamayacağı türde ve düzeyde bir bilgiye sahiptir. Bu kadınlar dünyaya kayaların fabrikalarda hammadde olarak kullanılacak minerallerden ibaret olmadığını göstermiştir: Onlar doğanın su depolarıdır. Doğaya bu katılım, yıkım getiren bilgi ve güçten farklı türde bir bilgi ve güce kaynaklık eder. Itwari Devi'ye göre,

> "Shakti (güç) bize bu ormanlardan ve çayırlardan gelir; onların yıllar boyu kendi iç shakti'leriyle büyümesini izleriz ve gücümüzü buradan alırız. Akarsularımızın kendini yenilemelerini izler ve onların bize shakti veren ışıl ışıl, berrak suyundan içeriz. Taze süt içer,

---

* Mevcut olduğu durumlarda bitki türlerinin botanik isimlerine yer verilmektedir. Aksi durumda ise, yerel isimler kullanılmaktadır.

saf yağ yeriz, kendi tarlalarımızda yetiştirdiklerimizle besleniriz – bunlar sadece vücudumuzu beslemekle kalmaz, bize ahlaki bir güç de katar; biz kendi kendimizin efendisiyiz, kendi servetimizi kendimiz üretir, kendimiz idare ederiz. Chipko'nun başını çekenlerin, ihtiyaçlarını marketten almak yerine, kendisi üreten "ilkel" ve "geri kalmış" kadınlar olmasının nedeni bu. Bizim gücümüz doğanın gücüdür; shakti'miz praktriti'den kaynaklanır. Üstleniciler karşısındaki gücümüz de gene bu iç kaynaklardan gelir ve onlar bizi paralarının ve kaslarının sahte gücüyle sindirmeye çalıştıkça biz daha da güçleniyoruz. Bu madeni kapattırmak için, bu canımıza mâl olsa bile, barışçıl bir protestoyla ortaya çıktık. Bizi şiddetle sindirmeye yönelik her girişim, birlik ve bütünlüğümüzü daha da perçinledi. 20 Mart'ta madenden dönerken bizi taşladılar. Çocuklarımızı taşa tutup demir çubuklarla dövdüler ama shakti'mizi yok edemediler."

Doon Vadisi'ndeki ve diğer bölgelerdeki Chipko hareketinin karşılayıcı gücünün temelinde kadınların bilgisi ve siyaseti yatmaktadır. Chamundevi 30 Kasım 1986'da ormandan kuru ot toplarken, bölgedeki taşocağına kamyonların çıktığını duyar. Chipko'nun bölgede kurduğu barikattan ötürü kamyonların orada olmaması gerekiyordur. Ne var ki, taşocağı işçileri protestoculara saldırıp onları barikattan uzaklaştırıp ve kamyonlarıyla barikatı yararak geçmiştir. Chamundevi orağını atıp bayır aşağı koşmuş ve kamyonların önüne dikilip şoförlere yukarı çıkmak istiyorlarsa, kendisini ezip geçmeleri gerektiğini söylemiştir. Kamyonlar bir müddet üstüne gittikten sonra geri dönmüştür.

Sözleşmesi 1982'de sonlandığı halde hükümetin madeni kapatma konusunda ayak sürümesinden ötürü Nahi-Kala halkı protestolarını 1987 yılı sonunda da sürdürmüştür. Halkın madeni işletmeye kapatmaya yönelik doğrudan eylemi, hükümetin kendi yasalarını uygulamamasının bir sonucudur. Bu arada, taşocağı işletmecisi 20 Mart 1987'de dizginleri eline almaya kararlı bir biçimde,

köylülerin üstüne salmak için iri yarı 200 adam tutmuştur. Adamlar taşlar ve demir çubuklarla barışçıl köylülerin üstüne saldırmış, buna rağmen çocukları, kadınları ve erkekleri barikattan uzaklaştıramamıştır. Onlar kendi kendilerinin liderleri ve karar vericileri olarak gene kendilerinden güç almıştır. Nahi-Kala'daki şiddetsiz direnişin onuncu ayında hareketin dışarıdan gelen karizmatik erkek liderler tarafından başlatılıp sürdürüldüğü söylentisi yayılmıştır. Halbuki direniş Itwari Devi ve Chamundeyi gibi sıradan kadınların sıradışı gücü ve yerel önderliğiyle gerçekleşmiştir. Ağaçları kucaklamakla başlayıp, yirmi yıl gibi bir sürede canlı dağları ve suları kucaklayacak kadar genişlemiş bir hareket olarak Chipko'nun sarsılmaz gücü bu gibi kadınların görünmez gücünden kaynaklanmaktadır. Chipko hareketinin her aşaması görünmez kadınların eseridir. Chipko'nun 1977 tarihli şu ekolojik sloganının yaratıcısı Advani'li Bachni Devi'dir: "Ormanlar ne barındırır? Toprak, su ve temiz hava." Bundan on yıl sonra Doon Vadisi'nde şair Ghanshyam "Shailani"ye şu şarkıyı yazma ilhamı veren de Chamundeyi olmuştur:

Hakikat uğruna bir kavga başladı
Sinsyari Khala'da
Haklar uğruna bir kavga başladı
Malkot Thano'da
Dağlarımızı, ormanlarımızı
Koruma kavgasıdır bu, bacım.
Onlar bize hayat verir
Ağaçları ve derelerin hayatını kucakla
Yüreğinle kenetlen onlara
Dağların deşilmesine diren
Diren ormanlarımızla derelerimize ölüm getirenlere
Hayat uğruna bir kavga başladı
Sinsyaru Khala'da

Her Chipko protestosu, her gün hayatı üretmek için çalışan ka-

dınların kendilerine has ekolojik algısını ortaya koymuştur. 1979'daki Dünya Çevre Günü'nde Chipko hareketinden yüzlerce kadın ellerinde boş su testileriyle Tehri'de toplanmıştır. Onlar şiddetlenen su kıtlığına karşı protestalarında, su arzı projelerinin ve metal borular ile beton su tankerlerini su üreticileri olarak, bu boruları takıp bu projeleri tasarlayan erkek mühendisler ile teknisyenleri ise su sağlayıcıları olarak gören bir bilim modelinin başarısızlığına karşı da ses yükseltmiştir. Bölge tahsildarı onların sorunlarını dinlemeye geldiğindeyse, ona ellerindeki boş testileri göstererek, kâğıt üstündeki planlar, metal borular ve beton su sağlayabilecek durumdaysa, testilerinin ne diye boş kalacağını sormuş ve şöyle demişlerdir: "Size asli su kaynağının doğa olduğunu, bizim de ailelerimizin su sağlayıcıları olduğumuzu söylemeye geldik. Dağlar ormanlarla kaplı olmadıkça, akarsular canlanmaz. Akarsular canlanmadıkça, musluklar kuru olur. Testilerimizi dolduran kuru musluklar değil, canlı akarsulardır. Su sorunumuzu çözmek istiyorsanız, lütfen borular için değil, su için plan yağın."

Su arzı tasarılarının kaynağının su olduğu, indirgemeci zihniyetin gözünden kaçan basit bir gerçektir. Yakın zamanlarda çekilmiş bir plastik boru reklamında iftiharla şöyle söylenmetedir: "Susuz milyonların musluğuna su getiriyoruz" ve reklam şöyle deva etmektedir: "Buldana ve Maharashtra'da kuraklık korkunç bir içme suyu kıtlığına yol açmıştı. Derken, birkaç gün içinde kurulan Hootalen boru şebekesiyle o değerli su çatlamış dudaklara aktı." Oysa borular su kaynaklarının kurumasından ötürü Maharashtra'ya su sağlayamamıştır. Maharashtra'daki herhangi bir kadına sorunca alacağınız cevap, muslukları suyla dolduranın Poliolefin Endüstrileri Ltd. ya da Alman Hoechst Şirketi değil, doğa olduğudur. Doğanın su döngüleri muhafaza edildiği ve su korunduğu takdirde, su testileri borular veya musluklar olmasa da birer *purnakumbha,* yani bereketli kutsal kâsedir. Doğanın su döngüleri bozulup, nehirlerle kuyular kurudu-

ğunda ise, Hindistan'ın her bölgesine yayılan başarısız su projelerinin de bize gösterdiği gibi, borular da kurur.

Uluslararası İçme Suyu Arzı Onyılı (1981-1990) kapsamında Hindistan'da başlatılan Ulusal İmar Planı'nda sudan başka her şey planlanmıştır. Planda on yıllık program için gereken boru türleri ve uzunluklarına yer verilmiştir -63.313 km. plastik boru; 221.741 km. alternatif akım basınç borusu; 150.903 km. ga boru; 113.645 km. seramik boru; 53.031 km. dökme demir basınç borusu ve liste böyle uzayıp gider. Planda her eyaletin su arzı için gereken beton miktarı da net olarak hesaplanmış ve on yılın sonunda 13.4 milyon ton beton kullanılacağı saptanmıştır. Planda 105.415 güç sürücülü sondaj kuyusuna ve 88.254 el pompasına ihtiyaç duyulacağı öngörülmektedir. 5.415 kamyon, 988 traktör, 20.549 motorsiklet ve 13.528 araba, cip ve minibüse varana kadar tüm ihtiyaçların ayrıntılı bir dökümü yapılmıştır. Öngörülen enerji ihtiyacı ise şöyledir: 2.614 megavat elektrik, 468.240 metrik ton petrol ve 816.534 metrik ton dizel. Gelgelelim 200 sayfayı bulan bu istatistiklere tekrar tekrar bakmama rağmen, İçme Suyu Onyılı boyunca ne kadar suya ihtiyaç duyulacağı yahut bu suyun nereden bulunacağına dair tek bir tablo bile bulamadım. Kaynağın unutulduğu yerde, sağlayıcıların unutulması işten değildir. Planda "insan gücü" ihtiyacı da kesin olarak tasarlanmıştır. Buna göre, 28.678 mühendise, 111 ekonomiste, 3.505 hesap uzmanına; 563 sağlık eğitmenine, 661 sıhhi kimyacı ve biyologa, 15.908 tasarımcıya, 47.840 makine operatörüne, 27.769 elektrikçiye, 31.235 tesisatçıya, 3.105 sondajcıya ve 1.405 laboratuvar teknisyenine ihtiyaç vardır. Bu su planında suya rastlanmadığı gibi, su uzmanlarına -su döngüsüne katılım ve su sağlama kapasiteleri bakımından görünmez uzmanlar olan kadınlara- da rastlanmamaktadır.

Bozuk kalkınma diğer tüm alanlarda olduğu gibi su idaresinde de, batılı paradigmada yetiştirilmiş mühendis ve teknisyenler tarafından

işletilen su idaresi sistemlerinin girişinden önce herhangi bir su idaresi tarihi olmadığı varsayımına dayanır. Bu varsayıma göre, erkek-merkezci "tasarı" gelip de içme suyu sağlayana kadar toplumlar içme suyundan yoksundur. Burada, su ihtiyacını karşılayanın su arzı tasarıları değil, doğa olduğu temel gerçeği de, geleneksel teknolojilerden faydalanan kadınların suyu işleyip içilebilir hale getirdiği Üçüncü Dünya gerçekliği de göz ardı edilir. Jahan'ın da gözlemlediği gibi:

> "Batı dünyasında su idaresi ve su işleme erkeklerin hüküm sürdüğü bir alanken, tropikal kuşakta yer alan gelişmekte olan ülkelerde geleneksel su arıtımının asli aktörleri kadınlardır. Yardım kuruluşları yeni su arzı projeleri çerçevesinde kadınların rolü üstüne azıcık kafa yorsa bile, sadece uzak mesafelerden su taşımak için harcanan zamanla ve çekilen zahmetle ilgilenir. Halbuki kadınlar su sağlama külfetinin kurbanları değildir sadece; kırsal bölgelerde güvenli su, dolayısıyla daha iyi sağlık koşulları sağlama konusundaki bilgi ve becerinin kaynağıdır da."*
>
> "...Geleneksel teknolojiler atavizmden ya da etnografik birer garabetten ibaret olmak yerine, halk sağlığının hayati bir parametresidir. Üçüncü Dünya kadınlarının kullandığı bitkiler, yoğun klorlama yönteminden farklı olarak, hem sıhhidir hem de güzel koku verir. Ayrıca suyun kalitesini birçok yönden artırır. Üçüncü Dünya'nın Batı tarafından sömürgeleştirilmesiyle, bu gelenekler ortadan kalkmıştır. Şifalı bitkilerin kullanımı bilime aykırı batıl inanç addedilmiştir. Bu da, su arzını artırmanın tek alternatifi olarak yüksek maliyetli modern teknolojilere duyulan abartılı güvenin ve "modası geçmiş" geleneksel su arıtma yöntemlerine olan küçümseyici güvensizliğin aynı oranda artmasına yol açmıştır."**

Üçüncü Dünya'daki hane ve küçük toplulukların içme suyu

---

* S.A. Jahan, "Traditional Water Purification in Tropical Developing Countries," GTZ (Batı Almanya), 1981, s. 13.

** S.A. Jahan, *a.g.e.*

ihtiyacını sağlamaya yönelik su arıtma teknolojileri tasarlayan Batılı erkek uzmanlar büyük, merkezi, sermaye yoğun ve kimyasal bazlı filtreleme ve klorlama tesisleri kurmaya meraklıdır. Üçüncü Dünya kadınlarının su artımak için kullandığı yerli teknolojilerse merkezsiz, düşük maliyetli ve bitki temellidir. Mühendislerin ve mühendislik işlerinin, bir su arzı kaynağı olarak kadınlar ile doğanın çalışmasının yerini almasıyla birlikte, giderek daha çok insan asgari düzeyde içme suyundan dahi mahrum olmaktadır. İnsanların suya erişim hakkından men edilmesi, kısmen su döngüsünün bozulmasından, kısmen de bozuk kalkınma paradigmasının su kaynaklarını "geliştirme" adı altında kaynakları yok etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sorunun bir nedeni de, sermaye ve teknoloji yoğun su arzı projelerinde, ilgili bölge halklarının bu projelerden dışlanarak, projelerden sağlanacak faydadan mahrum bırakılmasıdır.

Hindistan Hükümetinin ülke çapındaki su krizini çözmek üzere başlattığı İçme Suyuna ilişkin Teknoloji Misyonu bu yeni dışlama mekanizmasının bir örneğidir. İçme suyu krizi Hindistan'daki birçok köyü vurduğu halde, Teknoloji Misyonu bu köylerin çoğunu dışarıda bırakarak, tüm Yedinci Plan dönemi boyunca sadece 10 eyaletin 10 bölgesinde başlatılan 50 pilot projeye odaklanmıştır. Planın su krizini herkes için acilen çözülmesi gereken bir hayatta kalma krizi olarak görmediği buradan bellidir. Plan kapsamında tetkik edilen teknolojiler, geleneksel olarak kadınların denetiminde olan ve toplumun tüm üyelerinin sağlıklı suya erişimini mümkün kılan güvenli ve katılımcı teknolojileri kapsamamaktadır. Plan kapsamına alınan teknolojiler, Atıom Enerjisi Komisyonu ile Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Konseyi laboratuarlarında tasarlanmış ileri teknoloji mühendislik fantezilerinden ibarettir.* Su kaynakları kurumuş olan

---

* *Economic Times, 3 Ağustos 1986; "Water Treatment Scheme in 10 Districts," Indian Express, 2 Ağustos* 1986.

yüzbinlerce köy Plan kapsamının dışında bırakılmıştır. Böylece su sorunu, laboratuvar deneyleri temelinde gerçekleştirilen Bacon'cı denetleme ve boyun eğdirme anlayışına indirgenmiştir. Bacon'ın *Yeni Atlantis*'inde betimlediği Süleyman'ın Evi'nde doğal kaynak ve kaplıcaları taklit ederek yapılan suni kuyu ve çeşmelerin bulunduğu bir laboratuvar vardır. Bu laboratuvarda tuzlu su tatlı suya dönüştürülebilmektedir: "Tuzlu suyu filtreleyerek tatlı su olarak akıtan havuzlarımız da bulunuyor."* Tuzdan arındırma Bacon'ın *Yeni Atlantis*'teki fantazisinin modern gerçekleşimidir. İçme Suyuna ilişkin Teknoloji Misyonu'nun Hindistan'daki su kıtlığına sunduğu çözüm budur. Hint bilimci ve planlamacılar, tuzdan arındırmanın sağlayacağı su idaresi atılımı "histerisinde" Amerika'yı otuz yıl geriden takip etmektedir. Gilbert White'a bakılırsa, tuzdan arındırma saplantısı "tek bir bilimsel gelişmeye duyulan ve başlatıcılarıyla birlikte silinip giden inançların bir örneğidir... büyük ölçekli çevresel değişim teşebbüslerine katılanların, tek bir çözüm yoluyla şaşkına dönüp kısa zamanda çok şey yapmayı vaat edenlerin, yüksek beklentileri karşılamayan araştırmaları büyük yatırımlarla sürekli desteklemeyi siyasi bir zorunluluk haline getiren kamusal vaatlerde bulunanların aklını başına getirecek türden bir uyarıdır bu."**

İndirgemeciliğe has parçalı yaklaşım, suyun insan eliyle depolanıp dağıtılmasına yönelik yapıların inşasının yaratacağı yeni enerji taleplerinin ve yeni beton, demir, çelik taleplerinin, ormansızlaşmayı, madenciliği ve enerji santralleri ile beton ve metalurji endüstrilerinin su tüketimini artırmak suretiyle su sorununu daha da şiddetlendireceğini görmekten acizdir. Bu erkek-merkezci proje her defasında daha fazla su talep eden, su kaynaklarını daha fazla kurutan ve doğanın bereketini geri dönüşsüzce kıtlığa çeviren sonu

---

* Women, Nature and the Scientific Revolution

** The Lean Years.

gelmez bir yeni teknikler döngüsü haline gelmiştir. Dişil ilkeden yoksun olan bu anlayış doğanın döngüsünün süreğen ve sonsuz bir tuzdan arındırma süreci olduğunu göremez. Güneşin enerjisi her sene 500.000 km^3 suyu buharlaştırmaktadır ve bu suyun %86'sını okyanuslardaki tuzlu su oluşturur. Bu tuzlu su güneş enerjisiyle tatlı suya dönüşerek, yeniden toprağa yağar. Bir tuzdan arındırma süreci olarak küresel su döngüsünde her sene 38.000 km^3 su damıtılarak okyanuslardan toprağa aktarılır. Ağaçlar ve toprak, kayalıklar ve kum yer altındaki ve üstündeki akarsu ve nehirlerin yanı sıra göletleri, gölleri ve kuyuları yeniden dolduran bu döngüsel akışın muhafazasına katkıda bulunur. Su idaresi alanında dişil ilkenin geri kazanımı, su döngüsünün geri kazanımını içerir. Bu da, suyu sürdürülemez kazanç ve büyüme için değil, hayatın idamesine yönelik biçimde kullanan kadınların, yoksul köylülerin ve kabile halklarının birer su idarecisi olarak rolünün geri kazanımı gerektirir. Dişil ilkenin geri kazanımı aynı zamanda, su kaynaklarının sürdürülebilirliğinin su üzerindeki tahakküme değil, su döngüsüne katılıma dayandığı gerçeğinin kabulünü gerektirir. Bu şiddetsiz su kullanımı alternatifleri, erkek merkezci indirgemeci bilim ve bozuk kalkınma projelerinin su döngüsüne uyguladığı şiddete karşı bir başkaldırı mahiyetindedir.

Kadınlar ve doğa su döngüsünün katılımcıları olarak önce su muhafazasından yerlerinden edilmiş, ardından suyun arıtılma ve işlenme süreçlerinden dışlanmıştır. Doğanın çeşitli ürünleri ve kadınların bu ürünlerin özellikleri konusundaki bilgisi yüzyıllar boyu Hindistan'daki her ev ve köyde suyun içilecek denli güvenli olacağı zemini sağlamıştır. Bu alternatif su işleme yöntemlerinin gerek sözlü gerekse yazılı kaynakları halen mevcuttur. *Sushruta Samhita*'da yedi su arıtma yöntemi sıralanır ve bu yöntemlerden biri, çamurlu suyun *nirmali* ağacının (temizleyen yemiş ağacı-*Strychnos Potatorium*) yemişi gibi doğal pıhtılaştırıcılarla arıtılmasıdır. *Honge* ağacının (*Pon-*

gamia glabra) tohumları da benzer amaçla kullanılır. Sebzesi çok besleyici olan hinthıyarı ağacının da (*Moringa oleifera*) gene su arıtmak için kullanılan tohumları vardır (Bu ağaç su arıtma özelliğinden ötürü Hindistan'a Afrika'dan getirilmiştir ve Sudan'da arıtıcı ağaç adıyla anılır). *Moringa* tohumları bakteri ve mantar gelişimini engelleyici özelliğe sahiptir. Hinthıyarı bir gıda maddesi olduğundan, kimyasalların yarattığına benzer bir zehirlenme riski yaratmak. Bir diğer doğal arındırıcı da, kerestesi Hindistan yarımadasındaki küçük yağmur göletlerini temizlemekte kullanılan amla ağacıdır (*Phlanthus emblica*). Kerala'da ise kuyular yanmış Hindistan cevizi kabuğuyla temizlenir. *Tulsi* de (*Ocimun sanctum*) gene anti bakteriyel ve böcek öldürücü özelliklere sahip bir su arıtıcıdır. Hint kadınları kaynaktan su getirmek ve su depolamak için bakır ve pirinç kaplar kullanır. Bu kaplar, bakteri üreten plastik muadillerinin aksine antiseptik özelliğe sahiptir. Ayurvedik tıpta ishal, kolera ve tifo tedavisi için kullanılan ilaçlara özel olarak hazırlanmış küçük dozda bakır tozu katılır. Kadınların yüzyıllardır su arıtmak için kullandığı teknolojiler, yerel olarak elverişli doğal ürünlere ve herkesin erişebildiği bir bilg birikime dayanmaktadır. Doğayla işbirliği içinde çalışan kadınlar sadece batılı, patriyarkal su idaresi geleneklerine değil, insan bedeni ekolojisine şiddet uygulamaya dayanan batılı, patriyarkal sağlık hizmeti geleneklerine de etkili alternatifler sunmaktadır. *Honge, nirmali* ve hinthıyarı ağaçları, ishal gibi ölümcül olabilen hastalıkların basit ve güvenilir tedavisinde kadınların başlıca işbirlikçileridir.*

TABLO 7: Doğal su arıtıcılar ve sudan kaynaklanan hastalıkların tedavisindeki kullanımları

Tür	*Semptom*	*Hazırlanması*
Acacia catechu	İshal	Catechu (ağaçtan çıkarılan reçine)

* S.A. Jahan, *a.g.e.*

Moringa oleifera	Mide-bağırsak hastalıkları	Dövülmüş tohumlarla hazırlanan çay
	İshal	Dövülmüş tohumlarla hazırlanan kesilmiş süt karışımı
Pongamia glabra	Bağırsak kurtları;	Tohumlar parazit kaynaklı cilt hastalıkları
Strychnos potatorium	Kronik ishal	Kırılarak ayrılan karıştırılan tohum (içilir)
	Göz enfeksiyonları	Dövülmüş tohumlarla bal karışımı

Mira Shiva'nın da dediği gibi,

"İshal gelişmekte olan dünyada karşılaşılan en ölümcük hastalıktır. Tahminlere göre, Afrika, Asya ve Latin Amerika'da her yıl beş yaşın altında 1 milyar 4 yüz milyondan fazla çocukta ishal vakasına rastlanmaktadır. Bu vakalar her yıl beş ila sekiz milyon arasında çocuğun ölümüyle sonuçlanmaktadır. Başka bir deyişle, dünyanın çeşitli yerlerinde her altı saniyede bir çocuk ishalden ölmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde doğan her on çocuktan biri beş yaşına gelmeden ölmektedir. Fakat bu olgunun arkasında yatan daha büyük tragedi ise, yaşanan ölümlerden hemen hepsinin -hem de karmaşık veya pahalı yöntemlerle değil, her kadının öğrenip uygulayabileceği basit ve ucuz ilaçlarla- önlenebilir olduğudur."*

* *Rehydration Therapy in Diarrhoea,* Yeni Delhi: Hindistan Sağlık.

YEDİNCİ BÖLÜM
TOPRAK ANA
DİŞİL İLKENİN İTİBARINI İADE ETMEK

1987 yılının Aralık ayında Stockholm'de iki ödül verildi: Nobel ekonomi ödülü doğanın gözden çıkarılabilirliğine dayalı büyüme teorisi ile Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden Robert Solow'a verildi. Solow şöyle demektedir: "Aslına bakılırsa, dünya doğal kaynaklar olmaksızın ayakta kalabilir, bu bakımdan tükeniş bir felaket değil, sadece bir olaydır."* "Hayatın daha bütünlüklü kılınmasına, gezegenimizin iyileştirilmesine ve insanlığın daha iyi duruma getirilmesine katkıda bulunan vizyon ve çalışmalara" verilen ve yaygın olarak Alternatif Nobel Ödülü adıyla bilinen Doğru Yaşam Ödülü ise, liderler ve aktivistler olarak, ormanların canını kendi canlarının üstüne koyan ve doğanın hayatta kalma açısından vazgeçilemez olduğunu eylemleriyle gösteren Chipko kadınlarına verilmiştir.**

Bu iki ödül, birbiriyle çatışan iki karşıt dünya görüşünü çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. Farklı türden çalışma ve varoluşların kıymet ve değerine ilişkin karşıt varsayımlar barındıran dünya görüşleridir bunlar. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü profesöründe cisim-

* Robert Solow'dan akt. Narendra Singh, "Robert Solow's Growth Hickonomics," *Economic and Political Weekly, XXII. Cilt, 45. Sayı, 7 Kasım 1987.*

** Doğru Yaşam Ödülü Vakfı'nın 9 Ekim 1987 tarihli basın bülteninde şöyle denmektedir: "Chipko hareketi yüzlerce merkezsiz ve yerel açıdan özerk girişimin sonucudur. Liderleri ve aktivistleri ağırlıklı olarak, kendi geçim kaynaklarını ve topluluklarını korumak için harekete geçen köylüm kadınlardır."

leşen dünya görüşünde geçerli olan yegane bilgi Batılı erkek uzmanlar tarafından üretilen bilgiyken, geçerli tek servet bu türden bilginin ürettiği servettir. Erkek merkezci ilerleme modelinin pazarladığı ekonomik "büyüme," doğa ve kadınların ürettiği servet gibi başka türden servet biçimlerinin oratadan kaldırılmasına dayalı para ve sermaye büyümesidir. Bu anlayışta, doğa batılı eril bilim tarafından denetlenip sömürülmedikçe kendi içinde hiçbir değere sahip değildir. Keza kadınlar ile batılılaşmamış halklar da tıpkı doğa gibi kendinden bir entelektüel veya ekonomik edere sahip olmadığı için değersiz addedilir. Buna göre, batılı erkek bilgi ve ilerlemenin taşıyıcısıyken, kadınlar ve Batı dışı halklar birer cehalet ve pasiflik timsalidir.

Chipko kadınlarında cisimleşen dünya görüşünde ise, doğa yani servetin yaratıcısı ve kaynağı olan Prakriti iken, doğada yaşayıp geçimini ondan sağlayan kadınlar, köylüler ve kabileler doğanın serveti yeniden üretme süreçlerine ilişkin sistematik ve derinlikli bir bilgiye sahiptir. Doğa ve kadınlar modern batılı erkeğin tahakkümüyle değer kazanmaz; bu tabi kılma sürecinden her ikisi de zararlı çıkar. Doğanın batılı endüstri kültürü tarafından, kadınlarınsa Batılı endüstri erkeği tarafından tahakküm altına alınışı, erkek merkezci tarihin "aydınlanma" diye nitelediği aynı değersizleştirme ve yıkım sürecinin bir parçasıdır. Alternatif Nobel Ödülü'yle birlikte, dünya cematinin bir kısmı Chipko kadınlarıyla birlik olarak, bu ilerleme ve aydınlanma anlayışına meydan okumaktadır. Henwal Ghatili kadınların orman eksperlerine "ışığı" -ormanların sadece kereste ve kâr değil, toprak ve su da ürettiği bilgisini- göstermek için güpegündüz ellerinde fenerlerle çıkagelmesinden on yıl sonra, onların saflarına başkaları da katılmakta ve batılı uzmanların tekelini temsil eden aydınlanmacı "ışık" sembolüne meydan okumaktadır.*

* Aydınlanma döneminde cinsiyetin ve doğanın cinsiyetli etkinlik olarak toplumsal inşasını ele alan etraflı bir çalışma için bkz. Carol MacCormack & Marilyn Strathern (haz.), *Nature, Culture and Gender*, Cambridge: Cambridge University

Aydınlanma çağının ürünü olan cinsiyetli eşitsizlik kategorileri, bugün her yerde sorgulanmakta ve bu kategorilerin doğanın yıkımını ve kadınların tabi kılınışını "ilerleme" olarak görmek bakımından kendileriyle aynı anlayışı paylaşan dışlanmış halkları içerirken, bunun dışındaki diğer tüm grupları entelektüel ve maddi servet üretiminden dışlayan sınırlı bir Batılı teknokrat erkek topluluğunun özel projesine ait olduğu ortaya konmaktadır. Modern Batı biliminin indirgemeci kategorileri özü itibariyle, bir üretici olarak doğaya ve birer bilgi taşıyıcısı olarak kadınlara yönelik şiddet içeren, yıkıcı kategorilerdir. Maddi ve entelektüel servetin yıkımı bakımından, indirgemeci bilimin kategorileri, her türden değeri piyasa değerine indirgeyen ve sadece paraya çevrilebilen etkinlik ve süreçleri kayda alan indirgemeci ekonomi kategorileriyle doğrudan bağlantılıdır. İndirgemeci ekonomi sadece ücretli emeğin değer ürettiğini varsayar. Bu varsayım bir yandan insanın doğal dünyaya bağımlılığının göz ardı edilmesine yol açarken, bir yandan da cinsiyetli bir işbölümü ideolojisini devreye sokar. Nitekim kadınların hayatın idamesine yönelik çalışmasının, tam da hayatta kalma ve refahın temelini oluşturduğu halde, hiçbir ekonomik değere sahip olmadığı gerekçesiyle hesaptan düşülmesine aracılık eden bir ideolojidir bu. Yoksul Üçüncü Dünya kadınları doğanın temin ettiği ortak alanlardan ücretsiz olarak su, yem ve odun sağladığından, bunların toplanması indirgemeci ekonomi tarafından bir çalışma olarak değerlendirilmez. Böylece "üretken" ve "üretken olmayan" çalışma arasında, ekonomik değer ile servetin tek ölçütü olarak paraya ve fiyata dayanan cinsiyetli bir ikilik yaratılır.

"Üretken" ve "üretken olmayan" çalışma arasında, piyasa ölçütleri temelinde yaratılan bu ideolojik ayrım hızla, servetin artık çalışmayla veya mal ve hizmetlerin üretimiyle hiçbir bağlantısının kalmadığı günümüz ekonomik krizlerini beraberinde getirir.

Press, 1987.

Ekonomik etkinliğin dinamik eşiği, mal ve hizmetlerin üretiminden kâğıt üzerinde gerçekleştirilen işlemlere ve spekülasyona doğru yer değiştirmiştir. Vadeli işlem piyasaları ve spekülasyonlar, yoksulları ve Üçüncü Dünya kadınları, köylüleri ve kabileleri gibi reel üreticiler ile tüketicileri denetim altına almaya başlamış ve suni olarak yaratılan fiyatlar üzerinden dönen piyasa işlemlerine "uymadıkları" takdirde onları gözden çıkarılabilir hale getirmiştir. Ticari kapitalizmin güdümündeki küresel ekonomi sistemi, sürdürülebilir bir servet yaratımı yerine, dünyanın geleceği -ve tabii yoksulların hayatı- pahasına spekülasyon yoluyla anlık servet yaratımına odaklanır hale gelmiştir. 1973-1982 yılları arasında, ulusaşırı banka ve finans kuruluşlarından Üçüncü Dünyaya doğru gerçekleşen sermaye akışında artış yaşanmıştır. Bugün Üçüncü Dünyanın yaşadığı borç krizinin tohumları işte bu borçlanma döneminde atılmıştır. Ayrıca bu borçlanma, Kuzey'deki mali sistemin artırdığı ve absorbe edemediği büyük miktarda nakit akışının geri dönüşümünü sağlamaya yöneliktir. Üçüncü Dünya böylece önemli bir yüksek kârlı yatırım kaynağı haline gelmiştir: En büyük yedi ABD bankasının kâr oranları 1970'de %22'den 1981'de %55'e fırlamış ve ertesi yıl %60'lara kadar ulaşmıştır. Önceden aldığı kredilerin sırf faizlerini ödemek için daha da borçlanan Güney ise sonuç itibariyle borç batağına sürüklenmiştir.*

Bugün dünya ekonomilerinin küresel çapta spekülasyon ağıyla ve faizle borçlanmayla entegrasyonunun paradoksal doğası, bilgisayar ve elektronik panolardaki hayali yapıntılarla hesap görmesinden ve dünyanın finansal komuta merkezlerinde yanıp dönen sayılarla koca koca ülkelerin reel ekonomilerini bir anda yerle bir edebilmesinden kaynaklanır. Fabrikadan finans kuruluşlarının yer aldığı mıntıkalara doğru bir yer değiştirme gerçekleşmiştir ama finans mıntıkalarını dün-

* F.F. Clairmonte & J. Cavanagh, "Third World Debt: The Approaching Holocaust," *Economic and Political Weekly, XXI. Cilt, 31. Sayı, 2 Ağustos 1986.*

yanın en uzak köşelerindeki küçücük çiftliklere sıkı sıkıya bağlayan bir yer değiştirmedir bu. Savaş sonrası dönemde kapitalist "büyüme", kaynağını endüstriyel büyümeden alıyordu; bugünse servet *üretken olmayan*, kurgusal ekonomik mübadeleden gelmektedir. Bu, endüstriyel metaların mübadelesine değil, kâğıt üzerinde yapılan işlemlere ve elektronik para sistemine dayalı bir mübadeledir. Gerçek şeyler ile gerçek insanlar bu sistemde, hayali malların gelecekteki fiyat artışına veya düşüşüne bağlı olarak büyük kâr elde etme umuduyla alınıp satılmasından müteşekkil bir oyunun girdilerinden ibaret kalmıştır. Vadeli işlem piyasalarındaki meta mübadelesinin ancak %5'i malların fiili dağıtımıyla ilgilidir. Gelgelelim bu hayali oyun, "sadece ulusların zenginliğiyle değil, o uluslara mensup güçsüz çiftçilerin hayatlarıyla da kumar oynayan" Kuzeyli spekülatörlerin yararına sürdürülmektedir.* Güney'in zenginliği, Üçüncü Dünyanın toprak ve ormanlarını meta fiyatları ve vadeli işlem piyasaları yoluyla sömürgeleştiren yeni bir dalgayla Kuzey'e nakledilmektedir. Ülkeler, ekosistemler ve topluluklar, kendilerini ve üretimlerini kumanda eden, sonra da onları çarçur edip bir kenara atan bu spekülasyon oyununda yaşanabilecek anlık bir çöküşe karşı son derece savunmasızdır. *Women and Children Last* (En Son Kadınlar ve Çocuklar) adlı kitabında Ruth Sidel'ın da dikkat çektiği gibi, erkek merkezci servet paradigmasına dayanan dünya ekonomileri çökmeye başladığında, "ilk kurtarılanlar değil ama yoksulluk cehennemine ilk düşecekler, kadınlar ve çocuklar olacaktır."**

Batılı eril zihniyetin yaydığı modern yaratılış efsanesi, doğanın, kadınların ve Üçüncü Dünyanın kurban edilmesine dayanır. Yirminci yüzyılın sonunda mesele bu dışlanmış sektörlerin yoksullaşmasıyla sınırlı değildir sadece; doğanın, endüstriyel ve ticari olmayan

---

* Jon Bennet, *The Hunger Machine*, Cambridge: Polity Press, 1987, s. 131.

** Ruth Sidel, *Women and Children Last*, Harmondsworth: Penguin Books, 1987, s. xv.

kültürlerin gözden çıkarılması söz konusudur. Bu sistemin tek geçer akçesi, piyasadaki fiyattır. Günümüz dünyasında piyasa fiyatlarının gerçek ederden tümüyle bağımsızlaşmış olmasının pek bir önemi yoktur. Sözgelimi pirincin başına gelenler. Thai kadınları pirince "hayat" der çünkü pirinç bir besin olarak hayatın kendisidir. 1985 tarihli Çiftçilik Yasa Tasarısı ABD'ye dünya çapındaki pirinç fiyatlarını elli kilo başına 8 dolardan 4 dolara düşürme olanağı vermiştir. Pirinç ihracatı yoluyla ülkelerine %15 oranında döviz akışı sağlayan Thai çiftçileri bu yüzden fiyatları aşağı çekmek ve ihracatı dış borç yükümlülüklerini yerine getirecek şekilde muhafaza etmek için üretim hacmini artırmak zorunda kalmıştır. Sonuç olarak, ihracata yönelik pirinç üretiminin artırılması için ormanlar ve orman kabileleri yerlerinden edilerek yeni alanlar açılmıştır.*

Borçlar, meta fiyatlarındaki ani çöküş ve vadeli işlem piyasalarındaki spekülasyon, ekonomik "büyümenin" asli kaynağı haline gelmiştir. ABD'de çiftçi borçları üzerinden işletilen ve on yılda %1000 oranında yükselen ('70'lerde 20 milyar dolarken, 1980'lerde 225 milyar dolara çıkan) faizlerin ödemesi net çiftlik gelirini aşmaktadır. Güney'de, Üçüncü Dünya ülkeleri 1981'den bu yana net sermaye ihracatçıları haline gelmiştir: Bu rakam 1981'de 7 milyar dolardan 1985'te 74 milyar dolara ulaşmıştır. Ulusaşırı şirketlerin yarattığı kâr geri dönüşleri ve sermaye kaçışları ise bunun dışındadır. Bunlar da eklenecek olursa, Güney'den Kuzey'e doğru gerçekleşen sermaye akışı 240 milyar doları bulmaktadır – bu da, Marshall Planı kapsamında ABD'ye faizle geri ödenen meblağın dört katıdır. Bu fonların çoğu, büyük kurmarhane toplumunun alametifarikası olan spekülatif girişimlere harcanarak heba edilmektedir. Yoksulların hayatı ve dünyanın geleceği böylece kumarhaneyi işler halde tutmak için feda edilmek-

* Mark Ritchie & Kevin Ristau, *Crisis by Design: A Brief Revies of U.S. Farm Policy*, League of Rural Voters Education Project, Minneapolis, 1987, s. 7.

tedir. Yoksullardan sağlanan kaynaklar, merkeze doğru gerçekleşen akış ve birikimlerin asli kaynağı haline gelmiştir. Cavanagh'ın da gözlemlediği gibi, "Warren Hastings ve Doğu Hindistan Şirketi gibi sömürge zenginlerinin Hindistan altkıtasından topladığı haraç, büyüklük açısından bugün dışarıya akan sermayenin yanında sönük kalır."*

Küresel ekonomik sistemin sürdürülemez ve adaletsiz olduğu gün gibi ortadadır. Bu sistemin borçlanmaya ve gelecek pahasına yaşamaya dayanan temellerinin krizden başka bir şey yaratması olası değildir. Wall Street borsasının çöktüğü gün olan Kara Pazartesi, uluslararası ticaret ve finansta yaşanacak daha şiddetli krizlerin sadece başlangıcı olabilir.

Doğal kaynakları ve yoksulları ekosistemlerin gözden çıkarılabilir unsurları olarak gören, banka ve finans kuruluşlarının buyruğu, borçla edinilmiş veya çalınmış bir servetle rahat yaşamaktır. Wall Street'teki çöküş bu buyruğun sadece adaletsiz ve ahlaksız değil, aynı zamanda işlemez olduğunu göstermiştir. Refah içindeki tüketim toplumuna model oluşturan Amerika artık norm olarak işlemez hale gelmiştir, çünkü Amerika'daki kadınlar, işçiler ve küçük çiftçilerin nazarında, kendileri gözden çıkarılabilir hale gelirken, refah da sona ulaşmıştır. Erkek merkezci aydınlanma çağının kategori ve kavramlarının yol açtığı hayatta kalma krizi, bu kategori ve kavramlar içinde kalınarak aşılamaz. Wall Street borsasının çöküşüyle birlikte, Amerika'nın bütçe açığını kapatmaya yönelik kurmarhane servetinin sürdürülemez olduğu açıklık kazanmıştır. John Kenneth Galbraith'in de gözlemlediği gibi, Reagan'ın gözde piyasa büyüsü, kendi eliyle Reagan ekonomisinin sonunu getirmektedir. Buna karşılık Reagan'ın söyleyip söyleyebileceği tek şey şudur: "Şimdi fikrimi değiştirecek kadar uzun süre buna inandım."**

---

* Clairmonte & Cavanagh, *a.g.e.*

** Akt. Lance Morrow, "Who's in Charge?" *Time, 9 Kasım 1987, s. 20.*

Kriz mantığının önerebileceği hiçbir çözüm yoktur. Çözüm üstüne düşünebilecek olanlar, tam da düşünmekten aciz ilan edilenlerdir. Onlar da tıpkı Üçüncü Dünya kadınları gibi meselenin hayatta kalmak olduğu konusunda nettir ve bu konuda uzmandır. Bugün modern Batının "rasyonel" erkeğinin insanlığın hayatta kalmasını tehdit eden bir akıldışılıklar demeti olduğu göz önüne serilmektedir. Aydınlatma iddiasında olanların bizi karanlığa sürüklediğini bu noktada, yapılması makul olan, kategorileri ve anlamları yeniden tanımlamaktan başka bir şey değildir. Görünen o ki, kadınlar için olduğu kadar erkekler için de, Güney'de olduğu kadar Kuzey'de de, gidilecek tek yol, doğadaki ve toplumdaki hayata duyulan saygı olarak dişil ilkeyi geri kazanmaktır. Dişil ilkeden yoksun zihinlerin metafor ve kavramları, doğanın ve kadınların pasif ve değersiz, dolayısıyla gözden çıkarılabilir olarak görülmesine dayanır. Bu etnosantrik kategorileştirme evrensel bir boyut kazanmış ve bu evrenselleşmeyle beraber doğanın yıkımına ve kadınların tabi kılınışına zemin hazırlamıştır. Gelgelelim, dünyayı düzenlemenin bu hâkim tarzı bugün tam da susturduğu seslerin meydan okumasıyla karşı karşıyadır. Tabi kılınarak susturulmuş olan bu sesler şimdi usulca ama kararlılıkla, batılı erkeğin tek bir kültür ürettiğini ve dünyayı şekillendirmenin başka yolları da olduğunu ortaya koymaktadır. Kadınların doğayı korumak suretiyle verdiği hayatta kalma mücadeleleri, temel kategorilerin anlamlarını yeniden tanımlamaktadır. Bu mücadeleler hâkim dünya görüşünün, doğanın ve kadınların değersiz ve işe yaramaz olduğu, ilerleme karşısında engel arz ettiği, dolayısıyla feda edilmeleri gerektiği yollu merkezi inancını sarsmaktadır.

Kadınların ekoloji mücadelelerinin düşüncede yarattığı iki temel dönüşüm, ekonomik ve entelektüel değere ilişkindir. Bu dönüşümlerden ilki, bilgiyi neyin oluşturduğuna ve bilenlerin, yani entellektüel değeri üretenlerin kim olduğuna ilişkin algımızla ilgilidir.

İkinci dönüşüm ise, servet ve ekonomik değer kavramlarını içerir ve bunları üretenlerin kim olduğuna ilişkindir. Üretici faaliyetleriyle hayatın idamesini sağlayan kadınlar bize göstermektedir ki, ekonomik hayatın temeli ve matrisi, hayatı destekleme ve idame ettirme işleviyle doğadan başkası değildir. Üstelik, yoksullar ile marjinallerin hayatlarının idamesini ve zenginliğini sağlayan tam da, doğanın, hâkim dünya görüşü tarafından "atık" sayılan unsurlarıdır. Onlar modern Batının onları tanımlamakta kullandığı atık, çöp ve gözden çıkarılabilirlik kavramlarına meydan okumaktadır. Onlar besin üretiminin hayatta kalmanın temeli olduğunu ve ekonomik hesaplamaların dışında tutulamayacağını; hayatın üretiminin parasal değeri hesaba katılmadığı müddetçe, kadınların hayatın idamesine yönelik üretiminin değil, ekonomik modellerin gözden çıkarılması gerektiğini göstermektedir. Ekolojik hayatta kalıma yönelik entelektüel miras, hayatta kalma konusunda uzman olanların tasarrufundadır. Erkek merkezci batı zihniyetinin hepimizi içine soktuğu ekolojik çıkmazdan bizi kurtarabilecek bilgi ve deneyime sahip olanlar onlardır. Üçüncü Dünya kadınları ayrıcalıklı bir hayatta kalma uzmanlığına sahip olmalarına karşın, bilgileri dışlayıcı değil, kapsayıcıdır. Üçüncü Dünya kadınlarının düşünce ve eylemlerine yön veren ekolojik kategoriler hepimizin -kadınların yanı sıra erkeklerin, batılı olmayanların yanı sıra batılıların ve insanların yanı sıra insan-dışı varlıkların- kurtuluşuna yönelik kategoriler halini alabilir. Hâkim bilgi paradigması "hayatı" insan toplumlarını düzenlemenin asli kaygısı olmaktan çıkarmak suretiyle hayatın kendisine yönelik bir tehdide dönüşmüştür. Üçüncü Dünya kadınları hayatı ve hayatta kalmayı yeniden insanlık tarihinin odağına taşımaktadır. Bu kadınlar herkesin hayatta kalma şansını yeniden kazanmak suretiyle doğada ve toplumda dişil ilkeyi olduğu gibi, hayatın sürdürücüsü ve sağlayıcısı olarak dünyayı geri kazanmanın da temellerini atmaktadır.

Bütün halklar ama en çok kadınlar, dünyanın her yerinde bağımsızlıklarının temelini yerle bir eden ve doğayı bir yaşam kaynağı yerine meta olarak gören politikalara karşı direnmekteler. Vandana Shiva'ya göre bu bir tesadüf değil.

Shiva bu kitabında, kadınların ve doğanın özünü değersizleştirip sömüren düşünce yapılarını apaçık ederken, dişil bir dünya bilgisinin eksikliğini hisseden herkese ellerinden düşüremeyecekleri bir kaynak sunuyor. Sorunları sıralamakla da kalmıyor, öneriyor:

- *Küreselleşme yerine yerelleşme ve bölgeselleşme*
- *Saldırgan tahakküm yerine şiddetsizlik*
- *Rekabet yerine eşitlik ve karşılıklılık*
- *Doğanın ve barındırdığı türlerin bütünlüğüne saygı*
- *İnsanların doğanın efendileri olarak değil, onun parçası olarak kavranması*
- *Üretim ve tüketimde biyoçeşitliliğin korunması*

Küresel ekonominin kâr odaklı ilke ve yöntemlerini bırakıp yaşamı çoğaltan ve hepimiz için iyileştiren alternatiflere yönelmenin tam zamanı diyorsanız, okuyun!

ISBN: 978-605-61475-8-6

Sinek Sekiz Yayınevi
www.sineksekiz.com

ürünlerimizi doğrudan internet sitemiz üzerinden edinerek bağımsız üretime destek olabilirsiniz.